

Літературний процес 70-90-х років XIX ст. Українська література в контексті розвитку суспільства II половини XIX – поч. XX ст.: її історична місія, особлива роль у житті поневоленої нації.

Мета Дати загальну характеристику літературного процесу 70-90-х років XIX століття.

заняття Розуміти зв'язок літератури як мистецтва слова з провідними тенденціями свого часу. Виховувати у студентів любов і повагу до минулого України, почуття патріотизму, гідності людини вільної держави.

Час – 2 академічні години

Час – 80 хвилин

План проведення лекції

1. Життя та література;
2. Вершинні досягнення української прози;
3. Художній світ поезії;
4. Драматургія, театр, музика;
5. Сузір'я самотніх творчих індивідуальностей;
6. Народне декоративно-ужиткове мистецтво;
7. Архітектура та скульптура;
8. Малярство та графіка

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.: іл.
2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
3. <https://shkola.in.ua/1696-ukrainska-literatura-10-klas-avramenko-2018.html>
4. <https://shkola.in.ua/1698-ukrainska-literatura-10-klas-borzenko-2018-stand.html>
5. Опорний конспект та відеоматеріали у відповідній темі на платформі Moodle

ВСТУП

*І всі ми вірили, що своїми руками
Розіб'ємо скалу, роздробимо граніт,
Що кров'ю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець і за нами
Прийде нове життя, добро нове у світ.*

Іван Франко
Вся наша надія — в нас, вся сила — в народі!
Михайло Грушевський

1 ЖИТТЯ І ЛІТЕРАТУРА

Український народ в XIX ст. перебував у колоніальній залежності від двох найреакційніших імперій — Російської й Австро-Угорської. Українці, роз'єднані кордонами цих чужих і ворожих нашої ментальності монархій, зазнавали невимовних фізичних і моральних

страждань. Колоніальний гніт гальмував духовний поступ нації, стримував культурно-мистецькі процеси.

Кардинальні зрушення у громадській думці почали відбуватися після скасування кріпацтва та проведення в Росії земської, судової, освітньої та інших реформ. Прогресивно настроєна інтелігенція стала основною силою народницького руху, однак селяни залишилися байдужими до гасел різночинців. Більшу користь приносить реалізація культурницьких програм українських громад. Зокрема, створений у 1873 р. Південно-Західний відділ Російського географічного товариства, в якому активно працювали історики Олександр Лазаревський, Михайло Драгоманов, мовознавець Павло Житецький, композитор Микола Лисенко, письменник і театральний діяч Михайло Старицький, зібрав і під керівництвом народознавця Павла Чубинського видав сім томів величезного за обсягом фольклорно-етнографічного матеріалу.

Пожавлення громадського, наукового і культурно-освітнього життя відбивається у творчості Івана Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Олександра Кониського, Олени Пчілки, Михайла Старицького, з якої поставали картини переслідувань української інтелігенції, ворожого ставлення урядовців-шовіністів, зденационалізованого панства і чиновництва до найневинніших виявів української духовності. Емський указ царя 1876 р. та урядова інструкція 1881 р. забороняють видання українських книжок, навіть ввезення їх з-за кордону. Багатьох українських діячів було заарештовано і вислано на Північ.

Львів стає центром української наукової й культурно-освітньої діяльності. Тут починає діяти з 1868 р. товариство «Просвіта», з 1875 р. — Літературне товариство ім. Шевченка, у містах, містечках і селах Галичини організуються бібліотеки, читальні, драматичні та музично-хорові гуртки. В Західній Україні видаються газети, журнали, календарі, популярні брошури. Народівські журнали «Правда» (1867 — 1898), «Зоря» (1880 — 1897) та газета «Діло» (1880 — 1939) стали трибуною всієї української літератури, сприяли розвитку критики та публіцистики.

Іван Франко та Михайло Павлик стали організаторами радикальної журналістики: за їхньої найактивнішої підтримки виходять часопис «Громадський друг», збірники «Дзвін», «Молот», журнали «Світ», «Житє і слово». Михайло Драгоманов видає в Женеві п'ять випусків збірника «Громада» (1878 — 1882) та два номери журналу під такою ж назвою (1880, 1881).

У Східній Україні вдалося отримати дозвіл тільки на видання кількох альманахів. Серед них — «Луна» (1881), «Рада» (1883, 1884), «Нива» (1885), «Степ» (1886), «Складка» (1887, 1893, 1896, 1897). Твори українських письменників з'являлися також у науковому журналі «Киевская старина» (1882—1906).

У таких несприятливих умовах доводилося існувати українській літературі цього тридцятиріччя. При цьому не забуваймо: відсутність державності зумовила денаціоналізацію вищих верств українського суспільства, що негативно позначилося й на письменстві. «Література неповної нації», за висловом Дмитра Чижевського, змушена була орієнтуватися головним чином на селянство як носія української мови. Отож не дивно, що письменники опрацьовували насамперед селянську тему.

Така змістова специфіка української літератури, з іншого боку, сприяла зміцненню в ній демократичних засад, виділяла її серед інших європейських літератур XIX ст. За спостереженням Дмитра Наливайка, для українського письменства селянство було «не просто предметом співчутливого зображення, але і його адресатом, його основною соціально-культурною базою». У цьому зв'язку літератори мимоволі дивилися на життя очима селянства, оцінювали його з позицій усталених упродовж віків морально-етичних норм, моделювали дійсність за допомогою уснопоетичної образності.

Звичайно, такий аспект художнього змалювання, така вимушена орієнтація не сприяли охопленню всіх сторін дійсності. Тому письменники, долаючи заборони властей і цензурні

переслідування, постійно намагалися здійснювати прориви і в інші сфери суспільного життя, порушувати проблеми, що торкалися місця і ролі в ньому інтелігенції, робітництва, чиновництва, духівництва» Подолання імперських бар'єрів вимагало від літераторів неймовірних зусиль. І все ж наше письменство, натхнене високою національною ідеєю, знаходило нові сили, щоб вірно служити справі соціального і національного визволення рідного народу. В похмурі, гнітючі роки колоніального пригнічення українців насамперед література підтримувала світло високих сподівань на краще майбутнє.

2 ВЕРШИННІ ДОСЯГНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

Продовжуючи традиції епічної творчості Григорія Квітки-Основ'яненка, Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Пантелеймона Куліша, Олекси Стороженка, українські прозаїки 70 — 90-х років XIX ст. збагатили літературу і в ідейно-тематичному, і в жанровому та стильовому плані.

Як і в попередні періоди розвитку нової української літератури — дошевченківський і шевченківський, центральною темою прози залишається селянська. Це зумовлювалося кількома факторами. По-перше, тема життя і побуту хлібороба, його праці на землі — одна з найдавніших у всесвітній культурі. Її корені знайдемо ще у найдавніших міфах, усній поезії всіх народів. Це й не дивно, адже перші кроки людини пов'язані з освоєнням світу, пізнанням природи-годувальниці. По-друге, селянська цивілізація не тільки найстародавніша, найдовговічніша, а й найпоетичніша. Ці її характерні прикмети особливо притаманні українському селянству, його високій духовності, неповторній ментальності, що засвідчив наш фольклор. Селянство і в XIX ст. залишалося основою української нації, що викликало неослабний інтерес митців до його життя, етики, моралі, мрій і сподівань. По-третє, царські власті заборonoю писати про соціальні верстви, які не спілкуються українською мовою (наприклад, про інтелігенцію, службовців, військових), змушували письменників постійно звертатися до селянської теми.

Звісно, в цьому позитивним було те, що українські митці постійно шукали нові грані теми, обновляли її. Іван Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Олександр Кониський, Іван Франко, Борис Грінченко показували не тільки закріпачене, а й пореформене українське село, пролетаризацію селянства. Промовистим прикладом можуть служити оповідання і повісті Івана Франка з циклу «Борислав», оповідання Бориса Грінченка з шахтарського побуту.

У сферу художніх спостережень письменників поступово входить життя інших соціальних груп — міщанства, чиновництва, вчительства, офіцерства. Життя цих верств було легше висвітлювати західноукраїнським белетристам, де не було офіційних заборон щодо таких тем. Отже, там з'являються повісті Івана Франка «Для домашнього огнища», «Основи суспільності», «Лель і Полель», Михайла Павлика «Пропавший чоловік», Євгенії Ярошинської «Перекинчики», оповідання Наталії Кобринської. Життя духівництва та дрібної шляхти змальовується в повістях Івана Нечуя-Левицького «Причепи» та «Старосвітські батюшки та матушки».

Іван Франко осуджує антинародну суть тих освічених за народний кошт урядовців, які, підлабузнюючись до властей, догоджаючи сильним експлуататорського суспільства, дбали тільки про власну кишеню («Рутенці», «Свиня», «Опозиція»). Східноукраїнські прозаїки намагаються створити позитивний образ молодого інтелігента («Хмари» Івана Нечуя-Левицького, «Семен Жук і його родичі», «Юрій Горовенко» Олександра Кониського, «Сонячний промінь», «На розпутьті» Бориса Грінченка). Разом з тим з їхніх творів правдиво поставали і ситуації, пов'язані з крахом світлих ідеалів культурників.

Українська проза збагачується жанрово. Поряд з оповіданням, до якого звертаються Іван Нечуй-Левицький (цикл «Баба Параска та баба Палажка»), Олександр Кониський («Народна педагогія»), Іван Франко («Задля празника»), Борис Грінченко («Екзамен», «Олеся»), з'являється новела з її стрімкими, часто несподіваними сюжетними поворотами («Лови» Панаса Мирного,

«Липа на межі» Євгенії Ярошинської, «Самітна нива» Тимофія Бордуляка), народжується поезія в прозі («Морське серце», «Хвиля» Дніпрові Чайки).

Жанрові різновиди характеризують повість. Тільки в творчості Івана Нечуя-Левицького виділяються повісті родинно-побутова («Кайдашева сім'я») і соціально-побутова («Бурлачка»). З'являються повісті ідеологічно-проблемні («Лихі люди» Панаса Мирного, «Сонячний промінь» Бориса Грінченка, «Юрій Горовенко» Олександра Кониського), публіцистичні («Юрко Куликів» Михайла Павлика). Іван Франко на історичному матеріалі пише повість «Захар Беркут» з виразними ознаками соціальної утопії.

На якісно вищий рівень підноситься романна проза. Серед творів цього епічного виду — написаний раніше, але опублікований майже через чверть століття соціальний роман Анатолія Свидницького «Люборацькі», що переріс жанрові рамки сімейної хроніки. Панас Мирний при допомозі брата Івана Білика започаткував жанр українського соціально-психологічного роману («Хіба ревуть воли, як ясла повні?»), підніс його своєю «Повісю» на ще вищий рівень органічним синтезом художнього дослідження різних сторін дійсності з проникливим аналізом внутрішнього світу людини. Відповіддю на актуальні вимоги життя став проблемно-ідеологічний роман («Хмари», «Над Чорним морем» Івана Нечуя-Левицького, «Лель і Полель» Івана Франка)

Збагачується, вдосконалюється форма компонування життєвого матеріалу в епічних творах. Замість широко розповсюдженої раніше оповіді, тобто зображення від першої особи (Григорій Квітка-Основ'яненко, Марко Вовчок), тепер домінує розповідь, густонасичена такими драматичними елементами, як внутрішній монолог, діалог, полілог (Пантелеймон Куліш, Панас Мирний). Розповідь, тобто об'єктивізована манера викладу зображуваного, викладу від третьої особи, давала змогу запроваджувати у твір широкі описи — портретні, пейзажні, інтер'єрні, що сприяло панорамному показу дійсності («Микола Джеря» Івана Нечуя-Левицького, «Серед темної ночі» і «Під тихими вербами» Бориса Грінченка, «За водою» Панаса Мирного). Впадає в око прагнення прозаїків психологічно вмотивувати поведінку персонажів, розкривати внутрішні імпульси їхніх вчинків («Дві московки», «Бурлачка» Івана Нечуя-Левицького, «Дзвоник», «Покупка» Бориса Грінченка, повісті й романи Панаса Мирного).

3 ХУДОЖНІЙ СВІТ ПОЕЗІЇ

Плеяда самобутніх талантів (Іван Франко, Пантелеймон Куліш, Михайло Старицький, Борис Грінченко, Яків Щоголів, Іван Манжура, Павло Грабовський) визначає шляхи розвитку української поезії 70 — 90-х років XIX ст.

Збірка Івана Франка «З вершин і низин» (1887) стала після Шевченкового «Кобзаря» другим найвизначнішим явищем української поезії. Вона збагатила літературу ідейно, тематично, жанрово, внесла в лірику нові, енергійні ритми, привернула увагу яскравою образністю, синтезом предметності художніх деталей з алегорично-символічними тропами.

З віршів цієї книжки постав образ нового ліричного героя — мужнього борця за свободу, рівність, братерство людей. Цей герой покладає великі надії на вільний розвиток думки, науки, освіти, культури, за допомогою яких можна поліпшити життя знедолених, безправних трудівників. Поет гостро засуджує світ соціальної несправедливості, закликає до побудови суспільного ладу, де людина матиме умови для гармонійного розвитку і щасливого життя.

Демонструючи багатющі можливості українського слова, Франко сміливо використовує лексично-фразеологічні ресурси рідної мови, запроваджує в лірику науково-філософську, політично-публіцистичну лексику.

Різноманітність таланту Франка засвідчила збірка лірики «Зів'яле листя» (1896), вірші якої передають глибину внутрішніх переживань людини, розвиток її інтимного почуття. Збіркою

«Мій Ізмарагд» (1898) поет сягнув вершин у царині філософської поезії, оновлення змісту і форми жанрів притчі й легенди.

Плідно працює у цей час Пантелеймон Куліш: видає збірки лірики «Хуторна поезія» (1882), «Дзвін» (1893), багато перекладає, зокрема з Байрона, Гете, Шиллера, Гейне. Вже після смерті поета вийшла збірка його перекладів і переспівів «Позичена кобза» (1897). Невсипуща багатогранна діяльність Куліша підпорядковувалася головному завданню — піднести своїх краян до розуміння здобутків світової цивілізації, необхідності їх засвоєння, показати світові красу творчого генія рідного народу. Поет, адресуючи українському народові переклади творів Шекспіра, писав:

*Єдиний скарб у тебе — рідна мова,
Залятий для сусідського хижацтва:
Вона твого життя міцна основа,
Певніша над усі скарби й багатства.*

Справжнім продовжувачем шевченківських традицій у поезії Франко назвав Михайла Старицького, котрий вперше заговорив про роль інтелігенції в громадському житті, створив образ мислячої особистості, яка не може миритися з підневільним існуванням. Ліричний герой його віршів звертається до українських інтелігентів із закликом присвятити життя служінню рідному народові, Поет покладає найщиріші сподівання на «завзятців-юнаків», що «возлюбили Україну». Прагнення бачити рідний край вільним і щасливим виливаються в гірких роздумах:

*Як я люблю безрадісно тебе,
Народе мій, убожеством прибитий,
Знеможений і темністю сповитий,
Що вже забув і поважає себе,
Потративши свої колишні сили...*

Поезія Олександра Кониського, Івана Манжури, Бориса Грінченка вводить читача у світ бідняцької хати, в настрої бурлацько-наймитської молоді, змушеної продавати свої руки заможним газдам. А Павло Грабовський, з боєм говорячи про бідняцьку долю, йде далі: звинувачує світ насильства, створює образи тих, хто мужньо виступив на герць з охоронцями кривди і беззаконня. «Тьмою окрите», непривітане» життя сміливих подвижників, «і в минулому могили, і попереду хрести», однак герої Грабовського знаходять у собі мужність стати на прю з темним мороком реакції, виявитись дужчими духом за ворога.

У складних, несприятливих умовах творилася українська поезія, та все ж вона висловлювала не тільки стогін знедолених, а й кликала до боротьби, стверджувала віру в перемогу світлих людських ідеалів. Творчість поетів цього часу позначена інтенсивними художніми пошуками жанрового збагачення лірики та ліро-епосу, використанням найрізноманітніших віршових розмірів та строф. Поезія утвердилася як визначне мистецьке явище у духовному житті українського народу.

4 ДРАМАТУРГІЯ, ТЕАТР, МУЗИКА

Нова українська драматургія, початок якій поклала в 1819 р. славнозвісна «Наталка Полтавка» Івана Котляревського, розвивалася двома річищами — просвітительсько-реалістичним і романтичним. Іван Котляревський, Григорій Квітка-Основ'яненко, звернувшись до селянського життя, показували долю звичайної людини головним чином у морально-етичному освітленні, торкаючись, звичайно, й окремих питань соціального характеру. Перші зразки історичної драматургії («Сава Чалий», Переяславська ніч» Миколи Костомарова, «Назар

Стодоля» Тараса Шевченка) позначені романтичними прийомами у розгортанні конфліктів, моделюванні поведінки дійових осіб.

Постійні переслідування українства не сприяли розвитку цього літературного роду, адже, крім аматорських театральних труп, упродовж багатьох десятиріч Україна не мала професійного національного театру. Певне пожвавлення в розвитку сценічного мистецтва розпочинається з кінця 50-х років XIX ст., коли в різних регіонах України — у Немирові та Кам'янці-Подільському, Чернігові, Бобринці та Єлисаветграді, Кременчуці, Києві, Одесі — аматорські трупи раз у раз починають виставляти п'єси українських драматургів.

Оскільки репертуар був обмеженим, самі театральні Діячі змушені були братися за перо, щоб поповнити його п'єсами на українські теми. Марко Кропивницький та Михайло Старицький вдаються до інсценізації повістей і поем інших письменників. Їхню увагу привернули насамперед твори, в яких замальовувалося життя українців — побут, звичаї, обряди, минуле народу.

Так було пристосовано до сцени повісті Миколи Гоголя зі збірки «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» і «Тараса Бульбу», Крім «Назара Стодолі», зажили сценічним життям поеми й балади Тараса Шевченка «Катерина», «Тополя», «Гайдамаки», «Титарівна», «Сотник». Ці інсценізації поряд з п'єсами Івана Котляревського, Григорія Квітки-Основ'яненка ставали орієнтиром на дальшому шляху розвитку національної драматургії і театру. Слово Шевченка, Гоголя, що залунало зі сцени, злободенні соціальні й морально-етичні проблеми, які порушувалися в інсценізованих творах, повнокровні характери набували значення естетичної норми для нових, оригінальних п'єс українських драматургів.

Водночас Марко Кропивницький, Михайло Старицький, Іван Карпенко-Карий, які були ентузіастами піднесення рідного театрального мистецтва, пишуть чимало оригінальних драм, комедій, водевілів, історичних п'єс, які, пройшовши цензуру, часто ще до їх надрукування виставляються на сцені. До репертуару національних труп залучаються драми Івана Франка, Панаса Мирного, пристосовуються до сцени окремі п'єси інших авторів, важливі змістом, але недостатньо викінчені в художньому плані.

З ініціативи Марка Кропивницького та Миколи Садовського наприкінці 1881р. в Кременчуці, Харкові, Полтаві, Києві акторами російської трупи Григорія Ашкаренка було з успіхом поставлено кілька українських драм. А восени 1882 р. Кропивницький створив у Єлисаветграді українську професійну трупу, до складу якої увійшли Марія Заньковецька, Олександра Вірина, а також три брати Тобілевичі — Микола Садовський (театральний псевдонім — від дівочого прізвища матері), Іван Карпенко-Карий (від імені батька та прізвища улюбленого героя з Шевченкової драми «Назар Стодоля»), Панас Саксаганський (прибране ім'я від назви місцевої річки Саксагань) та їхня сестра Марія Садовська-Барілотті. Багато зусиль для матеріального зміцнення трупи, організації оркестру доклав Михайло Старицький.

«Зложилося трупа,— писав Франко про цей театральний колектив,— якої Україна не бачила ані перед тим, ані потому, трупа, котра робила фурор не тільки по українських містах, а й також у Москві та Петербурзі, де публіка часто має нагоду бачити найкращих артистів світової слави. Гра українських артистів — то не була дилетантська імпровізація, але здобуток сумлінних студій, глибокого знання українського народу, освітленого інтуїцією великих талантів».

Українському професійному театру довелося зіткнутися із значними труднощами. Продовжував діяти ганебний Емський указ 1876 р., за яким заборонялися сценічні вистави українською мовою і друкування нею текстів до музичних нот. Суворому цензурному контролю підлягали твори драматургів: заборонялося порушувати проблеми соціального характеру, відображати національно-визвольний рух народу. Українські трупи не мали права інсценізувати п'єси іноземних авторів. Вимагалось, щоб перед українською виставою у той же вечір виконувалася російськомовна вистава на стільки ж дій.

Український театр перебував у винятково тяжкій матеріальній скруті. Труппа, не маючи постійного приміщення, змушена була часто переїжджати з міста у місто. Вистави інколи доводилося влаштовувати у непристосованих приміщеннях — ярмаркових балаганах, холодних залах, в часом і в сільських клунях. Не вистачало костюмів, декорацій, музичних інструментів. Актори жили впроголодь у незатишних номерах дешевих готелів, страждали від безперервних мандрювань. Усе це болісно відбивалося на діяльності театральних труп, здоров'ї, психічному стані акторів. І все ж ніщо не могло зупинити викликаного назрілими суспільними і національними проблемами розвитку сценічного мистецтва.

Ідея національного театру окрилювала передових діячів української сцени. Організаторам і керівникам труп театру корифеїв доводилося водночас виконувати не одне невідкладне завдання: організаційно зміцнювати театральні колективи, виховувати їх у патріотичному, національному дусі, боротися проти антихудожніх тенденцій «горілчано-гопачної» театральщини, культивованої балаганними труппами, збагачувати сценічний репертуар.

Особливо серйозною небезпекою для розвитку національного театру були тенденції розважально-сентиментальної театральщини, насаджуваної окремими ярмарковими труппами і графоманами. У таких п'єсах і виставах життя народу подавалося фальшиво, спотворено. Тут селянське буття показувалося суцільною ідилією: дійові особи не стільки працювали, турбувалися за себе чи дітей, як весело розважалися, пили горілку за святковими столами, співали й танцювали. Історичні події й особи також подавалися викривлено, прикрашено, поза зв'язком з тяжкими буднями селян. Штампи й стереотипи у таких творах панували безроздільно.

Однак українська драматургія з честю вийшла з таких складних випробувань, стала міцною основою для розвитку високоідейного сценічного мистецтва.

На західноукраїнських землях українські вистави з'являються у 1848 р. У Коломиї на аматорській сцені було поставлено п'єсу Івана Озаркевича «Дівка на відданню, або На милування нема силування», що являла собою пристосовану до галицьких умов переробку «Наталки Полтавки» Івана Котляревського. У 1850 р. там же було поставлено переробку п'єси Григорія Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці», здійснену тим же автором.

У 1864 р. при львівському товаристві «Руська бесіда» організується постійна театральна труппа, яка гастролювала в містах Галичини й Буковини, її репертуар був строкатим і часто низькопробним. На заваді справжньому мистецтву стояли режисерські настанови на святковість, розважальність вистав, відбір п'єс ідилічних, з сентиментальним присмаком, з моралізаторськими повчаннями. Іван Франко гостро критикував відірваність галицького театру від життя народу, засміченість його репертуару перекладними салонними драмами і оперетками. Театр, на його думку, мав бути «школою життя», порушувати злободенні соціальні проблеми.

Франко орієнтував львівський театр на використання художнього досвіду, нагромадженого східноукраїнським театром корифеїв. У його репертуарі чільне місце має належати п'єсам Тараса Шевченка, Миколи Гоголя, Івана Карпенка-Карого. Значним здобутком західноукраїнської драматургії стали п'єси самого Франка. А його драма «Украдене щастя», вперше виставлена театром «Руської бесіди», стала подією в сценічному житті.

Український театр цього часу за своїм характером був переважно музично-драматичним. Так, вистави «Наталки Полтавки» йшли спочатку в музичному оформленні Матвія Васильєва, а згодом Микола Лисенко на матеріалі п'єси створив оперу. Петро Ніщинський написав до драми Тараса Шевченка «Назар Стодоля» музичну картину «Вечорниці» з чудовим чоловічим хором «Закувала та сива зозуля». На сцені українських труп йшли опери та оперети Миколи Лисенка, Семена Гулака-Артемовського, Миколи Аркаса.

Музика була обов'язковою складовою частиною вистав, здійснюваних західноукраїнськими труппами у Львові, Перемишлі, Коломиї. Зокрема, п'єси місцевих авторів супроводжувалися

музикою Михайла Вербицького («Підгіряни» Івана Гушалевича), Івана Лаврівського («Роксолана» Григорія Яхимовича). На Буковині з успіхом ішли драматичні твори письменника і композитора Сидора Воробкевича «Гнат Приблуда», «Убога Марта», написані на місцевому матеріалі.

Семен Степанович Гулак-Артемівський (1813 — 1873), племінник відомого поета-байкаря Петра Гулака-Артемівського, написав першу українську лірично-комічну оперу «Запорожець за Дунаєм» (1863). Сам автор у перших виставах виконував роль запорожця Івана Карася. Опера завжди йшла з успіхом у театрі корифеїв та й сьогодні входить до репертуару оперних і музично-драматичних театрів. Популярність опери зумовлена патріотичною ідеєю (щастя для людини можливе тільки на рідній землі), колоритними образами героїв, майстерністю поєднання ліричних колізій, сцен, мелодій з гумористично-комедійними, щедрим використанням народних піснень і танцювальних елементів.

Петро Іванович Ніщинський (1832 — 1896) уславився музично-драматичною картиною «Вечорниці» (1875) до вистави Шевченкової драми. У картині творчо використано образи й мотиви різних фольклорних жанрів — дум, невірницьких плачів, історичних пісень, побутових, жартівливих, танцювальних мелодій. «Вечорниці» композиційно ґрунтовані на поєднанні оркестрових, сольних та хорових піснень номерів. Вінцем твору є хор «Закувала та сива зозуля», пройнятий патріотично-волелюбним пафосом, сповнений суворо драматичними, елегійно-емоційними й бурхливо гнівними інтонаціями. Композитор музично-пісненими засобами передав нескорений дух українського народу, висловив його гнів до іноземних поневолювачів, підкреслив оптимістичну впевненість у перемозі над ворогом. Ніщинський також поклав на музику низку народних пісень, писав романси.

Микола Миколайович Аркас (1853 — 1909) гармонізував чимало українських народних пісень. В опері Катерина», написаній за однойменною поемою Тараса Шевченка, трагедія героїні розгортається на широкому тлі народного життя. Композитор майстерно використав Мелодії народних пісень і танців, що увиразнило емоційність опери.

Микола Віталійович Лисенко (1842 — 1912) — геніальний український композитор, основоположник національної музики. Його творча діяльність була надзвичайно широкою і багатогранною. Він збирав і уважно вивчав народні пісні, гармонізував і опублікував кілька сотень фольклорних творів. Обробляючи народні пісні, композитор прагнув глибше розкрити зміст і образність кожної з них, зберігши всі характерні особливості їхньої мелодики.

Справжньою скарбницею вокальної музики є цикл творів Лисенка «Музика до «Кобзаря» Тараса Шевченка». Тут є кантати («Б'ють пороги», «Радуйся, ниво непоплута», хори («Іван Гус», «Іван Підкова», «Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі»), пісні й романси («Якби мені черевики», «Ой одна я, одна», «Туман, туман долиною», «Садок вишневий коло хати»). Композитор створив низку вокальних творів на слова Уїльяма Шекспіра («Пісні Офелії»), Генріха Гейне («У мене був коханий, рідний край»), Адама Міцкевича («Моя милованка»), Івана Франка («Не забудь юних днів»), Лесі Українки («Не дивися на місяць весною») та інших поетів.

Творчо використовуючи традиції народної музики, спираючись на досягнення європейської класики, Лисенко підніс українську оперу до рівня світових зразків цього жанру. Його опери позначені високим професіоналізмом, глибиною музичного розкриття складного світу людини. Композитор створив такі різновиди опери: монументальну історико-героїчну народну драму («Тарас Бульба»), лірично-побутову оперу («Різдвяна ніч»), лірично-фантастичну («Утоплена»), сатиричну («Енеїда»), феєрію («Відьма»), комічно-казкову для дітей («Коза-дереза», «Пан Коцький»), оперу-«хвилинку» («Ноктюрн»), музично-драматичні сцени («Сапфо»).

Лисенко збагатив також жанр оперети («Чорноморці»), написав музику до театральних вистав трагедії Шекспіра «Гамлет», драм Гоголя («Простак»), Старицького («Остання ніч»), Кропивницького («Глитай, або ж Павук») та інших.

В якому б музичному жанрі Лисенко не виступав, всюди відчувалась рука великого майстра. У цьому зв'язку Костянтин Станіславський писав українському вченому й письменникові Агатангелу Кримському: «Якщо Чайковського ми називаємо чародієм російської музики, то Лисенка — цього чудового і чаруючого красою своєї музики композитора — ми сміливо можемо назвати сонцем української музики». Яскрава національним колоритом музика Лисенка мала значний вплив на дальший розвиток цього виду мистецтва в Україні. Її традиції знайшли продовження в творчості композиторів перших десятиріч XX ст. — Миколи Леонтовича, Кирила Стеценка, Якова Степового, Станіслава Людкевича, під її впливом формувалася музика Левка Ревуцького й Михайла Вериківського, Василя Верховинця і Григорія Верьовки, Михайла Скорульського й Костянтина Данькевича.

5 СУЗІР'Я САМОБУТНІХ ТВОРЧИХ ІНДИВІДУАЛЬНОСТЕЙ

Пропаганда українського художнього слова, донесення його багатства і краси здійснювалися не тільки виступами критиків, рецензентів, літературознавців, а й театральними та музичними діячами. Про заслуги діячів українського театру реформатор російської сцени Костянтин Станіславський сказав: «Такі українські актори, як Кропивницький, Заньковецька, Саксаганський, Садовський — блискуча плеяда майстрів української сцени — ввійшли золотими літерами на скрижалі історії світового мистецтва».

І названі вище актори, й такі митці, як Іван Карпенко-Карий, Михайло Старицький, Ганна Затиркевич-Карпинська, Ганна Борисоглібська, були талановитими творчими індивідуальностями. Всі вони були прекрасними драматичними акторами, мали гарний голос і виконували пісні, розуміли своєрідність художнього узагальнення в літературі і відмінність його в сценічному мистецтві. Михайло Старицький так оцінював акторську майстерність братів Тобілевичів: «На мою думку, найталановитішим з братів Тобілевичів треба визнати Миколу Садовського, хоч він і не завжди грає рівно. Найдосконалішим з технічного боку — Саксаганського, а найглибшим і, так би мовити, найґрунтовнішим — Івана Карповича Карпенка-Карого».

Справді, **Іван Карпенко-Карий (1845 — 1907)** навіть у ролях епізодичних персонажів умів знайти і підкреслити якусь характерну рису, що виділяла дійову особу п'єси. Його гра відзначалася життєвою достовірністю, глибоким проникненням у внутрішній світ літературних героїв, прагненням передати найтонші порухи їхньої душі. В кожному жесті й слові актора було те неповторно індивідуальне, що характеризує справжнього митця. З особливою майстерністю він виступав у виставах власних п'єс, виконуючи ролі Герасима Калитки («Сто тисяч»), Пузиря («Хазяїн»), старшини Михайла Михайловича («Бурлака»), Терешка («Суєта»).

Марко Кропивницький (1840 — 1910), що мав, за спогадами Софії Тобілевич, «гарне лице і величну постать, а крім того, живу, веселу і вразливу вдачу, був великим гумористом у житті й на сцені. Він умів наслідувати і відтворювати аж до найтонших нюансів життєві типи, копіювати їхні жести, характер, інтонації». Це, звісно, не означає, що Кропивницький виступав тільки в комічних ролях. Він володів багатогранним талантом перевтілення: скажімо, у його виконанні ролі Бичка з власної драми «Глитай, або ж Павук» було зведено воедино всі риси цього типу — хижацтво, лицемірність, святенництво, зухвальство. Кропивницький, формуючи труп, наполегливо шукав акторів освічених, з природним сценічним обдарованням, розумів, що й таку молодь необхідно постійно виховувати.

Михайло Старицький (1840 — 1904) прославився як талановитий режисер. Він завжди прагнув показати яскраве сценічне видовище. Цьому завданню митець підпорядковував найрізноманітніші художні засоби, зокрема органічно поєднував виразність звучання слова з музичними мелодіями, з танцювальними ритмами, з яскравою живописною колоритністю декорацій.

«Люблю і свято шаную майстерність актора, бо талант — велика річ! — говорив Старицький. — Але потрібно той талант оправити у художні рамці, так як вправляється дорогоцінне каміння. Тільки на тлі прекрасних декорацій та іншого художнього оформлення може на всю красу розгорнутися талант актора». Не випадково в поставлених ним виставах значне місце відводилося тим явам і картинам, де можна було якнайповніше використати фольклорно-етнографічний матеріал, де б на повний голос зазвучала народна пісня, закружляв танець.

Панас Саксаганський (1859 — 1940) як режисер постійно шукав шляхи й засоби посилення емоційного впливу вистав на глядачів. Він прагнув, щоб глядачі не тільки хвилювалися від побаченого й почутого, а й думали над суспільними і морально-етичними проблемами, порушеними у виставі. Саксаганський надавав великого значення вокальній стороні вистав: у цьому зв'язку в його трупі був створений гарний хор, в музичному репертуарі виступали актори з красивими сильними голосами.

Як актор Саксаганський з однаковим успіхом виступав у різних ролях. Він володів майстерністю перевтілення, змінюючи голос, жести, поставу» Він міг майже одночасно грати смішного дивака Копача і мужнього Гната Голого з п'єс Івана Карпенка-Карого, старого Шпоньку з комедії Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка» Михайла Старицького і молодого ентузіаста Івана Барильченка з комедії «Суєта» Карпенка-Карого.

Микола Садовський (1856 — 1933) був незрівнянним у героїчних ролях. Прекрасні зовнішні дані — велична постава, виразне обличчя, голос, який передавав усі відтінки душевних порухів людини,— сприяли його успіху на сцені. За кілька десятиріч акторської діяльності він створив галерею різнопланових образів. Це трагедійні образи Богдана Хмельницького й Тараса Бульби з драм Старицького, Сави Чалого з п'єси Карпенка-Карого, Воєводи з «Мазепи» Юліуша Словацького. В історії театрального мистецтва почесне місце належить сценічним драматичним образам, створеним Садовським: Назара з драми Тараса Шевченка, Гната з Безталанної» Івана Карпенка-Карого, Степана-невольника з п'єси Марка Кропивницького.

Садовський постійно дбав про збагачення репертуару п'єсами молодих українських драматургів — Бориса Грінченка, Любові Яновської, Олександра Олеся. Він переклав українською мовою п'єси Миколи Гоголя, Льва Толстого, Антона Чехова.

Драматичні актори водночас були й обдарованими співаками, що давало можливість режисерам збагачувати театральні вистави музичними партіями, інсценізувати опери й оперети. Так, Садовський на сцені ставив опери Миколи Лисенка, Дмитра Січинського, Станіслава Монюшка, Бедржіха Сметани. Марко Кропивницький знав багато старовинних українських пісень, чудово виконував їх у власному супроводі на бандурі, створив популярний романс «Соловейко», поклав на музику пісні «Де ти бродиш, моя доле?», «За сонцем хмаронька пливе». Йому належить музичне оформлення вистав власних п'єс «Невольник», «Вій», «Зальоти соцького Мусія». На високому професійному рівні виконувала народні пісні Марія Садовська-Барілотті. Вона співала також партії Наталки Полтавки, Одарки («Запорожець за Дунаєм» Семена Гулака-Артемовського), виступала в ролі Марусі («Дай серцю волю, заведе в неволю» Марка Кропивницького). «По-народному» виконувала пісні Ганна Затиркевич-Карпинська.

Марія Заньковецька (1860 — 1934) — актриса широкого діапазону, що високо піднесла українське сценічне мистецтво.

З особливою силою талант Заньковецької розкривався в драматично-трагедійних ролях. Уже під час першої репетиції в трупі Марка Кропивницького, коли артистка зворушливо проспівала пісню Наталки, оркестранти влаштували їй бурхливу овацію. Кожний жест, кожне слово Заньковецької в ролі Олени з драми Кропивницького «Глитай, або ж Павук» вражали непідробною достовірністю і щирістю. Лев Толстой був глибоко зворушений виставою «Наймичка» Карпенка-Карого, в якій актриса, виконуючи роль Харитини, з глибоким психологізмом передала страждання дівчини-сироти. Тонкий художній смак Заньковецької виявився у внесенні нею деяких корективів у драму Панаса Мирного «Лимерівна», що сприяло глибшій соціальній і психологічній вмотивованості поведінки головної героїні, зокрема її самогубства.

Реалістична гра Заньковецької з особливою виразністю підкреслювала антигуманну сутність гнобительської соціальної системи. Переконливе розкриття трагедій «безталанних» і «наймичок» не тільки проймало болем серця глядачів, а й породжувало в них почуття обурення діями сильних світу цього. Блискучі сценічні виступи Заньковецької доводили, за спогадами Садовського, що «в мужицькому, змученому працею тілі, під драною свитиною б'ється чисте серце, гаряче серце».

Заньковецька майстерно виступала й у комедійних ролях (Одарка — «Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемовського, Тетяна — «Суєта» Карпенка-Карого, Пріська — «По ревізії» Кропивницького, Цвіркунка — «Чорноморці» Старицького). Вона була природною в кожній сцені, чарувала і зворушливою піснею, і гумористичною приказкою, щирим, веселим сміхом.

Сцена часом залишалася єдиною трибуною, з якої летіло між люди українське художнє слово.

6 НАРОДНЕ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО

Високі естетичні смаки українського народу виявлялися в різних жанрах декоративно-ужиткового мистецтва. Хати зовні і всередині, меблі, посуд, вози, сани оздоблювалися різьбленням чи розписами, витоки яких ховаються ще в сивій давнині, коли зображення тварин, птахів, риб мали магічну суть. У Центральній та Східній Україні внутрішні стіни та комин хати розмальовувалися квітками та різнокольоровими візерунками, а сволок прикрашався орнаментальним різьбленням та написами. Розфарбовувалися в різні кольори віконниці, колонки ганків, їхні дашки часом оздоблювалися різьбленням по дереву.

У селі Петриківка, тепер Царичанського району Дніпропетровської області, склався осередок народного мистецтва. Тут виготовляли розмальовані вироби з дерева — скрині, сани, віялки, народні музичні інструменти. Петриківський розпис розвивався й під час прикрашення хатніх стін, декорування речей домашнього вжитку. Характерним для цього розпису є квітковий орнамент, в якому відчувуються традиції бароко XVII — XVIII ст.

Великодні свята давали щороку імпульс до писанкарства, коли яйця розфарбовувалися в кілька кольорів. Декоративний орнамент органічно поєднувався з формою яйця. Це мистецтво розквітло на Поділлі, Прикарпатті, Гуцульщині, Лемківщині. На Лівобережжі Великдень зустрічали крашанками, пофарбованими рослинними або мінеральними фарбами в один колір. Як образно сказала одна з майстринь, при розписуванні яєць хочеться, аби писанка переконала всіх людей у багатстві й красі Божого світу.

На Полтавщині й Слобожанщині, у Центральному Подніпров'ї й Степовій Україні розквітло мистецтво оздоблювання скринь квітками та фруктовими плодами. Дещо стриманішим, наближеним до графічності було оздоблення скринь у Галичині. Предмети домашнього вжитку (полиці, колиски, лавки, миски, тарілки, ложки) в Гуцульщині виділяються майстерним

різьбленням. Карпатський край прославився цілими династіями майстрів по дерев'яному різьбленню (Шкрібляки, Корпанюки, Медвідчуки, Девдюки).

По всій Україні було розвиненим народне килимарство. Вироби майстрів — плахти, фартухи, запаски, крайки, пояси — впливали на розвиток нових типів декоративних тканин у промисловому виробництві. В усьому світі відомі українські вишивки, основою яких є рослинні та геометричні орнаменти. Окремі регіони — Слобожанщина, Полтавщина, Полісся, Київщина, Поділля, Волинь, Галичина, Буковина, Гуцульщина, Закарпаття, Причорномор'я, Кубань — заклали міцні традиції самобутнього вишивання сорочок, керсеток, очіпків, кептарів, хутряних безрукавок, навіть кожухів. Незвичайною красою, художньою виразністю характеризуються рушники, якими були уквітчані всі хати, які використовувалися при ритуальних (сватання, вінчання, весілля, похорон), обрядах.

Українська ментальність позначилася й на гончарних виробках (столовий та кухонний посуд, дитячі іграшки), оздоблених малюнками та орнаментами. В Україні виникло чимало художньо-промислових центрів з кераміки — Опішня на Полтавщині, Коломия, Львів, Макарів Яр на Слобожанщині, Васильків на Київщині. У Ніжині, Глухові, Кролевці, Косові виготовлялися художньо оформлені кахлі. Львівщина, Волинь, Харківщина прославилися виготовленням фаянсового та фарфорового посуду

7 АРХІТЕКТУРА ТА СКУЛЬПТУРА

Зростання міст зумовило розвиток архітектури та скульптури. Якщо для сіл характерним було дерев'яне будівництво з прадавніми традиціями (типові для кожного регіону хати, господарські будівлі, вітряки, водяні млини, церкви), то визначні міські споруди зводяться з міцніших будівельних матеріалів. Зовнішній вигляд житлових будинків значною мірою залежав від запитів замовників, тому центральні вулиці Києва, Львова, Харкова, Одеси, Катеринослава забудовуються різностильними житлами на три — п'ять поверхів.

Серед визначних архітектурних споруд громадського призначення останнього тридцятиріччя XIX ст. потрібно назвати будинок міської думи, готель «Континентам», театр Соловцова (тепер театр імені Івана Франка), Володимирський собор у Києві, митрополича резиденція у Чернівцях, політехнічний інститут та крайовий сейм у Львові, земельний банк у Харкові, оперний театр і нова біржа в Одесі, військово-історичний музей Чорноморського флоту в Севастополі. Названі споруди різностильні: церкви будувалися у візантійському стилі, театри — у формах неоренесансу, синагоги — у мавританському стилі.

Визначними пам'ятками монументальної скульптури є пам'ятник Богданові Хмельницькому (скульптор Михайло Микешин), споруджений 1888 р. на Софійському майдані Києва. Леонід Позен обирав сюжетом своїх скульптур моменти з життя простих людей («На волах», «Лірник», «Переселенці», «Оранка в Україні»), опрацьовував історичні теми («Скіф», «Запорожець у розвідці»). Пармен Забіла відомий як портретист у скульптурі (погруддя Шевченка — постать без шапки, в кожусі; скульптура Гоголя, встановлена в Ніжині). Володимир Беклемішев створив два портретних зображення Шевченка.

Названі скульптурні твори пов'язані з визначними історичними та літературними подіями, долею наших митців. Зіставлення їх з творами письменства дасть можливість краще відчутти відмінність між різними видами мистецтва у моделюванні певних сторін дійсності.

8 МАЛЯРСТВО ТА ГРАФІКА

Ще тісніше пов'язані з літературою твори образотворчого мистецтва. Сучасне і минуле життя українського суспільства давало живописцям і графікам багатющий матеріал для розвитку

всіх художніх течій — від реалістичних, романтичних до імпресіоністичних, символістських, експресіоністських — у жанрах образотворчого мистецтва.

Селянська тема органічно увійшла в творчість Костянтина Трутовського. Подорожуючи Слобожанщиною, художник ще у середині століття написав яскраві жанрово-побутові картини «Хоровод у Курській губернії» та «Колядки в Україні». Інтерес до народного життя в усій його багатоманітності характеризує й пізніші полотна — «Сорочинський ярмарок», «Білять полотно». Картина «Весільний викуп» позначена єдністю реалістично-етнографічного показу народного звичаю з його романтичною поетизацією. Святковий натопт показаний на тлі розкішної української природи, де на пагорбі височить церква з дзвіницею. Справжнім шедевром є картина «Одягають вінок»: тут наявна певна жартівлива гра, коли малу дівчинку як дорослу уквітчують вінком, а на цю сцену уважно дивиться хлопчик. Художник створив кілька малюнків про Шевченка, показуючи його як козачка у Енгельгардта, як хлопчика з рідною сестрою, як засланця. Він також ілюстрував поеми Шевченка «Гайдамаки», «Невольник».

Українська дійсність знайшла виразне відбиття в картинах Миколи Пимоненка. У його полотні «Весілля в Київській губернії» показано весільний хід сільською вулицею, причому кожна з постатей передає внутрішню сутність людини. Іншу сторону життя відбиває картина «Ярмарок», де показано, як дружина з дочкою вирвали з шинку підпилого господаря і ведуть його додому. Власне, сам ярмарок з людьми, тваринами, возом із запряженими волами є тільки фоном для розгортання гумористичної сценки, близької до тих, що подавалися у водевілях та народних анекдотах.

Картина Володимира Орловського «Хати в літній день» відчутно передає літню спеку. Художник досягнув цієї глибини зображення завдяки тонкому осягненню глибини блакитного неба з білястими хмарками і спаленого сонцем узгір'я. Полотно Сергія Світославського «Вечір у степу», де зображено запряжених у віз коней, що зупинилися на міліні степової річечки і припали до води, пройняте тишею літнього надвечір'я. Друга його картина «Переправа через Дніпро» вражає зображенням світлої гладіні могутньої ріки, що на задньому плані зливається з небесною блакиттю. На цьому тлі — люди, коні й воли біля розпряжених возів, а недалеко від берега на воді — човен з копицею сіна. Настроєм втоми і спокою віє від полотна «Воли на ниві»: весняне небо, смуга зораної землі, й на цьому тлі — дві пари волів, що вже гарно попрацювали і зупинилися для відпочинку.

Незрівнянним майстром пейзажу був Сергій Васильківський. Картина «Весняне бездоріжжя» передає той змінний стан провесни, коли пробудженню природи ще чинить сильний опір зима. Сизі хмари, що переходять у чорні, голі дерева, крім купки зеленіючих верб, що гнуться під холодним вітром, розгрузла від талих вод земля — ці образи створюють відповідний, швидше мінорний, ніж весняний настрій. У полотні «Ранок. Отара в степу» вражає широчінь степових просторів. Та чи не найкращим пейзажем митця є «Козача левада», де зелень трави, стіна недалеких дерев і воли, що пасуться біля невеличкого озерця, зливаються у світлу гармонію тих розкошів, які хвилюють людську душу.

Архип Куїнджі, грек за національністю, щиро полюбив українську землю і став її натхненним співцем. У центрі його уваги — український Південь, якому присвячені пейзажі «Чумацький тракт», «Степ у цвіту». Особливо тонко передав маляр нічні краєвиди. У картині «Місячна ніч на Дніпрі» відтворено плесо могутньої спокійної ріки, залите світлом місяця, що прозирає крізь хмару. Серед інших його пейзажів — «Українська ніч», «Після грози», «Березовий гай», «Дніпро ранком».

У розвитку жанру історичних полотен багато важила картина Іллі Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові», створенню якої сприяв український історик і письменник

Дмитро Яворницький, автор славнозвісної тритомної «Історії запорізьких козаків». До речі, історик став прототипом образу писаря в картині Рєпіна.

Романтичним ореолом оповитий лицар Степу на акварелі Лева Жемчужникова «Козак їде на Січ». Доба козаччини відбита в картинах Сергія Васильківського «Бій запорожця з татарами», «Козачий пікет», «Сторожа запорізьких вольностей» («Козаки в степу»). Опанас Сластіон у картині «Проводи на Січ» яскраво передав епізод прощання батьків з сином, що від'їжджає за козацьким звичаєм «слави добути» в запорізьких степах.

Історичний живопис не тільки ілюструє події минулого, передає їх з виразністю, властивою цьому видові малярства, а й допомагає глибше зрозуміти історичну прозу і драматургію цього періоду, репрезентовану такими творами, як «Байда, князь Вишневецький», «Гетьман Петро Сагайдачний», «Наказний гетьман Северин Наливайко» Пантелеймона Куліша, «Гетьман Іван Виговський» Івана Нечуя-Левицького, трилогія «Богдан Хмельницький» і драма «Маруся Богуславка» Михайла Старицького, «Сава Чалий» Івана Карпенка-Карого, «Олеся», «Ясні зорі», «Степовий гість» Бориса Грінченка, поезії «Запорожець», «Хортиця» Якова Щоголіва. Картини на історичні теми також допомагають глибше зрозуміти своєрідність романтичної поетики у відповідних творах літератури.

Якісні зміни відбуваються в жанрі малярського та графічного портрета, який характеризується поглибленням психологізму в розкритті внутрішнього світу особистості, прагненням дати соціальні узагальнення. Одне слово, в образотворчому мистецтві відбувається та ж еволюція, що й у літературі, де в творчості Панаса Мирного, Івана Франка, Олени Пчілки, Івана Карпенка-Карого, Павла Грабовського визріває і стає домінуючою соціально-психологічна течія українського реалізму.

Порфирій Мартинович пише внутрішньо цільні, психологічні портрети полтавських селян. Кириак Костанді в картині «Біля хворого товариша» створив груповий портрет студентів Петербурзької академії мистецтв. Українські графіки продовжували традиції Тараса Шевченка в аспекті побутово-соціального осмислення різних сторін дійсності. Так, Костянтин Трутовський у численних малюнках відтворює побут селян («Два чумаки», «На пасіці», «Під яблунею»), лихо солдатчини («В солдати», «Рекрутське присутствіє»), осуджує зловживання чиновників («Збір податків на селі»). Як бачимо, ці твори тематично перегукуються з аналогічними епізодами, зображеними у прозі Марка Вовчка, Івана Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Олександра Кониського, Бориса Грінченка.

Микола Мурашко створив літографічні портрети Петра Могили, Тараса Шевченка, ілюстрував казки Ганса-Крістіана Андерсена. Опанас Сластіон виявив високу графічну майстерність в ілюструванні поеми Шевченка «Гайдамаки» та народної «Думи про смерть козака-бандуриста». Порфирій Мартинович ілюстрував «Енеїду» Івана Котляревського, а Костянтин Трутовський своїми малюнками допомагав читачеві проникнути в художній світ поем Шевченка «Гайдамаки», «Наймичка», «Сліпий».

Одне слово, взаємодія між літературою й іншими видами мистецтва сприяла взаємозбагаченню української національної культури, піднесенню самосвідомості всієї нації.

ВИСНОВКИ

Наприкінці XIX століття відбулося піднесення української літератури та національного мистецтва на новий рівень, відбулося наближення кращих творів літератури і мистецтва до досягнень, наявних у культурах інших європейських народів. Українська література перебувала у постійному зв'язку з національно-визвольним рухом свого народу.

Питання та завдання до контролю знань студентів

1. Схарактеризуйте умови суспільного життя українського народу в останні десятиріччя XIX ст. Що стримувало духовний поступ української нації?
2. Як розвивалося українське наукове і культурне життя в цей час? Чому центр української журналістики перемістився до Львова? Назвіть журнали та альманахи, що виходили в Україні.
3. Якими шляхами розвивалася українська проза в 70 — 90-х роках? Чому в ній чільне місце посідала селянська тематика?
4. Охарактеризуйте тематичні комплекси прози. Які твори із згаданих в огляді ви читали? Чим вони запам'яталися? Що ви знаєте про авторів цих творів?
5. Розкажіть про жанрове збагачення української прози. Які нові епічні жанри з'явилися в ній? З'ясуйте відмінність між оповіданням і новелою, назвіть жанрові особливості повісті й роману.
6. Чим відрізняється об'єктивна розповідь від оповіді? Проведіть у цьому зв'язку відповідні зіставлення.
7. Які мотиви характеризують українську лірику цього періоду? В чому простежується вплив Шевченкової музи на творчість наступників геніального поета?
8. Чому Іван Франко назвав Михайла Старицького справжнім продовжувачем шевченківських традицій? Під час відповіді використайте статтю Івана Франка, зробіть відповідні зіставлення окремих поезій Тараса Шевченка і Михайла Старицького.
9. Кого з поетів-класиків ви вважаєте майстром високої культури слова? Аргументуйте відповідь цитуванням віршів поета.
10. Що ви знаєте про українську драматургію останнього тридцятиріччя XIX ст.? Які п'єси читали чи бачили в сценічному втіленні? Чим запам'яталися ці вистави? Які проблеми порушувалися українськими драматургами? Що забезпечило довге сценічне життя кращих п'єс?
11. Схарактеризуйте шляхи розвитку українського театру. Що заважало розвитку прогресивного сценічного мистецтва в Україні?
12. Чому тогочасний український театр характеризують як музично-драматичний? Хто з композиторів брав участь в організації театральних вистав? Розкрийте конкретніше їхній внесок у пропаганду української літератури.
13. Що ви знаєте про діяльність корифеїв українського театру?
14. Що засвідчують твори народного ужиткового мистецтва? Чи виявляються в них риси української національної ментальності? Якщо так, то конкретно з'ясуйте, в яких саме художніх формах. Які види і форми народного декоративно-ужиткового мистецтва збереглися у вашому регіоні й досі? Схарактеризуйте їх, визначте їхню роль у духовному житті народу.
15. У чому, на вашу думку, полягає відмінність між літературними образами персонажів і образами, створеними скульпторами, живописцями, графіками? З'ясуйте це, порівнявши відповідні твори. Бажано зіставлення проводити на основі прочитаного літературного твору й ілюстрацій до нього (можна використати ілюстровані видання творів Шевченка, Старицького, Панаса Мирного, Франка).

Домашнє завдання

Опрацювати теоретичний матеріал (1, с. 5-11)

І. Нечуй-Левицький. Життя митця і його творчість як новий імпульс української літератури

Мета заняття Знати основні відомості про творчість митця, висловлювати власні думки про українську ментальність, національний характер, народні мораль та етику; розвивати уміння аналізувати художні твори

Час – 2 академічні години

Час – 80 хвилин

План проведення лекції

1. Життєвий шлях письменника.
2. Основні етапи творчості.
3. Тематика та проблематика творів.

Теорія літератури: соціально-побутова повість-хроніка, гумор, сатира.

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.: іл.
2. Білецький, О. Іван Семенович Левицький (Нечуй) [Текст]// О. Білецький, Зібрання праць у 5 т. – К: 1956. - т.2
3. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
4. Нечуй-Левицький, І. Кайдашева сім'я [електронний ресурс]: Іван Нечуй-Левицький - <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=907>
5. Ярмиш, Ю.Ф. Непочаті рудники: Твори І.С. Нечуя-Левицького [Текст]: навчальний посібник: В 2 кн. / Упорядник передмова і коментар Ю.Ф. Ярмиша – К: «Грамота», 2003. – Кн. 1 – 560с.

Посилання на електронний ресурс у відповідній папці на платформі Moodle

Одне лиш знаю: біль за людей завжди тяжко мене палить.

І.С. Нечуй-Левицький

1 ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ПИСЬМЕННИКА

Іван Семенович Левицький народився 25 листопада 1838 р. в містечку Стеблеві, тепер Корсунь-Шевченківського району на Черкащині, в родині священика. Дитинство хлопця минуло серед чарівної природи Надросся, у духовному світі краси рідної мови і пісні, поетичних народних звичаїв й обрядів. У батька були книжки відомих українських істориків Дмитра Бантиша-Каменського і Миколи Маркевича, що теж позитивно вплинуло на формування зацікавлень хлопця, його інтересу до минулого рідного народу. Батько, який навчав грамоти селянських Дітей, дав перші знання і своєму синові. А з 1847 р. Іван Левицький навчається у Богуславському духовному училищі, після закінчення якого продовжує освіту в Київській духовній семінарії (1853—1859), а потім і в Київській духовній академії (1861—1865).

Багато написано про схоластичне навчання в цих навчальних закладах, про казармені умови життя бурсаків. Це певною мірою справді так, проте і в семінаріях були викладачі, які будили думку своїх вихованців, знайомили їх із досягненнями філософії й естетики. Добре викладалася тут і світова література, семінаристи мали змогу знайомитися з її визначними явищами. Відомо, що Іван Левицький з інтересом читав «Божественну комедію» Данте Аліг'єрі та «Дон Кіхота»

Мігеля Сервантеса де Сааведра, твори Франсуа Рене де Шатобріана, Алена Рене Лесажа, Вальтера Скотта.

Навчаючись у духовній академії, Іван Левицький перебував під могутнім впливом Шевченкового «Кобзаря», публіцистики журналу «Основа», творів Марка Вовчка, Івана Тургенєва, статей Дмитра Писарева. Звичайно, знайомство з українською літературою відбувалося насамперед через її самостійне студіювання. Відомо, що письменство відігравало важливу роль у формуванні його світогляду. Левицький після закінчення академії обрав шлях учителя російської словесності. Спочатку він працює в Полтавській духовній семінарії (1865—1866), а згодом у гімназіях польських міст Каліша (1866), Сідлеця (1867—1872) і закінчує своє вчителювання у гімназії в Кишиневі (1873—1885).

Педагогічна праця Івана Левицького органічно поєднувалася з його літературною діяльністю. Певна річ, творчість українською мовою не заохочувалася властями, більше того — зазнавала репресивних ударів з боку царизму (пригадаймо хоча б Валуєвський циркуляр 1863 р., Емський указ царя 1876р.), однак Левицький свідомо продовжував трудитися на ниві українського письменства.

Під прибраним ім'ям Іван Нечуй він друкує у 1868 — 1869 рр. у львівському журналі «Правда» оповідання «Гориславська ніч, або Рибалка Панас Круть», повісті «Дві московки», «Причепа». Сприяв публікації цих творів Пантелеймон Куліш, який мав тісні зв'язки з галицькими народовцями. Важливо, що досвідчений літератор, публіцист, фольклорист помітив у прозі початківця ті якості, що засвідчували появу неординарної творчої особистості, й підтримав Нечуя-Левицького.

З цього часу письменник інтенсивно працює на літературній ниві. З-під його пера з'являються роман «Хмари» (1874), повісті «Микола Джеря» (1878), «Кайдашева сім'я» (1879), «Бурлачка» (1880), «Старосвітські батюшки та матушки» (1884—1885).

Письменник передчасно залишив учителювання. Про причини його виходу на скромну пенсію можна здогадатися з однієї ситуації, зображеної в романі «Над Чорним морем» (1890). Усуваючи вчителя Комашка (а за ним вгадується сам автор твору) з роботи, директор гімназії прямо у вічі говорить йому: «Ви прочитали в одній класі уривок з української думи про Хмельницького, ви пишете в галицькі журнали, пренумеруєтесь на них, Ви не на місці в нашій гімназії. Переходьте на північ, а як ні, то вас силою переведуть на Біле море».

Справді, Нечуй-Левицький у цей час був одним з організаторів у Кишиневі гуртка національно свідомих українських інтелігентів, очолював його. Начальник Бессарабського жандармського управління повідомляв у Петербург, що на квартирі Івана Левицького «збирається молодь, він сам підтримує зв'язки з державним злочинцем Драгомановим та ін. Друкує свої статті в «Громаді» (український журнал, що видавався в Женеві), пропагує серед молоді Кишинева малоросійську літературу».

Отже, Нечуй-Левицький, напевне, змушений був вийти у відставку. Так у 1885р. він залишає Молдавію й оселяється в Києві. Продовжує займатися літературною творчістю, підтримує зв'язки з відомими громадськими і культурними діячами — Михайлом Старицьким, Миколою Лисенком, Марком Кропивницьким, Пантелеймоном Кулішем. Іван Франко, відвідавши письменника в 1885р., писав, що здивувався, коли побачив «невеличкого, сухорлявого, слабосилого чоловіка, що говорив теплим і щирим, але слабеньким голосом». Це аж ніяк не в'язалося з пафосом його творів, де відчувався «широкий розмах... руки», а їхній автор уявлявся «сильним, огрядним мужчиною, повним життєвої сили й енергії». Однак саме ця внутрішня цільність і характеризує письменника. Так і в київський період Нечуй-Левицький написав ще понад тридцять творів («Невинна», «Афонський пройдисвіт», «Скривджені й нескривджені» та ін.), здійснив упродовж 1899—1914 рр. восьмитомне видання своїх творів.

Життя Івана Нечуя-Левицького обірвалося 15 квітня 1918 р. Поховано його на Байковому кладовищі в Києві.

2 ОСНОВНІ ЕТАПИ ТВОРЧОСТІ

У зв'язку з 35 річчям літературної діяльності Нечуя-Левицького Іван Франко у статті «Ювілей Івана Левицького (Нечуя)» (1905) чи не вперше в нашій критиці порушив питання про місце його творчості в історії української літератури та української суспільної думки. Незважаючи на те, що навіть прогресивні діячі, як Микола Костомаров чи Михайло Драгоманов, вважали, що українською мовою слід писати насамперед для селянства, Нечуй-Левицький, за справедливим спостереженням критика, свідомо творив для всієї нації, зокрема «для українських інтелігентів, яких бачив, може, очима свого духа в будущині, в народження яких вірив, вірячи в живучість і суцільність своєї нації».

Франко, називаючи автора «Миколи Джері», «Кайдашевої сім'ї», «Хмар» талановитим майстром слова, «творцем живих типів», акцентував на його вмінні спостерігати життя, передавати побачене засобами слова. Вчений образно називав Нечуя-Левицького «великим артистом зору», «колосальним, всеобіймаючим оком» Правобережної України. «Те око обхапує не маси, не загальні контури, а одиниці, зате обхапує їх із незрівнянною бистротою і точністю, вміє підхопити відразу їхні характерні риси і передати їх нам із тою випуклістю і свіжістю красок» у якій бачить їх само».

Справді, проза Нечуя-Левицького доносить до нас яскраві картини з життя українського селянства, міщанства, заробітчан, духівництва, інтелігенції. Своім пером письменник торкався тих багатьох граней української дійсності, які з різних причин досі або зовсім не показувалися, або відбивалися в літературі тільки частково. Крім того, в творчість прозаїка значною мірою увійшло життя нової історичної доби, яке, звісно, не могло бути показане попередниками. Оповідання і повісті Нечуя-Левицького густозаселені: тут виступають не тільки українці — представники різних станів і класів, а й єврейські крамарі, польські шляхтичі, молдавани, росіяни, греки. Соціальні й побутові взаємини між ними надають зображуваному реалістичної достовірності й психологічної переконливості.

Неповторна своєрідність прози Нечуя-Левицького полягає ще й у мальовничості зображуваної природи. Найчастіше це картини його рідного улюбленого Надросся, проте запам'ятовуються й пишні краєвиди Подніпров'я й Волині, українського Причорномор'я, Молдови, Як гімн чарівній природі Києва сприймається широкий пейзажний нарис «Вечір на Владимирській горі»: не можна відірвати погляду від буяння зелені на київських узгір'ях, квітчастого килиму луків Оболоні, срібного плину Дніпра, по витих млою задніпрянських далей. «Яка пишка ця широка картина! Кращої од неї трудно знайти і по всій Європі»,— з захопленням пише нариси, віддаючи належне смакам наших пращурів, коли вони вибирали саме ці місця для розбудови стольного міста.

3 ТЕМАТИКА І ПРОБЛЕМАТИКА ТВОРІВ

Тема народної долі стала магістральною для Нечуя-Левицького, Вже в першому оповіданні «Гориславська ніч, або Рибалка Панас Круть» (1868) рибалка з містечка Богуслава говорив з гіркотою, що в житті брався за все, та не було йому «щастя-долі ні в чому», не міг «на ноги сп'ястись», бо лихварі неправдою руйнували його добробут. А як поховав передчасно померлу дружину, то й світ білий став йому немилим.

Повість «Дві московки» (1868) також засвідчила прагнення письменника вийти за межі традиційної селянської теми, яка вже творами Григорія Квітки-Основ'яненка почала визначати обличчя української прози. Тут подано не тільки трагедію дівчат Ганни і Марини, які, пов'язавши свою долю з солдатами, зазнали невимовного лиха. Царська солдатчина відібрала від Ганни не лише чоловіка Василя, який пішов «у похід» і десь загинув, а й сина, якого морально скалічили у школі кантоністів. Не зазнала щастя в одруженні з нелюбом і жвава Марина. Покинувши рідне село, вона опинилася на самому дні життя і померла біля шинку на вулиці. «Не втекла,— кажуть,— од свого лиха, і не загуляла, і не заспівала, і не затанцювала його навіть в Києві»,— на такій невеселій ноті закінчується повість.

Про шукання письменником основ національного буття йдеться у повісті «Причеп» (1869). Засуджуючи ворожу українському народові політику колонізації чи русифікації, Нечуй-Левицький проводить думку, що українець, вихований «на чужому ґрунті, «схиляється туди, куди повіє дужчий вітер». Так, «московська школа» відірвала від свого народу Якіма Лемішковського, а далі його винародовлення прискорюється дружиною Зосею, яка поклялася "обляшати чоловіка і свою сім'ю". Показ згубного впливу ворожого середовища на молодь з українських попівських та міщанських сімей єднає повість «Причеп» з раніше написаним, але виданим пізніше романом Анатолія Свидницького «Люборацькі».

Романом «Хмари» (1874) Нечуй-Левицький відгукнувся на розгортання народницького руху, в якому вже на початку 60-х років брала участь освічена українська молодь. Концептуальність роману втілена в символічному образі хмар як тих темних сил, котрі прагнуть задушити будь-які проблески українського культурно-освітнього життя. Шовіністична політика царизму була спрямована на денаціоналізацію української молоді, а отже, й знищення культури одного з найбільших слов'янських народів.

Однак головним об'єктом художнього дослідження письменника було селянське життя. У повісті «Микола Джеря» (1878), яку Франко характеризував як історію «всього українського селянства» за панщизняних часів, подану «в однім широкому образі», акцентується на незнищенності народного потягу до волі. Образом головного героя повістяр стверджував наявність у народу сильних, енергійних натур, які швидше зломляться, але не зігнуться. Повість вражає епічною широтою в змалюванні дійсності: письменник показує життя в закріпаченому селі, поневірвання на сахарні, виснажливу мандрівку втікачів до Бессарабії, наймитування на рибних промислах у Дністровському лимані. Весь твір пройнятий волелюбним гуманістичним пафосом.

Трагедія дівчини-селянки Василини з повісті «Бурлачка» (1880) розгортається на широко виписаному тлі розорення села, наймитування бідняків на бурякових плантаціях у панській економії, експлуатації робітників на суконній фабриці. Складні випробування випали на долю Василини, здавалося, що вона загине під тиском соціальних обставин, і все ж бурлачці вдалось вирватися з гнітючих обіймів бездуховного існування. «Щасливим» фіналом повістяр намагався довести, що людина, повіривши в себе, зможе перемогти, здавалося б, нездоланні перешкоди.

Пореформене життя українського селянства знаходить відбиття в оповіданнях циклу «Баба Параска та баба Палажка», розпочатому в 1873 р. Тут виявилася така особливість таланту Нечуя-Левицького, як схильність до гумору в художньому окресленні побутових ситуацій. Показуючи пащекуватих, сварливих бабів, письменник вдався до добре опрацьованої в українській прозі оповіді від першої особи. Такий композиційний прийом дав змогу авторові засобами барвистого побутового мовлення не просто створити яскраві образи селянок, а й викрити чимало тих соціальних неадаптацій, які деморалізуюче впливали на людину.

ВИСНОВКИ

Творчість Нечуя-Левицького становить важливий етап у розвитку українського реалізму. Вона характеризується інтенсивними ідейно-естетичними пошуками письменника, порушенням злободенних соціальних і морально-етичних проблем.

До появи повістей Нечуя-Левицького український читач був ознайомлений хіба що з прозовими творами Григорія Квітки-Основ'яненка та Марка Вовчка. Підхопивши все краще з їхніх традицій, автор «Миколи Джері» і «Кайдашевої сім'ї» замість оповіді, яка велася від імені героя, утверджує об'єктивно-епічну розповідь, що створювала ширші можливості для всебічного моделювання дійсності. Хоч проза Нечуя-Левицького також генетично пов'язана з усною поезією, проте освоєння її мотивів та образів у нього глибше, ніж у попередників.

Впадає в око така своєрідність його реалізму, як показ впливу соціального середовища на формування особистості. Утверджуючи високі моральні ідеали, письменник беззастережно осуджував ті соціальні умови, які спотворювали, калічили сутність людини. У його повістях й оповіданнях завжди присутнє протистояння цільної особистості й здеморалізованих покручів, причому весь пафос творчості спрямований на утвердження духовно багатой людини.

Різноманітна темами і жанрами проза Нечуя-Левицького є яскравим свідченням активного втручання українського письменства в суспільне життя, його ідейно-художнього вирівнювання з літературами інших європейських народів.

Питання та завдання до контролю знань студентів

1. На матеріалі вивчення біографії Івана Нечуя-Левицького висвітліть шляхи його зростання як творчої особистості. Що мав на увазі Іван Франко, коли говорив про Нечуя-Левицького як «виключно українського письменника»? Чому критик назвав його «великим артистом зору»?

2. Життя яких соціальних верств українського народу стало об'єктом художнього дослідження в творчості Нечуя-Левицького?

3. У чому виявився новий підхід письменника до реалізації селянської теми?

4. Як ставився Нечуй-Левицький до проблеми виховання особистості в сім'ї, як її художньо реалізовував у своїй творчості? Висвітліть це питання на матеріалі творів письменника.

5. Що розумів письменник, коли говорив про «непочатий рудник» українського життя? Який його внесок у справу розробки цього рудника?

6. Як творчість Нечуя-Левицького вплинула на розвиток української прози XIX ст.?

Домашнє завдання:

1. Опрацювати теоретичний матеріал ([1] стор.12-18).

2. Прочитати повість «Кайдашева сім'я»

Кайдашева сім'я» - соціально-побутова повість-хроніка. Реалізм твору, актуальність проблематики; відображення українського менталітету у творі; традиції народного побуту й моралі; утвердження цінностей національної етики засобами комічного.

Мета заняття ознайомити студентів із повістю «Кайдашева сім'я»; сприяти виробленню навичок визначати жанр, композиційні складові твору; виховувати високі морально-етичні риси простої людини

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН

Час – 2 академічні години

Час – 80 хвилин

План проведення лекції

1. Життєва основа твору;
2. Сюжетно-композиційна основа роману;
3. Характеристика образів

Теорія літератури

Повість, соціально-побутова повість

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.: іл.
2. Білецький, О. Іван Семенович Левицький (Нечуй) [Текст]// О. Білецький, Зібрання праць у 5 т. – К: 1956. - т.2
3. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
4. Нечуй-Левицький, І. Кайдашева сім'я [електронний ресурс] / Іван Нечуй-Левицький - <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=907>
5. Ярмиш, Ю.Ф. Непочаті рудники: Твори І.С. Нечуя-Левицького [Текст]: навчальний посібник: В 2 кн. / Упорядник передмова і коментар Ю.Ф. Ярмиша – К: «Грамота», 2003. – Кн. 1 – 560с.

Посилання на електронний ресурс у відповідній папці на платформі Moodle

ВСТУП

І.С. Нечуй-Левицький глибоко й досконало знав життя, побут українського селянства. У пореформеній дійсності він знаходив нову панщину, бо кріпаччина в спадщину народним масам полишила бідність та релігійний дурман. Це породжувало повсякчасні дрібні чвари між родинами та сусідами, отруювала будні й без того важкого селянського життя.

Художньою довершеністю і правдивістю зображення побуту дореволюційного села «Кайдашева сім'я» посідає видатне місце серед інших творів української, та й не тільки української, літератури на цю тему.

Це — класичний зразок соціально-побутової повісті.

1 ЖИТТЄВА ОСНОВА ТВОРУ

Кращі риси простих людей не закривали від спостережливого ока письменника й того огидного, що було породжене соціальною дійсністю пореформеної доби. У 1879 році вийшла з друку повість І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я». Її можна назвати цілою епопеєю життя українського села в перші десятиріччя після реформи 1861 року. У творі змальовувався побут селянської сім'ї після скасування кріпацтва. З комічних сцен життя сім'ї Кайдашів виростає реалістична і трагічна за своєю суттю картина життя селянства, темного, забитого віками панщини, роз'єданого новими капіталістичними порядками.

2 СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦІЙНА ОСНОВА РОМАНУ

І. Франко писав, що «Кайдашева сім'я» з погляду «на високо артистичне змалювання селянського життя і добру композицію належить до найкращих оздоб українського письменства». У зображенні життя пореформеного українського села Нечуй-Левицький дотримувався традицій гоголівської реалістичної школи, яка вимагала від письменника точно і докладно малювати не тільки портрети, поведінку і звички персонажів, а й те соціально-побутове середовище, в якому діють герої. Цими реалістичними принципами зумовлена композиція «Кайдашевої сім'ї».

Повість скомпонована зі сцен, ситуацій селянського побуту, в яких розкриваються темнота, обмеженість, егоїзм, породжені законами тогочасної дійсності.

А соціальний конфлікт у повісті посилюється психологічним, що виникає з тих потворних рис і звичок у характерах героїв, які сформувалися в умовах кріпосницького та капіталістичного ладу. Крізь усю «Кайдашеву сім'ю» проходить контраст між світом природи і світом жалюгідних людських взаємин. Його помічаємо вже в експозиції твору.

Починається повість описом місцевості, серед якої розкинулось село Семигори. Ліс, як зелене море, ставки в очеретах, левади, два рядки білих хат, наче два разки перлів на зеленому поясі, — усе манить до себе, настрює читача на ліричний лад, і йому хочеться бачити й життя людей в гармонії з цією красою. Та вже постать змороженого важкою працею старого Кайдаша, що на темному тлі повітки нагадував ченця, з різкою протилежністю до поетичного опису місцевості.

Експозиційними сценами, що знайомлять читача з місцем дії, персонажами твору, є розмова братів Кайдашенків про дівчат, залицяння Карпа до Мотрі, оглядини в Довбишів.

У зовнішності героїв Нечуй-Левицький уміє майстерно передати їхні темпераменти, нахили, звички. Щоб розкрити провідні риси характерів персонажів, помітне місце в експозиції твору письменник відводить портретам Кайдаша, Кайдашихи, Карпа, Лавріна, Мотрі.

Зав'язка конфлікту в родині Кайдашів настає після одруження Карпа з Мотрею. Поява молодої сім'ї викликала між батьками і дітьми суперечки за «моє» і «твое», розворушила дрібновласницькі інстинкти і пристрасті Кайдашів.

Найнапруженіші моменти родинного побуту письменник відтворює в гострих, вихоплених з життя діалогах. За їх допомогою автор твору розкриває психологію героїв, підсилює реалізм зображення картини, надає напруженості й динамічності сюжетній лінії повісті. Завдяки майстерності діалогів повість у багатьох місцях читається як драматичний твір. Зображуючи наростання конфлікту між Кайдашами, автор в епічну розповідь вводить гострокомічні сценки, смішні ситуації (пригоди п'яного Кайдаша, пригоди з Кайдашихою під час поїздки на оглядини в Біївці), які нагадують народні анекдоти та інтермедії.

Сповнені комізму епізоди родинного життя Кайдашів. Кайдашиха і Мотря, змагаючись за першість у хатніх справах, б'ють горшки одне одному, сидять у неметеній хаті тощо. Гумор Нечуя-Левицького йде від самого життя, від народної творчості і є однією з найсильніших і найсвоєрідніших особливостей таланту письменника. Цей гумор має різні відтінки: від добродушного жарту до сатиричного сміху, залежно від того, на кого він спрямований.

В останніх розділах сатиричний струмінь повісті доходить свого найвищого напруження. Історія з кухлем (VIII розділ), коли через копійчаний глечик людині викололи око, є кульмінацією повісті.

Комічні сцени створює письменник за допомогою контрасту між піднесеним, героїчно-епічним характером розповіді і тими дріб'язковими, нікчемними вчинками героїв, про які йде мова. Опис чергової баталії між сім'ями братів Кайдашенків (IX розділ) починається словами, близькими до народних дум: «Не чорна хмара з синього моря наступала, то виступала Мотря з Карпом з-за своєї хати до тину».

«Не сиза хмара над дібровою вставала, то наближалася до тину стара видроока Кайдашиха, а за нею вибігли з хати Мелашка з Лавріном, а за ними повибігали всі діти».

Закінчується повість сваркою сімей за грушу, яку посадив Лаврін, а під час розподілу землі вона опинилася на Карповому городі. Розв'язка повісті несподівана. Груша всохла, і сім'ї помирилися. В обох садибах настали мир і тиша. Читач добре розуміє, що настало тимчасове перемир'я між сім'ями, що причинам для сварки і ворожнечі не буде кінця, бо їх породжують індивідуалістичні інстинкти, так щедро розвинуті у героїв повісті.

3 ХАРАКТЕРИСТИКА ОБРАЗІВ

Відтворюючи життя персонажів у хронологічній послідовності, день за днем, з усіма подробицями, письменник розкриває причини, під впливом яких формувалися характери героїв. Автор повісті виявив тонку спостережливість, уміння підмічати найхарактерніші індивідуальні риси і створювати типові характери.

Омелько Кайдаш — втілення темноти, забобонності та затурканості значної частини селян, знівечених духовно і фізично ще панщиною. Кайдаш був добрим стельмахом, прожив довге й тяжке життя, в якому не знав нічого, крім важкої праці.

Про це переконливо говорить його зовнішність — портрет спрацьованої, передчасно постарілої людини, у якої «здорові загорілі жилаві руки», «широке лице... сухорляве й бліде, наче лице в ченця, високий лоб, посічений густими дрібними зморшками». Цей портрет майстерно намальований за допомогою світлотіней, у ньому контрастують чорний фон і білий одяг та бліде лице Кайдаша. Важка праця, темнота, забобонність, родинні чвари і пияцтво зробили Кайдаша

безвольним, внутрішньо надломили його, перетворили на посмішище в сім'ї, убили в ньому віру

в краще життя і довели до трагічної смерті.

Читаючи повість, ми відчуваємо, що сміється Нечуй-Левицький над своїм героєм крізь сльози, що ставиться до нього з глибоким співчуттям, засуджуючи не його, а ті суспільні умови, які знівечили цю добру працювиту людину.

Маруся Кайдашнха — один із найдовершеніших образів повісті. Знайомлячи читача з високою, рівною, енергійною на вид Кайдашихою, автор одночасно показує негативні риси її характеру. «Маруся Кайдашнха замолоду довго служила в дворі, у пана, куди її взяли дівкою... Вона довго терлась коло панів і набралась од їх трохи панства. До неї прилипла якась облесливість у розмові й повага до панів. Вона любила цілувати їх в руки, кланятись, підсолоджувала свою розмову з ними... До природної звичайності української селянки в неї пристало щось уже дуже солодке, аж нудне. Але як тільки вони трохи сердилась, з неї спадала та солодка луска, і вона лаялась і кричала на весь рот».

У характері жінки лицемірство, улесливість, манірність поєднуються із грубістю і жорстокістю, Кайдашиха вміє прислужувати панам та духовенству, чим і хизується. Недаром люди глузували з Марусі і називали її «економшею», підкреслюючи цим невідповідність звичок і поведінки Кайдашихи способу її життя та її соціальному походженню. Саме в цій невідповідності претензій Кайдашихи справжній її сутності — секрет комедійності цього образу.

Показуючи поведінку Кайдашихи на оглядинах у двох різних за соціальним станом сім'ях, письменник-гуморист висміює її улесливість, запобігання перед багатими, все, що пристало до селянки від панів, попів та багатіїв. На заручинах у багатих Довбишів зі словами Кайдашихи «неначе полилась патока з уст». Маруся так і сипле: «Моя дитино», «серце кохане», «моя втіхо».

Зовсім по-іншому поводить вона в бідних Балахів. Спочатку навіть не хоче заходити в хату, говорячи синові: «Тут, мабуть, живуть старці, а не хазяїни».

На повну силу розкриваються власницька сваволя Кайдашихи, її нікчемний гонор, жорстокість у родинних сварках та колотнечах, які були її стихією. Маруся вольова, енергійна жінка, але ця її душевна енергія витрачається на нескінченні сварки за яйця, горшки, кабанця, грушу тощо.

Ми відчуваємо, що десь там, на дні душі Кайдашихи, жевріють і жіноча ніжність, доброта, і потяг до краси, що проявляється в її господарності, зовнішній охайності, у її любовному ставленні до внуків, у монологах, де вона звертається на оглядинах до своїх майбутніх невісток. Але ці добрі якості Кайдашихи відступають на задній план — їх затьмарюють родинні чвари.

Сини і невістки

Представниками молодого покоління Кайдашевої сім'ї виступають у повісті Карпо і Лаврін Кайдашенки та їх дружини Мотря й Мелашка.

З розмови братів про дівчат видно, що Лаврін — це ніжна, поетична натура, а Карпо грубуватий, черствий парубок. Ці риси Карпа передає і його портрет: «Він ніколи не сміявся гаразд, як сміються люди, а його насуплене жовтувате лице не розвиднялось навіть тоді, як губи осміхались». У нескінченних родинних чварах Карпо черствіє і грубіє все більше й більше. Він навіть доходить до того, що в пориві злості кидається з кулаками на батька і кричить: «Задушу, іророва душе!» Жадоба власності заглушує в Карпові родинні почуття і доводить до того, що він на очах усього села женеться з дрючком за рідною матір'ю.

Карпо рішучий, вольовий, виділяється серед інших селян самотійністю розуму. Згадаймо, як він не погоджується з громадою, коли та вирішила віддати громадський шинок хитрому і підступному Беркові. Та, на жаль, ці позитивні задатки в його характері губляться в щоденній гризні.

Душевна м'якість, поетичність, доброта і безкорисливість юного Лавріна на початку повісті контрастують з похмурою вдачею старшого брата. Ні бідність Мелашки, ні невдоволення матері невісткою не змогли затьмарити чистоти, ніжності Лаврінового кохання з Мелашкою.

Душевна привабливість Лавріна передається і в його мові, поетичній, пісенній та лагідній. Своє захоплення Мелашкою він висловлює так: «І де ти, красо, вродилась з твоїми шовковими бровами, коли б ти була зозулею в гаю, то я тебе і там упіймаю».

Сподівання читача на те, що Лаврін у родинному житті збереже свою красу і привабливість, стане світлим променем у кайдашівському «пеклі», не справджується. У безперервних родинних сутичках за «моє» і «твоє» у Лавріна поступово зникають поетичні риси його вдачі, черствіє душа, грубіє мова. У кінці повісті брати мало чим відрізняються один від одного; обидва вони егоїстичні, вперті. Подібні зміни відбувались і в характерах Мотрі і Мелашки. Характеризуючи невісток, письменник велику увагу приділяє описові середовища, в якому кожна з них виховувалась, показує, як соціальні умови формують поведінку людей.

Вихована в заможній сім'ї, Мотря тримається гордо і незалежно. Фізично здорова і працьовита, з гострим розумом, Мотря не кориться лихій свекрусі, ні в чому не поступається їй. Вона живе мріями про власну хату, власне господарство. Скупість, егоїзм, сварливість, зневага до людей найповніше проявляються у характері Мотрі після того, як вона стала самотійною господинею. Мотря — зла й жорстока жінка. Виколовши у сварці свекрусі око, вона не вболіває за свій страшний вчинок, а навіть радіє з цього.

Негативні риси Мотрі висміюються влучними порівняннями, які викликають у читача їдкий сміх; «Мотря теліпалась, немов павук на павутині», «Мотря була схожа на довгу швайку».

Письменник милується зовнішньою і внутрішньою красою Мелашки, дівчини, яка виросла в бідній селянській хаті й винесла з неї доброту, лагідність, поетичність. Малюючи її портрет, автор поєднує традиційні фольклорні засоби з індивідуальними рисами героїні. «Дівчина була невелика на зріст, але рівна, як струна, гнучка, як тополя, гарна, як червона калина, довгообрана, повновида, з тонким носиком. Щоки червоніли, як червонобокі яблука, губи були повні та червоні, як калина. На чистому лобі були ніби намальовані веселі тонкі чорні брови, густі-прегусті, як шовк». У цьому портреті є чимало від фольклорного образу української дівчини, яка в піснях часто порівнюється із стрункою тополею та з червоною калиною. Мова Мелашки мелодійна, пересипана пісennими зворотами і нагадує Лаврінові туркотіння горлиці в житі. Прощаючись із коханим, Мелашка говорить: «Я б прикрила твій слід листом, щоб його вітер не завіяв, піском не замів», «А може, ти оце підеш за ту діброву та й занесеш навіки свою любов розмову». Але поступово під впливом оточення Мелашка черствіє, втрачає поетичність, душевну привабливість і стає такою ж дріб'язковою, егоїстичною, як і інші члени сім'ї.

Отже, при всій відмінності представників молодого покоління зміст їхнього життя один — дрібновласницький. Кожен із них прагне більше урвати для себе, відстояти свою власність.

Сумну картину селянського побуту в повісті доповнюють образи сільських бабів Палажки та Параски.

Своєю забобонністю, взаємною ненавистю, затурканістю й безсоромністю баба Палажка та баба Параска є втіленням темноти в житті українського післяреформеного села, доведеного до такого стану кріпаччиною, існуючим ладом.

Цитатна характеристика героїв повісті «Кайдашева сім'я»

1. ...був дуже богомольний, ходив до церкви щонеділі не тільки на службу, а навіть на вечірню, говорив два рази на рік, горнувся до духовенства, любив молитись і постити (Омелько Кайдаш)

2. ...вважав, що вісь біля воза зламалась тільки тому, що він поїхав по снопи в неділю (Омелько Кайдаш)

3. ...наглядала за працею невістки, «наче осавула на панщині, а сама не бралась і за холодну воду» (Маруся Кайдашиха)

4. ...всі гроші, що заробляв у пана та людей на возах, на плугах, на боронах, пропивав у шинку, заливаючи горілкою «давнє панщине горе» (Омелько Кайдаш)

5. «...був чоловік гордий, упертий, не любив нікому кланятись, навіть рідному батькові» (Карпо)

6. ...був дотепним, життєрадісним парубком, а ставши хазяїном, сварився з братом за кожну дрібницю (Лаврін)

7. «...була з поетичною душею, з ласкавим серцем» (Мелашка)

8. «Широкі рукава закачалися до ліктів; з-під рукавів було видно здорові загорілі жиляві руки. Широке лице було сухорляве й бліде, наче лице в ченця. На сухому високому лобі набігали густі дрібні зморшки. Кучеряве посічене волосся стирчало на голові, як пух, і блищало сивиною» (Омелько Кайдаш).

9. «Вона була вже немолода, але й не стара, висока, рівна, з довгастим лицем, з сірими очима, з тонкими губами та блідим лицем» (Маруся Кайдашиха).

10. «...молоде довгасте обличчя було рум'яне. Веселі сині, як небо, очі світилися привітно і ласкаво. Тонкі брови, русьві дрібні кучері на голові, тонкий ніс, рум'яні губи — все подихало молодістю парубочою красою» (Лаврін).

4. «...був широкий у плечах, з батьківськими карими гострими очима, з блідуватим лицем. Тонкі пружки його блілого лица з тонкими губами мали в собі щось неласкаве. Гострі темні очі були ніби сердиті». «Він ніколи не сміявся гаразд, як сміються люди. Його насуплене, жовтувате лице не розвиднювалось навіть тоді, як губи осміхались» (Карпо).

5. «Висока на зріст, рівна станом, але не дуже тонка, з кремезними ногами, з рукавами, позакочуваними по лікоть, з чорними косами, вона була ніби намальована на білій стіні. Загоріле рум'яне лице ще виразніше малювалося з чорними тонкими бровами, з темними блискучими, як терен, обмитий дощем, очима. В лиці, в очах було розлите щось гостре, гаряче, було видно розум із завзяттям і трохи з злістю» (Мотря).

6. «Дівчина була невеличка на зріст, але рівна, як струна, гнучка, як тополя, гарна, як червона калина, довгообразна, повновида, з тонким носиком. Щоки червоніли, як червонобокі яблучка, губи були повні та червоні, як калина. На чистому лобі були ніби намальовані веселі тонкі чорні брови, густі-прегусті, як шовк» (Мелашка).

Теорія літератури

Повість — великий за обсягом твір, у якому докладно розповідається про цілу низку подій, що висвітлюють життя одної чи кількох дійових осіб.

Соціально-побутова повість — художній твір, у якому картини родинного життя, побуту героїв зображені на фоні якихось соціальних подій чи зв'язані з певними суспільними обставинами і пояснюються ними.

ВИСНОВКИ

Висока майстерність реалістичного зображення у Нечуя-Левицького криється і в мові його повісті, пересипаній перлами усної народної творчості, сповненій різноманітністю порівнянь, то ліричного, то комічного, то сатиричного забарвлення. Це ж про неї М. Коцюбинський в одному з листів писав: «Яка прекрасна мова! Читав — наче погожу воду у спеку пив».

Даючи високу оцінку мові повісті, Іван Франко відзначив, що це «переважно буденна мова українського простолюддя, проста, без сліду афектації, але, проте, колоритна і повна тої грації; якою вона визначається в устах людей з багатим життєвим змістом». Вміло поєднавши в повісті літературну мову з народнорозмовною, Нечуй-Левицький підняв художню літературу на вищий ступінь майстерності.

Повість «Кайдашева сім'я» — високохудожній соціально-побутовий твір, у якому правдиво показано життя українського села другої половини XIX століття. «Кайдашева сім'я» посідає

визначне місце і в світовій літературі. «Жодна література світу не має такого правдивого, дотепного, людяного, сонячного, хоч дещо і захмареного тугою за кращим життям, твору про трудяще селянство за умов капіталізму, як «Кайдашева сім'я» Нечуя. Тут усе виконує свою визначену автором роль, веде свою мистецьку партію, як інструмент в хорошому оркестрі чи хорі», — так сказав про світове значення «Кайдашевої сім'ї» видатний поет і літературознавець М. Т. Рильський.

Питання та завдання до контролю знань студентів

1. З'ясуйте жанрову своєрідність «Кайдашевої сім'ї». Чому цей твір наздають соціально-побутовою повістю? Чи порушуються в ньому питання внутрішнього життя людини?
2. Яку функцію в композиції повісті «Кайдашева сім'я» виконує розташування персонажів?
3. Які прийоми творення образів персонажів найбільше використовує письменник?
4. Визначити засоби комічного у творі. Наведіть приклади.

Домашнє завдання:

1. Опрацювати матеріал ([1] стор.13-42).
2. Пройти тестовий контроль за посиланням на платформі Moodle.
3. Напишіть есе «Художня реалізація Нечуєм-Левицьким морально-етичних проблем у повісті «Кайдашева сім'я»».

Панас Мирний (П. Рудченко). Життєвий і творчий шлях. Загальна характеристика творчості.

Мета ознайомити студентів із життям та творчістю письменника, викликати до них
заняття інтерес; розвивати навички сприйняття інформації на слух, виділення головного, висловлення власних суджень з приводу почутого; поглиблювати вміння працювати з додатковою літературою; виховувати почуття пошани до великих митців, любов до художньої літератури.

Час – 2 академічні години

Час – 80 хвилин

План проведення лекції

1. Життєвий шлях письменника.
2. Основні етапи творчості.
3. Творчий доробок письменника.
4. Тематика творів Панаса Мирного.

Теорія літератури:

Тема, ідея твору сюжет.

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.: іл.
2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
3. Мирний, П. Хіба ревуть воли, як ясла повні? [електронний ресурс] / Панас Мирний -

ВСТУП

Чи випадково молодий чиновник Панас Рудченко вибрав собі псевдонім — Мирний? Що за цим криється? Якою особистістю був цей письменник?

Перед вами портрет письменника. Мабуть, таким його запам'ятав і полтавський лікар С. Мороз.

Високого зросту, трохи згорблений старик з похиленою вниз головою, зосереджений, вдумливий, привітний у розмові, добродушний, скромний у повсякденному житті, глибокий гуморист — таким пригадується мені П. Мирний. Менш усього він говорив про свої прекрасні літературні твори. Складалося враження, що він навіть намагався приховати свій великий письменницький талант.

Глибше зрозуміти життєві принципи та пріоритети письменника допоможе він сам. Ось уривок з листа до свого видавця.

«...Коли мої твори що-небудь значать, мають яку-небудь вагу, то задля діла (справжнього діла) — вони одні тільки потрібні, а не моє ймення, котре, якщо наші нащадки признають, що його личить уславити, то знайдуть, як і чим. Самому ж себе уславляти — не приходится, та й не личить».

Де ж витoki життєвих доріг письменника?

Теорія літератури:

Тема - це коло життєвих явищ, відображених у творі у зв'язку з певною проблемою, що служить предметом авторського осмислення та оцінки. Тема — узагальнена основа змісту художнього твору, те, про що в цілому йдеться всьому.

Ідея твору - емоційно-інтелектуальна, пафосна спрямованість художнього твору, яка приблизно може бути охарактеризована як провідна думка, ядро задуму автора.

Сюжет — (фр. sujet — тема, предмет від лат. subjectum — підмет, суб'єкт) організована в життєво правдоподібну картину система подій за участю певних персонажів..

1 Життєвий шлях письменника

Панас Мирний (Панас Якович Рудченко) народився 13 травня 1849 року в родині бухгалтера повітового казначейства в місті Миргороді на Полтавщині.

Його батько Яків Григорович (1823–1890) працював спочатку канцеляристом, потім бухгалтером у повітовому казначействі, а переїхавши у 1857 р. в Гадяч,— повітовим казначеєм.

Мати майбутнього письменника Тетяна Яківна (1824–1910) походила з родини колезького реєстратора Гординського.

«Малий Панас, або як його звали тоді Афанасій, пригадується мені як хлопчик дуже тихої, лагідної вдачі, держався більше осторонь; сяде, бувало, собі над горою і дивиться на той широкий краєвид, що одкривався йому з гори...

Ще зовсім юним хлопцем став П. Мирний записувати українські пісні, казки, прислів'я.

Записи в щоденнику за 1865 р. свідчать про прагнення юнака знайти відповіді на злободенні питання життя, показують його критичне ставлення до моралі, етики, релігії, різке

незадоволення правовими порядками... Спостереження, роздуми, висновки, критичні висловлювання юнака викристалізуються під впливом життя, зокрема, передової літератури.

Навчався Панас спершу в Миргородському парафіяльному училищі, а згодом, з переїздом батьків до Гадяча,— в повітовому училищі. У 1862 році закінчив його з похвальним листом. Хлопець мріяв про гімназію, університет, але на заваді стала відсутність коштів (4)..

У 14 років Панас поступає на службу і тягне цю важку чиновницьку лямку понад півстоліття! Він пройшов шлях від канцеляриста, помічника бухгалтера до дійсного статського радника в губернському казначействі, що дорівнювало військовому чинові генерала.

Майбутнього письменника завжди боляче вражала поведінка молодих чиновників — пияцтво, моральна розбещеність, безкультур'я, байдужість до громадських справ. Окрім того — пихате, зверхнє ставлення до простих людей, хабарництво.

Але ж учитися він не перестав — навпаки, він ще з більшою наполегливістю здобував освіту самотужки, перечитував твори українських, російських та світових класиків.

Особливе значення для П. Мирного мав Т. Шевченко. У ньому він бачив високий взірєць поета-борця, полум'яного патріота своєї батьківщини (5).

З великою любов'ю ставився Мирний до російської класичної літератури.

П. Мирний був блискучим і глибоким знавцем українського фольклору. Із самого початку свого шляху він виявив великий інтерес до народних пісень і дум, до переказів, приказок і прислів'їв, у яких відбилися сила народу, його мрії і прагнення, висока й благородна мораль трудівників.

Цікава історія привселюдного розкриття таємниці про те, хто ховався за псевдонімом Панас Мирний і був знаменитим українським письменником (сам Панас Якович вважав це неважливим, головне, як його твори прислужаться українському народові).

У 1890 році Полтаву відвідала театральна труппа Садовського. Захоплений грою Марії Заньковецької, Панас Мирний підніс їй рукопис своєї драми «Лимерівна» з присвятою. Подаровану п'єсу Марія Костянтинівна зуміла провести за сприяння свого родича Катеринича через театральну цензуру, а в жовтні 1891 року запросила Панаса Яковича на прем'єру до Курська. Письменник через службу не зміг поїхати, але у квітні 1892 року він таки побачив свій твір на сцені, вже в Полтаві. Лимерівну грала Заньковецька. Вистава пройшла з великим успіхом. Зворушений митець, слухаючи овації, забув про свій припис не розкривати псевдоніма і під вигуки публіки: «Автора! Автора!» — піднявся на сцену. Перед здивованими очима полтавців стояв багатьом відомий полісій, худий, «засмоктаний бомагами», трохи зняковілий і розчулений колезький радник П. Рудченко. Заньковецька надягла на нього вінка (за книгою В. Черкаського «Панас Мирний. Біографія». — К., 1973).

На одній із літературних субот сорокарічний Панас познайомився з учителькою музики Полтавського інституту шляхетних дівчат Олександрою Щейдеман. Її обізнаність у літературі, музиці разом із молодістю й гарними блакитними очима глибоко вразили його серце. Знаючи, що в Олександри є наречений, він усе-таки наважився добиватися її руки і серця. І переміг! У листі до Панаса Мирного Олександра Михайлівна так пояснила своє почуття до нього: «Твоє добре серце в поєднанні з глибиною твого геніального розуму справляє на мене приголомшуюче враження... і невідомо мені, грішниці, випало таке щастя і честь бути твоєю дружиною...»

У Рудченків було четверо синів, яким батько заповідав стати гідними українцями.

Панас Мирний дуже захоплювався музикою, народною піснею.

За прикладом брата Івана Панас Мирний починає збирати й записувати зразки народної творчості (6).

У 1874 р. П. Мирний бере участь у виданому І. Рудченком збірнику «Чумацькі народні пісні», де теж кілька пісень було опубліковано в його записах (7,8).

Зовні життя Панаса Мирного проходило тихо, спокійно, без особливих подій. Удень — служба, увечері — сім'я, а вночі — улюблена літературна праця, кипіння пристрастей і думок. Ще в юності він склав для себе план літературної самоосвіти — глибоке знайомство з класикою, сучасною йому літературою, вивчення усної народної творчості.

Оскільки за часів Панаса Мирного українську мову було заборонено, то його твори під псевдонімом виходили тільки за кордоном. Оповідання «Лихий попутав», нарис «Подоріжжя од Полтави до Гадячого», повість «П'яниця». Це — початок. Панас Мирний глибоко досліджує пореформлену дійсність, характери простих людей, намагається зрозуміти психологію їхніх вчинків. Задумує великий роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» і починає роботу над ним. Свій твір дає почитати братові Івану Білику. Той радить розширити історичну частину й сам береться її дописати. Так він став співавтором.

1876 року в Петербурзі почали друкувати твір, але в цей час вийшла заборона видання книг українською мовою. Роман побачив світ тільки через чотири роки у Женеві за сприяння М. Драгоманова.

У 1915 році, на своє 66-ліття, П. Я. Рудченко одержав багато привітань. Його вшановували як талановитого і сумлінного, високого за рангом чиновника. А в цей час полтавська жандармерія розіслала циркуляр про розшук неблагонадійних осіб, серед яких значився і Панас Мирний.

Митця не стало 1920 року. В Полтаві створений літературно-меморіальний музей Панаса Мирного. Твори письменника багато разів перевидавалися, перекладені багатьма мовами світу.

2 Основні етапи творчості

Уже перші спроби П. Мирного в галузі поезії й драматургії свідчать, як глибоко й широко брав письменник свою тему, як міцно він був пов'язаний із життям. Рання поема «Продана», незакінчена драма «Гнибіда» — твори, що так і лишилися в рукописах, — переконливе цьому свідчення. Це засвідчують і перші друковані оповідання П. Мирного — «Лихий попутав» та «П'яниця». Ними відкрив собі письменник шлях до великої соціальної прози — той шлях, з якого він не сходив протягом свого всього творчого життя (9).

У 1868–1872 рр. Мирний порушує широке коло тем. Він приступає до писання творів із життя покріпаченого селянства, про становище трудящих народних мас у пореформену добу, створює низку оповідань про багатостраждальну долю жінки. Розробляє нову в українській літературі тему з життя дрібного чиновництва, різночинної інтелігенції, відображає наростання протесту в масах проти всілякого гніту (Слайд 9).

Зерном, із якого виріс роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» була розповідь сільського хлопчика-візника про відомого в кінці 60-х рр. XIX ст. на Полтавщині розбійника Василя Гнидку. Цю розповідь П. Мирний детально передав у своєму подорожньому нарисі — «Подоріжжя од Полтави до Гадячого».

Враження, що їх виніс Мирний з подорожі, були невідрадними, тяжкими. У житті трудящих народних мас письменник бачив економічну безвихідь, злидні, гніт, страждання, безпросвітну темноту.

Твори П. Мирного відрізняються глибоким знанням економічних і суспільних відносин, побуту, психології людей, широким відображенням суспільного й особистого життя персонажів, що їх без перебільшення можна назвати художньою енциклопедією українського села II пол. XIX ст. Такої прози до П. Мирного не мала українська література. Головним героєм її є народ, точніше маса найбіднішого й найбільш пригнобленого населення.

Чим більше письменник замислювався над причинами злиденного існування селянської маси, тим чіткіше в нього з'являвся намір завдати по «великій реформі» та її провідниках концентрованого удару. Завдання це письменник здійснив у соціальній повісті «Голодна воля», написаній на початку 80-х років XIX ст. і вперше надрукованій тільки в радянський час (10).

Серед творів, написаних Мирним, одним із найвизначніших є соціальна повість «Лихо давнє й сьогочасне».

Як і в низці попередніх творів, у цій повісті Мирний відтворює різні епохи, прагне здобути сутність історичних епох — кріпосної і пореформеної, усвідомити їх взаємозв'язок, їх якісні відміни, а головне, обидві епохи оцінити з народної точки зору.

Зі спогадів М. Старицького. (З листа до П. Мирного від 06. 04. 1898 р.)

«...Одержав я Ваше «Лихо», чудесне, художнє лихо... Боюсь я тільки, щоб цензура не вчинила «Лихові» лиха. Там дуже гострі сцени знущання панів над дівкою і безпросвітний стан голодного люду, у який поставив його уряд.

Роман «Повія» є центральним і найвизначнішим твором П. Мирного. У ньому показано глибоку класову диференціацію в пореформеному селі, зростання глитайської верстви — сільської буржуазії (Грицько, Супрун, Карпо Здір та ін.). Особливою заслугою письменника є критичне зображення типів міської буржуазії (Загнибіда, Колісник, Ломакою та ін.). Таким чином, ще в свій час роман заперечував вигадки буржуазних націоналістів про «безбуржуазність» української нації.

На жаль, тоді видруковано тільки дві частини роману. У цілому роман побачив світ тільки після Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Справжню письменницьку славу принесли П. Мирному два великі романи — «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» та «Повія».

«Повія» — одне з найбільших досягнень дожовтневої української реалістичної прози. Це твір викривальної сили, роман про те, як розбиваються людські прагнення до краси й щастя, як нівечаться найкращі людські почуття, як під тиском капіталістичних порядків гине цвіт, краса народна. Разом із тим це твір, перейнятий глибокою вірою в силу народу, в його здорову моральність, в краще майбутнє.

Зображення життя й праці, мрій і сподівань селян — улюблена тема Мирного-прозаїка («Хіба ревуть воли, як ясла повні?», «Повія»). На відміну від І. Нечуя-Левицького, письменник не обмежився розкриттям соціальних конфліктів і тенденцій, об'єктом уваги для нього стала насамперед людина з її неповторним сприйняттям світу, зі своїми переживаннями та почуттями. Брати Рудченки вперше в українській літературі досліджують внутрішній світ героя, його психічний стан. Найяскравіше це виявилось в соціально-психологічному романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?».

3 Творчий доробок письменника

Перші твори – вірш «Україні» та оповідання «Лихий попугав» (1872).

Упродовж 1872-1919 років надрукував понад тридцять високохудожніх творів.

У мистецькому доробку Панаса Мирного твори найрізноманітніших жанрів: новела, оповідання, повість, нарис, казка, драма, роман.

Академік Білецький визначив три тематичні струмені творчого доробку Панаса Мирного.

1) Соціально-психологічні романи з народного життя: «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», «Повія», «Голодна воля».

2) Твори про життя української інтелігенції: «П'яниця», «Лихі люди».

3) Нариси й оповідання, що розробляють тему «батьків та дітей»: «Як ведеться, так і живеться», «Народолобець».

4 Тематика творів Панаса Мирного

- Доля обдурених і зганьблених дівчат, які до кінця своїх днів несуть на собі тягар за вчинений у юності проступок.
- Зображення життя «маленької людини», яка, незважаючи на тяжкі умови життя, зберегла почуття людської гідності.
- Розмежування в середовищі інтелігенції.
- Життя українського села.
- Сатиричне викриття бездарності.
- Викриття «темного царства» родинного деспотизму.
- Гострі соціальні контрасти в українському селі після реформи 1961 року.
- Тяжка доля малолітніх сільських дітей.
- Незнищенність прагнень поневолених людей до свободи, їхнє бажання мати свою землю і працювати на ній.
- Кріпацьке лихо і людське страждання.

ВИСНОВКИ

Останній період життя письменника був сповнений втрат і горя. Один за одним помирали друзі, яких Панас Мирний високо цінував: Борис Грінченко, Микола Лисенко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський. Перша світова війна зумовила розшуки жандармерією по всій Полтавщині неблагонадійного російського підданого Рудгана. Йшлося про Панаса Рудченка, чий листи до Львова з творчих питань у роки війни були розцінені як ворожа діяльність. Що цікаво, Панасові Яковичу особисто доводилося давати письмову відповідь, що в його відомстві Рудган не працює. Та найстрашнішим для митця стало те, що війна забрала життя улюбленого сина Віктора, який після закінчення університету служив офіцером на фронті.

У часи УНР Панас Мирний робив усе для того, щоб українська мова й література посіли в суспільстві належне місце. Він заснував у Полтаві товариство наймолодших читачів — «Зірка», підготував театралізоване «Батькове свято», приурочене до 150-річчя з дня народження Івана Котляревського. Варто пригадати, що святкування проходило в часи денікінського терору, тож письменник за свою активність та патріотичні переконання міг бути суворо покараним. Прихід радянської влади Панас Мирний зустрів без ентузіазму. Працюючи на посаді завідуючого відділом податків Полтавського фінансового відділу, митець бачив, як обкладали нещадними податками й доводили до крайнього зубожіння працююче українське селянство новітні гнобителі. Та найбільше вражала письменника зневага нової влади до безцінних духовних скарбів нації. В одному з останніх віршів Панас Мирний писав:

*Та знищити все захотіли,
Що наживалося віками,
Що здобувалось кров'ю й потом
Із примусу і по охоті
Дідами нашими й батьками.
Бо то було добро «буржуйне»,
А ми усі соціалісти...*

Питання та завдання до контролю знань студентів

- 1) Змалюйте психологічний портрет Панаса Мирного.
- 2) Продовжіть речення: «Патріотизм, скромність, працьовитість і талановитість — це ...» (Визначальні риси Панаса Мирного.)
- 3) Де, коли було опубліковано перший твір письменника?

Домашнє завдання:

1. Опрацювати матеріал ([1] стор.43-42).
2. Прочитати «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» (частини 1 та 4).
3. Підготуватися до розгляду проблеми «Що зробило Чіпку Варениченка пропашною силою?», використовуючи текст твору і матеріал підручника.

П. Мирний. Соціально-психологічний роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»: широта подання картин народного життя; особливості композиції; духовно-моральна деградація Чіпки, її причини, типові й екстремальні у долі героя; проблеми життєвого вибору, обов'язку людини перед собою та іншими, утвердження високого духовного потенціалу народу, втіленого в образах твору.

Мета Ознайомити студентів із сюжетом роману, характеризувати образи-персонажі, **заняття** зокрема Чіпку, пояснювати його поведінку психологічними чинниками. Визначати роль жіночих образів у творі, уміти розкрити їх. Порівнювати роман із «Кайдашевою сім'єю» І. Нечуя-Левицького, шукати спільне і відмінне в художній манері прозаїків. Коментувати власне розуміння понять честі, справедливості, людської гідності й можливі способи їхнього ствердження.

Час – 2 академічні години

Час – 80 хвилин

План проведення лекції

1. Історія написання роману.
2. Аналіз роману:
 - 2.1 Композиція роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»;
 - 2.2 Тема та ідея твору;
 - 2.3 Сюжет.
3. Образи роману;

Теорія літератури:

Соціально-психологічний роман, композиція.

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.: іл.
2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
3. Мирний, П. Хіба ревуть воли, як ясла повні? [електронний ресурс] / Панас Мирний -

ВСТУП

«Хіба ревуть воли...» - перший «роман з народного життя», тут «змальовано майже столітню історію українського села»,

І. Франко.

«З появою романів і повістей Панаса Мирного в українську художню прозу ринула повінь народного життя з усім розмаїттям людських характерів, із істинністю народного мислення, з надзвичайно багатим емоційним світом простих людей»,— писав Олесь Гончар. А як же твори Г. Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького? Хіба вони не «з народного життя»? Чому саме так була визначена роль творів Панаса Мирного, чому його роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» привернув таку увагу читачів як тогочасних, так і нинішніх? Чому, врешті-решт, він має таку назву?

Теорія літератури:

Соціально-психологічний роман - це один із різновидів романного жанру, в якому в складних, часто в екстремальних життєвих ситуаціях розкриваються багатогранні характери героїв з усім розмаїттям їхнього психологічного функціонування в контексті соціального середовища. Для соціально-психологічних творів характерне розкриття несподіваних вчинків, прихованих причин поведінки персонажів через розкриття спадкових факторів, потаємних бажань, роздумів, мрій, снів. На відміну від соціально-побутових творів, у яких увага митця прикута до повсякденного життя, зримих, передусім соціальних, причин і наслідків поведінки персонажів, автор соціально-психологічного твору досліджує взаємини особи і соціуму, враховуючи психологічні чинники: інтелектуальні зусилля, емоції, інтуїцію, свідомі й несвідомі поривання людини.

Композиція - (лат. compositio — складання, зв'язування, складання, з'єднання) побудова твору. Найпоширеніші види: лінійна — події зображуються в хронологічній послідовності; ретроспективна — події, що відбулися раніше, зображуються пізніше; паралельна — дві події, що відбулися одночасно, зображуються як послідовні; монтаж — кілька подій, що відбуваються одночасно, зображуються по черзі.

1 Історія написання роману

Розкриття алегоричного змісту назви роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»

Воли — символічний образ уярмленого селянства — не ревли, якби було що їсти й пити.

Поштовхом до написання роману стала подорож Панаса Мирного з Полтави до Гадяча. 1874 року письменник у журналі «Правда» опублікував нарис «Подоріжжя од Полтави до Гадяча», який і був покладений в основу майбутнього роману. Почута від візника розповідь про «трохи чи не на всю губернію звісного розбишаку Гнидку, що був засуджений на каторжні роботи», zostалися в пам'яті.

Робота над романом тривала 4 роки (1872–1875). Немає ніяких свідчень, що Мирний збирав додаткові матеріали про Василя Гнидку; вочевидь, письменник створив літературний тип — образ Чіпки Вареника, якого поселив у селі Пісках (воно існувало насправді) Гадяцького повіту (перейменованого в романі на Гетьманський). Готовий рукопис повісті П. Рудченко відіслав на рецензію братові Іванові, який виступив під псевдонімом Білик,— відомому фольклористові та критикові. Той загалом схвально оцінив розвиток сюжету. Але зробив низку зауважень. Основне

в рецензії — поради, вказівки, як соціально вмотивувати розбійництво Чіпки. П. Мирний у співавторстві з І. Біликом наполегливо працює над романом. Відомо, що письменник п'ять разів переробляв свій твір. У 1875 р. Мирний закінчує роман, давши йому, за порадою І. Білика, назву «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Таким чином, брати Рудченки працювали над романом упродовж 5 років.

Назву «Пропаша сила» Мирний дав другому виданню роману в 1903 році з чисто цензурних міркувань. У зв'язку з указом 1876 р. про заборону друкування книг українською мовою роман не міг бути надрукований у Росії. Його вперше було надруковано в 1880 р. в Женеві. Близько чверті століття роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» царськими властями був заборонений. Тільки в 1903 р. твір уперше був надрукований в Росії.

2 Аналіз роману

2.1 Композиція роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»

Роман складається з чотирьох частин і 30 розділів:

- 1) Дитинство і юність Чіпки.
- 2) 100-річна історія села Піски.
- 3) Складна доля селянина-бунтаря.
- 4) Трагедія Чіпки.

2.2 Тема та ідея твору

Проблема. У романі автори розкрили трагедію правдошукача, «криву стежку» його бунтарства. Це широка панорама суспільного життя України впродовж десятиліть: до реформи 1861р. і після неї.

Тема роману - зображення життя та боротьби українського селянства проти соціального гноблення, зокрема кріпосництва та його залишків, напередодні і під час реформи 1861 р.

Головна ідея твору криється в його алегоричній назві: воли - символічний образ уярмленого селянства не ревли б, якби було що їсти й пити. Автори намагалися показати соціальні умови життя селянства і мотивувати поведінку героїв, розкрити, що ж саме штовхало селян на слизьку дорогу, калічило їх душі, нівечило мораль, спричинило трагедію.

Звучить ідея гибелі людей (кращих), які гинуть як жертви соціальної несправедливості — стають «пропашою силою» (друга назва роману). В романі викрито залишки кріпацтва, показано цілковиту безправність селянства та тяжке життя бідноти в місті.

2.3 Сюжет

Сюжет роману розгортається у двох напрямках.

Перший — зображення картин життя і боротьби головного героя — Чіпки.

Другий — змалювання життя Максима, солдатчини, морального занепаду героя.

План I частини «Польова царівна»:

1. Зустріч Чіпки з Галею
2. Батьки Чіпки
3. Дитячі роки у наймах
4. Грицько — хазяїн

Це експозиція. Тут ще немає боротьби, загострення конфліктів. Письменник лише знайомить нас з енергійним юнаком, не називаючи його імені. Юнак зустрічає «польову царівну». Потім виявляється, що юнак — Чіпка, а «польова царівна» - Галя. Тут чудові пейзажі. У наступних розділах — розповідь про батьків та дитячі роки героя. Розділ «Двужон» - про кріпака Івана Вареника, який під чужим прізвищем (Хрущ) з'явився у селі Піски, одружився з бідною

дівчиною Мотрею і знову кудись помандрував, залишивши «байстрюка» Чіпку на тяжке бідкування. Також змальовані дитячі та юнацькі роки Чіпки та його однолітка Грицька.

У II частині розповідається про історію с. Пісок за півтораєта років: як було засноване село, як попало в кріпацьку неволю; знуцання панів Польських з народу (Уляна – кошеня на шиї). Згодом Уляна народила сина Івана Вареника («Двужон»). Зображено дитинство, юнацтво Максима Гудзя – батька Галі.

План III частини:

1. Нема землі!
2. Зміни у житті Чіпки
3. Бунт кріпаків
4. Чіпка мириться з матір'ю.

У III частині зображено складні конфлікти в житті Чіпки, причини його трагедії. Тут розповідь про реформу 1861р., показано настроїв селян, їхнє ставлення до реформи (розділ «На волі»). Виявилось, що поміщики їх обдурюють. Розповідається про одруження Чіпки з Галею, про обрання його земським «гласним» та про ту боротьбу, яка розгорнулася навколо цього.

ІV розділ. Арешт і заслання Чіпки в Сибір - розв'язка твору.

Отже, композиція відзначається багатоплановістю, тривалістю часу зображуваних подій, багатством матеріалу.

Студенти переказують коротко зміст роману.

3 Образи роману

Головні: Чіпка Варениченко, Грицько Чупруненко, Максим Гудзь, Мотря Жуківна (Чіпчина мати).

Другорядні: Іван Вареник (Чіпчин батько), баба Оришка, Галя, Христя, Явдошка, Василь Порох, пани Польські, Лушня, Матня, Пацюк, Чижик

Пригадаймо, чиїм сином був Чіпка. Мати — зневажена селянка, яка й хати власної не мала. Єдине багатство — це працьовиті руки й чесна душа. Батько — панський попихач, утікач і з панської волі москаль. Тобто, Чіпка походить з тих найбільш обділених, уярмлених українців, які народжувалися й виростали з тавром невільника. А тут ще й — «байстрюк», «виродок»... Чіпка змалечку відчув себе нелюбим, відкинутим, другосортним. Так мало радості й добра зазнав і так багато болу.

Які особливості характеру проявляв Чіпка в дитинстві та юності? Чи щось насторожило вас?

Найкращі свої риси малий проявляв у спілкуванні зі своїми добрими наставниками — бабусею Оришкою та дідом Уласом: він виявляв свій природний розум, метикуватість, прагнення творити добро. Водночас рано усвідомлена соціальна кривда сприяла тому, що виростав хлопець надто нервовим, озлобленим, готовим до помсти. Пригадується, як у відповідь на покарання Чіпка хоче підпалити обійстя свого хазяїна Бородая. Насторожує нас і момент, коли разом з пустотливим та байдужим Грицьком Чіпка з насолодою відкручує голови горобцям. Можна простежити, як у нього з дитинства розвивається неконтрольоване психікою почуття помсти, яке часто за своєю силою перевершує саму кривду.

Чи траплялося вам у середовищі підлітків спостерігати невинувдану жорстокість?

Це питання може викликати коротку морально-етичну бесіду, підсумком якої нехай стане прислів'я: «Посієш вчинок — пожнеш звичку; посієш звичку — пожнеш характер; посієш характер — пожнеш долю».

Запопадливим господарем був молодий Чіпка, любив землю, знав її ціну — і не лише матеріальну. Недаремно саме тут, серед полів, до Чіпки прийшло кохання. Разом із землею Варениченко втрачає віру в справедливість, у людей:

Що тепер я?.. Людський попихач, наймит?.. Пропало... все пропало... І добро і душа пропала... бо немає правди між людьми...

Мотрі також було жаль землі, але найстрашніше було втрачати сина. Відчуваючи серцем недобре, вона каже:

Навіщо це ти, сину, сам собі лихо робиш? Це ж ти сам себе з світа зживаєш!.. Плюнь ти на ту землю!.. Що ж робити? Жили ж он без землі кілька літ, та хліб їли... й тепер не сидітимемо без нього... Ти тоді малий був, — сама пучками та ручками заробляла, — та не померли з голоду... А тепер не те, що тоді!.. Тепер і ти заробиш, і я допоможу...

Хіба це не було добрим напучуванням? Але Чіпка не послухався матері. Відтоді він то втрачає людську подобу, то знову приходить до тями і стає тим бажаним, добрим Чіпкою, що подобається й автору, й читачам.

Пристрасть Чіпки до чарки, невміння правильно оцінити свої вчинки викликають осуд. Тверезіючи, він розумів, що чинить Щось жахливе, але знову в горілці топив біль, а разом з ним і все те добре, що залишилося в його душі. Селяни розуміли страждання скривдженого парубка, проте не прощали йому злочинного життя, зневажливого ставлення до матері. Не прощає йому й автор. То чи не повторює Чіпка своїм життям той логічний ряд, про який уже йшлося: неволя — приниження — пияцтво — злочин?

У хвилини розпачу з вуст Чіпки прозвучали зболені слова: «Де ж правда?» Так і не знайшов він відповіді на це питання в суспільстві, серед якого жив. А вибори до земства, які стали підлим обманом і наругою над темними, безграмотними селянами, остаточно вбили віру в справедливість. Аморальність пореформеної Росії автор показав через підкупи, хабарництво, відвертий і вражаючий цинізм чиновників. Але й сам Чіпка виявився не гідним поваги людей. Озлобленість і мстивість керують його вчинками. Грабежі на шляхах він називає «відбиранням свого», зрівнюванням багатих з бідними. Отже, відплата за особисту кривду стає потворною, злочинною стосовно інших. Коли ж Чіпка остаточно знавіснів, розтопав надії коханої дружини Галі на щасливе родинне життя, втопив рештки своєї честі в безневинній крові родини Хоменків, виразом прозвучали Галині слова: «Так оце та правда?! Оце вона!!!»

У народі кажуть: ніколи не приймай рішення у гніві. Чіпка ж не замислювався, перш ніж зробити якийсь крок. Його серце ніколи не раділося з розумом, ставало сліпим у злобі і часто вело на слизьку дорогу. Тому всі його добрі наміри й помисли були перекреслені жахливими вчинками, кривавими злочинами. Народ, иайсправедливіший суддя, каже: «Добро довго пам'ятається, а лихо ще довше». Про це варто знати кожному.

План образу Чіпки

1. Обікрадене дитинство:

- А- батьки Чіпки,
- Б- роль баби Оришки у вихованні,
- В- допитливий розум,
- Г- у наймах.

2. На своєму хазайстві:

- А- портрет Чіпки,
- Б- знайомство з Галею,
- В- «Нема землі» - трагедія родини.

3. Слизька дорога:

- А- Чіпка у шинку і дома,

Б- нові товариші,
В- перша крадіжка,
Г- участь у бунті кріпаків.

4. Чіпка багатіє

5. Нова кривда і дика помста

Чому Чіпка – «пропаща сила»?

Чіпка – «безбатченко». З дитинства виникають незвичайні запитання:

- ви казали, бабусю, що бог нас хлібом годує - він, дитино, нас годує...

- а чого ж мама хліб заробляє – ось досі з роботи немає? Каже, якби не робила, то нічого б було їсти...», «вирослав у голоді та в холоді», «сам по собі, як палець». Безстрашність: «Не було тоді нічого, перед чим би він оступився; яка б страховина перед ним не вставала – не злякати їй його відважного духу, упертої думки, палкого серця... Такому нема на світі нічого такого, чого б він злякався».

Бунтарство: «Ні! Недобре зробив батько, - глухо якомсь, з протягом, почав Чіпка... - Ні... не гаразд!.. Чому він їх не вирізав, не випалив?

- Кого сину? (дід Улас)

- Панів! – сказав твердо Чіпка.»

Портрет: «дуже палкий погляд, бистрий, як блискавка. Ним світилася якась незвичайна сміливість і духовна міць, разом з якоюсь хижою тугою...»

«Скрізь неправда... скрізь! – шепотів він. – Куди не глянь, де не кинь – усюди кривда та й кривда!»

Галя до Чіпки: «Ти думаєш легко мені дивитись на життя батькове побік з життям добрих людей. Бачиш, вони щиро працюють, чесно хліб заробляють, з людьми поводяться... і встають і лягають тихі, спокійні... А тут?»

Образ Максима Гудзя

Максим – внук січовика, вихований на переказах про запорозьку вольницю.

Найбільшою пристрасстю була любов до волі, поривання до творчого діяльного життя і водночас палка ненависть до всякого насильства і обмежень. Максим не зумів зайнятись корисним трудовим життям, він скоро «...розледачів, розібрався, розпився» і став так шкодити своїм односельцям, що батько змушений був віддати непокірного сина в москалі.

Солдатчина не виправдала сподівань Максимового батька на перевиховання сина. Отупляюча багаторічна муштра псувала морально людей...

З нудьги, на знак протесту проти моторошного казарменого побуту, Максим запив. Горілка потребувала грошей, і Максим з товаришами почав відпрошуватися до села «на прокормленіє». Ще більше почала псуватися вільнолюбива натура Максима після того, як він став старшим. Ні грамота, якої він навчився, ні старшинування не вдовольняли його. Максим захопився особистим збагаченням і остаточно втратив кращі свої риси, перетворившись у звичайного злодія і розбійника.

Образ Івана Вареника

Іван – панський попихач, утікач з панської неволі, москаль.

Образ Мотрі

Мотря – селянка-біднячка, чесна, невсипуща трудівниця. «Не судилося Мотрі щастя. Не зазнала вона його змалку: не бачила дівкою, жінкою, не сподівалася замужньою вдовою».

Після хвилин непевного щастя (пізнього заміжжя з Остапом Хрущем) зазнала вона страшного лиха. Забобонні селяни зневажали її через те, що пішла за двужона, відмовляли в роботі. Мотря насилу прогодувала себе, Оришку та малого Чіпку.

Мотря є втіленням людської моралі. Її совість, сумління, її душа не дозволяли приховати синів злочин. Вона мати, але вона й людина, що має боротися зі злом.

Образ баби Оришки

Баба Оришка – добрий наставник Чіпки. Вона зберегла та передала Чіпці народні звичаї, казки, вірування. Була захисницею та розрадницею.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Розмістіть назви перших розділів роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» відповідно до композиції твору.

- А «Двужон»
- Б «Дитячі літа»
- В «Польова царівна»
- Г «Тайна-невтайна»
- Д «Жив-жив!»

2. Дайте відповіді на питання.

1. Перша частина роману містить розділ:

- А «Січовик»
- Б «Слизька дорога»
- В «Польова царівна»
- Г «Так оце та правда?!»

2. Завершальним розділом роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» є:

- А «Старе — та поновлене»
- Б «Товариство»
- В «Лихо не мовчить»
- Г «Так оце та правда?!»

3. Укажіть, кого з персонажів роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» названо «польовою царівною».

- А дочку Максима Галю
- Б дружину Максима Явдоху
- В дружину Грицька Христю
- Г матір Чіпки Мотрю

4. Укажіть, що стало вирішальним моментом у виборі злочинного шляху центральним персонажем роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?».

- А вплив товариства
- Б нещасливе кохання
- В утрата землі
- Г злиденне життя

5. Кого в романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» названо «двужоном»?

- А Чіпку Варениченка
- Б Максима Гудзя
- В Грицька Чупруненка
- Г Івана Вареника

6. Визначте розв'язку твору «Хіба ревуть воли, як ясла повні?».

- А у Чіпки незаконно одбирають землю

- Б Чіпка одружується з Галею і кидає розбій
 В Мотря видає властям сина-убивцю, і його відправляють на каторгу
 Г Чіпка працює в земській управі задля громадського добра

7. Історію свого батька Чіпка почув від:

- А Максима Гудзя
 Б діда Уласа
 В матері
 Г баби Оришки

8. Прізвисько «Махамед» піщани дали:

- А Чіпці Варениченку
 Б Грицьку Чупруненку
 В Максиму Гудзю
 Г пану Польському Василю Семеновичу

9. Галя подарувала Чіпці:

- А пояс
 Б вишивану сорочку
 В шапку
 Г кiset

10. Установіть відповідність між цитатною характеристикою і персонажем роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?».

1 «...бідна, некрасива дівчина, уже таки й літня, що жила... удвох з старою матір'ю»	А Галя
2 «Сама невеличка, метка й жвава, з веселою усмішкою на виду, вона так і вабила до себе»	Б Оришка
3 «Не багатого роду!» казала проста свита, наки-нута наопашки. «Та чепурної вдачі», - одмовляла чиста, біла, на грудях вишивана сорочка...»	В Мотря Жуківна
4 «Отой волоцюга, блудяга...покинув на Дону жінку з дітьми...»	Г Чіпка Варениченко
5 «Уже була стара-стара, як молоко біла, як сухар суха»	Д Остап Хрущ

3. Як вплинули батьківські гени та суспільне середовище на формування особистості Чіпки?

4. Закінчіть усталені народні звороти, висловлювання з роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»

I. Назви розділів:

1. «Наука не йде до ...»
 2. «Козак — не без щастя, дівка — не без ...»
 3. «Старе — та ...»
 4. «Лихо не ...»

II. З тексту роману:

1. «Життя — що стерняста нива: не пройдеши, ноги ...»
 2. «На людях і смерть ...»
 3. «Біда, кажуть, не сама ходить, а з ...»
 4. «Добро, кажуть, дожити треба, а лихе — ...»
 5. «Дарованому коневі в зуби ...»
 6. «Що громаді, те й ...»
 7. «З хама не буде ...»
 8. «Ні рук, ні ніг не ...»
 9. «Не остання спиця в ...»

10. «Ні пари з...»
11. «На чисту воду ...»
12. «Не видко, хоч стрель ...»
13. «Розрив — як той ...»
14. «Сидів — як той кріт у ..»

Питання та завдання до контролю знань студентів

1. Що стало поштовхом для роботи над великим епічним полотном?
2. Скільки років було тоді Панасові Мирному? Який внесок у роман зробив Іван Білик? Що ви знаєте про цього співавтора твору?
3. Скільки редакцій мав роман і про що це свідчить?
4. Де й коли було опубліковано твір, під якою назвою.
5. Як реєстрові козаки і просто вільні хлібороби зустріли звістку про неволю?
6. Кому було подаровано село Піски, за які заслуги?
7. У яких епізодах показано зверхність до українського населення новоявлених господарів, приниження і знущання над селянами?
8. Розкажіть про Чіпку-хлібороба, охарактеризуйте його почуття і настрої в той період життя.
9. Чому так тяжко сприйняв герой те, що в нього забирають землю?
10. Що є свідченням слабкої волі Чіпки?
11. Хто підказував йому вихід із становища?
12. Які вчинки Варениченка викликають у вас осуд?
13. В яких випадках він чинить переступи, порушує найголовніші правила народної моралі й етики?
14. А в яких епізодах Чіпка проявляє кращі риси свого людського єства — розсудливість, мудрість, доброту, прагнення послужити громаді?
15. Як через страждання свого героя автори розкривають несправедливість, цинізм суспільства, в якому він жив?
16. Дайте оцінку вчинкам Нечипора після вигнання із земства.
17. Яке прислів'я із згаданих на початку уроку могло б стати коротким підсумком його безславного кінця?
18. Що рухало вчинками Чіпки: розум чи почуття?

ВИСНОВКИ

Про що ж цей роман Панаса Мирного та Івана Білика? Про нищення історичної пам'яті, про важке ярмо на шії українського народу, про несправедливість і жорстокість суспільства, яке нехтує всіма нормами моралі, породжує моральних калік — «пропащу силу». Роман викликає а нас роздуми не тільки над питаннями, пов'язаними з нашою історією, а й над загальнолюдськими, вічними: *гріх і спокута, зло і добро, жорстокість і милосердя*. Хто ж такий Чіпка Варениченко? Чи можна його назвати бунтарем проти соціального ладу, протестантом?

Чіпка не був настільки обізнаним, а про освіту й говорити нічого, щоб розуміти вади суспільного ладу. В його душі жила злість на особистих кривдників, і вона рухала ним. Навіть після бунту, коли він поміняв спосіб життя, то зробив це лише з однією метою — мстити дошкульніше. Його можна назвати протестантом, але стихійним, неусвідомленим. Радше всього, Чіпка — жажливо трагічна, морально роздвоєна особливість, яку обставини зробили стихійним бунтарем.

Безперечно, зіграло свою роль те, що Чіпка прийшов у світ з тавром неволі. У «Подорожі від Полтави до Гадячого» Панас Мирний, розкриваючи образ «злющого зарізяки» Гнидки (прототипу Чіпки), писав, що Гнидка — «безталанна дитина свого віку, скалічений виводок свого побиту, пригніченого усяким панством...»

Чого навчас гіркий досвід Чіпки Варениченка?

Він примушує нас замислитись над моральними цінностями, над суттю людського буття, над історією свого народу.

Домашнє завдання:

1. Читати «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», виписати цитати до образу Чіпки.
2. Виконати тестове завдання, розміщене на платформі Moodle.

Від аматорських гуртків до професійного «театру корифеїв». Перші театральні трупи М.Кропивницького та М.Старицького, їхні провідні актори. Тісний зв'язок театру з музикою. Розвиток драматургії. Створення професійного театру в Галичині. Театр «Руська бесіда» у Львові.

Іван Карпенко-Карий. (І.Тобілевич) Загальна характеристика творчості. Драматургічне новаторство письменника. Аналіз п'єси «Мартин Боруля».

Мета заняття Розповісти, як і коли в Україні виникає «театр корифеїв», хто входив до його складу, про його популярність. Наводити конкретні приклади зв'язку українського театру з музикою.

Називати авторів творів, написаних для професійного українського театру.

Прищеплення любові до театру, розвиток уміння цінувати красу і художню досконалість мистецтва.

Виховувати почуття гордості за «театр корифеїв», що зіграв важливу роль у формуванні національної самосвідомості народу.

Знати основні віхи життєвого і творчого шляху драматурга. Розуміти причини просвітницьких ідейних пріоритетів світогляду письменника.

Вміти аналізувати п'єсу «Мартин Боруля».

Час – 4 академічні години

Час – 160 хвилин

План проведення лекції

- 1 Перші театральні трупи М.Кропивницького та М.Старицького, їхні провідні актори;
- 2 Від аматорських гуртків до професійного «театру корифеїв»;
- 3 Тісний зв'язок театру з музикою;
- 4 Створення професійного театру в Галичині. Театр «Руська бесіда» у Львові;
- 5 Іван Карпенко-Карий. (І.Тобілевич):
 - 5.1 Життєвий і творчий шлях;
 - 5.2 Перші твори письменника;
 - 5.3 Тематика творів;
- 6 Аналіз драми «Мартин Боруля»

ТЛ: аматорство, корифей

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.: іл.
2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко — Х.: «Ранок»; 2018. — 624с.
3. Карпенко-Карий, І. Мартин Боруля [електронний ресурс] / Іван Карпенко-Карий - <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1009>

Посилання на електронний ресурс у відповідній папці на платформі Moodle

ВСТУП

Такі українські актори, як Кропивницький, Заньковецька, Саксаганський, Садовський — блискуча плеяда майстрів української сцени,— ввійшли золотими літерами на скрижалі історії світового мистецтва.

К. С. Станіславський

Теорія літератури:

Корифей — найвидатніший діяч у певній галузі мистецтва, науки.

Аматорський — самодіяльний.

Перші спроби відродити національний театр з'являються лише в 60-х та 70-х рр. XIX ст. У 1873-1874 рр. Марко Кропивницький з успіхом улаштовував українські вистави в Харкові, а 1876 року створив трупу в Катеринославі. Проте Емський указ спричинив майже п'ятирічний вимушений «антракт» у розвитку національного театру. У 1880 році пункт Емського указу стосовно заборони українських п'єс був переглянутий, унаслідок чого театральні вистави та концерти, хоч і з величезними обмеженнями, але дозволили проводити.

Вісімдесяті роки дев'ятнадцятого століття на Наддніпрянській Україні стали періодом розквіту українського професійного театру, справжнім батьком якого вважають Марка Кропивницького. 10 січня 1882 року М. Кропивницький здійснив постановку п'єси Т. Шевченка «Назар Стодоля». Власне, саме з цієї дати й починається літочислення українського професійного театру. Для повноцінного функціонування новоствореної трупи потрібні були кошти та досвідчений керівник. Ним став Михайло Старицький. На утримання трупи він використав усі гроші з продажу свого маєтку, що дало змогу збільшити персонал трупи, створити власний оркестр, підвищити платню акторам. Уже восени в Єлисаветграді Старицький створив українську професійну трупу, куди ввійшли: Олександра Вірина, Ганна Затиркевич-Карпинська, брати Тобілевичі — Микола Садовський (театральний псевдонім від дівочого прізвища матері), Панас Саксаганський (псевдонім від назви місцевої річки Саксагань), Іван Карпенко-Карий, їхня сестра Марія Садовська-Барілотті, Марія Заньковецька та інші самобутні актори, часто звані «корифеями українського театру». Становлення М. Кропивницького, М. Старицького та І. Карпенка-Карого як драматургів та театральних діячів нерозривно пов'язане з глибинними процесами в житті українського народу, з розвитком його культури. У середовищі селян, свідомих своєї національної гідності, представників інших верств української суспільності вони вчилися розуміти людей і життя, під їх впливом задумувалися над своїми обов'язками, визначали свої життєві принципи та ідеали, своє місце у світі.

1 Перші театральні труп М.Кропивницького та М.Старицького, їхні провідні актори

Товаришуючи зі слобідськими парубками, Марко Кропивницький не тільки вивчав від них пісні та слухав казки, а й легко уловлював найтонші психологічні нюанси в їх характерах, як-то: добродушний гумор чи саркастичну насмішку, дотепність, почуття колективізму, доброзичливість, взаємоповагу, статечність, скромність або ж осуд тих чи інших потворних проявів у взаєминах між парубками й дівчатами, у житті в цілому. Такі обставини повсякденного буття формували й відповідний світогляд.

Незабутні враження вже в ранньому дитинстві справили на М. Старицького розповіді, пісні та думи, яких багато знав і майстерно виконував його дядько Олександр. Епічний розмах подій, колоритні типи героїв народного епосу несли в собі ідею боротьби як способу самовираження й самоутвердження цілої нації, формували свідомість майбутнього письменника на героїчних традиціях минулого, викликали бажання діяти. До того ж такі типи хлопчик спостерігав і в сучасному йому житті. Близький сусід Старицьких капітан Гайдовський, про якого йдеться в бувальщині «Пан капітан. Із галереї старих портретів», був живим утіленням відваги, рішучої безкомпромісності до будь-яких проявів зла й несправедливості. Сам вихований на традиціях козацької вольності, він учив розуміти й цінувати їх і у своїх односельців як у повсякденному побуті, так і у своїх діях та вчинках.

В атмосфері фольклоризму, на ґрунті народного життя формувалися літературно-естетичні та театральні погляди й І. Карпенка-Карого. Дружина письменника Софія Тобілевич у спогадах стверджує, що його мати була першою вчителькою сина й заклала в душу Івана любов до свого народу, до його художньої творчості, до тих мистецьких і поетичних скарбів, які втілені в його казках, піснях і переказах. Вони викликали глибокі почуття, роздуми над тяжкою долею селянина, гордість за героїчні подвиги витязів-козаків. Усе це вчило тонко відчувати й розуміти думки, настрої, прагнення, характер народу в цілому, отже, і задуматися над своїм життям. Так само виховувала мати й інших дітей, створюючи тим самим у своїй родині світ благодородства, пісенності, допитливості, мрійливості, взаєморозуміння.

2 Від аматорських гуртків до професійного «театру корифеїв».

У другій половині XIX ст. паралельно з розвитком професійного театру поширився аматорський рух, що сприяв піднесенню національної культури. Аматорські вистави були популярними в Чернігові, Полтаві, Єлисаветграді, Києві. В аматорських гуртках розпочинали діяльність реформатори українського театру І. Карпенко-Карий, М. Кропивницький, М. Садовський, П. Саксаганський, М. Старицький. У цей період посилюються утиски українського театру з боку царського уряду — Емський акт 1876 р., циркуляр 1881р. Категорично заборонялися українські вистави історичного й соціального змісту. У 1883 р. київський губернатор заборонив діяльність театральних труп на підвладній йому території — Київщині, Полтавщині, Волині, Поділлі. Репресивні заходи царського уряду все ж не могли знищити глибокі українські театральні традиції.

У 1890 р. І. Карпенко-Карий і П. Саксаганський утворили «Товариство російсько-малоросійських артистів під керівництвом П. К. Саксаганського», яке було найкращим українським театральним колективом. На його основі в 1900 р. виникла об'єднана трупа корифеїв українського театру — «Малоросійська трупа М. П. Кропивницького під керівництвом П.К. Саксаганського і М. К. Садовського за участю М. К. Заньковецької».

Одним із найвидатніших діячів українського театру корифеїв був І. Карпенко-Карий. Він написав 18 оригінальних п'єс. Серед них — «Безталанна», «Наймичка», «Мартин Боруля», «Сто

тисяч», «Хазяїн», «Сава Чалий» та ін. Його акторська творчість позначена щирістю і психологічною глибиною почуттів, філософським розумінням суспільного буття.

З театром корифеїв пов'язана творчість Марії Заньковецької. Її прирівнювали до видатних актрис світу — італійки Елеонори Дузе та французьки Сари Бернар.

«Театр корифеїв» знаменує собою розквіт українського професійного театру ХІХст.

У Галичині до 1848 р. українського театру не було, тут діяв театр німецький і польський. Поширювались аматорські гуртки в Коломиї, Львові, Перемишлі.

Український професійний театр Галичини виник 1864р. у Львові при культурно-освітньому товаристві «Руська бесіда». Його основоположником став український актор і режисер О. Бачинський.

На Буковині при чернівецькій «Руській бесіді» 1869р. утворилися аматорські гуртки. Театральна діяльність активізувалась із заснуванням 1884р. «Руського літературно-драматичного товариства» під керівництвом С. Воробкевича, відомого українського письменника, композитора, педагога. Він написав 18 музично-драматичних творів, побутових драм, комедій, що становили основу театрального репертуару.

Творчу допомогу театрові надавав І. Франко. Свої роздуми про завдання театру він виклав у низці статей — «Руський театр у Галичині», «Наш театр» та ін.

Український театральний процес кінця ХІХ — початку ХХ ст. засвідчує спільність із модерністськими тенденціями Європи.

Перші спроби підготовки професійних акторів пов'язані з діяльністю драматичної школи, заснованої 1904 р. у Києві при музичній школі М. Лисенка.

Творчою лабораторією став один із найкращих тогочасних театрів — театр М. Садовського: 1906р. — у Полтаві, з 1907р. — у Києві.

М. Садовський розвивав кращі здобутки театру корифеїв у поєднанні з європейськими традиціями. У складі трупи працювали М. Заньковецька, М. Старицька, Лесь Курбас, якого М. Садовський запросив зі львівського українського народного театру товариства «Руська бесіда». Музичне оформлення спектаклів здійснювали композитори М. Лисенко та К. Стеценко, художне — В. Кричевський. Таким чином, створилися передумови розвитку українського театру-модерну, основи якого заклала драматургія Лесі Українки, Володимира Винниченка, Олександра Олеся.

3 Тісний зв'язок театру з музикою

Українська музика була невід'ємною складовою побутово-реалістичного й романтичного театру, доповнювала його психологічну дію, чіткіше окреслювала людські характери. Тут багато важив неповторний чар української народної пісні.

Народна пісенна творчість пов'язана і з розвитком професійної української музики («Катерина» М. Аркаса, «Підгоряни» М. Вербицького, «Осада Дубна» П. Сокальського та ін.), стає основою фортепіанної музики та камерних вокальних творів П. Сокальського, С.Воробкевича, М. Лисенка. Композитори охоче писали музику для хорів, використовуючи народний обрядовий мелос: щедрівки, купальські й весільні пісні тощо. Це сприяло піднесенню української пісні на рівень високого професійного мистецтва.

Поміж усіх видів і жанрів музичного мистецтва найнесприятливіші умови склалися для розвитку опери. Д. Антонович пояснював це тим, що для опери були затісні рамки українського музично-драматичного театру; фахової підготовки актори не мали, відсутньою була національна оперна традиція і, головне, не було державного опікування українською культурою.

Одним із відомих композиторів ХІХ ст. був С. Гулак-Артемовський — оперний співак, драматург, що навчався в Київській духовній семінарії. У 1839р. М. Глінка, О. Драгомижський

та М. Волконський влаштували концерт і на зібрані кошти відправили талановитого юнака до Італії. Дебют С. Гулака-Артемовського відбувся на сцені Флорентійської опери.

Найважливіше досягнення С. Гулака-Артемовського — створення за власним лібрето першої національної опери «Запорожець за Дунаєм» (1862р.). Сюжет опери підказаний М. Костомаровим. Майже 20 років царська цензура забороняла постановку опери. На українській сцені її вперше поставив 1884 р. М. Кропивницький.

У другій половині XIX ст. виникає система української музичної освіти. Відкрилися музичні училища в Києві, Одесі, Харкові, Львові.

Серед українських професійних композиторів вирізняється творчість П. Ніщинського і П. Сокальського. П. Ніщинський закінчив Афінівський університет, де здобув ступінь магістра наук. В Одесі організував хори і керував ними. Вершиною його творчості вважається музична картина «Вечорниці», написана для п'єси Т. Шевченка «Назар Стодоля».

П. Сокальський заснував 1864р. в Одесі Товариство любителів музики. Він створив близько 40 фортепіанних п'єс, 40 романсів, опери «Мазепа», «Майська ніч», «Облога Дубна».

Особливий внесок у розвиток національної музичної культури зробив М. Лисенко (1842-1912) — видатний композитор, піаніст, хоровий диригент, фольклорист, теоретик музики й педагог, засновник професійної школи. Навчався в Петербурзькій та Лейпцигській консерваторіях. Активно освоював у своїй музиці шевченкіану (понад 80 вокально-хорових творів різних жанрів).

Композитор збагатив майже всі жанри української музики. Йому належать опери «Різдвяна ніч», «Утоплена», «Наталка Полтавка», «Енеїда», дитячі «Коза-дереза», «Пан Коцький», «Зима і Весна».

М. Лисенко — основоположник інструментальних жанрів в українській музиці, створив численні фортепіанні твори. З іменем Лисенка пов'язаний розвиток національної музичної освіти. Він організовував хори, недільну школу для хлопців-селян, викладав у приватних музичних школах, 1904р. відкрив у Києві музично-драматичну школу. Тут навчалися українські композитори К. Стеценко, Л. Ревуцький, О. Кошиць.

Видатними творцями духовної музики на зламі XIX-XX ст. були К. Стеценко та М. Леонтович.

Розвитку професійної музичної освіти сприяло відкриття консерваторій у Києві, Одесі, Харкові. Почали діяти Одеський Український музично-драматичний театр, Харківський театр опери та балету.

Значну роботу з розбудови музичної культури в Західній Україні проводили композитори І. Лаврівський, С. Воробкевич, В. Матюк, А. Вахнянин, О. Нижанківський, Д. Сочинський, В. Барвінський, С. Людкевич.

У Львові 1903р. заснована музична школа (з 1907р. — Вищий музичний інститут, з 1939р. — державна консерваторія імені М. В. Лисенка). У 30-х роках діяли 9 філій музичного інституту — у Бориславі, Дрогобичі, Стрию, Тернополі, Яворові та інших містах.

4 Створення професійного театру в Галичині. Театр «Руська бесіда» у Львові.

Давні традиції має музично-театральна культура Львова. Тут у 1842 р. відкрився приватний міський театр С. Скарбека, один із найбільших у Європі (нині в цьому приміщенні — театр імені М. Заньковецької). На його сцені дебютували вихованці Львівської консерваторії С. Крушельницька, М. Менцинський, О. Мишуга, Ф. Лопатинська, О. Носалевич, виконавська майстерність яких набула світового визнання.

У новій українській музиці одним з провідних діячів був В. Барвінський.

У період першої світової війни з'являються стрілецькі пісні. Вони відображають ідеї національно-визвольного руху на західноукраїнських землях. Для січових стрільців писали пісні І. Франко, О. Маковей, Д. Макогон, Б. Лепкий, Л. Лепкий, Р. Купчинський. Музику створювали композитори Ф. Колесса, В. Барвінський, М. Гайворонський, Л. Лепкий, Р. Купчинський, Л. Леонтович.

Театральне життя в Галичині - найбільш розвиненої частини українських земель у складі Австро-Угорської монархії, як і в Наддніпрянщині, було частиною національно-культурного відродження краю. У Львові в 1864 р. виникає український професійний театр товариства "Руська бесіда". Очолив першу українську театральну трупу у О.Бачинський, який був антрепренером, актором та режисером одночасно. Протягом 1905- 1906 рр. директором і режисером Руського народного театру у Львові працював М.Садовський

5 Іван Карпенко-Карий. (І.Тобілевич)

5.1 Життєвий і творчий шлях.

Народився Іван Карпович Тобілевич 29 вересня 1845р. в с. Арсенівка поблизу Єлисаветграда; батько його походив із старовинного зубожілого дворянського роду й працював прикажчиком поміщицького маєтку, а мати була простою селянкою. Освіту, до якої так тягнувся хлопець, довелося через матеріальну скруту обмежити чотирикласним училищем і з чотирнадцяти років заробляти на прожиття. Майже два десятиліття забрала в І. Тобілевича служба в різних канцеляріях — від писарчука до секретаря міського поліцейського управління.

Перебуваючи в Єлисаветграді (1865 — 1884), Тобілевич знайомиться з творами Руссо, Дідро, Вольтера, Герцена, з економічними трактатами Бокля, Мілля, разом із своїм другом М. Кропивницьким читає західноєвропейських письменників, філософів, соціологів. Переведений трохи більш як на рік до Херсона, він познайомився з колишнім учасником Кирило-Мефодіївського товариства і товаришем Т. Шевченка Д. П. Пильчиковим, під впливом якого прочитав «багато корисних книжок з історії народів, з класичної літератури, серед якої Шекспір і Островський зайняли перше місце».

1863р. у Бобринці на Єлисаветградщині утворився драматичний гурток, одним з найактивніших учасників якого був І. Тобілевич. Він грав різні ролі у п'єсах Котляревського, Квітки-Основ'яненка, Кухаренка, Гоголя, Островського. В Єлисаветградському гуртку Тобілевич був і керівником, і режисером, і актором, беручи участь у створенні вистав за п'єсами Островського, Гоголя, Грибоєдова, Мольєра, Шиллера.

Демократичні переконання Тобілевича закономірно привели його до участі в організації (разом з П. І. Михалевичем) таємного гуртка, на засіданнях якого вивчали праці М. Чернишевського, Ф. Лассалю, Д. Мілля, К. Маркса та Ф. Енгельса. З метою популяризації революційно-демократичної та народницької літератури у гуртку планувалось перекласти українською мовою ряд творів російської белетристики — Г. Успенського, Ф.Решетникова, Ф. Нефедова, М. Наумова, О. Левітова, М. Златовратського та ін., підготувати загальний нарис політичної економії за М. Чернишевським. У цій роботі найактивнішу участь брав Тобілевич.

До першого етапу літературної творчості Тобілевича належить оповідання «Новобранець» (написане 1881р., опубліковане 1889р. під псевдонімом Гнат Карий). У ньому йдеться про тяжку долю селянської родини, яка з величезними зусиллями вибивається із злиднів і, здається, могла б уже зрештою досягнути якогось добробуту, коли б не втручання державної машини.

Наскільки щільно в житті Тобілевича поєднувалась творча й громадсько-політична діяльність, свідчить той факт, що й оповідання «Новобранець», і першу свою драму «Бурлака» («Чабан», 1883) він подавав на обговорення нелегального гуртка. Завершувати «Бурлаку», як і

«Хто винен?» («Безталанна»), драматургові довелося уже в Новочеркаську, куди його було вислано у травні 1884р. за участь у діяльності гуртка та за допомогу політичним «злочинцям». Щоб заробити на прожиття, піднаглядний Тобілевич працював підручним коваля, а згодом відкрив палітурну майстерню.

У 1886р. в Херсоні було видано перший «Збірник драматичних творів» І. Карпенка-Карого, до якого увійшли драми «Бондарівна» і «Хто винен?» та комедія «Розумний і дурень», а в 1887р. опубліковано «Наймичку». Але їх майже не купували, бо публіка не була привчена читати п'єси.

П'єси, створені Карпенком-Карим протягом майже п'ятнадцяти років, відбивають еволюцію явища, яке видозмінювалось буквально на очах драматурга — «глитайства». Його персонажам — Михайлові Михайловичу («Бурлака»), Окуню («Розумний і дурень», 1885), Цокулю («Наймичка», 1885), Калитці («Сто тисяч», 1890), Пузиреві («Хазяїн», 1900) — притаманне не просто збільшення економічних масштабів їх діяльності, їх здирства, воно ще яскравіше виявляє їх людську дрібність, а то й нікчемність, духовну порожнечу. Дещо осторонь їх стоїть Мартин Боруля, який домагається дворянського звання. Сатиричне зерно комедії «Мартин Боруля» (1886) пов'язане вже не із засобами збагачення чи привласнення того, що належить іншим, а з прагненням сільської буржуазії до політично-правової рівності з дворянством.

Дві останні гіркі комедії — «Суєта» (1903) і «Житейське море» (1904; визначена автором як «протяг», тобто продовження, «Суєти») — драматург назвав «сценами», наче визнаючи приналежність їх до європейської нової драми. Так, у «Суєті» відсутній головний герой, і п'єса являє ряд сцен, покликаних характеризувати спосіб життя й мислення заможного селянина та його дорослих дітей, які представляють різні соціальні шари суспільства (хлібороб, учитель, дрібні службовці).

Навесні 1887 р. І. Карпенкові-Карому було дозволено повернутися на Україну, але ще до кінця 1888 р. він перебував на хуторі «Надія» (тепер заповідник у Кіровоградській області) під гласним наглядом поліції (негласний нагляд було знято з нього 12 березня 1903р.). Діставши громадянські права, Карпенко-Карий приєднався до нової театральної трупи, створеної його братом П. Саксаганським, у якій до кінця життя працював активно й напружено як артист, режисер, драматург. У 1897р. він складає «Записку до з'їзду сценічних діячів», де з боєм пише про безправне становище українського театру, про цензурні та інші урядові утиски.

Написане Карпенком-Карим протягом 90-х рр. на сучасну тематику виявляє прагнення дати народові «пьесы серьезные, моральные, нравоисправительные, исторические». З повчальною метою створена побутова комедія «Судженої конем не об'їдеш» (переробка з Еркмана-Шатріана, 1892), в соціально-побутовій драмі «Батькова казка» (1892) також очевидна моралізаторська тенденція, підкреслена другою її назвою — «Гріх і покаєння». Певним дидактизмом позначена драма «Понад Дніпром» (1897).

На матеріалі історичного минулого, осмислення якого, за переконанням І. Карпенка-Карого, покликане збагатити українську драматургію, написано п'єси «Бондарівна» (1884), «Паливода XVIII століття» (1893; підготовчим етапом було створення у 1884р. п'єси «З Івана пан, а з пана Іван»), «Чумаки» (1897), «Лиха іскра поле спалить і сама щезне» (1896), «Сава Чалий» (1899), «Гандзя» (1902).

Твори Карпенка-Карого «Лиха іскра поле спалить і сама щезне» (1896) та «Гандзя» (1902) були спробами на фольклорному матеріалі, присвяченому давньому минулому, вийти до філософських узагальнень про долю України й подати їх у цікавій сценічній формі.

Трагедії Карпенка-Карого «Сава Чалий», так само створеній на основі народної історичної пісні, притаманні глибокий психологізм, точна й переконлива вмотивованість дій та вчинків героїв.

І. Карпенко-Карий помер після тяжкої хвороби 15 вересня 1907р. у Берліні, куди їздив на лікування; поховано його на хуторі «Надія».

Драматургія І. Карпенка-Карого своєрідно підсумувала майже столітній розвиток української драматургії, піднявши її на новий рівень. Вражаючи тематичним і жанровим багатством, вона у своїй цілісності являє собою різноманітну картину життя України протягом століть. В художній розробці історичного чи фольклорного матеріалу далекого минулого досить відчутним є зв'язок з тогочасними життєвими проблемами Твори Карпенка-Карого багатьма своїми елементами входять в ідейно-естетичний контекст нової європейської драми.

5.2 Перші твори письменника

1881 – написав оповідання «Новобранець» й опубліковане М.Старицьким в альманасі «Рада» тільки через два роки у 1883р. Тут – глибоке знання народного побуту, психології трудящої людини.

(Більше автор до прози не повертається!)

1883 р. – перша п'єса – «Чабан» (пізніша назва «Бурлака»).

В основі п'єси події 70-80-х рр. XIX ст., тобто період, коли на селі, незважаючи на стрімкий розвиток капіталізму, ще давали себе взнаки залишки кріпосництва. Конфлікт твору ґрунтується на боротьбі бунтаря-одинака Опанаса Зінченка, якого підтримують друг і однодумець Петро, племінник Олекса Жупа ненко та Олексина наречена Галя Королівна, більшість сільської громади, з одного боку, і сільського старшини Михайла Михайловича з поплічниками – писарем Омеляном Григоровичем, крамарем Гершком, збирачем податків Сидором. Миротворчий фінал не допоміг у тому, щоб п'єсу надрукували (Опанасу з'явився Бог і він не зміг вбити старшину, за що й дякує потім Богові).

У комедії «Мартин Боруля» йдеться про намагання простої людини вибитись у пани, намагання відновити втрачене предками дворянство. Засуджується хабарництво й бюрократизм.

5.3 Тематика творів

- життя селян;
- історичні драми;
- викриття вад людей;
- показ чиновників – глитаїв;
- аморальність людей;
- чисті почуття.

6 Аналіз драми «Мартин Боруля»

Автор: І. Карпенко-Карий

Рік написання: 1886

Видання: 1891 р. у журналі «Зоря»

Літературний рід: драма

Жанр: трагікомедія

Тема: зображення нестримного потягу багатих селян дорівнятися у своєму статусі до дворянства.

Ідея: висміювання намагань простої людини вибитися у дворяни, хибно думаючи, що цим можна вивищитися над іншими.

Головні герої: заможний селянин Мартин Боруля, його дружина Палажка, їх діти Марися і Степан, друг родини Гервасій Гуляницький, його син Микола, наречений Марисі Націєвський, Красовський (пан, з яким судиться Мартин Боруля), повірений Трандалєв, Омелько – слуга Мартина Борулі.

Проблематика:

Проблема людської гідності

Проблема усвідомлення щастя

Проблема праці

Проблема батьків і дітей

Проблема кохання і сімейного щастя

У п'єсі «Мартин Боруля» наголошує, що гідність людини визначається не її привілейованим станом, а способом життя – чесною трудовою діяльністю, щирістю і добротою у взаєминах з людьми.

Композиція «Мартин Боруля»:

Експозиція — знайомство з родиною Мартина Борулі.

Зав'язка — домовленість Борулі із повіреним Трандалєвим про апеляцію щодо визнання Мартина дворянином.

Розвиток дії — батькова наука синові, дочці Марисі. Зустрічі Марисі з нареченим Миколою. Відмова Борулі сватам від Миколи. Зневажливе ставлення економа поміщика Красовського. Повернення з міста Омелька, крадіжка коней і майна. Приїзд жениха Націєвського, його втеча із заручин, помста Борулі. Поміщик Красовський виганяє родину Мартина із села.

Кульмінація — відмова у дворянстві.

Розв'язка — Мартин Боруля спалює бумажки про дворянство.

Головний герой твору — Мартин Боруля — заможний селянин. Він — здорова натура, гуманна людина, щира і до певної міри наївна. Численні комічні ситуації, пов'язані з героєм, не викликають антипатії. Адже Мартин не пройдисвіт, а потомствений селянин, який по-людяному ставиться до всіх.

Головна мета Борулі — добитися дворянства, тому і в своїй хаті встановлює «дворянські порядки», що створює глибокі комедійні ситуації. В гонитві за ілюзорним герой губить справжні цінності, вироблені народною мораллю. Сміховинність своїх вчинків Мартин не помічає. Свої плани він розповідає ще на початку п'єси. Він жалкує через те, що ще його батько не подбав про «гражданську службу». Хочє отримати чин та визнання. Своїх дітей він також хоче вивести в люди: «От сина опреділив у земський суд, та ще мало знає, не натерся, а, бог дасть, натреться, тоді повіреного не треба — самі всі іски поведем! Коли б ще дочку пристроїть за благородного чоловіка.» Комізм ситуації в тому, що Мартин — людина старосвітських звичаїв і виховання. Сім'я його — дружина, син та дочка — також дотримуються старосвітських звичаїв. Боруля скрізь зазнає поразки: сусід-поміщик виграв у нього позов у суді, сина Степана «попросили» з канцелярії, де він працював, наречений Марисі виявився шарлатаном і втік, чому дівчина безмірно рада. Нарешті через одну букву в прізвищі (Боруля — Беруля) рід Мартина не визнали дворянським. Тому він спалює «дворянські» попери в печі. А в останньому монолозі розкриває увесь біль своєї душі: «Горять червоно, як кров дворянська, горять!...О-о-о!... Тепер ти бидло! Бидло! А Степан теля! (ридає)...Пустить! Рятуйте бумажки!... Я сам поїду у дворянське собрание, у сенат поїду...(підбіга до печі.) Згоріли... Тисяча рублів згоріла, половина хазяйства пропала, і все-таки бидло! (Тихо плаче.)» Поряд з наївним Мартином драматург змальовує хижака Трандалєва. Це — людина без певної професії, якій чужі поняття порядності та гідності. Він прижився біля такого, як дворянин Красовський, і одночасно веде справу Борулі проти

Красовського, а справу Красовського проти Борулі. Цей тип – продовження суспільної системи. Образами дружини, дітей Мартина і наймитів драматург стверджує здорову народну мораль. Вони не цураються тяжкої роботи на землі, шанують народні традиції і звичаї. В своєму творі Карпенко-Карий стверджує принципи правди, простоти та любові до свого народу. Сміх у п'єсі не нищівний, а аналітичний та співчутливий. Описані події по суті трагічні, проте подані у комічній формі.

ВИСНОВОК

Так, освоюючи все нові й нові сфери народного життя, порушуючи злободенні суспільно-політичні і морально-етичні проблеми часу, вдосконалюючи художні прийоми узагальнення різних сторін дійсності, зростала й мужніла українська література. Незважаючи на постійні утиски й заборони, вона відтворювала духовний і емоційний світ великого слов'янського народу, який, за висловом І.Франка, утору йшов, «хоч був запертий в льох».

Питання та завдання до контролю знань студентів

1. Дати відповідь на питання

- Яке значення мало створення професійного театру для розвитку української культури взагалі й літератури зокрема?

- Які перешкоди стояли на шляху нового українського театру?

- В якому стані перебував західноукраїнський театр другої половини XIX ст.?

- У чому виявилися реалізм та народність українського театрального мистецтва?

- Пояснити, як народна пісенна творчість пов'язана із розвитком професійної української музики XIX ст.?

- Назвіть та охарактеризуйте кращі твори українських композиторів другої половини XIX століття, розкрийте їх значення у збагаченні сценічного мистецтва.

- Розтлумачте значення слів трупа, корифей, ансамбль, режисер, репертуар, талант.

2. Літературна гра «Знайди помилку»

- Емський указ 1876 р. сприяв розвитку українського театру. (Посилював утиски)

- У Галичині до 1848 р. існував тільки український театр, а діяльність німецького та польського заборонялася. (Навпаки)

- 10 січня 1882 року М. Старицький здійснив постановку п'єси Т. Шевченка «Назар Стодоля». (М. Кропивницький)

- І. Карпенко-Карий написав 19 оригінальних п'єс. (18)

- М. Лисенко навчався в Московській консерваторії. (Петербурзькій та Лейпцігській)

Домашнє завдання

1. Опрацювати матеріал лекції ([1], с. 61-75).

2. Підготувати повідомлення про акторів «театру корифеїв».

3. Прочитати п'єсу «Мартин Боруля» (подивитися однойменний художній фільм).

4. Виконати тестове завдання, розміщене на платформі Moodle.

І. Франко. Загальний огляд життя і творчості. Лірика збірки «З вершин і низин». Загальне уявлення про композицію збірки; символ вічної жіночності, материнства, краси; суперечки про роль краси і користі.

Франкова концепція поступу людства, вираз незламного оптимізму.

Поетична збірка «Зів'яле листя». Місце любовної теми у творчості І.Франка. Життєві імпульси появи творів (автобіографічність).

Мета розкрити значення титанічної діяльності митця, зацікавити його творчістю,
заняття спонукати учнів до читання; розвивати навички пошуку потрібної інформації, складання повідомлень, сприйняття матеріалу на слух, висловлювання власної думки з приводу прочитаного; виховувати цілеспрямованість, активну громадянську позицію, любов до праці, книги.

Час – 2 академічні години

Час – 80 хвилин

План проведення лекції

1. Життєвий шлях Івана Франка.
2. Тематика творів.
3. Лірика збірки «З вершин і низин».
4. Поетична збірка «Зів'яле листя».

Теорія літератури

Сонет, талант, геній

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.: іл.
2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
3. Франко, І. Повні тексти творів автора [електронний ресурс] / <https://www.ukrlib.com.ua/books/author.php?id=2>
4. Франко, І. Твори в 20-ти томах [Текст]:– Т. 16. – С. 7.

Посилання на електронний ресурс у відповідній папці на платформі Moodle

ВСТУП

*"...ми мусимо навчитися чути себе українцями
— не галицькими, не буковинськими українцями,
а українцями без офіціальних кордонів"*

Іван Франко

Шевченко і Франко — два велетні, які піднесли нову українську літературу до світових висот. І сьогодні ми розпочинаємо більш глибоке ознайомлення з особистістю Івана Яковича Франка, з його величезною літературною спадщиною, громадянською та науковою роботою. П'ятдесят томів повного зібрання творів І. Франка не вмістили всіх його праць, а частина з них, особливо написаних іншими мовами, ще чекає на своїх дослідників. Існує навіть ціла галузь літературознавства — франкознавство.

Отже, вирушаймо в гості до генія!

Можна знайти й інші визначення. Постать І. Франка повністю відповідає їм. П. Тичина назвав письменника «талантом серед талантів».

Як ви знаєте, Нобелівська премія є однією з найвищих та найпрестижніших нагород у світі. Як це пов'язано з І. Франком, послухаймо лист австрійського професора, доктора філософії до комітету з присудження Нобелівської премії.

Лист до нобелівського комітету, написаний 26 листопада 1915 року.

«Високоповажній Королівській Академії, м. Стокгольм. Оскільки український університет для 35-мільйонного населення не відкритий ні в Галичині, ані в Східній Україні й унаслідок того не існує Академічної колегії, яка могла б представити найбільших та найзаслуженіших людей народу Королівській Високоповажній Академії, тому я дозволю собі звернути увагу високоповажної академії, що найбільший і одночасно слов'янський поет і вчений живе у Львові, у нужді, але зі свіжістю юнака високо держить прапор боротьби за свободу, прогрес і загальнолюдські ідеали протягом половини століття.

У 1893 році захистив докторську дисертацію у Віденському університеті на відмінно під керівництвом відомого професора Ягіча, але з політичних причин його не допустили до університетської кафедри. Він працював на ниві поезії, прози, як критик, історик літератури, етнограф тощо, працював так, що втратив зовсім своє здоров'я.

Майже 6 років він (був паралізований) диктував свої твори, повні весни і свободи, справжні перлини поезії свого народу, які дістали загальне визнання як творіння загальнолюдської вартості.

Він є національним поетом свого народу.

Бібліографічний список його творів українською, німецькою, російською, польською, чеською та іншими мовами становить величезний том. Він є справді найвизначнішим письменником сучасної Європи.

Жалюгідне становище нації не дозволило видатному письменникові стати доступним широким культурним масам.

У 1914 році він одержав вітання від широких кіл свого народу, своїх друзів та недругів з нагоди сорокалітнього ювілею своєї літературної творчості.

Тепер він лежить, тяжко хворий. Від голодної смерті його рятує тільки допомога студентів.

Це видатний поет і прозаїк, пісні якого стали національним гімном, цей великий Провідник свого народу, міжнародний геній заслуговує, щоб славна Королівська Академія нагородила його Нобелівською премією. Я підкреслюю при цьому величезне політичне значення такої нагороди для національних змагань старовинного культурного народу, який тепер бореться за відкриття свого університету. Нагородження Івана Франка Нобелівською премією буде мати величезне значення не тільки для самої України, але також для Східної і Західної Європи.

Відень, 26 листопада 1915 року.

Професор, доктор філософії Застирець Йосип».

Цей лист, написаний 1915 року, надійшов до Стокгольма вже тоді, коли список лауреатів Нобелівської премії був затверджений. У 1916 році кандидатура І. Франка не розглядалася, оскільки в травні цього року український поет помер, а Нобелівські премії посмертно не присуджуються. Але вже те, що ім'я І. Франка було серед претендентів на здобуття Нобелівської премії поряд з такими всесвітньо відомими діячами, як Ромен Ролан, Анатоль Франс,— свідчить про велич Каменяря.

Про багатогранність таланту й діяльності Франка свідчить хоча б такий перелік: він був поетом, прозаїком і драматургом, перекладачем і літературним критиком, істориком і теоретиком літератури, театру, мистецтва; відомий як публіцист, філософ, фольклорист, мовознавець,

етнограф та економіст; перекладач, журналіст; один із найвизначніших політиків Галичини кінця XIX — початку XX століття.

Кожна із цих галузей, у свою чергу, розкриває широкий діапазон зацікавлень та обдарувань письменника. В. Шевчук у книзі «З вершин та низин» пише про Франка як поета: «Він дав поетичні обробки багатьох європейських та східних тем і мотивів, створив великий цикл поезій за мотивами історії стародавнього світу, найбільше римської історії, перекладав вавилонські гімни й молитви, індійські легенди з «Махабхарати», великі цикли староарабської, давньогрецької та давньоримської поезії, епічну поезію народів світу, зокрема старошотландські, староанглійські, старонорвезькі, староісландські балади, іспанські романси, албанські, португальські, італійські, німецькі, єврейські, китайські, болгарські, сербо-хорватські народні пісні, уривки з угорського народного епосу, дав цикл «Циганські мелодії», переклав «Слово про похід Ігорів» і «Краледвірський рукопис»».

Щодо працьовитості Франка. Це майже легенда. Як згадує сам письменник, він писав і в тюрмах, і майже непритомний від голоду; писав і в затемнених кімнатах, через що ледве не втратив зір; коли параліч скував праву руку, писав лівою; коли відмовили обидві руки — диктував.

Як відомо, Іван Франко був одним із перших професійних письменників, які заробляли собі на хліб пером, через що особливе значення для нього мав розпорядок робочого дня. Лягав він пізно, а вставав найпізніше о 9-й ранку. Виходив на прогулянку, після чого брався до термінової роботи, за одним присідом невтомно міг працювати 5-6 годин. Близько 10-11-ї години Франко робив мандрівку від своєї хати до вул. Чарнецького, на якій містилася редакція «Літературно-наукового вісника», «Записок наукового товариства ім. Шевченка» та «Українсько-руської видавничої спілки». Там він здебільшого проводив цілий день, редагуючи і коригуючи рукописи, беручи участь у засіданнях. Часто дорогою заходив у бібліотеку «Оссолінеум» або Народного дому. Близько 2-ї години Франко повертався додому на обід. Післяобіднього відпочинку письменник не визнавав. Писав він здебільшого до 4-5-ї години, тоді знову повторював свій шлях або йшов чи по вулиці Баторія, чи по Академічній (тепер проспект Шевченка).

1 Життєвий шлях Івана Франка

Іван Якович Франко народився 27 серпня 1856 року в с. Нагуєвичах Дрогобицького повіту (тепер с. Івана Франка Дрогобицького району Львівської обл.) в родині коваля. З батьківської кузні він виніс перші знання про життя галицького селянства, про працю людини, а від матері перейняв любов до народної пісні.

Після закінчення Дрогобицької гімназії вступив до Львівського університету. Через 16 років він закінчує Чернівецький університет.

У 1887 року виходить перша збірка його поезій "З вершин і низин" — найвидатніше явище в українській поезії після "Кобзаря" Тараса Шевченка. Згодом вийшли друком збірки "Зів'яле листя" (1896), "Мій Ізмарагд" (1898) де переважають мотиви філософської та інтимної лірики, "Із днів журби" (1900). Він є автором поем «Панські жарти», «Смерть Каїна», «Похорон», «Іван Вишенський», філософської поеми "Мойсей" (1905). У 80-х роках побачили світ найкращі повісті Івана Франка "Борислав сміється" (1882) та "Захар Беркут" (1883), «Для домашнього вогнища», «Перехресні стежки» та ін. Написав драматичні твори «Сон князя Святослава», «Кам'яна душа». Здобула популярність п'єса "Украдене щастя" (1893). Лише частина спадщини великого українського письменника опублікована у 50-ти томах «Зібрання творів». Організатор видань «Громадський друг», «Дзвін», «Молот». Автор праць з історії та теорії літератури, перекладач творів з російської, польської, чеської, сербської, хорватської, німецької, англійської, французької, старогрецької, римської, арабської, асиро-вавилонської та інших мов.

У 1893 р. захистив у Відні докторську дисертацію.

Твори І.Франка перекладено багатьма мовами світу. Окремі поезії покладено на музику, деякі прозові твори екранізовано й інсценізовано. Помер І.Франко 28 травня 1916 року.

Коли ми думаємо про Івана Франка, в нашій уяві постає перш за все титан

1865 року помер батько. В дім прийшов вітчим Гринь Гаврилик, ріпник. На шістнадцятому році Франко залишився круглим сиротою — померла мама. Дорога ж до знань не зупинилася. Під час навчання в гімназії Франко читає твори Гете, Лессінга, Шиллера, Расіна, Корнеля та ін., писані німецькою та французькою в оригіналі.

Береться й сам за літературну працю. Перший вірш — «Великдень 1871 року» — присвятив батькові. Перекладає твори Гомера, Софокла, Горація, Гейне, а також «Слово о полку Ігоревім», «Краледворський рукопис» В.Ганки. В гімназії Іван Франко обстоює думку, що основою української літературної мови повинна бути мова народна.

Після Дрогобича юнак їде у Львів, вступає до університету. Багато пише, стає найвпливовішою постаттю в редакції журналу «Друг», знайомиться з М.Павликом і І.Белеєм. Івана Франка цікавить також філософія, політична економія, соціологія.

1877 року Іван Франко переживає перший арешт. Перед цим поліція зробила обшук на квартирі, виявивши революційну літературу. Франка звинувачують у належності до таємної соціалістичної організації. «Протягом дев'яти місяців, — писав він, — проведених у тюрмі, сидів я переважно у великій камері, де перебувало 18—28 злочинців, де зимою ніколи вікно не зачинялося і де я, слабкий на груди, з бідною допомогою привілею спати під вікном... але зате прокидався майже завжди з повним снігу волоссям на голові».

Широта політичних і літературних уподобань викликала неоднозначну реакцію у громадськості. Реакційні кола Галичини доходили навіть до ігнорування його творчості. Зокрема, в «Зорі» відмовилися друкувати оповідання «Муляр», оскільки мулярі «найгірші п'яниці» і не варті уваги.

Відстоювання власних позицій позначалося й на матеріальних статках. Був час, коли письменник зовсім не мав коштів на проживання і змушений був мешкати у робітника Данилюка. У квітні 1881 року Франко їде в село Нагуєвичі. Крім літературної праці, виконував і щоденну селянську роботу.

Великі надії на здійснення політичних і літературних намірів покладав Франко на Київ, куди він прибув наприкінці лютого 1885 року. Зустрічі з О.Кониським і В.Антоновичем не виправдали сподівань щодо видання газети. Теплий спогад залишили зустрічі з родинами Лисенків, Старицьких і Косачів. Приїхавши в Київ наступного року, Франко одружується з Ольгою Хорунжинською.

1892 року Франко виїжджає до Відня, щоб закінчити докторську дисертацію «Про Варлаама і Йоасафа та притчу про однорожця». Через рік відбувся захист, Франко здобув ступінь доктора філософських наук.

1894 року трапилася нагода посісти професорську посаду кафедри історії української літератури і мови Львівського університету. Хоч пробна лекція і мала успіх, однак лідери народівців, «москвофілів», польсько-шляхетські шовіністи вдалися до наклепів і провокацій, щоб не допустити Франка до професорства. Кандидатуру письменника було забалотовано.

Це не могло не засмутити Франка, але й не зупинило його подальшого духовного поступу, яким би важким він не був. Не вистачало хіба що фізичних сил. У 1897 році Франко від перевтоми захворів. Подальші роки також були не з легких.

«Сильна, уперта натура, яка цілою вийшла з життєвого бою, — писав про зустріч з І.Франком у 1905 році Михайло Коцюбинський. — В своїй убогій хаті сидів він за столом босий і

плів рибацькі сіті, як бідний апостол. Плів сіті й писав поему «Мойсей». Не знаю, чи попалася риба у його сіті, але душу мою він полонив своєю поемою».

1908 року Франко знов переживає хворобу. Велика перевтома призвела до нервових розладів, контрактури обох рук і пальців. Вийти з цього стану допомогло лікування в Хорватії, на берегах Адріатичного моря.

Початок першої світової війни застав родину Франка в трагічному становищі. Хвора дружина перебувала в лікарні, сини — в армії. Позбавлений засобів до існування, письменник мешкав у домі шкільного товариша. Невдовзі захворів, але й, перебуваючи в такому стані, не випускав пера з рук.

Помер І.Франко 27 травня 1916 р., поховано його 31 травня на Личаківському кладовищі у Львові.

2 Тематика творів Івана Франка

- Трагічна доля підгірського селянина.
- Прагнення народу до національного відродження.
- Зображення робітничого руху.
- Образ безправної людини.
- Внутрішнє життя закоханої людини.
- Тяжка доля жінки-українки.
- Засудження запродавців, котрі зневажаючи своє рідне, захоплювались чужим.
- Образ пророка, який присвятив своє життя служінню народу.
- Пролетаризація селянства та економічне зруйнування сільського господарства.
- Художнє дослідження зубожіння селянства, злидні робітників, хижацький розгул капіталу, конкуренція між підприємцями.
- Соціальність контрастів між паразитичним життям новоспеченої буржуазії і бідкуванням трудівників.
- Виховання селянської дитини.
- Розкриття внутрішнього світу інтелектуала-демократа.
- Дослідження деградації вбивці.
- Падіння людини і водночас невмирущість людського духу.
- Гірке становище народної інтелігенції.
- Відбиває процеси поглинання дрібних ремісничих майстерень великим промисловим капіталом.
- Мотив зруйнування сім'ї.

3 Лірика збірки «З вершин і низин»

Важливим етапом у розвитку української поезії був вихід 1887 року збірки «З вершин і низин». Франкова збірка після «Кобзаря» Тараса Шевченка була другою поетичною книгою, що мала загальноукраїнське значення. Її ліричний герой — борець, революційний провідник — знає реальні шляхи для втілення гуманістичного ідеалу. Збірка осяяна життєствердженням, людинолюбством, високою духовністю. Центральним є багатозначний образ Духу, який іде з вершин до низин, охоплює всю Україну, проникає в душі людей, відлунюється добрими справами.

У 1887 році у Львові вийшла збірка поезій І. Франка «З вершин і низин». До неї увійшло багато віршів, які раніше друкувалися в різних журналах.

У 1893 р. вийшло друге, значно доповнене видання цієї збірки. У другому виданні збірка «З вершин і низин» має такі розділи: перший «De profundis» («З глибини»), що поділяється на цикли: «Веснянки», «Осінні думи», «Скорбні пісні», «Нічні думи», «Думи пролетарія» і «Excelsior!» («Вище!»); другий розділ — «Профілі і маски», який охоплює цикли: «Поезія», «Поет», «Україна», «Карта любові», «Знайомим і незнайомим», «Зів'яле листя», «Оси»; третій — «Сонети», що має два цикли: «Вольні сонети» і «Тюремні сонети»; четвертий — «Галицькі образи»; п'ятий — «Жидівські мелодії»; шостий — поема «Панські жарти»; сьомий — «Легенди».

Збірку відкриває вірш «Гімн» («Вічний революціонер», 1880). Поет оспівує невмирущий революційний дух народів, віковичну боротьбу проти гніту й поневолення, боротьбу «за поступ, щастя й волю».

Назва збірки символічна, зображує процеси і шляхи, що «вели людський дух з вершин до низин і зворотним шляхом» (Зиновія Франко), поєднуючи мотиви національного буття, історичне й сучасне України та світової історії. Ідея незалежності України є центральною у художньому світі книги Франка. Цю ідею втілюють цикли «Веснянки», «Осінні думи», «Скорботні пісні», «Нічні думи», «Україна». Духовність і віра в державотворчу силу, національне відродження — головні мотиви збірки.

Замість прологу збірку відкриває програмний вірш «Гімн». Автор створив високохудожній образ «вічного революціонера», що символізує вічний дух неспокою та прагнення свободи, рух уперед, до нового щасливого життя.

*Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю .*

Ідея незламності бажання й пошуків волі і правди, невпинного зростання визвольного руху в рядках вірша підсилена анафорою «ні». Франко глибоко був переконаний, що реакційні сили неспроможні спинити революційного народу, який прагне знищити будь-яку експлуатацію і перебудувати світ на основі соціальної справедливості:

*Ні попівські тортури,
Ні тюремні царські мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані,
Ні шпionське ремесло
В грiб його ще не звело.*

Тематичною новизною твору стає психологічний та патріотичний драматизм, пафосна напруженість, які вдало поєднуються з логікою, строгістю думок. Саме таке поєднання здається найбільш вдалим для проголошення нових задач, нових демократичних ідей. Велику роль надавав поет агітаторському слову — рушійній силі в зростанні самоусвідомлення українців як нації. І цей дужий рух передається у вірші низкою дієслів руху — рве, розповився, простується, спішить.

Завершується твір пафосним розгорнутим риторичним запитанням, яке й містить відповідь, сповнену віри й оптимізму. Світлі часи, день свободи неодмінно прийде на Україну.

*І де в світі тая сила,
Щоб в бігу її спинила,
Щоб згасила, мов огонь,
Розвидняющий день?*

«Гімн» є кращим зразком політичної лірики, пронятою мотивами мужності й визвольної боротьби.

4 Поетична збірка «Зів'яле листя»

Третя поетична збірка І. Франка, що вийшла за життя поета двома виданнями (1896, 1911), народжена особистими і суспільними негараздами, про що свідчить підзаголовок «Лірична драма».

У передмові до збірки «Зів'яле листя» (1896) автор зазначив, що поштовхом до написання лірики був щоденник юнака, розчарованого нерозділеним коханням.

Автор бажав, щоб читачі сприймали його поезію не в «автобіографічному ключі», а як мистецькі творіння, що мають загальнолюдське значення. Хоча деякі поезії не позбавлені автобіографічних ноток, збірка переросла звичні автобіографічні рамки і відтворює глибокий духовний світ нещасливо закоханого, людини щирої, мрійливої і доброї.

У поезіях збірки відкривається трагедія закоханого серця. Перед читачем - ліричний герой зі складним внутрішнім світом, цікавою життєвою історією, морем думок, переживань мрій.

Збірка поділяється на три цикли («жмутки»), вірші в них «зів'ялі листочки».

Компонуючи книгу, Франко спирався не на хронологічний, а на тематичний принцип, щоб якнайповніше виразити своє бачення картини світу і почуттів закоханої людини. Кожен цикл складається із двадцяти творів, лише перший із них завершується ще й «Епілогом». Оригінально визначив поет жанр збірки — лірична драма, що підкреслює драматичний сюжет розгортання в душі розчарованого героя усіх перипетій змагань із самим собою, зі своїм коханням, а також із зовнішнім світом. Це свідчить про те, що збірка написана в річищі модерністської поетики.

Зів'яле листя - алегоричний образ, що символізує «завмерлеє в серці кохання». Ліричний герой боляче переживає любов без взаємності, це породжує в його душі песимізм. Але Франко не ототожнюється зі своїм ліричним героєм, поет підносить кохання на небувалу височінь, співпереживає з ним, але не поділяє його думки про самогубство.

І. Франко передає трагедію нерозділеного кохання, його беззахисність та вразливість.

«Другий жмуток» написаний у народнопісенній манері, багато поезій стали піснями і романсами («Ой ти, дівчино, з горіха зерня...», «Червона калино, чого в лузі гнешся?..», «Чого являєшся мені у сні?»). Поет намагається в природі знайти співзвучність своїм стражданням, розраду в них.

Автобіографічною є поезія «Тричі мені являлася любов». І. Франко змальовує, озвучує її різнотональними звуками: перша «несміла, як лілея біла, з зітхання й мрій уткана» (юнацьке кохання до Ольги Рошкевич), друга «гордая княгиня», «таємна й недоступна, мов святиця» (до Юзефи Дзвонковської, яка невиліковно хворіла і померла передчасно), третя «гордая душа», «жінщина чи звір» (Целіна Журовська, яка завдала Франкові страждань).

Поезія «Ой ти, дівчино, з горіха зерня...» належить до інтимної лірики. Образ коханої всіляко підноситься в уяві героя. Не випадково образ дівчини певною мірою протиставляється характерові дівчини. Проте це не свідчить про її черствість або жорстокість. Вона просто не любить парубка. Закоханий її не осуджує, навпаки, він захоплений красою її очей, їх чаром. Звідси поєднання контрастних оцінок, які передають збентеженість душі юнака.

Рік написання - 1896

Збірка: «Зів'яле листя»

Жанр: ліричний вірш

Від лірики – інтимна

Напрямок – модернізм

Течія – неоромантизм

Тема: відображення внутрішнього світу закоханої людини, її думок та страждань

Ідея: заклик шукати своє кохання та кохати всупереч усім бідам, не дивлячись ні на що.
Провідний мотив: нерозділене кохання

*Чого являєшся мені
Усні?
Чого звертаєш ти до мене
Чудові очі ті ясні,
Сумні,
Немов криниці дно студене?
Чому уста твої німі?
Який докір, яке страждання,
Яке несповнене бажання
На них, мов зарево червоне,
Займається і знову тоне
У тьмі?
Чого являєшся мені усні?
З життя ти мною згордувала
Моє ти серце надірвала,
Із нього визвала одні
Оті ридання голосні —
Пісні.
В житті мене ти й знать не
знаєш,
Ідеш по вулиці — минаєш,
Вклонюся — навіть не зирнеш
І головою не кивнеш,*

*Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,
Як я люблю тебе без тями,
Як мучусь довгими ночами
І як літа вже за літами
Свій біль, свій жаль, свої пісні
У серці здавлюю на дні.
О ні!
Являйся, зіронько, мені
Хоч в сні!
В житті мені весь вік тужити —
Не жити.
Так най те серце, що в турботі,
Неначе перла у болоті,
Марніє, в'яне, засихає, —
Хоч в сні на вид твій оживає,
Хоч в жалощах живіше грає.
По-людськи вільно віддиха,
І того дива золотого
Зазнає, щастя молодого,
Бажаного, страшиного того
Гріха!*

Літературний рід – лірика

Вид лірики – інтимна, сонет

Тема: захоплений опис Сікстинської Мадонни з однойменної картини Рафаеля.

Ідея – утвердження вічної цінності великих творів мистецтва, їх загальнолюдське значення – пробуджувати захоплення, подив, давати естетичну насолоду.

Основна думка – справжня краса невіддільна від добра; возвеличення матері-жінки; непереборний вплив мистецтва на душу людини.

"Сікстинська мадонна"

*Хто смів сказати, що не богиня ти?
Де той безбожник, що без серця дрозді
В твоє лице небесне глянуть може,
Неткнутий блиском твоєї краси?*

*Так, ти богиня! Мати, райська рожце,
О глянь на мене з свої висоти!
Бач, я, що в небесах не міг знайти
Богів, перед тобою клонюсь тожже.*

О бозі, духах мож ся сумнівати

*І небо й пекло казкою вважати,
Та ти й краса твоя – не казка, ні!*

*І час прийде, коли весь світ покине
Богів і духів, лиш тебе, богине,
Чтить буде вічно – тут, на полотні.*

Теорія літератури

Сонет (від італійського sonetto — звучати) — ліричний вірш, який складається з 14 рядків п'ятистопного або шестистопного ямба: два чотиривірші (катрени) з перехресним римуванням і два тривірші (терцети). У сонеті має бути п'ять рим із різними видами римування.

Талант — високий рівень обдарованості; у мистецтві — творча обдарованість, характерними ознаками якої є сила художнього мислення, активність уяви, спостережливість, глибина пам'яті, багатство емоцій.

Геній — найвищий ступінь обдарованості людини, що характеризується ознаками таланту, а також науковою, естетичною інтуїцією.

ВИСНОВКИ

Значення творчої та наукової спадщини Франка для української і світової культур неоціненне. Ім'я Івана Франка носять Львівський, Дрогобицький та Житомирський університети, Київський драматичний та Львівський оперний театри, численні бібліотеки й вулиці багатьох міст. Пам'ять про великого українця вшановано відкриттям музеїв, виданням його творів (серед них 20- і 50-томні зібрання), спорудженням пам'ятників, відзначенням ювілейних дат, всебічним дослідженням його творчості.

Питання та завдання до контролю знань студентів

1. Протягом скількох років І. Франко створював збірку «Зів'яле листя»?
2. Скільки частин (жмутків) вона містить?
3. Який головний мотив, що об'єднує всі поезії?
4. Якими образними засобами створено портрет коханої дівчини в поезіях «Ой ти, дівчино» і «Чого являєшся мені у сні?»
5. Які епітети та метафори для передачі скрижаніння використовує автор у поезії «Безмежнеє поле в сніжному завою»?

Домашнє завдання

1. Опрацювати теоретичний матеріал ([1], с. 76-97)
2. Вивчити напам'ять вірші «Чого являєшся мені у сні?» або Сікстинська мадонна».
3. Виконати тестове завдання, розміщене на платформі Moodle.

І. Франко. Новела «Сойчине крило» – жіноча доля в новітній інтерпретації. Образ героя-адресата – уособлення боротьби між «естетикою» і «живим чоловіком». Гуманізм новели.

Мета розглянути композицію новели; розкрити образ Марії, його неоднозначність, **заняття** визначити основний морально-етичний пафос новели; розвивати зв'язне мовлення, навички роботи над змістом прозового твору; виховувати в учнів позитивні морально-психологічні якості.

Час – 2 академічні години

Час – 80 хвилин

План проведення лекції

1. Аналіз новели «Сойчине крило».
2. Характеристика образу Марії.
3. Значення творчості Івана Франка.

Теорія літератури

Новела, модернізм, екзистенціалізм.

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256с.: іл.
2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
3. Франко, І. Повні тексти творів автора [електронний ресурс] / <https://www.ukrlib.com.ua/books/author.php?id=2>

Посилання на електронний ресурс у відповідній папці на платформі Moodle

ВСТУП

Прозові твори Франка — одне з найвизначніших явищ української класичної літератури. Він написав дев'ять повістей і понад сто оповідань та новел, у яких широко відтворив життя українського народу.

За свідченням Франка, новела написана в лютому 1905 р. Для збірки «На лоні природи».

Теорія літератури

Новела — невеликий розповідний твір про незвичайну життєву подію з несподіваним кінцем.

Модернізм (від франц. modern — сучасний) — загальна назва напрямів і течій нереалістичного спрямування в мистецтві XX ст.

Його ознаки:

- відбиття дійсності в людській підсвідомості;
- суб'єктивне (сфера духу, мистецтва) наділяється ознаками об'єктивної реальності;
- побудова художньої реальності, що мало пов'язана з дійсністю й протиставлена їй;
- пошук нових шляхів (форм) у зображенні світу і людини.

Напрями й течії модернізму: неоромантизм, неокласицизм, футуризм, екзистенціалізм, акмеїзм, символізм, авангардизм, імажинізм, сюрреалізм, екзистенціалізм, література «потoku свідомості» та ін.

Екзистенціалізм або філософія існування (фр. Existentialisme від лат. Exsistentia — існування) — напрям у філософії ХХ ст., що позиціонує і досліджує людину як унікальну духовну істоту, що здатна до вибору власної долі. Основним проявом екзистенції є свобода, яка визначається як відповідальність за результат свого вибору.

1 Аналіз новели «Сойчине крило»

У рецензії А. Крушельницького на збірку «На лоні природи» (1905) як «найбільш інтересне» оповідання відзначено «Сойчине крило», де на найвищий п'єдестал підніс автор любов, обтрявши її «із зелених пут». І справді, проблематика цієї повісті - новели має екзистенційний характер, порушено в ній певні нелегкі для збагачення питання людського буття взагалі в ракурсі людських взаєностосунків як «скомплікованого паралелограма сил». У своїх «записках» «відлюдько» інтелектуал змальовує світ свого відчуження від людей, заборолом від яких є штучні, хоча й мистецькі витвори культури. Поміж улюбленими авторами в комфортабельному інтер'єрі «відлюдька» — томи Гете, Емерсона, Рескіна і, що характерно, журнальна стаття Уальда про Ісуса Христа.

Під час написання «Сойчиного крила» І. Франко остаточно ствердив універсальну сутність Христової науки. Ілюзорний світ «артиста життя» героєві твору (вислів Епікура «Мудрий є артист життя», тобто світ, з якого еліміновано страждання — атараксія) Хоми-Массіно створити не вдається.

З погляду «антропології тексту» «Сойчине крило» прочитується як парадигма втечі — повороту: втечі Манюсі від себе, від свого справжнього кохання, з тихого лісу у вир життя злочинницького світу, втеча Хоми-Массіно від себе як громадського діяча в софістику «артиста життя», відчуженого від життя дійсного, а у фіналі твору — повернення героїв до своєї справжньої сутності, до людей.

Після глибоких і болісних катаклізмів у взаєностосунках закоханої пари учасники «паралелограма сили» приходять до антропологічного синтезу — порвати пута екзистенціалістських масок і рвонутись «до нового життя у вірі, надії, любові».

Отже, «Сойчине крило» належить до тих мистецьких творінь, у яких кристалізується поетика прози ХХ ст. Вона передусім виявляється у хронотопі (фабульний час повісті-новели триває декілька годин новорічного вечора, а сюжетний, по суті, охоплює все життя центрального персонажа; фабульна дія розгортається в кімнаті головного героя твору). Проблематика тексту має екзистенційний характер, антропологія «Сойчиного крила» полягає в зображенні основних проблем буття взагалі й буття інтелігента зокрема.

2 Характеристика образу Марії

Уперше в українській прозі в новелу вводиться розлогий лист, який є і повістевим жанровим компонентом твору, і розлогою ретроспекцією — розповіддю про взаємини Массіно і Манюсі (з її листа ми дізнаємося й про інші імена).

Таким чином, маємо своєрідну структуралістську опозицію: «записки відлюдька», який заплющив очі на «суспільність, державу, народ», і «лист» молодій жінки, яка пройшла всі кола пекла в реальному житті. Та її пекельний шлях не порушив глибин душі, що залишилася чистою і, головне, люблячою. У творі протиставляється живе, бурхливе життя Манюсі «паперовому» існуванню Массіно. Душа героїні залишається без змін, незважаючи на жорстокі випробування долі, яку героїня сама «прикликала» і якої прагнула.

Сміх — це перше, що подає автор у характеристиці героїні. Образ сміху відтворює її ставлення до життя («начебто лице пустотливе»). Манюся відчуває поезію лісу (слід зазначити, що лісові пейзажі завжди позначені авторською інтонацією; вони характеризують і персонажа, і образ автора), ототожнює своє буття з лісом: «Тямиш той ліс, мій рідний ліс... Се не був ліс, се я була». Перша зустріч у лісі. Народження чарів кохання: «Я ж сконцентрувала всю силу своєї волі, весь огонь своєї пристрасті, всі чари своєї душі й тіла, щоб навіки, не затертими буквами вписатися в твою тямку». Таке визнання з вуст закоханої дівчини ми чуємо вперше в українській прозі. Наведений приклад представляє поетику прози ХХ ст. Образ фатальної жінки набирає чітких новаторських рис. Враження, яке вона хотіла справити на Хому, мало бути «високоартистичне», пейзажі стали «штафажем», однак у ньому героїня — найвагоміший елемент.

Важливим компонентом у структурі твору є опис «сну». Усі «пригоди» Манюсі були лише жахливим сном. Це до деякої міри бароковий момент підкреслює основну новелістичну ідею — ідею повернення.

Повернення до своєї сутності, до душевної чистоти, до рідного краю. Усі жахливі перипетії, подвійна спроба самогубства не вбили в Манюсі віри в себе, у людину загалом. Однак усе це далеко не однозначно. «Віриш у бачення тая? Я вірю. Здається, що якби на хвилю перестала вірити, здуріла б, руку наклала б на себе. А може, ся сама віра — симптом божевілля?»

3 Значення творчості Івана Франка

Іван Франко — одна з найяскравіших постатей в українській історії. Прозаїк і драматург, поет і публіцист, економіст, учений енциклопедист і крупний політик, перекладач Іван Якович був і великим українцем, і достеменним європейцем, якого визнавав сам Відень, канонізувавши на доктора філософії. Він навчався у Львівському, Чернігівському й Віденському університетах. У 37 років захистив дисертацію і здобув ступінь доктора філософії Віденського університету, а в 50 став почесним доктором Харківського університету. Іван Франко один із небагатьох у світі авторів, який вільно володів трьома мовами — українською, польською і німецькою, а перекладав із 14 мов.

Розпочав літературну діяльність у 12 років, а перший твір опублікував у 18. Франко написав близько шести тисяч творів — літературних, публіцистичних, наукових. Його доробок — єдиного з українських письменників і вчених — видано в 50-ти томах, а згодом планується видати 200 томів його творів.

Він був ніжним ліриком і відважним бунтівником, витонченим літературним майстром і вченим-енциклопедистом. Його вірші «Каменярі», «Вічний революціонер» стали класикою за життя, зваблюючи композиторів своїм духом і ритмікою. Його п'єса «Украдене щастя» є окрасою репертуарів найкращих театрів України. Поема «Мойсей» своєю філософією захоплює тисячі дослідників-літературознавців, філософів, істориків.

У працях філософського та суспільно-політичного спрямування порушував проблеми, актуальні не лише й не стільки для його часу, скільки для наступних поколінь українців, в успіх та щасливу долю яких він щиро вірив.

У низці наукових досліджень і науково-критичних статей він правильно й з глибоким знанням справи оцінював творчість Т. Шевченка, Марка Вовчка, С. Руданського, А. Свидницького, Панаса Мирного, Лесі Українки та інших українських письменників, широко популяризував їх творчість.

Ряд українських письменників — М. Коцюбинський, Леся Українка, О. Кобилянська, В. Стефаник, М. Черемшина, Лесь Мартович — зазнали благотворного впливу великого Каменяра. Він допомагав молодим митцям друкувати твори в галицьких демократичних виданнях.

Український народ глибоко цінує титанічну громадсько-політичну й багатогранну літературну діяльність Франка. Його ім'ям названо вулиці багатьох міст, театри і школи, бібліотеки і педагогічні інститути, Львівський університет. Станіславська область перейменована на Івано-Франківську, створено музей.

В Україні народилася й розквітла літературознавча наука, ім'я якій — франкознавство. Українські вчені розкривають широчінь і велич геніального таланту І. Франка. 2006-й рік дістав назву франківського, адже за рішенням ЮНЕСКО весь люд святкував 150-річний ювілей від дня народження геніального українського письменника і мислителя Івана Франка, який своєю титанічною працею збагатив вселюдську культуру й науку.

Питання та завдання до контролю знань студентів

1. У чому полягає морально-епічний пафос новели?
2. Які художні особливості твору?

ВИСНОВКИ

Герої Франка — різні емоційні типи, але саме цим вони, можливо, й притягують одне одного, саме через це між ними й виникають почуття, які, навіть пройшовши важкі випробування, не зникають, вони ж допомагають обом змінитися.

«Він був середнього росту, а йшов, як велетень, не на людську міру ставив кроки, мало хто встигав за ним, а головою сягав хтозна-як високо. Спокійної вдачі, а вибухав, як порох, коли йшлося про добро трудящих, і кидав громи. Щоб Русь не спала.

З війська відпустили за слабкий зір, а бачив краще від інших, з низин далі сягав оком, ніж інші з гори.

Влада гнобителів не пустила його викладати у вищій школі, а він став учителем усього народу.

Напрацювався за десятьох, життя йому було дано лиш одне, та й те недовге.

Таким був Іван Франко, робітник пера, Каменяр, чарівник слова»,— так в урочисто-фольклорному дусі писав про великого митця його син Тарас, так вважали його сучасники — свідома інтелігенція, передова молодь.

Домашнє завдання

1. Характеристика образу героя-адресата.
2. Аналіз новели «Сойчине крило».

Домінуючі особистісні чинники у світогляді людини на рубежі віків. Посилення зв'язку з культурою Європи, активні націотворчі процеси. Основні риси українського модернізму. Альманах «З-над хмар і з долин», угруповання «Молода муза» – зв'язок зі світовою літературою, «нова школа» у прозі, «нова» драма на рубежі століть.

Мета ознайомити студентів з модерністичними тенденціями в українській літературі
заняття початку ХХ ст., її найвизначнішими представниками; розвивати навички сприйняття інформації на слух, виділення головного, вміння знаходити необхідну інформацію в довідкових виданнях і користуватися нею; виховувати допитливість, працелюбність, гуманізм.

Час – 2 академічні години

Час – 80 хвилин

План проведення лекції

1. Домінуючі особистісні чинники у світогляді людини на рубежі віків;
2. Посилення зв'язку з культурою Європи;
3. Друковане слово;
4. Основні риси українського модернізму.

Теорія літератури: модернізм, декаданс, імпресіонізм, експресіонізм, неоромантизм, символізм, неокласицизм.

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.: іл.
2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
3. <https://shkola.in.ua/1696-ukrainska-literatura-10-klas-avramenko-2018.html>
4. <https://shkola.in.ua/1698-ukrainska-literatura-10-klas-borzenko-2018-stand.html>

ВСТУП

Кожна культурна епоха заново досягає проблему історії, традиції, спадкоємності. Характерний у цьому плані період кінця XIX — початку XX століття, адже він був не лише межею часоподілу, а й площиною співдії двох культурно-естетичних моделей — класичного реалізму, що втрачав свою естетичну новизну й оригінальність, та модернізму, який стрімко завойовував позиції у світовій та українській літературах. Природно, що ранній модернізм виходив із заперечення основних принципів та вартостей реалізму XIX ст. Особливо це було помітно в поезії, яка прагнула до універсальності системи цінностей, зміщення і з'єднання часових шарів: «давно» стає «тепер», а «далеко» — «близько», «непомітне» — «помітним», «маленька деталь» — «символом». І це тенденція не лише українських «молодомузівців», а й багатьох поетів-модерністів європейських літератур.

Теорія літератури

Модернізм (буквально — «осучаснений», від лат. *modernus* — сучасний) — напрям у світовому мистецтві та літературі 10–30 років XX сторіччя, що набув найвищого розвитку після першої світової війни.

Попри стильові відмінності між собою, модерністи зазвичай зображували дійсність як царство абсурду й хаосу; особистість подавали в контексті відчуження її від соціуму, закони якого сприймаються нею як такі, що є ірраціональними та алогічними, і не пізнаються. Філософія модернізму базується на ідеях про неможливість пізнання і відтворення сучасного світу засобами класичної культури. В цьому модернізм протистоїть насамперед реалістичному мистецтву XIX сторіччя.

Водночас модернізм став своєрідною реакцією на появу авангардного мистецтва. Якщо авангардисти наголошували на спрямованості своєї творчості у майбутнє, заради якого вони створювали або ж конструювали нову реальність, пошук модерністів був спрямований «вглиб» людини, вони прагнули переосмислити чинну реальність, відділяючи особистісне від загального тла буденності.

1 Домінуючі особистісні чинники у світогляді людини на рубежі віків

Літературний процес наприкінці XIX - на початку XX ст. припадає на період інтенсивного розгортання визвольного руху в Російській імперії. Це визначило характерні тенденції розвитку

літератури не тільки в Наддніпрянщині, але й в Галичині та Буковині, які перебували в межах Австро-Угорської імперії. Українські письменники прагнуть передати пафос визвольної боротьби народу, показують її політичні форми, зображують зростання соціальної й національної свідомості людини.

У цей час на ниві української літератури виступали представники кількох поколінь. Продовжували писати Іван Франко, Михайло Старицький, Панас Мирний, Іван Нечуй-Левицький, Іван Карпенко-Карий. Пошуками нових тем, нових прийомів художнього узагальнення життєвого матеріалу, розгортанням художньої дії через внутрішній світ персонажів відзначалися твори представників «нової школи» Михайла Коцюбинського, Ольги Кобилянської, Василя Стефаника, Марка Черемшини, Михайла Яківа, поетів Миколи Вороного, Олександра Олеса, Миколи Філянського, Григорія Чупринки, драматургів – Лесі Українки, Володимира Винниченка, Спиридона Черкасенка.

В історії української літератури кінець XIX — початок XX ст. вагомий важливими досягненнями у формуванні нового типу української людини. Процес цей звичайно був не однорідний, бо мав різні можливості на східних і західних землях. У Галичині початок нового руху слід шукати вже під кінець 70-80 рр., а на східноукраїнських землях — у 90 рр. XIX ст. Молоде покоління українських письменників, розквіт творчості яких припадає на кінець XIX — початок XX ст., під впливом соціально-культурної ситуації в Україні і нового досвіду європейських літератур дедалі більше усвідомлює обмеженість критичного реалізму, необхідність змін, відходу від традиційних проблем і форм їх зображення. Визрівали протест проти натуралізму, вузького просвітянства, «грубого реалізму», бажання якось наблизитися до новітніх течій європейської літератури, зруйнувати стереотипи і нормативи реалістичного побутописання.

2 Посилення зв'язку з культурою Європи

Українська література кінця XIX — початку XX ст. — явище загальноєвропейського типу, і, як така, вписується в той процес зміни типів художнього мислення, методів, стилів, який визначає історико-літературний розвиток майже всіх європейських (у тому числі й слов'янських) літератур цього періоду. Загальновизнано, що в кінці XIX — на початку XX ст. в усіх європейських літературах розпочиналося становлення модернізму — художньої системи, принципово відмінної від художньої системи критичного реалізму. Своєрідність літературного розвитку кінця XIX — початку XX ст. розуміли вже сучасники. У 1901 р. І. Франко пише про традицію й новаторство творчості молодих українських письменників у статті «З останніх десятиліть XIX віку»: «Засвоївши літературні традиції своїх учителів, молода генерація письменників, до яких належать Ольга Кобилянська, Василь Стефаник, Лесь Мартович, Антін Крушельницький, Михайло Яцків і Марко Черемшина, прагне відображати своєрідність українського життя у зовсім новій європейській манері.

Прозвучали заклики до оновлення й розширення проблемно-тематичного діапазону, відходу від переважно селянської тематики, характерів, зрештою, мови, лексики. Нарешті, на протигагу народницькому реалізмові, модернізм відстоював пріоритет індивідуального над колективним, права особистості, а не абстрактні інтереси суспільства, у жертву яким приносилися особисті пориви.

Не можна не погодитися з тими дослідниками української літератури кінця XIX — початку XX ст., які вважають, що саме життя зобов'язує українських письменників не поривати з реальною дійсністю й водночас дбати про новизну змісту, настроїв, форм. Оскільки українські митці були в основному вихідцями з гущі народу, який стогнав у ярмі соціального й

національного гніту й потребував захисту, то вони не могли й не мали морального права забувати й про великі традиції. Вибір між мистецтвом і соціальним обов'язком письменників кінця XIX — початку XX ст. не відбувся на користь першого чи другого. Не відмовляючись від служіння соціальній та національній ідеї, вони разом із тим свідомо чи несвідомо у своїй творчості рівнялися на кращі зразки західноєвропейського мистецтва. Проте не запозичували їх сліпо, а перепускали через своє небайдуже до народних страждань серце. Так вони створили літературу, яка має реальну основу, але поривається «у блакить». Водночас було б помилковим вважати літературу 90-х років XIX ст. і перших десятиріч XX ст. прямим продовженням методу критичного реалізму, адже навіть традиційні теми зображувалися не так, як у критичному реалізмі. Стиль, форма зображення в кінці IX — на початку XX ст. були вже іншими.

3 Друковане слово

Поява нового покоління українських діячів, які вже не вагалися щодо власної національної належності й гордо називали себе «національно свідомими українцями», войовничо вимагали для свого народу національних прав, політичної свободи й соціальної справедливості. Ці нові українці були переважно студентами.

Особисті контакти між собою вони зав'язували в гімназійному та університетському колі, де й виникали погляди, котрі згодом штовхали їх до активної позиції. Першою організацією молодих свідомих українців було започатковано в 1891 році «Братство тарасівців», до складу якого входили І. Липа, Б. Грінченко, М. Міхновський. Вони опублікували «Декларацію віри молодих українців», у якому проголошували намір стати істинно українською

Українська література наприкінці XIX — на початку XX ст. інтелігенцією, закликали українських письменників наслідувати у своїх творах європейські зразки замість російських.

Першою ластівкою українського друкованого слова був без дозволу влади виданий у 1905 р. часопис «Хлібороб» у Лубнах. Найдовше проіснували «Громадська Думка» (згодом перейменована на «Раду»), «Нова Громада», «Українська Хата» і «Світова зірниця».

Важливими періодичними виданнями різних напрямів, що виходили в Галичині й на Буковині на початку XX ст. і які значною мірою впливали на розвиток української культури, а передовсім на літературний процес, були такі журнали: «Літературно-науковий Вісник» (1898-1914), «Молода Україна» (1900-1903), «Артистичний Вісник» (1905), «Світ» (1906-1908), «Будучність» (1909), «Неділя» (1911-1912), «Нова Буковина» (1912-1913), «Ілюстрована Україна» (1913-1914).

Українська література другої половини XIX ст. починає виконувати провідну роль у національному суспільному житті освічених верств. Причина цьому — різноманітність тематики й проблематики, відображення побуту різних суспільних прошарків народу. Після етнографічного реалізму «Народних оповідань», критичного реалізму І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Івана Франка, О. Кониського, О. Пчілки — на сцену виступає плеяда молодих і видатних письменників: Леся Українка, М. Коцюбинський, О. Кобилянська, В. Стефаник, М. Черемшина, М. Мартович (учитель демонструє портрети письменників).

4 Основні риси українського модернізму

У західній літературі першими теоретиками модерності були Шарль Бодлер та Ф. Ніцше. Бодлер у статті «Художник модерного життя» писав: «насолота, що ми її отримуємо від репрезентації сучасного, походить не лише з краси, якою його оздоблено, але його суттєві прикмети — бути сучасним. Сучасний митець повинен зосереджуватись на модерному,

сучасному». Ніцше визначив усі ілюзії попередньої епохи. Його праці — це бунт проти ери надії, певності, ентузіазму, віри в прогрес, механічності. Для модерністів людина є не походженням минулого, але того, що її оточує в сучасному.

Прикметними рисами українського письменства кінця XIX— початку XX століть є взаємопроникнення епічного, драматичного й ліричного начал, трансформація жанрів, звернення до суміжних мистецтв.

Українська проза цього періоду характеризується розширенням тематичних обріїв. Актуалізація теми інтелігенції — це було те нове, чим початок XX століття відрізнявся в українській літературі від попередніх періодів, коли цей пласт життя з різних причин, в тому числі й цензурних, порушувався не часто. Шукання у розкритті цієї теми Івана Франка, Наталії Кобринської, Олени Пчілки, Івана Нечуя-Левицького на новому художньому витку продемонстрували Михайло Коцюбинський, Ольга Кобилянська, Грицько Григоренко, Гнат Хоткевич, утвердивши багатство ресурсів української мови. Інтелектуалізацію української прози засвідчував показ життя різних народів, боротьби жінки за соціальні права. Другою характерною ознакою прози межі століть була ліризація.

Якщо для доби реалізму було характерне домінування жанрів роману і повісті, то модерністи віддавали перевагу малим епічним формам. Серед них виокремлюються твори фабульні (оповідання та новела) і безфабульні (етюд, ескіз, лірична мініатюра, поезія в прозі тощо), що становлять так звану ескізно-фрагментарну прозу. Дослідники українського письменства констатують у ньому наявність на межі XIX—XX століть двох типів новел: новелу акції, засновану на зіткненні двох конфліктуючих сил, і новелу настрою з внутрішньо-психологічним конфліктом. Фактором жанрового новаторства стає психологізм, характерний для обох типів новел, як, зрештою, і для всієї тогочасної літератури.

Поява в українській літературі новаторських творів пов'язана з іменами письменників, які намагалися «цілком модерним європейським способом зобразити життя українського народу» (Іван Франко). Насамперед назвемо Ольгу Кобилянську і Леся Українку. Талановитій буковинці належить пальма першості в осягненні глибинних процесів людської психіки, зокрема жіночої («Царівна», «Людина»), засобами нового письма. Ольга Кобилянська започаткувала в українській прозі стиль, що здобув назву неоромантизму. «Новоромантичний прапор» підняла своєю драматургічною творчістю і Леся Українка. Неоромантична гуманістична концепція обох письменниць ґрунтувалася на чуттєвій сфері людини, емоційно-інтуїтивному пізнанні світу, духовному, «визвольному» пориві «у блакить», прагненні до повноти буття, виявлення людського потенціалу, намаганні поєднати гармонію ідеалу з життєвою правдою. У центрі художнього зображення неоромантиків була яскрава, неповторна особистість, що протистояла сірій масі.

До імпресіонізму прийшов у своїх художніх пошуках Михайло Коцюбинський. Для його письма характерними були психологізм, пластичність і ліричність стилю, ескізна манера. Проза Михайла Коцюбинського відзначається звукописом, тонкою грою кольорів, світлотіней, натяків, що переважали над іншими зображально-виражальними засобами («На камені», «Цвіт яблуні», «Intermezzo»). Експресивною манерою художнього письма позначені новели Василя Стефаника «Кленові листки», «Камінний хрест», «Новина», «Марія» — своєрідні художні студії душі покутського селянства. Твори цього блискучого майстра слова демонструють монументальне мислення у формі художньої мініатюри. Концентрація чуття, динамічність ситуацій, колоритність персонажів, ліричність, психологізм та філософічність письма, висока культура характеризують новелістичний світ Стефаника.

Новаторські пошуки в українській літературі межі століть були задекларовані поетичними маніфестами і реалізовані в художній практиці. Культ краси, романтика «чарів ночі»,

милословність поетичного слова характерні для символістського письма Миколи Вороного та Олександра Олеся. Альманахи, що з'явилися стараннями Миколи Вороного («З-над хмар і долин», 1903) Михайла Коцюбинського і Миколи Чернявського («З потоку життя», 1905), реалізували спроби українських митців наблизити рідне письменство «до новітніх течій і напрямів у сучасних літературах європейських».

Зародження і поширення ідей модернізму в українській літературі на Західній Україні пов'язане з літературним угрупованням «Молода Муза», що існувало у Львові в 1907—1909 роках, а також із журналом «Українська хата», що виходив у Києві упродовж 1909—1914 років. Членами «Молодої Музи» були Михайло Яцків, Петро Карманський, Василь Пачовський, Богдан Лепкий, Степан Чарнецький, Володимир Бирчак, Сидір Твердохліб, Остап Луцький. «Молодомузівців» об'єднувало прагнення шукати в мистецтві нових шляхів, засвоювати надбання світової поезії, інтегруватися у загальноєвропейський культурний процес. На думку літературознавця Миколи Ільницького, «Молода Муза» була «однією з ланок в ланцюгові літературних організацій багатьох країн Європи — «Молода Бельгія», «Молода Німеччина», «Молода Польща» та ін., що проголосили своїм гаслом символізм та служіння красі». Інтерес молодих письменників до символізму зумовлювався їхнім неприйняттям натуралізму і побутовізму, прагненням до багатовимірності і трансцендентності. «Молодомузівці» запровадили і активно експлуатували нові для української літератури теми — світової скорботи, самогубства, заглиблення у трансцендентну (ту, що перебуває за межею пізнання) суть явищ, бунту особистості проти приземленості особи, проти одноманітності, буденності життя.

"З-над хмар і з долин" — літературно-художній альманах. Упорядкував і видав М.Вороний 1903 в Одесі. Репрезентував поетів і прозаїків Галичини, Буковини та Наддніпрянщини кінця XIX — початку XX ст., які належали до різних течій і напрямків. Відкривався віршем І.Франка "Миколі Вороному", за яким ішла відповідь М.Вороного "Іванові Франкові". Розмаїті погляди на мистецтво, що виявилися в цих та інших творах альманаху, підкреслювали його провідну тенденцію: письменство має бути глибоко національним та художньо досконалим. Поезію в альманасі репрезентувала лірика Лесі Українки ("Ритми"), І.Франка (з циклу "Зів'яле листя"), поезії М.Вороного, В.Самійленка, П.Грабовського, О.Маковея, О.Романової, М.Чернявського, А.Кримського, М.Старицького, Б.Грінченка та ін. Серед прозових творів виділяються новели М.Коцюбинського ("На камені"), Г.Хоткевича ("Життєві аналогії"), поезії в прозі Ольги Кобилянської ("Мої лілії"), А.Крушельницького ("Перед кладкою"), Є.Мандичевського ("Два життя"). В альманасі М.Вороний прагнув реалізувати ідею колективної збірки творів митців, які головну увагу зосереджують на естетичних та філософських пошуках, уникаючи примітивного наслідування природи та абсолютизованої позитивістами і народниками соціальної заангажованості письменника. "Грубого реалізму я не визнаю", — заявив він, стверджуючи водночас: "Штука чиста, без ідеї не може бути". Виступивши з новими гаслами про мету мистецтва на іманентній основі, втілюючи їх у впорядкованому ним альманасі, М.Вороний об'єктивно представив різні художні течії (реалістичні, символістичні, імпресіоністичні). Завдяки цьому видання стало помітним літературно-естетичним явищем в історії української літератури на зламі двох віків.

Українські письменники кінця XIX — початку XX століть не цуралися ані соціальних тем, ані національних традицій української літератури. Своєрідне співвідношення Краси і Правди визначає особливість українського модернізму. Якщо для європейського модерніста краса — це не лише форма, а й зміст твору, мета його творчості, спосіб удосконалення світу, то для українського модерніста краса — поняття більш реалістичне, ніж умовне, витворене уявою. Творчі здобутки української драматургії початку XX століття найкраще представлені творчістю Лесі Українки, Олександра Олеся та Спиридона Черкасенка. Леся Українка вважала

реалістичний і натуралістичний спосіб «фотографувати» довкілля «приниженням свого хисту». Її неоромантичні драматичні твори фіксують прагнення до гармонії ідеалу з життєвою правдою, спробу зробити можливе реальним, піднести пересічну дійсність до висот духу («Одержима», «Лісова пісня»). Вражає жанрове розмаїття драматичних творів Лесі Українки: драматична сцена («Іфігенія в Тавриді»), діалог («В дому роботи, в країні неволі»), етюд («Йоганна, жінка Хусова»), драматичні поеми («Одержима», «Бояриня», «Кассандра»), драма («Камінний господар»), фантастична драма («Осінь казка»), драма-феєрія («Лісова пісня»). За рівнем ідейної напруги та мистецької досконалості драматургія української письменниці стоїть у ряду найвагоміших здобутків усесвітньої драматургії. У стильовому річищі символізму розвивалася драматургія Олександра Олеся («По дорозі у казку», «Трагедія серця», «Над Дніпром») та Спиридона Черкасенка («Жах», «Повинен»).

Завершуючи огляд української літератури кінця XIX — початку XX століть, наголосимо, що цей період є першим етапом в еволюції українського модернізму, який спочатку мав назву декадансу (від франц. *siècle* — занепад). Для нього характерні песимізм, спричинений переконанням у пануванні в світі хаосу, потворності, зла, яких людина неспроможна відвернути; фаталізм, зумовлений відчуттями втоми, відчаю, зневіри в людині, втечі від життєвих реалій; краса згасання, що виявлялася в описах замирання природи і смерті людини, переважанні блідих барв, настроїв суму й туги. Серед європейських митців декадентами вважають Артюра Рембо, Поля Верлена, Стефана Малларме, Моріса Метерлінка, Еміля Верхарна, Оскара Уайльда. В Україні ознаки декадансу наявні у певних творах Івана Франка (збірка «Зів'яле листя»), Миколи Вороного, молодомузівців, Григорія Чупринки, Миколи Філянського; в Росії — Олександра Блока, Андрія Белого, Дмитра Мережковського, Федора Сологуба та інших.

Наступним етапом дослідники називають власне модернізм, що охоплює 20-і—60-і роки XX століття.

ВИСНОВКИ

«Ніколи досі на небі нашого слова не було такого оживлення, такої маси конфліктів, суперечних течій, полеміки різnorodних думок і змагань, тихих, але глибоких переворотів», — відзначав І. Франко. Старі засоби художнього відображення дійсності вже не могли передати нового змісту, нових проблем. Звідси, за висловом того ж Франка, шукання «нових горизонтів», «нових ідей для своєї землі». (В. Стефаник).

Збільшився попит на українську друковану книгу. Виходить у світ чимало окремих збірок і навіть багатотомних видань — факт до того безпрецедентний. Спостерігається велике пожвавлення перекладницької діяльності. Всі талановиті митці того часу вважали за свій громадянський обов'язок збагатити рідну літературу перекладом якогось твору з літератур світу.

Урочисте відкриття пам'ятника Котляревському 1903 року в Полтаві згуртувало демократичні сили української літератури, в які влилося багато молодих письменників: С. Васильченко, А. Тесленко, Т. Бордуляк, О. Маковей, А. Кримський, М. Вороний, О. Олесь, П. Карманський, А. Чайковський, Л. Яновська, Грицько Григоренко, Дніпрова Чайка, Є. Ярошинська, Х. Алчевська та ін.

Питання та завдання до контролю знань студентів

1. На основі матеріалу лекції заповнити таблицю.

Основні історичні події	Найяскравіші представники літератури	Літературні угруповання, альманахи	Літературні напрями й течії, тенденції

2. Які риси єднали українське письменство з іншими українськими літературами?
3. У чому виявляється художнє оновлення прози?
4. У чому полягає світове значення української літератури початку XX століття?
5. У чому новаторство українських письменників кінця XIX – початку XX століття?

Домашнє завдання

Опрацювати тему ([1], с. 111-116)

Михайло Коцюбинський. Загальний огляд творчості. Психологічна новела «Intermezzo»: жанрові ознаки «поезії у прозі»; автобіографічна основа; проблема пошуку душевної рівноваги творчою особистістю; психологічно переконливе розкриття внутрішнього стану людини.

Мета Знати основні події життєвого і творчого шляху письменника.
заяття Уміти розпізнавати і характеризувати новелістичний твір. Мати уявлення про імпресіонізм у літературі та образотворчому мистецтві.
Визначити проблематику «Intermezzo», пояснити глибокий психологізм новели, особливості її композиції. Аналізувати імпресіоністичну поетику: роль пейзажу, звукових образів, світлотіні. Знайти й пояснити символічні образи, ускладнені метафори. Розкрити образотворчі засоби: внутрішній монолог, прийом контрасту.

Час – 2 академічні години

Час – 80 хвилин

План проведення лекції

- 1) Життєвий шлях письменника.
- 2) Чернігівський період життя.
- 3) Аналіз новели «Intermezzo».

Теорія літератури: імпресіонізм, поезія в прозі, новела

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.: іл.
2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
3. <https://shkola.in.ua/1696-ukrainska-literatura-10-klas-avramenko-2018.html>
4. <https://shkola.in.ua/1698-ukrainska-literatura-10-klas-borzenko-2018-stand.html>
5. Коцюбинський, М. Intermezzo [електронний ресурс] / Михайло Коцюбинський <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1065>

Опорний конспект та відеоматеріали у відповідній темі на платформі Moodle

Людина культурна, до найменших подробиць, європеєць з голови до п'ят... був справжнім аристократом Духа без жодного силування зі свого боку...

Сергій Єфремов

ВСТУП

У житті кожної людини трапляються такі моменти, коли стає якось не по собі, коли у душу непомітно закрадається неспокій, який руйнує звичайний ритм життя, заважає працювати, підриває здоров'я. Що ж робити у таких випадках? Кожен із нас має свій «рецепт» боротьби з депресивним станом. На ці запитання також дає відповідь і М. Коцюбинський у новелі «Intermezzo», над змістом якої ми будемо працювати впродовж заняття.

Ліричний герой твору «Intermezzo» – це не хто інший, як "сонцеклонник" М. Коцюбинський, який дуже трепетно, з особливою любов'ю ставився до сонця, природи, адже вони додавали сили його хворобливому з дитинства організмові, а виснаженій душі - натхнення для творчості.

У «Чернігівських сонетах» М. Рильського читаємо про М Коцюбинського: *«Життя і кров, а не сюжет і тему він залишив на білих сторінках...»* З цими рядками важко не погодитися, прочитавши твір «Intermezzo».

Адже ліричний герой новели є досить дивним. Він, на перший погляд, хоче втекти від людей, від суспільних проблем, а з іншого боку, прагне просто тимчасового перепочинку на лоні природи.

1 Теорія літератури

Імпресіонізм (від фр. *Impression* — враження) — мистецька течія у живописі, а також в літературі та музиці, котра виникла в 1860-х роках та остаточно сформувалася на початку 20 століття у Франції. Засновники імпресіонізму — як і символізму та експресіонізму — діяли на противагу реалізму (особливо неокласицизму, а також і натуралізму). Імпресіоністи намагаються у своїх творах відтворити шляхетні, витончені особисті враження та спостереження мінливих миттєвих відчуттів та переживань, природу, схопити мінливі ефекти світла — проте на відміну від неокласицизму не зобов'язувалися об'єктивно відображати реальність, а натомість поділитися власними почуттями зі спостерігачем твору, вплинути на нього.

Поезія в прозі — невеликий ліро-епічний твір, написаний ритмічною прозою, який відзначається образністю, і стрункістю композиції, сконцентрованістю змісту.

Новела — прозовий твір невеликого обсягу, нерідко з напруженим сюжетом та несподіваною чи дотепною розв'язкою, в якому розповідається про подію з життя людини.

1 Життєвий шлях письменника

Михайло Михайлович Коцюбинський народився 17 вересня 1864 р. в м. Вінниці в чиновницькій родині.

Закінчивши в одинадцятирічному віці дворічну народну школу в м. Барі, де мешкала тоді родина, Михайло їде до Шаргорода, щоб продовжити навчання в духовному училищі. Після закінчення Шаргородської семінарії в 1880 р. Коцюбинський, вирушив до Кам'янця-

Подільського, маючи намір навчатися в університеті, однак ця мрія не здійснилася. Через скрутне матеріальне становище рідних юнак не зміг продовжити освіти: мати осліпла, а невдовзі (у 1886 р.) помер батько. Коцюбинський дає приватні уроки і продовжує навчатися самостійно, а 1891р, склавши іспит екстерном при Вінницькому реальному училищі на народного вчителя, працює репетитором.

Важливу роль у формуванні світогляду Коцюбинського відіграла його поїздка до Львова 1890 р. Тут він знайомиться з Іваном Франком, зав'язує контакти з редакціями журналів «Правда», «Зоря», «Дзвінок» та ін.

1891 р. Михайло Коцюбинський їде в село Лопатинці, що на Вінниччині. Він поєднує роботу домашнього вчителя в родині місцевого службовця з поглибленим вивченням життя села, народної мови, культури й розпочинає серйозну літературну працю. Тільки за цей рік з-під його пера виходять оповідання «Харитя», «Ялинка», «П'ятизлотник», повість «На віру», віршована казка «Завидючий брат».

1898 р. Михайло Коцюбинський переїхав до Чернігова. Етюдом «Цвіт яблуні» (1902) митець засвідчив остаточний перехід від реалізму до модернізму, зокрема до імпресіоністичного стилю.

Коцюбинський був поліглотом, знав польську, російську, болгарську, італійську, молдавську, французьку, румунську, татарську, турецьку та циганську мови. Це давало прозаїкові змогу читати багато творів мовами оригіналу, перекладати деякі з них, вільно спілкуватися й листуватися з європейськими митцями, подорожувати.

На революційні події 1905-1907 рр. письменник відгукнувся активною громадсько-культурною діяльністю: очолив чернігівське товариство «Просвіта», читав публічні лекції. На Коцюбинського було посилено поліцейський тиск, на його квартирі здійснили обшук. У творах цього періоду (новели «Сміх», «Він іде», «Persona grata», «Intermezzo», повість «Fata morgana») глибоко розкрито трагічні дії революції, точно передано стан людської душі в екстремальних умовах. 1908 р. Коцюбинський написав новелу «Intermezzo», 1911 р. — знамениту повість «Тіні забутих предків».

Коцюбинський зробив суттєвий прорив уперед як письменник, що спрямував розвиток українського красного письменства в річище модернізму.

Помер Михайло Коцюбинський 25 квітня 1913 р., похований на Болдиній горі в Чернігові. Тут встановлено пам'ятник письменнику (скульптори Ф. Коцюбинський, С. Андрійченко). На Південному Бузі є скеля Коцюбинського, а в місті Шаргороді встановлено пам'ятну стелу (скульптор М. Непорожній). У Вінниці діє музей Коцюбинського, у Барі, Шаргороді та Лопатинцях відкрито музейні кімнати, присвячені письменникові.

Сучасники про М. Коцюбинського

Ніхто не може правдивіше розповісти про людину, зокрема письменника, ніж родичі, друзі, знайомі, твори самого письменника, епістолярна спадщина.

Остан Лисенко — музикознавець (син композитора М. В. Лисенка): «Досить було хоч раз побачити Михайла Коцюбинського, щоб полюбити його на все життя. Чехов писав, що все в людині повинно бути прекрасним: і обличчя, думка, і одяг».

Саме таким був Коцюбинський.

З повагою й любов'ю ставилися до М. Коцюбинського учні, яких він навчав, селяни, з якими вів сердечні розмови, колеги по праці й творчості. Послухайте спогади Єлизавети Бакші-Мельникової, у родині якої молодий Коцюбинський працював приватним учителем — готував трьох дітей до гімназії.

Є. Бакша-Мельникова: «Ласкавий з дітьми, він зумів зразу завоювати нашу загальну симпатію, і нам учитись було легко і приємно. Михайло Михайлович був не лише нашим

учителем, а й вихователем та другом. У вільний від навчання час він читав нам доступні нашому розвиткові свої та інших авторів твори і тим розвинув нашу любов до України. Завдяки Михайлові Михайловичу я дуже полюбила все українське: носила український костюм, співала українських пісень, зацікавилась побутом селян...»

Ольга Дорошенко, чернігівська вчителька: «Дуже проста і мила людина у своєму поведженні, він завжди одягався у звичайне європейське вбрання, трохи строго, але елегантно.

Не тільки серед людей, а й удома, серед членів своєї родини, він не допускав будь-якої недбайливості в костюмі і вимагав того ж від дітей і близьких, бо вважав, що культурна людина... завжди повинна бути пристойно й охайно одягненою, а тим більше, коли вона перебуває в суспільстві. Цього вимагає пошана до членів цього суспільства».

Михайло Мочульський, літературознавець: «Зовнішнім виглядом і манерою тримати себе Михайло Михайлович являв собою тип європейця у повному значенні цього слова. Колір обличчя в нього був смуглявий. Риси — тонкі, красиві. Вдумливе лице оживляли і робили особливо привабливі очі: невеликі чорні, блискучі, як гарячі вуглики».

Ірина Коцюбинська, донька письменника: «Він любив квіти, із захопленням вивчав їх, ботанічні знання були в нього досить великі. У садочку, що оточував наш будинок, яких тільки квітів не було... Батько дуже любив садок і разом з матір'ю насаджував дерева і квіти».

Володимир Гнатюк, етнограф: «Квіти — це була його пристрасть і розкіш, і треба було бачити, як його очі іскрилися і гуляли з утіхи, коли переходив царинкою, засіяною сотками різних квітів. Не міг здержатись, щоб не запитати когось про їхню місцеву назву, яку не раз записував собі, додаючи до неї й ботанічну назву...

Високоінтелектуальний, умів вести і підтримувати всяку розмову так, що кожний мав задоволення розмовляти з ним. Усе делікатний, старався ніколи нікого нічим не образити...

До кожного привітний, скромний, нітрошки не зарозумілий, умів увійти в чуже становище, відчувати його, зрозуміти чужу душу. Особливо був чулий на чужий біль...

Безкорисний аж до пожертвування, усе робив із внутрішнього переконання, а нічого з інтересу... Гарячий патріот, любив свій край і народ над усе, готов був йому віддати всі свої сили, усі свої знання, весь свій талант...»

Письменник Денис Лук'янович, захоплюючись, як і всі інші, людяністю, делікатністю й тактом М. Коцюбинського, свої враження про нього підсумував словами: лише такий естет у житті, як він, міг стільки краси внести у свої твори.

2 Чернігівський період життя

Ми зустрічаємо цю красу в його описах землі і неба, пташок, шепоту трав. Неперевершено передав М. Коцюбинський біль і радість, любов і ненависть. Душа його була такою чутливою, що до неї озивалися не лише люди й птахи, а й морська хвиля, камінь, стежка життя, хмара й золоте сонце.

Спогади Михайла Коцюбинського. «Батько мій був сангвінік, з вічними фантазіями, які ніколи не здійснювалися, запальний, але добрий чоловік. Мати з більш сталим характером, зі складною, тонкою і глибокою душевною організацією, добра, незвичайно любляча, здатна на самопожертву».

Чернігівський період життя М. Коцюбинського насичений творчими зустрічами, новими знайомствами.

Щопонеділка вечорами в будинку Коцюбинських збиралися чернігівські інтелігенти — письменники Борис Грінченко з дружиною Марією Загірною, Микола Чернявський, Володимир Самійленко, Микола Вороний, художник Михайло Жук, учителі, лікарі. Тут жваво

обговорювалися пекучі громадські питання, аналізувалися твори, складалися програми літературно-музичних вечорів. Тут мужнів творчий дух молодого П. Тичини. М. Коцюбинський як член Чернігівської губернської ученої архівної комісії побував у Полтаві на святі відкриття в 1903 р. пам'ятника І. П. Котляревському. там зустрівся з Панасом Мирним, Михайло Старицьким, Лесею Українкою, Василем Стефаником, Оленою Пілкою. Його твори друкуються в журналах, з 1899 р. у Львові починає виходити їх зібрання. Кращі новели перекладаються російською, польською, німецькою, італійською, іспанською, норвезькою, угорською мовами.

Займатися творчою працею було нелегко, адже кращі години дня відбирала нудна служба в статистичному бюро. Сучасники згадують постійні нарікання М. Коцюбинського на втому від нецікавої, майже механічної роботи.

М. Коцюбинський: «Останніми часами я так обтяжений усякою службовою роботою, що не маю часу писати... З одного боку здоров'я не служить мені, а з другого — всяка обов'язкова праця гнітить...

Чогось нездужаю, та й нерви в мене не зовсім добрі, мабуть, од перевтоми».

З кожним роком усе більше дошкуляло хворе серце, і все ж письменник, долаючи недугу, багато читав, цікавився малярством, музикою, театром.

Останні роки життя М. Коцюбинського позначені приятелюванням із М. Горьким. Він познайомився з ним в Італії, куди тричі (1909–1912 рр.) приїжджав на лікування.

Та навіть щедре італійське сонце не могло спинити руйнівної сили хвороб — нервових, серцевих, легеневих. Але Михайло Михайлович і сам не шкодував себе, хотів більше й більше побачити красу Божого світу. У червні 1911 року він писав з Криворівні М. Горькому: «Весь час проводжу в екскурсіях по горах, верхи на гуцульському коні, легкому й граціозному, як балерина. Побував у диких місцях, доступних небагатьом, на полонинах, де гуцули-номади проводять зі своїми чередями все літо. Якби ви знали, яка велична тут праця, яке первісне життя!...»

3 Аналіз новели «Intermezzo»

В основу одного з найкращих творів Коцюбинського — новели «Intermezzo» — лягли автобіографічні факти. Завершивши повість «Fata morgana» страшною картиною селянського самосуду, письменник виснажив нервову систему. Для покращення стану здоров'я лікар порадив письменникові тривалий відпочинок на лоні природи. У червні 1908 року Коцюбинський приїхав на Полтавщину, до маєтку відомого мецената Євгена Чикаленка, який фінансував видання творів багатьох українських митців, забезпечував їх коштами на лікування та інші потреби, адже своїм життєвим принципом мав тезу: «Треба любити свій народ до глибини власної кишені». Задум новели у Коцюбинського виник під час відпочинку саме тут, у селі Кононівка, хоч завершено твір у вересні 1908 року в Чернігові.

Новелу «Intermezzo» називають ще й поезією у прозі. Ще однією особливістю цього твору є те, що він написаний у монологічній манері й, на перший погляд, здається пейзажем у всіх його змінностях. Проте образи рослин, птахів, тварин у новелі — це тільки символи тих явищ і процесів, що нуртують у душі героя. На тлі пейзажу — ліричний герой, не ідентифікований ні за соціальним станом, ні за професією. Про нього читачі довідуються єдине: йдеться про митця.

Слово «Intermezzo» з італійської перекладається як перепочинок, пауза.

«Intermezzo» - твір особливий, не схожий на будь-який інший у творчості самого письменника. У ньому немає розгорнутого сюжету, зовнішнього конфлікту, діалогів, полілогів.

Сюжет визначається не звичним для читача подіями, а ритмами свідомості ліричного героя.

На першому плані твору — пейзаж у багатопланових його виявах:

- царство природи
- розкіш барв зболене авторське «я»
- велич рідної землі

Хоч новела нагадує мозаїку, але сюжет все ж таки окреслюється. Це втеча від людини й повернення до неї. З одного світу ліричний герой потрапляє в інший, протилежний. Письменник використовує прийом контрасту. Порівняймо ці два світи. У першому – місто, суєта, скрегіт, бруд, людське горе, жорстокість. У другому – царство природи, розмаїття барв і звуків, тиша, спокій. За позитивним і негативним впливом на митця можна виділити дві групи образів-символів: I – це образи, які наповнюють душу позитивними емоціями: сонце, жайворонки, ниви; II – образи, що породжують смуток, нервовість, стрес: утома, людське горе, залізна рука міста. А ще ми можемо назвати:

- 1) образи-персонажі;
- 2) образи птахів і тварин (три білих вівчарки, зозуля, жайворонки);
- 3) образи-предмети (залізна рука города – поїзд, нужденна купа солом'яних стріх, вітряки, що чорніють над полем);
- 4) образи природи-пейзажі (мальовничий краєвид села, палке сонце, розкішна земля, симфонія поля - ниви в червні).

Система ліричних образів новели складна. Усі 11 її частин зв'язані між собою образом митця — його спогадами про минуле, роздумами про дійсність і своє життєве призначення, його сприйняття природи.

Ниви, сонце, три білих вівчарки, зозуля, жайворонки, степ, вітер лікують його змучену чужим горем душу настільки, що він уже може сприйняти людське горе, більше не жахається залізної руки міста.

Ліричний герой новели виборюючи, захищаючи власне «я», опиняється на межі психічного розладу, але уміє знайти в собі сили покинути все, що тримало його у місті, цьому людському мурашнику. Він їде до села, і природа лікує його душевні рани. Михайла Коцюбинського після виходу новели у світ друзі стали називати Сонцепоклонником, адже сонце посідає у цьому творі центральне місце, воно супроводжує ліричного героя і кличе його до нового життя.

Сюжет новели починається стислим повідомленням про те, що ліричний герой збирається в дорогу: «Лишилось тільки ще спакуватись». Але далі немає ніяких побутових подробиць, як пакувався. Замість того йдуть філософсько-психологічні міркування, самоаналіз.

Висловлювання «я утомився», «мене втомили люди», «я не можу бути самотнім». У цих висловлюваннях можна відзначити думку про залежність окремої особи від суспільства.

Опинившись на самоті в окремій кімнаті, ліричний герой не може заснути, йому пригадуються й виразно уявляються трагічні події, що настали після революційних виступів у час реакції.

В обставинах тиші й безлюддя до нього прийшли тепер жертви терору: «Як вас багато. Це ви, що з вас витекла кров у маленьку дірку від солдатської кулі. вас завивали у білі мішки, гойдали на мотузках у повітрі, а потім складали у погано прикриті ями, звідки вас вигрібали собаки». Мабуть, оповідач був не тільки свідком, а й діяльним учасником революційних подій. Смерть своїх однодумців він сприймає як особисте лихо: «...це моє біле, як і у вас, бо жах висмоктав з мене всю кров», «...вони складали у моє серце, як до власного сховку, свої надії, гнів і страждання». На ранок оповідач з бадьорим почуттям оглядає сільське довкілля.

Образи зозулі, собак ніби психологізовані, олюднені. Зозуля — «найближча приятелька», а три білих вівчарки мають індивідуальні людські характери. Це також і образи-символи.

Зозуля — суто народний образ — символ. Вона пророкує стомленому митцеві ще багато літ щастя, вселяє надію.

Самозакохана Пава символізує дворянство. Трепов — жандармерію («Трепов солідний, розважний. Він зовсім солідно, обдумано наче, перекусить вам горло, і в його сильних ногах, що стануть на ваші груди, буде багато самоповаги»). До речі, кличкою цього пса стало прізвище міністра внутрішніх справ Трепова, який підписав смертні вироки селянам. «Дурний Оверко» символізує принижене і втомлене селянство, якому досить дати волю — і воно ні на кого не кине́ться.

Центральну частину сюжетної оповіді становлять чотири пейзажі. Але це не тільки майстерні описи села й поля. Вони розкривають любов ліричного героя до рідної землі, його художницьку спостережливість, уміння словом, як найтоншим різцем, передавати життя природи, її звуки, мінливість. А ще кожен пейзажний фрагмент несе в собі філософський зміст.

Загальний красвид села завершується коротким мудрим судженням з галузі діалектики часу й руху. Спостерігаючи за тим, як безперервно йдуть по колу крила вітряків, оповідач згадує влучний афоризм — йому здалося, що крила повторюють слова «... так буде вічно, так буде вічно».

Поетичний одухотворений образ сонця — справжній гімн йому. Ліричний герой з пошаною звертається до нього, говорить з ним як із розумною, доброю істотою. Урочисто й з любов'ю звучать слова: «Сонце, я тобі вдячний. Ти сієш у мою душу золотий засів — хто знає, що вийде з того насіння? Може вогні?». Філософ-сонцепоклонник зізнається: «Ти дороге для мене», «Я тебе люблю». Філософською основою образу сонця послужило, мабуть, первісне народне уявлення про небесне світило.

Герой новели не тільки сонцепоклонник, а й шанувальник землі. У наступному фрагменті оповіді він вшановує й возвеличує землю. Ліричний герой глибоко відчуває свій зв'язок із нею: «Вона моя. Всю її, велику, розкішну, створену вже,— всю я вміщаю в собі». Низку одухотворених колоритних пейзажів музична картина літнього поля — це ниви в червні, симфонія поля.

Кульмінацією новели є зустріч митця із селянином. Здається, від цього обірваного, розчарованого, нещасного чоловіка ліричний герой повинен би тікати. Адже йому знову несуть страждання, розповідають про людське горе. Сповідь селянина передано болючими імпульсами, які сприймає митець до глибини душі: «П'ятеро діток голодних чомусь не забрала гарячка», «Раз на тиждень б'ють людину в лице», «Найближча людина готова продати», «Між людьми, як між вовками».

Розмова з селянином переконала, що він не повинен шукати самотійності, тиші й спокою. Свідомий громадянин і патріот не може відгородитися від людей і стати вільним від суспільства. Митець одужав, «душа готова, струни тугі, налажені, вона вже грає».

Кінцевий ліричний монолог «Прощайте, ниви» виразно перегукується із загальним естетичним колоритом ліро-епічного твору й відбиває його ідейне спрямування. Високу художню й суспільно-політичну ідейність засвідчує заява митця йти поміж люди. Це означає, що будуть написані нові твори, в основу яких ляжуть розповіді реальних людей про власні страждання.

Ліричний герой має автобіографічні риси, але він не тотожний М. Коцюбинському. Він утілює ідейно-естетичні якості всіх. Кращих митців своєї епохи, яким І. Франко дає характеристику в цій поезії.

ВИСНОВОК

Михайло Коцюбинський писав: *"У хвилини розчарувань мене раз у раз рятувала моя незвичайна любов до природи."*

Дійсно, лише у природі є гармонія, якої постійно шукає людина. Депресію, на думку Коцюбинського, можна подолати - для цього потрібно йти в природу, це останній шанс для тих, хто втратив віру в життя.

Добра порада, особливо для нас, людей ХХІ ст. Ми живемо у вік, коли колесо життя набирає все більших обертів: розвиток науки, техніки, великий потік інформації. Людській психіці важко вистояти в таких умовах. Інколи маленька життєва незгода може стати фатальною. Не кожен може знайти себе у цьому бурхливому суєтному житті. Звідси алкоголізм, наркоманія, суїциди.

У кожного з нас попереду життя. Але невідомо, кому і скільки відміряла доля страждань, радощів, журби, любові. Але, як би там не було, завжди пам'ятайте, що життя - ніби смугаста зебра. На зміну чорній смузі обов'язково прийде біла. Та коли ви все-таки потрапите під колесо долі, коли відчуєте, що вам важко, що вас втомили люди, то підведіться і шукайте порятунку в самотності на лоні природи, подаруйте собі інтермецо, перерву, так, як це робив ліричний герой новели "Intermezzo", тому що космічна самотність людини на лоні природи наповнює її щастям.

Питання та завдання до контролю знань студентів

Допишіть речення, ознайомившись із змістом лекції.

1. В українській літературі М.Коцюбинський відомий як ...
2. Слово «Intermezzo» означає...
3. Новела «Intermezzo» присвячена...
4. На початку новели і в її фіналі наявний образ...
5. Ознакою драматичного твору в новелі є ...
6. «Єднала небо із землею в голосну арфу і грала на струнах симфонію поля» дійова особа новели...
7. Дослідники, вивчаючи жанрову специфіку новели відносили її до...
8. Вівчарка Павла символізує..., Трепов - ...,Оверко...
9. М.Коцюбинському присвоїли титул.
10. Новела написана у .
11. Кульмінацією новели є епізод...
12. Уривок «Прощайте. Йду поміж людьми. Душа готова , струни тугі, налажені, вона вже грає» є елементом сюжету - ...

Домашнє завдання:

1. Опрацювати теоретичний матеріал ([1] стор.117-133).
2. Прочитати новелу "Intermezzo".
3. Напишіть есе за темою «Моє розуміння образів-символів у новелі "Intermezzo"».

Михайло Коцюбинський. Повість «Тіні забутих предків»: язичницьке світовідчуття наших предків; глибока символічність назви у зв'язку з метою написання повісті; проблематика твору: кохання як найвищий вияв духовної краси, невідповідність між високим призначенням людини й умовами її будення, необхідність гармонійного єднання людини й природи.

Мета Ознайомити студентів із історією написання, джерелами створення, композиційно-

заняття: сюжетними елементами повісті; допомогти збагнути неповторність і самобутність гуцулів, розкрити пантеїзм світобачення, роль образу природи, красу людських почуттів і деспотизм антигуманних звичаїв, вагу справжніх духовних цінностей; удосконалювати навички і вміння ідейно-художнього аналізу епічного твору, його символів та образів, мовного колориту; виховувати любов до мистецтва слова, естетичне сприйняття світу і людини в ньому, гуманістичні погляди.

Час – 2 академічні години

Час – 80 хвилин

План проведення лекції

1. Історія написання твору, фольклорні джерела повісті;
2. Втілення М.Коцюбинським мандрівного сюжету у композицію повісті;
3. Кінофільм С.Параджанова «Тіні забутих предків»;
4. Тематика повісті;
5. Гуцульські діалектизми.

Теорія літератури

Фольклор, коломийки, мандрівний сюжет, пантеїзм, діалектизми.

Перелік навчальної літератури

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.: іл.
2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
3. <https://shkola.in.ua/1696-ukrainska-literatura-10-klas-avramenko-2018.html>
4. <https://shkola.in.ua/1698-ukrainska-literatura-10-klas-borzenko-2018-stand.html>
5. Коцюбинський, М. Тіні забутих предків [Текст] / М. Коцюбинський. – К.: Фоліо, 2006. – 383 с.
6. Коцюбинський, М. Intermezzo [електронний ресурс] / Михайло Коцюбинський <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1058>

Опорний конспект та відеоматеріали у відповідній темі на платформі Moodle

«Тіні забутих предків» – чудова поема в прозі.

М.Лисенко

*Природжений художник має трохи інші очі, ніж другі люди,
і носить у душі сонце, яким обертає дрібні дощові краплі
у веселку, витягає з чорної землі на світ Божий квіти
і перетворює в золото чорні закутки розуму.*

М.Коцюбинський

ВСТУП

«Повість Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» має зміст, що не піддається однозначному тлумаченню. Про що ця книжка?

Про нестихаюче ворогування Палійчуків і Гутенюків та палке кохання дітей цих старовинних гуцульських родів — Івана і Марічки?

Про тіні забутих предків і їхній вплив на життя людське?

Про утвердження духовного начала в людині?

Про добро і зло?

Про народження, любов і смерть... про підтримку людини землею і космосом, а отже, про життя?..

Так, очевидно, це поема про життя. Про життя в усіх його вимірах», - пише літературознавець С. Жила.

Природа. Її таємниці. Це цілий світ зі своїми законами.

Як і в казках, легендах, переказах, так і в повісті М.Коцюбинського все оживає: ліс, гори, Черемош, незвичайні герої. Оживає казка. Казка добра і зла. Казка любові й ненависті. І їй немає ні початку, ні кінця. Тут гори, полонини, потоки рік, ліси і гуцули зі своїми звичаями, віруваннями, повір'ями.

Великий митець назвав свій твір своєрідно – «Тіні забутих предків». То хто чи що є тими тінями?... Можливо, міфічні істоти, бо вони такі близькі до світосприйняття гуцулів і так далеко від інших людей, для яких звичаї і вірування стали «тінями минулого».

Повість стверджує перемогу добра над злом, світлих сил над темними, і ця проблема живе і сьогодні. Вона хвилює нас, адже з поступом людства не поменшало зла. Інколи здається, що воно всесильне і непоборне. Чому?

Чи подолає сила людського духу правдою, стійкістю непоборне зло?

Метою нашого заняття є знайомство із історією написання, джерелами створення, композиційно-сюжетними елементами повісті «Тіні забутих предків». Ми спробуємо збагнути неповторність і самотність гуцулів, розкрити своєрідність їхнього світобачення, роль образу природи, красу людських почуттів і деспотизм антигуманних звичаїв, вагу справжніх духовних цінностей. Ми вдосконалюватимемо навички та вміння ідейно-художнього аналізу епічного твору, його символів та образів, мовного колориту.

Теорія літератури

Фольклор – (англ. *folklore*, народна творчість) — художня колективна творча діяльність народу, що відображає його життя, погляди, ідеали.

Для нього характерні усна форма побутування, варіативність, поєднання творення та виконання, анонімність. На текстуальному рівні фольклору притаманні постійні тропи міфологічного походження, мандрівні мотиви та сюжети, запозичення фрагментів з інших творів. Фольклор і література перебувають у взаємообміні – література постала на основі фольклору і постійно живиться його образами та мотивами (фольклоризм, неофольклоризм), а кращі, найближчі до народної психології літературні твори стають народними.

Коломийки – жартівливі народні пісні, для яких характерні особлива ритміка (14-рядковий триколіїний вірш з дворядковою строфою), щедre використання архаїзмів, неологізмів та діалектизмів. Тематика коломийок дуже різноманітна: побутові, любовні, історичні і т. п.

Повість – епічний прозовий твір (рідше віршований), який характеризується однолінійним сюжетом, а за широтою охоплення життєвих явищ і глибиною їх розкриття посідає проміжне місце між романом та оповіданням.

Мандрівний сюжет — у теорії літературних запозичень — сюжети казок, байок, пісень, творів писемної літератури, які начебто переходять від народу до народу. Підставою для таких суджень є подібність основних мотивів у сюжетах з родинного, родового життя (бездітні сім'ї, битва героя з нечистими силами, зрада брата, коханої, коханого, шукання скарбів тощо), з історії взаємин вождів і маси, багатих і бідних, завойовників і завойованих і т.п. Типологічна подібність

між ними, встановлена за допомогою порівняльно-історичних зіставлень, пояснюється взаємовпливами культур і літератур в період активних міграційних процесів.

Пантеїзм – (англ. *pantheism*, грецьке: *παν* — усе і *θεός* — Бог) — філософська доктрина, яка стверджує, що всесвіт є ідентичним з Богом; редукція Бога до всесвіту або всесвіту до Бога. Іншими словами, **пантеїзм** це — вірування чи вчення, яке представляє природний світ, включаючи людину, частиною божества.

Пантеїзм – це переконання, що Бог – це все, а все – це Бог. Пантеїзм схожий на політеїзм (віра в безліч богів), але заходить ще далі, навчаючи, що все – це Бог. Дерево – Бог, скеля – Бог, тварина – Бог, небо – Бог, сонце – Бог, ти – Бог і т.п. Пантеїзм є припущенням, що лежить в основі багатьох культів і фальшивих релігій (напр., індуїзм або, певною мірою, буддизм, різноманітні культи єдності, послідовники «матері-землі»).

Діалектизми - це характерні для територіальних діалектів мовні особливості, що кваліфікуються як відхилення від літературної норми. Діалектизми виділяються на всіх рівнях мови — акцентуаційному, фонетичному, словотвірному, фразеологічному, лексичному та граматичному.

Залежно від формування та історичного розвитку діалектне дроблення мови народу може бути дуже різноманітним. Найменш дрібною одиницею в діалектних виявах мови є говірки — мова окремого населеного пункту чи навіть окремої місцевості. Спільні діалектні риси говірок певної місцевості становлять діалект, або говір.

Експресивно-виражальна функція діалектизмів використовується переважно з метою типізації та індивідуалізації мови персонажів, щоб якнайглибше охарактеризувати реальну дійсність, відображену в художньому творі.

1 Історія написання твору, фольклорні джерела повісті

М.Коцюбинський був природженим художником, *«який має трохи інші очі, ніж другі люди, і носить у душі сонце, яким обертає дрібні дощові краплі у веселку, витягає з чорної землі на світ Божий квіти і перетворює в золото чорні закутки розуму»*, – писав він ніби про себе в уривкові «Павутиння».

«Тіні забутих предків» - річ для М.Коцюбинського унікальна, здавалося б, несподівана. Мабуть, багатьох з вас це здивувало: типово східноукраїнський автор – і раптом гуцульський діалект, гори, полонини, таємничий, колоритний світ, який ми звикли бачити у Федьковича, Франка та інших письменників Західної України.

Та пригадаймо новели Михайла Михайловича про Молдовію, Крим, Італію («Для загального добра», «В путях шайтана», «Хвала життю»). Отже, письменник любить відкривати для себе і для читача нові світи, досліджувати їх неповторність.

Крім того, саме в Карпатах збереглися деякі традиції прадавнього, ще дохристиянського світобачення наших предків. Певно, саме цим привабила Гуцульщина митця, який намагається досягнути духовності українського народу в усіх її вимірах.

Досконало вивчити той край допомогла Коцюбинському дружба з Іваном Франком та відомим фольклористом і етнографом Володимиром Гнатюком. Друзі не раз радили своєму наддніпрянському побратимові написати про гуцулів, для цього надсилали йому власні фольклорно-етнографічні праці, а також найцікавіші дослідження на цю тему інших авторів.

Уже з перших сторінок повісті потрапляємо в атмосферу прадавніх вірувань гуцулів у добрі та злі сили. Радість від народження дитини тут же заступає смуток: неспокій дитини мати пояснює підміною. «Мабуть, баба при пологах не обкурила десь хати, не засвітила свічки і їй підклали бісеня», - розмірковує молодиця.

Життя гуцулів настільки оповите казковістю, просякнуте вірою в таємні сили, що навіть малеча знає, що на світі є Бог і чорт, що є речі і явища, яким треба поклонятися, і є такі, що їх треба боятися. Уявлення про чисту і нечисту сили, про добро і зло не зникають і в дорослому віці. Вони набирають інших форм, іншого втілення. Не завжди гуцули можуть пояснити свої вчинки, дії, чи явища природи, але вони переконані, що це мусить бути саме так. Хоча б взяти стародавній обряд розпалювання вогню, під час якого не дозволялося відволікатися, бо тоді добрі сили відвернуться, а злий дух візьме верх. Свято дотримуються вівчарі неписаного закону, що «живий вогонь» - ватра на полонині, яка не повинна згаснути ціле літо. Бо саме вогонь - оборонець од всього лихого.

Фольклорна стихія - то не тільки мірило повісті, її основа, а й допомога авторові у творенні образів. Як прекрасна поезія постає перед нами кохання Івана і Марічки. З давнього звичаю кровної родинної помсти, з ворожнечі родів і починається історія цього почуття. Чистого, як небо після літнього дощу, палючого, як промені весняного сонця... Та не судилося молодятм щастя: у бурхливому потоці загинула Марічка, а через кілька років, не звідавши щастя з Палагнуою, з туги за першим коханням помирає Іван.

М. Коцюбинський був переконаний, що більшість міфічних оповідань сучасної йому Гуцульщини народилася в дуже далекому минулому, що створив їх народ, над яким панував забобонний страх перед незнаними силами природи. Але злободенність міфів сивої давнини не ослабла й на початку ХХ ст. Демонологія в повісті — це не тільки залишки минулого, а й справжнє світосприймання гуцула — сучасника Коцюбинського. На основі фольклорного матеріалу Коцюбинський показує дотримання гуцулами звичаїв, обрядів під час різних свят, ворожіння, що нібито допомагало у боротьбі зі злими духами, які мали зашкодити господарству гуцула і навіть його життю.

Малюючи чисте кохання, Коцюбинський відшукує його джерела в таїнстві природи, дітьми якої є Іван та Марічка. Тому й любов у них така віддана. Не залишає поза увагою автор обрядовість горян, зокрема обряд поховання. Проникливо змальовує письменник в повісті святвечір. Звучать у творі фольклорні пісні Карпат.

Великий митець назвав свою повість своєрідно – «Тіні забутих предків». То хто, чи що є тими тінями... Можливо міфічні істоти, про які йде розповідь у повісті. Можна погодитись, бо то так близько до світосприйняття гуцулів і так далеко від людей інших українських земель, для яких звичаї і вірування стали «тінями минулого».

Повість стверджує перемогу світлих сил над темними і ця проблема продовжує жити і сьогодні. Вона хвилює нас, адже з поступом людства вперед не поменшало зла. Навпаки, інколи здається, що воно всесильне. І тоді хочеться поринути в той казковий світ письменника, проникнутися оптимізмом його персонажів, їхнім умінням пристосовуватись до життя, бачити його красу і попри всі життєві негаразди жити. Саме використання Михайлом Коцюбинським фольклорних джерел наповнило повість "Тіні забутих предків тою силою, що дає насагу до життя; правдою і тим чаром, які допомагають зрозуміти, що смуток скороминущий. Так, силою, правдою, чаром, які незмінно ховає в своїй глибині скарбниця народної душі.

2 Втілення коцюбинським мандрівного сюжету у композицію повісті

В основу повісті покладений мандрівний сюжет про закоханих із ворогуючих родин, наприклад, із трагедії В.Шекспіра «Ромео та Джульєтта».

М.Коцюбинський показав не своїх сучасників, а давніх гуцулів, які жили давно і вірили у чудодійні сили природи, складали міфи та легенди.

Івана та Марічку називають українськими Ромео та Джульєттою, бо їм судилося утілити гармонію людських душ, бути разом, не зважаючи на родову помсту, кровну ворожнечу.

Єдина сюжетна лінія: життя Івана Палійчука, яке поділене на дві частини: перша – щаслива із Марічкою, друга – сита й забезпечена, байдужа із Палагною.

Розкриттю головних персонажів допомагають образи природи, боротьба людини зі злими духами, обожнювання краси і зневага до буденщини.

Поступово автор вводить нас у незвичайний світ вірувань, звичаїв, обрядів. Серед розкішної, наповненої лісовими духами природи зароджується почуття кохання між Іваном та Марічкою, родини яких були ворогами.

Ні смерть брата, ні загибель батька не вплинули на душу хлопця так, як це вдалося спочатку маленькій дівчинці, згодом юній Марічці.

На фоні чудової природи вони зображені як її діти, для яких і гратися, і працювати, і творити так природно.

Перша частина життя Івана – жива природа, жива Марічка.

Друга – чорний ліс, Марічка-нявка.

Єднаються чоловіче і жіноче начала. Перевага – жіночого, бо ні на цьому світі, ні на тому Марічка не відпускає коханого.

Автор змалював реальне життя гуцулів на полонині, в селі із збереженням вірувань, звичаїв, обрядів гуцулів. Для них звичайною є зрада Палагни, бо це не страшний гріх. Тяжчим є ворожіння Юри-мольфара на життя Івана, який шукає розради в лісі. Там він зустрічається з чугайстром, від якого рятує Марічку-нявку, а сам падає у прірву.

М.Коцюбинський обіграв три основні складові життя гуцулів: вогонь, землю і воду.

Особливостями композиції є:

- зображення духовного і матеріального світів, розкриття суті душі людини на прикладі всеохопного кохання;
- відтворення міфологічного світобачення, використання казок, легенд, переказів, повір'їв, забобонів;
- реальне зображення життя і побуту гуцулів;
- бачення непереможного потягу до краси, світлого, людяного.

3 Кінофільм с.параджанова «тіні забутих предків»

Київською кіностудією ім. О.Довженка було знято художній фільм. Сценаристами стали Сергій Параджанов та Іван Чендей. Естет в літературі М.Коцюбинського поставив естет в українській культурі С.Параджанов у 1964 році. Він вніс ряд змін у взятий за основу сюжет.

Прелюдією є смерть брата Івана Палійчука від поваленого ним дерева. Це пролог, дійство, ключ до розуміння маленьким хлопчиком жорстокості життя і невідворотності долі. Трагічну зустріч ворогуючих Палійчуків та Гутенюків автор переніс на церковне подвір'я. Марічка показана вагітною, з неї глузують люди. Зустрічі з Палагною, гуцульське весілля розширюють життя героя, ведуть його до трагедії.

У 1965 році фільм отримав нагороду Британської академії, приз у Римі, а на Міжнародному фестивалі в аргентинському місті Мар-дель-Плато завоював найвищу нагороду. Кінокартина здобула 100 різних міжнародних премій і увійшла до 20 кращих фільмів світу.

С.Параджанов прагнув правдиво відтворити побут, звичаї, сприйняття гуцулів до найменших дрібниць. Фільм насичений «фольклорним матеріалом і атрибутами народної етики» (І.Дзюба). Оператор Юрій Ільєнко, кіноактори І.Миколайчук, Лариса Кадочникова – справжні майстри кіно, вся група «воювала за ідею, за фільм, за майбутнє» (Ю.Ільєнко).

Прем'єра відбулася після «хрущовської відлиги» у 1972 році. Почалися політичні репресії проти національно свідомої інтелігенції. Після перегляду фільму поет Василь Стус відверто і сміливо виступив на захист скривджених, звернувшись до присутніх зі словами: «Хто проти тиранії, встаньте!» Підвівся увесь зал. І пішло круговертю життя сміливця В.Стуса. Це був протест проти тоталітарної системи.

Отже, фільм пробудив душі людей, національну самосвідомість і гідність, усвідомлення себе народом.

4 Тематика твору

У своїй повісті М. Коцюбинський звертається до вічних та болючих тем. Кожна з них так чи інакше розкрита в різних творах авторів різних епох. Кожна з них пережита та виболена багатьма поколіннями людей. Але тільки у творах Коцюбинського всі вони об'єднані та представлені так по-особливому. Кожна з них окремо і всі разом – дивний і незвичайний всесвіт, створений великим митцем.

У повісті «Тіні забутих предків» ми бачимо поєднання таких тем:

- вічність, незнищенність кохання;
- єдність людини і природи;
- співіснування матеріального і духовного;
- життя і смерть людини;
- любов і ненависть;
- вірність і зрада;
- окриленість і бездуховність;
- прекрасне і нікчемне в людині;
- добро і зло.

Композиційно повість складається з низки епізодів, що через долю Івана і Марічки передають дух гуцульського життя, органічний зв'язок горян з природою, їхні поганські вірування, звичаї, обряди. Сюжет твору розвивається в психологічному ключі через показ етапів у житті Івана Палійчука. Перед нами проходять картини його дитинства, отрочтва, юності, освітлені легендарними віруваннями батьків, сусідів. Поступово у повісті окреслюється тема зародження приязні пастушка до дівчинки-ровесниці з ворожого роду Гутенюків — Марічки, приязні, що з часом переростає у глибоке кохання.

Правда, не судилося щастя молодим людям: трагічно перервалося світле їхнє почуття. Коли літував Іван у полонині, сталася біда: Марічку при переході через Черемош накрили бурхливі хвилі несподіваної повені, велика вода забрала дівчину з собою. Іван довго не вірив у смерть коханої, вважав, що це «штуки Гутенюків», довго розшукував Марічку, а потім щез на кілька років. Одруження з нелюбою Палагною, газдування не принесли ні розради, ні заспокоєння. Непереборений смуток за коханою призводить його до передчасної смерті.

У повісті незримо сплітаються дійсність і вигадка, реальне й фантастичне. Щоденний побут гуцула переломлюється у світлі його поетичної уяви, вірувань і легенд людей. Пригадаймо першу зустріч хлопчика Івана зі щезником, який сидить верхи на камені та, скрививши гостру борідку, нагнувши ріжки, заплющивши очі, дме у флюяру. Така поетична, фантастична картина, колоритно виписана письменником, не викликає в нас якогось здивування. Розуміємо, що це гра уяви пастушка, який в сім років знав дуже багато про навколишній світ з тих міфів і легенд, що оточували його від народження.

5 Гуцульські діалектизми

У повісті М.Коцюбинського «Тіні забутих предків» розрізняються лексичні, фонетичні, морфологічні та синтаксичні особливості діалектизмів. Причому фонетичні та граматичні особливості помітні тільки в мові персонажів, а лексичні – як у мові персонажів, так і в авторській мові: назви предметів побуту жителів гір, елементів флори і фауни Карпат.

Прикладом використання діалектизмів можуть бути коломийки:

«Ой прибігла з полонини білая овечка –

Люблю тебе, файна любко, та й твої словечка...».

«Співаночки мої милі, де я вас подію?

Хіба я вас, співаночки, горами посію,-

Гой ви мете, співаночки, горами співати,

Я си буду, молоденька, сльозами вмивати.

Ой як буде добра доля, я вас позбираю,

А як буде лиха доля, я вас занехаю...»

Різні типи лексичних діалектизмів, якими вміло послуговується український класик, охоплюють переважно сфери життя, пов'язані з побутом. Можна виділити кілька груп діалектизмів.

1. Назви предметів домашнього побуту.

Бартка, -й, ж. Маленька сокира. *Вітер гострий як наточена бартка, бив йому в груди, його дихання в одно зливалось із диханням гір, і гордість обняла Іванову душу* [3,с.190, 215].

Лавиця, -і, ж. Дошка (або кілька дощечок) на стояках (іноді прикріплена до стіни), на яку сідають або кладуть, ставлять що – небудь; ослін. *І завів Івана до стаї, де од порожніх бербениць, пугин та голих лавиць йшов запах пуги* [3,с.191].

Поліг, -логу, ч. 1. Низовинна рівнина. 2. Покіс, скошена трава. *Вона кида в поміч граблі і простягає до нього руки* [3,с.с.202].

Тобівка, -й, ж. Гуцульська шкіряна торба з орнаментом, яку носять на ремені через плече. *Обличчя схилились до облич, тепле дихання мішалось з диханням, упрілі чола ловили у себе блиск смертельного світла, що запалило мінливі вогні на дротяних запасах, на чересах та тобівках* [3,с.225].

Топірець, -рця, ч. 1. Сокира з довгим держаком, що використовувалась як зброя. 2. Сокира на довгому держаку, звичайно, прикрашена інкрустацією, різьбленням. *Іван зігнувся, чекаючи смерті, та Юра вгамував свою лютість на бігу і гарним величезним рухом одкинув свій топірець* [3,с.215]. В повісті це слово використовується в другому значенні.

2. Будівлі та господарські споруди.

Вориння, – я, с. 1. Зрубаний тонкий довгий стовбур дерева або одна четвертина розколотого стовбура, що використовується для огорожі; жердина. 2. Загорожа з довгих жердин, прибитих до стовпців. *Нечутна ступають пастухи в постолах, котиться м'яко вовниста хвиля по полонині, а вітер почина грати на далеких воринні* [3,с.193].

Загорода, – й, ж. Огороджена ділянка в господарстві, у полі для літнього утримання або ночівлі свійських тварин і птахів. *А коли і їх вже не стало, на засмучену полонину приволіклась мара та й нипа по стаї й загородах, чи не лишилось чого для неї* [3,с.203-204].

Кошара, – й, ж. 1.Загорода або хлів для овець, кіз; вівчарня. *Опустіли кошари* [3, с.196, 206, 207].

Курбало, – ла, с. Більш глибоке місце. *Вони робили собі курбало у потоці, глибоке місце, і, роздягшись – бовтались в нім, як двоє лісних звірят, що не знають, що таке сором* [3,с.185].

Стая, – ї, ж. 1. Житло гуцульських пастухів на полонинах. 2. Також приміщення для переробки молочних продуктів. *За горбком у долині, де вітер не так дошкуляв, він знайшов стаю, закопчену димом* [3,с.190-191].

3. Назви одягу і прикрас.

Гачі, – ів, мн. Штани. Зимові товсті, сукняні штани, які могли бути чорного, білого або червоного кольору. *Йойкнула челядь, кинулась одтягати, а вже людина з лицем червоним, як його гачі, тяла барткою ворога в голову, і похитнувся Іванів тато, як підтята смерека* [3,с.193].

Заплітки, – ам, мн. Стрічка або пучок скручених кольорових ниток, які служили для заплітання в кінець коси, щоб зав'язати її і не дати розплітатися. *Марічка теж вже ходила в заплітках, а се значити мало, що вона вже готова й віддатись* [3,с.185].

Згарди, – ам, мн. Намисто з монет або хрестиків. *Вона і перше любила пишно вбратись, а тепер наче щось вступило в неї: навіть у будень носила шовкові хустки, дорогі писані мудро, блискучі дротяні запаски, а важкі згарди гнули їй шию* [3,с.214].

Кептар, – я, ч. Кептар виготовлявся з овечої шкіри, прикрашався кольоровою шкірою (софіяном) або кольоровими нитками. Гуцульський кептар був коротким, до пояса. Краї кептаря обрамлені смушком із ягняти. *Холодний вітер розправля крила і б'є ними в груди попід кептар* [3,с.193,182].

Крашениці, – иць, мн. Див. Гачі. Гачі червоного кольору. *Витягалось найкраще лудіння (одежа), нові крашениці, писані кептарі, череси...*[3,с.182].

Кресаня, – і, ж. Капелюх. У гуцулів – це капелюх з високо загнутими вгору краями, інша назва – венгерка. *Тепер Іван був уже легінь, стрункий і міцний, як смерічка, мастив кучері маслом, носив високий черес і пишну кресаню* [3, с.213]. (слайд)

Лудіння, – я, с. Одяг, вбрання. *Правда, вона любила пишне лудіння, і немало десь піде грошей на шовкові хустки та дорогі згарди, але то байка!* [3,с.204].

Черес, – а, ч. Старовинний широкий шкіряний пояс, зшитий уздовж з двох складених разом ремнів так, що мав усередині порожнину для грошей та інших цінних речей. *Тоді ватаг вийма з – за череса цілий жмуток дерев'яних колодок і починає читати* [3,с.197].

4. Назви взуття.

Капчури, – ів, мн. Панчохи, пошиті із сукна й оздоблені вишивкою. Вони взувалися у постолі. *Мені неня купила нову запаску...! постолі...! мережані капчури...і...*[3,с.183].

Постоли, – ів, мн. (одн. постіл, – тола). М'яке селянське взуття з цілого шматка шкіри без

пришивної підошви, яке, звичайно, носили з онучами, прив'язуючи до ніг мотузками (волоками). *Докинув у ватру смеріччя, поглянув на постолі, обсмикнув сорочку на собі і став до танцю* [3,с.222].

5. Назви їжі та продуктів харчування.

Бринза, – й, ж. Сир з овечого молока. Бринза може виготовлятися з овечого, коров'ячого, козячого молока, фактично – це будз, перетертий у певній пропорції з сіллю. Бринза зберігалася довго і була придатна для зберігання протягом року. *Потому всі разом пили за здоров'я маржинки, гості набирали у бербениці бринзи та в мирності знову спускались в долини* [3,с.199].

Будз, – у, ч. Свіжий овечий сир. Будз виготовляється з коров'ячого молока, овечого та козячого. *Все воно – чорні лавки і стіни, ватра і дим, будз, бербениці і жентиця, – все воно близьке і рідне, на всьому спочила його тепла рука* [3, с.197-198].

Буришка, – й, ж. Картопля. *І, як ті діти, слухали прості оповідання про те, скільки люди вробили сіна, що буришки нема, кукурудзи ріденькі, а Мичарникова Ілена померла* [3, с.199].

Гусянка, – й, ж. Кисляк з пареного молока, це кип'ячене молоко, квашене за спеціальною технологією, яке могло довго зберігатись і було придатне для споживання навіть через кілька місяців. *Засідали за мережаний стіл, тяжкі в своїм овечім убранні, і споживали вкупі свіжу кулешу та гусянку гостру, од якої облазив язик* [3,с.207].

Жентиця, – і, ж. Сироватка з овечого молока, а могла бути і з будь – якого. *Холодна жентиця світить з коновки зеленим оком* [3,с.197].

6. Назви посуду.

Бербениця, -і, ж. Діжечка, барило – бондарський посуд заввишки приблизно в один метр, діаметром 35 – 45 сантиметрів з двома денцями, верхнє дно при потребі відбиралося. Бербениця служила для зберігання і транспортування молочних продуктів: бринзи, гусянки, будзу. Бербеницю можна покласти у бисаги й вантажити на коня. *І завів Івана до стаї, де од порожніх бербениць, путин та голих лавиць йшов запах пустки* [3, с.201].

Коновка, -й, ж. Металева або дерев'яна посудина з дужкою для носіння і зберігання води тощо заввишки приблизно 50 сантиметрів, діаметр дна ширший від верха, з дерев'яним вухом. *Коло такого поточка якась добра душа лишала горнятко або коновочку гусянки* [3, с.190, 197].

Путина, -й, ж. Посудина для молока або для виготовлення сиру.

6. Топоніми

Грунь, -я, ч. 1. Вершина гори. 2. Гора з пологою вершиною. *Одного разу він покинув свої корови і подряпався на самий грунь (верх)* [3, с.180, 189, 212, 213].

Зарінок, -нку, ч. 1. Пологий берег річки, вкритий рінню. 2. Рівне місце біля річки, поросле травою. *Його вже витягли на зарінок, але він не пізнав в ньому Марічки* [3,с.204, 214].

Крутіж, -тежу, ч. Коловорот, водоверть, тобто місце у річці, морі з круговим рухом води, що утворюється внаслідок дії протилежних течій. *Зразу його тягло скочити з скелі у крутіж: "На, жери і мене!"* [3, с.204].

Недеї, -їв, мн. Дика вершина гори. *Вище, по безводних недеях, нявки розводять свої безконечні танки, а по скелях ховається щезник* [3, с.179, 218].

Плай, -ю, ч. Стежка в горах або стежка пологою вершиною гори. *Ліси ще дихали холодками, гірські води шуміли по скоках, а плаї радісно підіймався угору поміж воринням* [3, с.189,224].

Царинка, -й, ж. 1. Околиця, край села. 2. Місцевість за селом, де пастух збирає худобу; вигін. 3. Необроблюване, поросле травами поле. 4. Засіяне поле, посіви; лан. 5. Невеличка лука при садибі, в горах або в лісі, призначена для сінокосу. *Звідси дивився на гори, близькі й далекі верхи, що голубіли на небі, на смерекові чорні ліси з їх синім диханням, на ясну зелень царинок, що, мов дзеркало блищали в рамках дерев* [3, с.179, 180, 183, 184, 186, 192, 201, 205, 209, 217].

7. Назви тварин:

Ботей, – ю, ч. Отара. *Поглядаючи на овечки, що бляли в загородах, на свій писаний ботей, на корови, що дзвонили та рули по випасах в лісі, – він не журився* [3, с.204].

"Вуйко", – переносне значення – ведмідь. *Вниз западалися потоки, куди не ступала людська нога, де плакався тільки бурий ведмідь, страшний ворог маржини – "вуйко"* [3, с.190].

Маржина, – й, ж. Худоба. *Всякі злі духи заповнюють скелі, провалля, хати й загороди та чигають на християнина або маржину, щоб зробити їм шкоду* [3,с.179].

8. Назви рослин.

Бриндуша, – і, ж. Рослина – шафран сітчастий. *Stocus vernus. Тремтять кучеряві овечі хвости, а голови всі нахилились, і білі плескаті зуби вигризують у корінь солодку бриндушу, храбуст або рожевий горішок* [3,с.193].

Смерека, – й, ж. Багаторічне вічнозелене хвойне дерево з конусоподібною кроною, ялина звичайна. *З-за галузки смереки виглядали зажурені гори, напоєні сумом тіней од хмар, що все стирали бліду усмішку царинок* [3,с.180, 181, 184, 186, 197, 189, 190, 191, 212, 217, 219,220,223].

9. Назви професій та занять.

Бовгар, – ря, ч. Пастух волів. *Бовгар сперся в задумі на довгу трембіту* [3, с.194-195].

Ватаг, – а, ч. 1.Той, хто керує ватагою; ватажок. 2. Старший чабан. *Ватаг занятий був добуванням живого вогню* [3,с.190].

Градівник, – а, ч. Чародій, який "вміє" відвертати град. *Він був як бог, знаючий і сильний, той градівник і мольфар* [3,с.205].

Козар, – я, ч. Пастух кіз. *Біля нього – чорний пелехатий козар, що за кожним словом клене, а там, ще вівчарі* [3,с.196].

Мольфар, – а, ч. Чарівник. *Юра – мольфар стояв по той бік вориння і дивився на неї* [3,с.210-211].

Спузар, – я, ч. Пастух, в обов'язок якого входить підтримувати вогонь, заготовляти дрова, носити воду, це на Гуцульщині своєрідний полонинський слуга.. – *Ні, я спузар, – одкрив зуби Микола, – маю пильнувати ватри, аби не згасла через все літо, бо була б біда!..* [3, с.198].

10. Назви музичних інструментів.

Денцівка, -й, ж. Музичний інструмент типу сопілки. *З досадою кидав денцівку і слухав інших мелодій, що жили в ньому, неясні і невловимі* [3, с.180,181,183].

Трембіта, -й, ж. Гуцульський народний духовий музичний інструмент у вигляді довгої дерев'яної труби без вентилів і клапанів. *Раптом до вуха долітає давно жданий поклик трембіти* [3, с.195, 198, 203, 226, 227].

Флюяра, -й, ж. Басова сопілка – зубівка, майже метрової довжини, поширена на Гуцульщині. *Наш Федір зробив си таку файну флюяру...та й як заграє...* [3, с.194].

11. Явища природи.

Габа, -й, ж. Хвиля. *Марічку несла річка, а люди дивилися, як крутять нею габи, чули крики й благання і не могли врятувати* [3,с.204].

Негура, -й, ж. Туман. *Часто негура заставала вівці у полонині* [3,с.199].

Назви вогню.

Ватра, -й, ж. Вогнище, багаття. *Ніжно дзвеніла над ним хвоя смерек, змішавшись з шумом ріки, сонце наляло злотом глибоку долину, зазеленило трави, десть курився синій димок од ватри, з-за греця оксамитовим гулом котився грім* [3,с.192].

Грань, -і, ж. Жар. *Весела грань сміється до Івана з – під важкого накладу і раптом щезне* [3, с.201].

12. Демонологічні назви:

Аридник, -а, ч. Злий дух; чорт, дідько. *Знав, що на світі панує нечиста сила, що аридник (злий дух) править усім, що в лісах повно лісовиків, які пасуть там свою маржинку: оленів,*

зайців і серн; що там блукає веселий чугайстир, який зараз просить стрічного в танець та роздирає нявки; що живе в лісі голос сокири [3, с. 179, 200, 201].

Бісиця, -і, ж. Уявна надприродна істота, що втілює зло і, звичайно, зображується у вигляді людини з козячими ногами, хвостом і ріжками; злий дух, чорт, диявол, сатана. В гуцульській демонології бісиця – це надприродна істота жіночої статі, те саме, що біс, але жіночого роду, чортова жінка. *Не "сокотилася" баба при злогах, не обкурила десь хати, не засвітила свічки – і хитра бісиця встигла обміняти її дитину на своє бісеня* [3, с.178].

Бісеня, -ти, с. Дитина біса... *і хитра бісиця встигла обміняти її дитину на своє бісеня* [3, с.178].

Лісна, -ж. Див. Бісиця. *Тоді йому робиться ясно: се його кличе лісна* [3, с.203].

Нявка, -й, ж. Мавка. *Він бачив перед собою Марічку, але йому дивно, бо він разом з тим знає, що то не Марічка, а нявка* [3, с.217].

Чугайстир, -ра, ч. Лісовий добродушний дух чоловічого роду, всіх зустрічних викликає на танець. *Чугайстир сів на пеньок, обтрусився з сухого листу і простяг до вогню ноги* [3, с. 220, 221, 222].

Щезник, -а, ч. міф. Злий дух; лісовик. *Сидів прикутий на місці і німо кричав од холодного жаху, а коли врешті видобув голос, щезник звинувся і пропав раптом у скелі, а цапи обернулися в коріння дерев, повалених вітром* [3, с.181, 184, 221].

ВИСНОВКИ

Отже, М.Коцюбинський своїм твором увів нас у незвичайний, дивний світ життя гуцулів. Допоміг зрозуміти про вічні нетлінні людські цінності: віру, надію на життя, здатність людини на велике кохання, заглиблення у внутрішнє «Я», вирішення внутрішніх і зовнішніх конфліктів. Героям повісті не судилося щастя, проте їхнє кохання невмируще. Тому в трагічній розв'язці звучить оптимістична нота. А людина, яка зрікається духовного життя, стає іграшкою в руках жорстокої долі.

Твір глибоко національний, сповнений яскравого національного колориту, високої поезії почуттів, яка єднає нас із далекими, незабутніми предками.

Життя триває, треба вірити у його оптимістичне продовження, бо для чого ми прийшли у цей світ?

Визначна роль творчості Михайла Коцюбинського в історії української літератури та мови беззаперечна.

Знайомство з його творчістю підтверджує надзвичайно тонку й точну цю характеристику. Висока художність, вражаюче багатство, світло простота думки й справді немов пронизують читача життєдайним сонячним промінням, звеличуючи й наснажуючи для добра і творення. Його творчість непомітно, але неминуче допомагала людині ставати людиною.

У його творчості, як ні в кого із сучасників, природно поєдналися два протилежні полюси народницький стиль і зображення духовних порухів простолюття, що пізніше було злито з вишуканим естетизмом самого зображення. Імпресіонізм виділяє Коцюбинського з плеяди класичних письменників. Так письменник повертає своєму стилю прикмети, властиві мистецтву, розвиненому класиками. Тому у творах Коцюбинського, крім імпресіоністичності, помітні також романтика, риси символізму та «ідеального реалізму». Але все ж таки в доробку письменника домінує й переважає струм імпресіоністичності - картинного передавання настроїв, вражень і порухів людської душі. Михайло Коцюбинський немов кидає промінь свого мистецького освітлення, виявляючи чуттєві порухи та вдачу людини, найсуттєвіші явності хвилини, у яких досягається просто музична поетика зображення.

Питання та завдання до контролю знань студентів

- Чому повість називається «Тіні забутих предків?»
- Чому на вашу думку, Іванко та Марічка полюбили одне одного?
- Чи зрадив Іванко Марічку, одружившись на Палагні?
- Чому він це зробив?
- У чому полягає щастя для Палагні? Що в такій позиції позитивне, а що негативне?
- Що зблизило Палагню і Юру?
- Чи справді Юра любив Палагню?
- Чому лісова русалка вибрала жертвою саме Івана?
- У повісті перемагає добро чи зло?
- Що таке щастя, смисл людського життя, судячи з долі персонажів повісті? А по-вашому?
- Чи актуальна сьогодні проблематика даного твору? Доберіть для обґрунтування своєї відповіді кілька прикладів з власних спостережень чи з преси.

Домашнє завдання

1. Опрацювати теоретичний матеріал ([1] стор.134-156).
2. Прочитати повість «Тіні забутих предків».

Життя і творчість Ольги Кобилянської. Формування світогляду письменниці (вплив європейської культури, українського феміністичного руху). Її проза – модель раннього українського модернізму. Жанрові особливості, провідні теми та ідеї. Краса вільної душі, аристократизм духу як провідні мотиви.

Мета Знати основні віхи життєвого і творчого шляху О. Кобилянської;
заяття домогтися розуміння студентами своєрідності життєвого і творчого шляху письменниці; з'ясувати роль О. Кобилянської в розвитку української літератури; учити добирати необхідний матеріал з літератури; розвивати активне мовлення, на прикладі життя письменниці виховувати студентів свідомими громадянами

Час – 2 академічні години

Час – 80 хвилин

План проведення лекції

1. Життєвий та творчий шлях Ольги Кобилянської.
2. Жіночий ідеал Ольги Кобилянської за повістями «Людина» і «Царівна».
3. Тематика творів.

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.:

іл.

2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
3. <https://shkola.in.ua/1696-ukrainska-literatura-10-klas-avramenko-2018.html>
4. <https://shkola.in.ua/1698-ukrainska-literatura-10-klas-borzenko-2018-stand.html>
5. Кобилянська, О. Біографія [електронний ресурс] / <https://www.ukrlib.com.ua/bio/author.php?id=7>
Опорний конспект, тестове завдання та відеоматеріали у відповідній темі на платформі Moodle

*І ти, найкраща жінко, героїчна, прекрасна Ольго! Диха не вгаси,
як не вгашала ти ніколи! Стрічна тобі любов од нас! Ти
воскреси нам діяння народу: одвічна ти ж наша сило,—
славна-бо єси!*

П. Тичина

1 Життєвий та творчий шлях Ольги Кобилянської

Ольга Кобилянська, видатна українська поетеса, народилася 27 вересня 1863 року в місті Гура Гумора (пд. Буковина). В 1868 році Кобилянська переїхала в Сучаву, і в 1875 - в Кімполунга, закінчила тут німецьку початкову школу, де розвинулася не тільки фізично, а й духовно, та виробила в собі жагу до знань, завдяки чому при неповній середній освіті стала, стала висоосвіченою для свого часу жінкою. Давала свої приватні уроки української мови, навіть викладала інші предмети. Вона захоплювалася малюванням, музикою, кінним спортом, та над усе любила природу.

Потяг до творчості прокинувся рано, в молоді роки. Він пов'язаний з потягом до освіти та знань. Освіту та самоосвіту письменниця здобувала при допомозі старших братів, які навчалися в гімназіях, а згодом і в університетах. З 12 років писала свої перші вірші, які присвятила матері. Значний вплив на формування Кобилянської як людини і митця мала Софія Окуневська – широко освічена як на свій час жінка, яка першою в Австро-Угорщині здобула в Цюриху вищу медичну освіту. Ольга Юліанівна стала членом «Товариства руських жінок на Буковині», написала працю «Дещо про ідею жіночого руху» (1894), в якій захищала рівність прав на освіту жінок і чоловіків. Кобилянській у фемінізмі імпонувала ідея рівності чоловіка і жінки в усіх сферах суспільного та культурного життя. Саме через Окуневську та Франка йшло наближення письменниці до української літератури. Формування естетичної концепції людини і світу Ольги Кобилянської під впливом ідей німецького філософа Фрідріха Ніцше, який мав чималий вплив на модерністів Європи. Воно проходило в складних умовах тогочасної дійсності, коли домінуючими в суспільному житті Буковини (як і Галичини та Закарпаття) були ідеї вірнопідданного служіння цісарському тронові Австро-Угорської монархії. Кобилянська опановувала кращими творами української, російської та зарубіжної літератур. На цьому шляху визначальну роль відіграла творчість Шевченка, що розвинула в ній національну свідомість, загострила зір на соціальне становище народу, а також Марка Вовчка, яка розкрила перед нею кріпацьку дійсність на Наддніпрянщині, підневільне становище жінки, та І.Франка – провісника грядущої бурі, співця вічного революціонера, що «тіло рве до бою», каменярів людського поступу. Душа була сповнена любові і страждання життя, юна дівчина шукала щастя-долі, прагнула реалізувати свої багаті духовні сили як жінка і письменниця. Більшою чи меншою мірою її ранні твори («Гортенза», 1879; «Доля чи воля», 1883; «Картина з життя Буковини», 1885; «Видиво», 1885; «Людина з народу», 1886; «Вона вийшла заміж», 1886; в 1888-1895 Кобилянська пише розповідь "Царівна" та ін.), написані німецькою мовою, є сповіддю авторки, криком і болем її душі. Ця внутрішня передісторія раннього творчого самовиявлення О. Кобилянської завершилася написанням повісті «Вона вийшла заміж», що після переробок, мовно-стилістичних виправлень

українського тексту народилася вдруге під назвою «Людина»(1886-1891). З появою цього твору почалося літочислення О.Кобилянської як української письменниці. Українськомовна творчість у художній практиці О.Кобилянської займає дедалі більше місця, вводить авторку «Людини» в контекст літератури Шевченка і Франка.

Розширення ідейно-тематичного діапазону прози О. Кобилянської пов'язане з далшим розвитком таланту, поглибленням реалістичного начала в творчості письменниці. В другій половині 90-х років вона, з одного боку, шукає нового підходу до зображення теми інтелігенції, з іншого - дедалі глибше проникає в соціальні, морально-етичні проблеми села, досягаючи в цій суспільній сфері найвищого художнього апогею в повісті «Земля»(1901) - найвищому досягненні О.Кобилянської на цьому шляху. Письменницю ваблять образи мужніх, високих духом жінок, романтичні, артистичні натури.

Так у творчості О. Кобилянської дедалі виразніше починають звучати соціальні мотиви, поглиблюючи той реалістичний напрям в українській літературі на зламі двох століть, що його репрезентували І.Франко, Леся Українка, М.Коцюбинський, В.Стефаник, Л.Мартович, Марко Черемшина.

В 1891 Кобилянська переїздить в Чернівці і живе тут постійно. Тут знайомиться з письменником О. Маковесем, під впливом якого вона пише. Він читає її розповіді в газеті «Буковина», що вона друкує і публікує з І. Франко, М. Павликом, М. Грушевським і підтримує дружні відносини.». В 1909 році розповідь «В неділю рано зілля копала». О. Кобилянська складає свої чудові розповіді. У тих тяжких умовах, в яких опинилась О.Кобилянська в 20-30-х рр., велику підтримку подала їй громадськість Радянської України, до якої вона з надією звертала свій погляд. Протягом 1925-1932рр.у видавництвах Харкова і Києва вийшло чимало видань творів письменниці, з яких одне – дев'ятитомне. Яскравим виявом піклування про О. Кобилянську було призначення їй Радянським Урядом у 1927р персональної пенсії.

Померла О. Кобилянська 21 березня 1942 р. в Чернівцях в тяжкий час поневолення Північної Буковини румунсько-фашистськими загарбниками, які переслідували письменницю, готували над нею судову розправу.

Спочиває Ольга Кобилянська в родинному склепі на Чернівецькому кладовищі. Її ім'я присвоєно Чернівецькому обласному музично-драматичному театру, вулицям у Чернівцях, Вижниці, Хотині. У селі Димка відкрито музей письменниці.

Обставинами життя і творчістю Кобилянська глибоко вросла в буковинський ґрунт. Разом з тим вона ніколи не замикалася у вузьких етнографічних рамках і охоплювала зором усю Україну. Активна учасниця загальноукраїнського літературного процесу, Кобилянська постійно спілкувалася з культурами інших народів, зокрема тих, які жили в Австро-Угорській імперії. Завдяки новаторству, співзвучності прогресивним тенденціям світової літератури проза Кобилянської в її вершинних виявах викликала і викликає значний інтерес не лише в нашій країні, а й за її межами. Кращі твори письменниці вийшли у перекладах багатьма мовами, зокрема слов'янськими, відіграли й відіграють важливу роль у міжслов'янських літературних контактах, піднімаючи міжнародний престиж українського художнього слова.

Захоплені глибиною змісту, художньою красою прози О.Кобилянської, і перші читачі її книжок, і дослідники, що впродовж сторіччя вивчають її творчість, давали і дають їй найвищі оцінки. Письменницю називали пишною трояндою в саду української літератури, гірською орлицею, правдивим талантом, карпатською красою, борцем за розкріпачення жінки. Кожне з цих поетичних визначень характеризує певну грань її прози. Кобилянська справді, після Ю.Федьковича, вдруге відкрила світові Буковину, залишившись у свідомості поколінь ясною, осяйною царівною цього пишного краю української землі.

Нахил до літературної праці виявився у Кобилянської дуже рано. Вразлива душа дівчини прагнула виявити себе у щоденнику, передати роздуми про життя в оповіданнях, які спочатку писалися німецькою мовою. А далі почали з'являтися й українські твори, де на повний голос залунала тема жіночої емансипації. Повісті привернули увагу не тільки новизною теми, а й психологізмом у її розкритті, «правдивими вибухами чуття» (О.Маковей).

З 90-х рр. і до кінця життя Кобилянська як митець інтенсивно досліджувала проблеми інтелігенції і народу, становлення і розвитку духовної особистості. Вона прагнула досягнути сутності буття людини – вільної, одухотвореної, щасливої можливістю творчо працювати.

Натомість славнозвісна повість «Земля», присвячена художньому дослідженню селянської душі, за висловом І.Франка, «зберігатиме довготривале значення ще й як документ способу мислення нашого народу в час теперішнього важкого лихоліття». Сам процес мислення українського хлібороба подано в творі у триєдиному вимірі – соціальному, національному та психологічному.

Кобилянська називала свої твори краплями власної крові. Вони поставали з особистих почуттів і переживань. Її творчість, наснажена любов'ю і добром, продовжує й сьогодні не тільки хвилювати, а й навчати, виховувати кожного з нас.

2 Жіночий ідеал Ольги Кобилянської за повістями «Людина» і «Царівна»

Ольга Юліанівна Кобилянська називала себе просто і скромно – «робітницею свого народу», але для української літератури вона стала окрасою, бо твори її, пройняті глибоким ліризмом, драматизмом та життєвою правдою, є справжнім літературним скарбом.

Кожен такий твір письменниці вражає поетичністю і глибиною зображення характерів, зокрема жіночих. Недарма їх називають енциклопедією жіночої душі. Коли читаєш цю поезію в прозі, починаєш разом з письменницею перейматися внутрішнім життям героїнь: захоплюєшся ними, співчуваєш, сумуєш, радієш... Але ніколи не залишаєшся байдужим! Чи не в цьому сила таланту Кобилянської?

Ідеал О. Кобилянської - жінка освічена, інтелігентна, з високими духовними запитами і прогресивними поглядами. Зачаровує її серце: воно у героїнь Кобилянської - любляче і ніжне, здатне на великі почуття.

Саме таких, відважних і прекрасних жінок, які борються за свою гідність і незалежність, змальовує письменниця у повістях «Людина» (1892) і «Царівна» (1895). Коли я читала ці повісті, мені здавалося, що і в Олені Ляуфлер, і в Наталці Веркович Ольга Кобилянська відкриває переді мною куточки своєї власної душі, часточку самої себе.

Олена Ляуфлер, головна героїня повісті «Людина», - особистість сильна, горда, цільна. У неї тонке розуміння мистецтва, інтереси її різнобічні. Її не влаштовує буденне жіноче щастя, і вона прагне стати поряд з чоловіками у суспільному поступі, захоплюючись новими ідеями. Щоб врятувати родину від важких бідувань, дівчина повинна вийти заміж за лісника. Та вона з гідністю ставиться до цього насильства над собою, зберігаючи внутрішню волю. Оленину душу розривають почуття, які вона ховає за гіркою іронією, їхнє протиборство. Впевнена, що жодного читача образ цієї героїні не залишить байдужим. Недарма Кобилянська змінила першу назву твору «Вона вийшла заміж» на більш влучну – «Людина».

На відміну від Олени Ляуфлер, Наталка Веркович з повісті «Царівна» дійсно стала царівною своєї долі. Мене захопив її внутрішній світ, що розкривається через роздуми героїні, своїми світлими мріями, романтичністю і чистими сподіваннями: «В моїй душі повно мрій, багато образів, барв...» - зізнається вона. Кривда й упереджене ставлення не в змозі зламати духовну міць Наталки, бо в ній переплелись рішучість з терплячістю, сила розуму з ніжністю

серця. І нехай Наталка ще не бачить виразно свого місця на громадській дорозі, але вона прагне знайти собі справу, корисну для людей і батьківщини: «Я вірю в це, як вірю в силу волі, і я несказанно горда за тих, що ступили на дорогу, котра веде до сього полудня..." - говорить Наталка. «Полудне» - так вона назвала своє особисте щастя, що настало в житті дівчини, - «воно настане і для нашого народу, правда ж?» - неначе до мене звертається Царівна.

Ольга Юліанівна Кобилянська увійшла в літературу як видатний митець демократичного напрямку, майстер художнього слова. Вона збагатила літературну скарбницю України творами, в яких відбилися життя буковинського селянства та інтелігенції. Всі вони перейняті палкою любов'ю до трудящих мас, бажанням бачити рідний народ вільним, щасливим, возз'єднаним.

Ці ідеї єднають письменницю з іншими прогресивними письменниками, якими багата історія української літератури. Але існує особливість, яка притаманна лише О. Кобилянській. Талановита письменниця є постаттю, що найяскравіше втілює ідею українського літературного фемінізму межі століть. Вона була феміністкою за переконанням, феміністками виступають її героїні.

Перший твір такого напрямку й один з її перших творів взагалі - повість «Людина» (1892), присвячена Наталі Кобринській, яка була ідейним учителем Кобилянської і прилучила її до фемінізму. Слід зазначити, що у письменниці був дуже вимогливий підхід і принципова позиція щодо ролі жіноцтва в суспільстві. Однак прогресивне твердження про потребу жінки брати активну участь у громадському житті було обмежене тими рамками, в яких уявляла собі Кобилянська цю діяльність жінок. Самоосвіта, самовдосконалення - ось, власне, програма О. Кобилянської, діячки жіночого руху.

У повісті «Людина» надзвичайно виразно відбилися ці принципи. Втілюючи їх у твір, письменниця знайомить нас з Оленою Ляуфлер - головною героїнею, що довго опирається намаганням міщанського середовища звести її до звичайного на той час для жінки становища безсловесної рабині. Обмежені у своїх поглядах інтересами власного благополуччя, представники цього середовища не живуть, а животіють - бездумно і безглуздо. Всяке намагання піднятися над "шлунковими" інтересами розглядаються у цьому середовищі як пусте й шкідливе мріяння. Тим яскравішим постає на їхньому тлі образ Олени, сильної й цільної особистості. Серед цього оточення вона виділяється різнобічними інтересами, художнім смаком, тонким розумінням мистецтва. Вона бачить своє місце поряд з чоловіками у прогресивному поступі суспільства. На мій погляд, саме тут криється визначна мистецька позиція Ольги Кобилянської: в час, коли буржуазний світ і його продажна література зводили людину до рівня "двуногої тварини", письменниця проголошує славу людині - найдосконалішому, мислячому творінню природи. І хоч під тиском обставин Олена Ляуфлер змушена відмовитись від мрій про незалежне життя, стати дружиною, вірніше - рабинею нелюбого чоловіка заради матеріального добробуту збіднілих батьків, вона не може до кінця змиритися з цими обставинами. Дівчина вивчає свого майбутнього нареченого уважно, шукає в ньому те добре, що викликало хоча б повагу замість любові. Я в цьому вбачаю не лише усвідомлені принципи героїні, але й наслідування «книжковим» ідеалам. Та це - моя думка.

Відверто кажучи, мене інколи вражає її твердість, неначе в неї дійсно чоловічий характер. Та цьому хибному враженню заперечують її суто жіночі риси: вона прагне до жіночого щастя (однак лише з чоловіком, що переймається її поглядами); вирішує наблизити до себе Фельса і в той же час підсвідомо намагається віддалити час освідчення; панічно боїться свого майбутнього, але має твердий намір здійснити задумане. Зворушливою є сцена прощання Олени з листами Стефана Лієвича, найдорожчим, що у неї залишилось.

Ольга Кобилянська своєю повістю стверджує, що жінка - неповторна особистість, яка має право вибору, можливість чинити так, як підказує їй серце. Вона - людина!

Леся Українка та Ольга Кобилянська кинули виклик домінуючій чоловічій традиції, бо відчували себе спадкоємницями зрілої традиції «жіночої літератури», маючи своїми попередницями Марка Вовчка і Ганну Барвінок, Олену Пчілку та Наталю Кобринську. «Літературний образ жінки XIX століття - «покритки», «бурлачки», «повії», що були квінтесенцією горя, нещастя й немочі, відступив перед «царівною» і «одержимою духом». В українській літературі вперше прозвучав інтелігентний жіночий голос, а разом з ним і феміністична ідея», - писала Соломія Павличко.

Перші класичні повісті О. Кобилянської «Людина» й «Царівна» започаткували новий етап української прози. Це був, по-перше, опис життя середнього класу, а, по-друге, - психологічна проза, в якій внутрішній сюжет відігравав більшу роль, ніж зовнішній. Вона обстоювала певні нові ідеї, зокрема емансипації та фемінізму. «Нова жінка» О. Кобилянської - людина сильна характером, позбавлена романтичної імперсональності, спроможна на самотній виклик суспільству. Саме цих рис бракувало жіночим образам у чоловічій народницькій літературі.

В опозицію «сильні жінки - слабкі чоловіки», на думку С. Павличко, трансформовано філософські погляди Ф. Ніцше. «Кобилянську вабила романтична надлюдина, - зазначає дослідниця, - але в баченні письменниці вона була, безсумнівно, жінкою». «Негативність» чоловічих персонажів постає, передусім, з їх безхарактерності, слабкості волі.

Чоловічі характери у більш пізніх повістях О. Кобилянської, написаних у 1910-х роках, саме так втілюють цю слабкість натури. Але тут з'являється ще один аспект - ця слабкість пов'язується з традиційною українською старосвітністю, патріархальщиною і консерватизмом.

Героїням О. Кобилянської властива певна закономірність у лінії поведінки. Вони, з одного боку, прагнуть істинного, вільного кохання, а з іншого - бояться його, хочуть і не хочуть любити. Страх перед патріархальним шлюбом видає острах нерівноправності у стосунках жінки і чоловіка.

Ідеал О. Кобилянської - жінка освічена, інтелігентна, з високими духовними запитами і прогресивними поглядами. Зачаровує її серце: воно у героїнь Кобилянської - любляче і ніжне, здатне на великі почуття.

3 Тематика творів

1. Тема жінки-інтелегентки (феміністичний рух): «Людина» (1894), «Царівна» (1896), «Ніобу» (1906), «Через кладку» (1912), «За ситуаціями» (1913).

2. Зображення села: «Земля», «Банк рустикальний», «На полях», «У св. Івана», «Час», «Некультурна».

3. Розкриття соціально-психологічних і морально-етичних проблем: «Вовчиха».

4. Лихоліття Першої Світової війни: «Юда», «Сниться», «Лист засудженого на смерть вояка до своєї жінки», «Назустріч долі», «Зійшов з розуму».

Перші вірші та оповідання О. Кобилянська писала німецькою мовою, вони засвідчили багатий духовний світ молодої письменниці, її спостереження і почуття, винесені з реальної дійсності. Розглянемо в хронологічній послідовності твори письменниці за їх тематикою.

1892 — повість «Людина» (на основі переробленого оповідання «Вона вийшла заміж», що було написане німецькою мовою) — тема молодої, ерудованої дівчини, яка не хоче жити тим життям, яким живуть її подруги в провінції.

1895 — повість «Царівна» — дослідження внутрішнього життя дівчини, котра, відстоюючи свої переконання, знаходить силу покинути родину і самій заробляти свій хліб. Втілення гідності жінки, що усвідомила власне право на рівність.

1896 — новела «Битва» — трагічна загибель лісу від рук людини; сила природи не може зупинити її нищителів. Душевні переживання авторки з приводу описаного, заклик до захисту довкілля.

1897 — новела «Некультурна» — єдність людини і природи. Людина — коваль свого щастя.

1898 — новела «Меланхолійний вальс» (так само як і написана 1895 року новела «Фантазія-експромт») — тема ролі мистецтва в житті людини; вплив мистецтва на формування духовного обличчя особистості.

1902 — повість «Земля» — людина і земля. Влада землі над людиною. Показ нелегкого життя селянина в триєдиному вимірі — соціальному, національному, психологічному.

1909 — повість «У неділю рано зілля копала» — гімн високому людському почуттю — коханню.

1915—1917 — оповідання «Юда», «Назустріч долі», «Лист засуненого вояка до своєї жінки» — крик болю й гніву, викликаного насильницькими картинами смерті ні в чому не винних людей.

ВИСНОВКИ

Ольга Кобилянська належить до тих митців, хто своєю творчістю увійшов в історію вітчизняної белетристики назавжди. Сучасне літературознавство справедливо відводить їй місце одного з перших українських авторів-модерністів, художні здобутки якого засвідчили європейський рівень української літератури кінця XIX — початку XX ст.

Її називали гірською орлицею за горде серце, пишною трояндою в саду української літератури за неповторну шляхетну жіночість у змалюванні дійсності, яскраву метафоричність художнього бачення. Сама ж вона називала себе скромно й просто — «робітницею свого народу».

Питання та завдання до контролю знань студентів

- 1) Якою була родина О. Кобилянської, як пройшли її дитячі роки?
- 2) Освіта О. Кобилянської, початок літературної діяльності.
- 3) З ким із письменників зв'язували О. Кобилянську дружні стосунки?
- 4) Коли і де вийшло перше зібрання творів письменниці (9-тоМ-ник)?
- 5) Чому останні роки життя письменниці були сповнені болем і тугою?
- 6) Чому творчість О. Кобилянської посідає особливе місце в нашій літературі?
- 7) Розкрити зміст епіграфа до уроку. Чому П. Тичина назвав письменницю «найкраща жінко, героїчна, прекрасна Ольго»?
- 8) Чи бачили ви екранізацію якихось творів О. Кобилянської?
- 9) Які твори письменниці ви читали?
- 10) Яка повість О. Кобилянської написана на дійсних фактах з життя?

Домашнє завдання

1. Опрацювати теоретичний матеріал ([1] стор.157-161).
2. Прочитати новелу «Valse melancolique».

Образи нових жінок-інтелектуалок: талановитої піаністки Софії, аристократичної Марти, пристрасної і вольової художниці Ганнусі у «Valse melancholique» («Меланхолійний вальс»). Роль образу мелодії вальсу у відтворенні внутрішнього світу героїнь. Глибокий психологізм твору як новаторство

О. Кобилянської.

Мета Знати зміст новели «Valse melancholique»;

заняття Вміти визначати ситуації, у яких людина потребує підтримки, володіє засобами їх надання; на прикладі головних героїв твору шукає оптимальні шляхи вирішення життєвих проблем; висловлювати власні судження про творчість Ф.Шопена; порівнювати власні враження із впливом його музики на героїв.

Час – 2 академічні години

Час – 80 хвилин

План проведення лекції

1. Емансипація у та фемінізм суспільстві.
2. Історія написання твору «Меланхолійний вальс».
3. Композицією твору.
4. Характеристика героїнь твору.

Теорія літератури: емансипація

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.: іл.
2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
3. <https://shkola.in.ua/1696-ukrainska-literatura-10-klas-avramenko-2018.html>
4. <https://shkola.in.ua/1698-ukrainska-literatura-10-klas-borzenko-2018-stand.html>
5. Кобилянська, О. Valse melancholique (Меланхолійний вальс) [електронний ресурс] / Ольга Кобилянська - <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2457>

Опорний конспект, тестове завдання та відеоматеріали у відповідній темі на платформі Moodle

ВСТУП

Дайте відповіді на тестові завдання.

1. Перші твори О. Кобилянської написані мовою:

А *російською*
Б *українською*
В *румунською*
Г *німецькою*

2. Перший друкований твір О. Кобилянської:

А *«Людина»*
Б *«Земля»*
В *«Апостол черні»*
Г *«Царівна»*

3. О. Кобилянська активно розвивала в українській літературі тему:
- А *влади землі над людиною*
 - Б *становище освіченої, культурної жінки в суспільстві*
 - В *проблеми взаємин інтелігенції та селянства*
 - Г *життя буковинських селян*
5. Хто з німецьких філософів кінця ХІХ ст. вплинув на художній світ О. Кобилянської?
- А *Гегель*
 - Б *Ніцше*
 - В *Геккель*
 - Г *Кант*
6. Суспільна діяльність О. Кобилянської пов'язана з:
- А *«Товариством руських жінок на Буковині»*
 - Б *народницьким рухом*
 - В *більшовицькими гуртками*
 - Г *гуртками, які поширювали ідеї соціал-демократії*
7. Хто назвав О. Кобилянську «пишною трояндою в саду української літератури»?
- А *І. Франко*
 - Б *Леся Українка*
 - В *С. Окуневська*
 - Г *М. Старицький*

1 Емансипація та фемінізм у суспільстві

З приходом творів Ольги Кобилянської у літературу з'явилося таке поняття, як «феміністична проза». Що це за проза і чому новелу письменниці «Valse melancholique» вважають одним із найяскравіших її зразків?

Якщо ми пригадаємо біографію Ольги Кобилянської, то неодмінно згадаємо, що до її близького оточення входило дуже багато жінок. До того ж ці жінки були дієвими, сильними, освіченими.

Пригадаймо хоча б той факт, що у вісімнадцятирічному віці Ольга знайомиться із Софією Окуневською та Наталею Кобринською. Саме ці подруги Ольги Кобилянської вселяли надію, що жінка також може реалізувати себе і радили писати твори саме українською мовою.

Софія Окуневська – освічена дівчина, яка згодом стала першою на Буковині жінкою-лікарем. Наталя Кобринська – письменниця і громадська діячка, яка боролася за емансипацію жінок.

Звісно, у цьому контексті не можна залишити поза увагою і сам термін «емансипація».

Емансипація – (від лат. терміна «звільнення сина від батьківської влади») звільнення від залежності, скасування якихось обмежень. Поняття «емансипації жінок» у різний історичний час мало різне значення. Зокрема у ХІХ-ХХ століттях воно означало боротьбу жінок за рівні з чоловіками права: право на освіту, роботу тощо.

Ольга Кобилянська захопилась ідеями емансипації і фемінізму. Якщо говорити про фемінізм, то цей рух базувався на тому, що в суспільстві несправедливо брали верх чоловіки, а їхні домінування в суспільному та громадському житті пов'язане з патріархальними пережитками. Жінки-феміністки боролися та борються за рівну участь з чоловіками у громадському та приватному житті.

Ці та інші впливи, зокрема вплив музики, яскраво відобразилися й у творах письменниці. Про вплив музики на особистість Ольги Кобилянської ми дізнаємося з автобіографічної, епістолярної, мемуарної та творчої спадщини письменниці, зокрема з твору, який ми розглянули на минулому уроці – «Фантазія експромт». Музика в житті письменниці відігравала чи не найважливішу роль: допомагала у хвилини розпачу та зневіри, підбадьорювала, надихала, не давала замкнутися в собі. Сім'я Кобилянських була творчо обдарована музикально. Ольга грала на фортепіано, лише два місяці навчаючись музичної грамоти, а ще грала на дрімбі та цитрі. Письменниця знала багато пісень та романсів. Улюбленим композитором Ольги Кобилянської був Шопен, а ще їй подобалася музика Ліста, Шумана, Бетховена, Мендельсона, Моцарта тощо.

У своєму щоденнику Ольга Кобилянська писала: *«Любо спливали нам вечори у родинному гуртку... Музика, спів були одинокою насолодою для нас у маленькому гірському містечку. Ціла наша родина була безтямно залюблена у своїй музиці так, що іноді грали аж поза північ і то, що попало нам під руки: грали класичну музику, різні сонати або наші народні пісні»*.

Музика, якою була оповита душа письменниці, мала великий вплив і на її світовідчуття. Ліричними акордами та звуковими образами пройнято багато її творів, у яких чітко відчутно автобіографічні нотки і в яких саме музика допомагає розкрити образи героїв. Одним із таких є, безперечно, новела «Меланхолійний вальс».

2 Історія написання твору «Меланхолійний вальс»

Твір Ольги Кобилянської «Меланхолійний вальс» став своєрідним продовженням новели «Impromptu phantasie». Ці дві новели поєднала між собою музика, що стала символом краси й високих душевних поривань. Уперше твір був надрукований 1898 року в «Літературно-науковому віснику». Можна точно сказати, що цей твір містить у собі й автобіографізм, адже у листі до Осипа Маковея 17 лютого 1898 року, з легкої подачі якого, до речі, твір був надрукованим, Ольга Кобилянська писала таке: *«Прочитали-сьте «Valse melancolique» і знаєте історію мого життя. Се моя історія. Більше не кажу нічого»*.

3 Композиція твору

Опрацювавши зміст твору, давайте з'ясуємо його композицію та елементи сюжету.

Експозиція	оповідь Марти про музику, враження від неї, життя з Ганною.
Зав'язка	рішення подруг взяти третього компаньйона для спільного проживання; поява Софії Дорошенко.
Розвиток дії	розмови подруг, їх уподобання, навчання, проблеми; смерть матері Софії.
Кульмінація	серцевий напад Софії, її згасання.
Розв'язка	похорон Софії, від'їзд Ганни до Італії, повернення, Мартине заміжжя.

Символізм твору

Через весь твір проходить мотив меланхолійного вальсу, який повторюється так символічно – тричі.

Надія	Довіра	Фікція
Сум	Меланхолійний вальс	Зневіра

Обірвана струна

Сильний стресовий стан Софії доводить її до відчаю, фізичного та душевного болю. Символічно, що з останніми акордами зіграної мелодії, обірвалася струна, як і струна життя талановитої піаністки, яку «музика позбавила життя».

4 Характеристика героїнь твору

Марта

Марта – майбутня вчителька. За характером Марта дуже скромна, лагідна, ніжна, співчутлива, м'яка. Найбільшою радістю для неї є допомогти іншій людині, догодити їй; вона часто відчуває бажання «обійняти цілий світ».

Вона з цікавістю та певним співчуттям вислуховувала «новітні думки», які висловлювала її подруга Ганна, проте не надто їх поділяла:

«Я не була ніяким новітнім типом, не мала жодних претензій до титулу “вибраної істоти”...»

Марті набагато ближчі традиційні цінності, які її подруга-художниця якраз відкидала: турбота про коханого чоловіка, про власних дітей, про господарство, хоч і необхідність розвиватися духовно, цінувати мистецтво Марта усвідомлювала.

Ганна

Ганна – художниця. «Мала двадцять і кілька років, була знімчена полька і брала своє заняття дуже поважно. Дразлива і химерна, коли малювала, була в щоденнім житті наймилішою людиною».

Ганну дуже любили й шанували товаришки по заняттю та професори, називаючи «улюбленицею долі». Ганна мала дуже привабливу зовнішність:

«Була гарна сама собою. Ясна, майже попеляста блондинка, з правильними рисами і дуже живими блискучими очима. Збудована була прегарно...»

Дівчина мала дуже сильний характер, відрізнялася неабиякою волелюбністю, рішуче відстоювала свої своєрідні погляди на життя, при цьому не зважала на те, чи подобаються ці погляди тим, хто її оточує. Їй притаманна певна зверхність, віра у свою вищість, адже вона належала до «артистів», тобто митців, яких уважала «вибраною горсткою суспільності».

Ганна – феміністка, і в розмовах зі своєю подругою Мартою вона багато разів порушувала тему прав жінок, захищаючи ідею, що жінка не зобов'язана виходити заміж, народжувати дітей, як того вимагають поширені в суспільстві уявлення, а натомість може цілком присвятити себе якійсь вищій діяльності, як-от служінню мистецтву.

Вона називає любов «байкою», для неї служіння мистецтву набагато важливіше за щастя в особистому житті.

Хоч Ганна мала досить складний характер, відрізнялася емоційною неврівноваженістю, вибуховістю, могла згарячу наговорити неприємних речей людям, до яких насправді ставилася добре, у ній все ж здебільшого перемагали доброта й співчуття:

«Була незвичайно доброго серця: отут в одній хвилі кидалася, гарячилася й змагалася, а вже в другій – була добра»;

«Належала до різних товариств, не жалувала нічого, а визичуваних товаришкам грошей не приймала ніколи назад».

Софія

Софія – піаністка. Дівчині притаманні певна байдужість до свого вбрання, неохайність, про що свідчать такі деталі як напіввідірвані гудзики на пальті та подерті рукавички. Софія – дуже тонка й складна натура, обдарована музикантка.

«Вона вічно шукала гармонії. В людях, в їх відчутті, в їх відносинах до себе і до природи...»

Дівчина була скромна, для неї було важливо не обтяжувати тих, хто її оточує, своєю присутністю, не заважати їм. Її переповнювали сильні переживання, проте вона приховувала їх, постійно стримувала себе.

На долі дівчини позначилося надзвичайно сильне кохання до одного чоловіка, що виявився негідним її: злякався її надто сильних почуттів і втік, зрадив її, одружившись із дочкою багатія. Відтоді в душі Софії щось зламалося, всі свої почуття вона віддавала лише музиці.

Смерть Софії стала наслідком цілої низки ударів долі. Зрада коханого, смерть тяжкохворої матері, одруження дядька та його відмова оплатити омріяне навчання в консерваторії у Відні й нарешті обрив струни на її улюбленому фортепіано: *«зворушення, яких зазнала, були засильні і наступали заскоро, одне по другім, щоб їм могла опертися її фізична сила. Побороли її».*

Питання та завдання до контролю знань студентів

1. З чого розпочинається твір?
2. На що налаштовує вступ, в якому мова йде про ставлення до музики?
3. З ким знайомить нас героїня?
4. Як виглядало помешкання подруг?
5. Що ми дізнаємося про Ганну?
6. Як вона сама себе характеризує? Як ви можете прокоментувати її слова?
7. Про що мріють дівчата?
8. Чи можна назвати ці мрії феміністичними?
9. Хто, на вашу думку, домінував у цій дружбі?
10. Як Марта говорить про вплив на себе Ганни?
11. Чим відрізнялася вдача дівчат?
12. Чому, на вашу думку, вони змогли подружити, хоча були настільки різними?
13. Чому Марта не гнівалася на подругу?
14. З якою проблемою стикнулися подруги? Як вони намагалися її вирішити?
15. Як відреагувала Ганна, коли отримала карточку від консьєржа?
16. Що дізналася Марта про Софію Дорошенко на практичних заняттях з англійської? Як вона описує Софію, коли звернула на неї увагу під час занять?
17. З якими душевними переживаннями зустрілася Марта? Як це описано у творі?
18. Чим відрізнялися погляди подруг на кохання?
19. Яким було знайомство дівчат із Софією?
20. Як Софія відреагувала, коли побачила «холоднечу» від Ганни? На які риси характеру Софії вказує така відповідь?
21. А як відреагувала Софія, коли дівчата погодились прийняти її?
22. Що ми дізнаємося про Софію, коли дівчата починають жити разом?
23. Як змінилося ставлення Ганни до Софії?
24. А що Софія говорила про Марту? А що говорила про Ганну?
25. За яких обставин Марта вперше почула «Меланхолійний вальс» у виконанні Софії? Як це виконання описано у творі?
26. За яких обставин Софія розповіла про своє нещасливе кохання? Що саме вона розповіла?
27. Чому Софії треба було згодом від'їхати? Якою вона повернулася? Чим почала займатися?
28. Які гарні новини приніс травень?
29. Чи можна сказати, що мрії дівчат реалізувалися?
30. Що сталося з фортепіано? Як це вплинуло на Софію?

31. Чому зламана струна фортепіано зламала і Софію?
32. Як називається художній засіб, який використовує письменника?
33. А як склалася доля Марти та Софії?
34. Чи можна сказати, що всі їхні бажання реалізувались?
35. Які враження у вас від цього твору?
36. Що відрізняє твір з-поміж інших прочитаних?

Домашнє завдання

1. Опрацювати матеріал лекції ([1], с. 166-168).
2. Виконати тестове завдання, розміщене на платформі Moodle.

«Покутська трійця». Василь Стефаник. Загальний огляд творчості. Новела «Камінний хрест»: психологічна новела про трагедію людини, позбавленої можливості жити і працювати на рідній землі; історична основа твору; драматизм конфлікту.

Мета Знати основні віхи життєвого і творчого шляху письменника.

заяття Уміти прокоментувати зміст новели «Камінний хрест» як модерністського твору, пояснювати сюжетно-композиційні особливості, емоційно напружений драматизм ситуації. Схарактеризувати образ головного героя Івана Дідуха. Уміти розкрити історичну основу новели, пояснити багатозначність символіки камінного хреста, горба, прізвища головного героя.

Виховання співчуття, співпереживання до людини в драматичних напружених життєвих ситуаціях. Усвідомлення того, що прагнення готовності допомогти є виявом громадянської позиції людини.

Час – 2 академічні години

Час – 80 хвилин

План проведення лекції

- 1 «Покутська трійця».
- 2 Загальний огляд творчості Василя Стефаника.
- 3 Новела «Камінний хрест»:
 - 3.1 Масова еміграція українських селян;
 - 3.2 Історія написання новели;
- 4 Психологічна новела про трагедію людини.

Теорія літератури: експресіонізм, діаспора, міграція;

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.: іл.
2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
3. <https://shkola.in.ua/1696-ukrainska-literatura-10-klas-avramenko-2018.html>
4. <https://shkola.in.ua/1698-ukrainska-literatura-10-klas-borzenko-2018-stand.html>
5. <https://www.ukrlib.com.ua/bio/author.php?id=11>
6. Стефаник, В. Камінний хрест [електронний ресурс] / Василь Стефаник -

ВСТУП

Стефаник — це митець з Божої ласки. Він досконало володіє формою і має подиву гідний смак у доборі своїх творчих засобів. Він уміє найпростішими засобами справити якнайбільше враження.

Іван Франко

*Живуть землі співучої сини
В Америці, Канаді й Аргентині.
Їм сняться рідні села і лани,
І очі мавок, незбагненно сині.
Летять роки, як сиві журавлі,
Немов журба, сльоза лягла на вії,
І не дає заснути до зорі
Щемлива, наче пісня, ностальгія...*

Журавлі відлітали у вирій. Відлітали, щоб ніколи не повернутися. Безмежна туга і печаль розноситься по світу від того плачу журавлиного. І ось уже більше століття минуло тому, здається, вічному і безконечному пташиному лету, а зранене серце щемить і тужить; і скочується пекуча скорботна сльоза у роз'ятрене серце матері — України. Для неї однаково дорогі всі її діти, де б вони не жили. І неможливо виміряти, досягнути її, нашу і їхню тугу. Хто ж ті журавлі, що не змогли дочекатися весни на Батьківщині, відлетіли у вирій і так надовго там залишились? Це наша українська родина, розкидана по Америці, Бельгії, Бразилії, Канаді, Новій Зеландії. Та хіба перелічиш всі її притулки?

Ще будучи студентом Краківського університету Стефаник стає свідком першої хвили української еміграції. Запеклися в мозку і серці страдницькі обличчя тих, хто назавжди відправлявся на чужину під тужливий стогін-спів.

У творчості В. Стефаника відчуваються риси нової творчої манери, напряду — модернізму, зокрема експресіонізму.

Теорія літератури:

Експресіонізм (від франц. expression — вираження). На межі XIX-XX ст. в європейському малярстві, а згодом і в музиці та літературі на противагу імпресіонізму утверджується новий стиль — експресіонізм. До найвизначніших експресіоністів належали художники: голландець Ван Гог, француз Поль Сезанн, Поль Гоген, німецький композитор Ріхард Штраус, австрійський письменник Франц Кафка. В українській літературі цей стиль започаткував Василь Стефаник.

Експресіоністи виробляють новий тип психологізму, вони намагаються не атомізувати, розщеплювати психіку людини, а знаходити спільну основу (частку Творця) в людині, рослині, тварині — в усій природі. Експресіоністи висували перед собою завдання проникнути не в реальний світ речей і явищ, а у світ незримий, духовний.

Основні ознаки експресіонізму:

— увага до простих характерів;

- прагнення віднайти першовитоки, корені зла в людському суспільстві;
- заглиблення у проблему вини і кари;
- дослідження сенсу страждання і смерті людини;
- висвітлення протилежних понять «прекрасне — потворне»;
- захоплення ідеєю всезагального взаємозв'язку всього суцього.

Творці цього літературного стилю відродили давню істину: не можна навіть квітку зірвати, щоб при цьому не стривожити зорі, бо весь Космос є нерозривною цілісністю.

1 «Покутська трійця»

Покутська трійця — умовне об'єднання трьох українських письменників Василя Стефаника, Леся Мартовича та Марка Черемшини. Назва походить від регіону, оскільки усі троє походили з Покуття.

Назву *Покутська трійця*, очевидно, отримали з легкої руки Івана Франка, оскільки саме він брав активну участь у становленні та формуванні таланту Стефаника, Мартовича та Черемшини. Завдяки постійній та тісній співпраці молоді письменники пройшли так звану Франкову школу та сформувалися під його безпосереднім впливом.

Про ознаки, які об'єднали письменників нової генерації, найкраще сказав Іван Франко: *«Переважаю хлопські сини походженням, соціалісти з переконання, молоді письменники, взялися малювати те життя, яке найліпше знали, — сільське життя»*.

Отже, можна виділити такі ознаки, притаманні письменникам Покутської трійці:

- Вік — почали творити у молодості;
- Походження — родовід вели із нижніх верств суспільства;
- Тематика — в основі творів лежало вкрай важке життя селян Покуття, Буковини та Галичини за часів правління Австро-Угорщини;
- жанрова своєрідність — незважаючи на традиційність тематики, Стефаник, Мартович та Черемшина (значною мірою під впливом Франка) формувалися як письменники-модерністи. Скажімо, це виявлено у новій формі зображення тематики села — створення новел, етюдів.

Таким чином, працюючи в одному напрямку, але маючи власний та оригінальний стиль, кожен із письменників — Василь Стефаник, Лесь Мартович, Марко Черемшина — зробили свій внесок як індивідуально, так і колективно в умовному об'єднанні — Покутська трійця.

2 Загальний огляд творчості Василя Стефаника

Народився Василь Семенович Стефаник 14 травня 1871р. в с. Русові (тепер Снятинського району Івано-Франківської області) в сім'ї заможного селянина.

1883р. Стефаник вступає до польської гімназії в Коломиї, де з четвертого класу бере участь у роботі гуртка гімназичної молоді. Учасники гуртка вели громадсько-культурну роботу серед селян (зокрема, організовували читальні).

Стефаник-гімназист починає пробувати сили в літературі. Зі своїх перших творів Стефаник опублікував без підпису лише один вірш. У співавторстві з Мартовичем написав два оповідання: «Нечитальник» (1888) та «Лумера» (1889).

У 1890р. Стефаник у зв'язку із звинуваченням в нелегальній громадсько-культурній роботі змушений був залишити навчання в Коломиї і продовжити його в Дрогобицькій гімназії. Там він брав участь у громадському житті, став членом таємного гуртка молоді, особисто познайомився з Франком, з яким потім підтримував дружні зв'язки.

Після закінчення гімназії Стефаник вступає на медичний факультет Краківського університету. Однак, за визнанням письменника, з тією медициною «вийшло діло без пуття». Замість студіювання медицини він поринає у літературне і громадське життя Кракова. Тут існувало товариство студентів-українців «Академічна громада». Більшість студентів, які належали до нього, тягнулися до радикальної партії. До них приєднався і Стефаник. У студентські роки він особливо багато читає, пильно стежить за сучасною літературою, зближується з польськими письменниками.

Стефаник-студент бере активну участь у громадському житті рідного Покуття, розширює творчі контакти з українськими періодичними виданнями, активізує свою діяльність як публіцист. Після опублікування в 1890р. першої статті — «Жолудки наших робітних людей і читальні» — він у 1893 — 1899 рр. пише і друкує в органах радикальної партії «Народ», «Хлібороб», «Громадський голос» та «Літературно-науковому віснику» ряд статей: «Віче хлопів мазурських у Кракові», «Мазурське віче у Ржешові», «Мужики і вистава», «Польські соціалісти як реставратори Польщі *od morza do morza*», «Книжка за мужицький харч», «Молоді попи», «Для дітей», «Поети і інтелігенція».

1896 — 1897 рр. — час особливо напружених шукань Стефаника. Намагання його відійти від застарілої, як йому здавалося, описово-оповідної манери своїх попередників на перших порах пов'язувалося з модерністичною абстрактно-символічною поетикою. У 1896 — 1897 рр. він пише ряд поезій у прозі і пробує видати їх окремою книжкою під заголовком «З осені». Та підготовлена книжка не зацікавила видавців, і письменник знищив рукопис. Кілька поезій у прозі, що лишилися в архівах друзів Стефаника, були опубліковані вже після його смерті («Амбіції», «Чарівник», «Ользі присвячую», «У воздухах плавають ліси», «Городчик до бога ридав», «Вночі» та ін.).

1897р. у чернівецькій газеті «Праця» побачили світ перші реалістичні новели Стефаника — «Виводили з села», «Лист», «Побожна», «В корчмі», «Стратився», «Синя книжечка», «Сама-саміська», які привернули увагу літературної громадськості художньою новизною, глибоким та оригінальним трактуванням тем з життя села.

Проте не всі відразу зрозуміли і сприйняли нову оригінальну манеру Стефаника. Коли невдовзі письменник надіслав нові новели — «Вечірня година», «З міста йдучи», «Засідання» — в «Літературно-науковий вісник», то у відповідь дістав лист-пораду, зміст якого зводився по суті до невизнання манери Стефаника. Це й викликало появу листа Стефаника від 11 березня 1898р. до «Літературно-наукового вісника», адресованого фактично О. Маковою. Він являє собою своєрідне літературне кредо Стефаника, його справді новаторську ідейно-естетичну програму.

Перша збірка новел — «Синя книжечка», яка вийшла у світ 1899р. у Чернівцях, принесла Стефаникові загальне визнання, була зустрінута захопленими відгуками найбільших літературних авторитетів, серед яких, крім І. Франка, були Леся Українка, М. Коцюбинський, О. Кобилянська, стала помітною віхою в розвитку української прози. Автор «Синьої книжечки» звернув на себе увагу насамперед показом трагедії селянства.

Новели «Катруся» і «Новина» належать до найбільш вражаючих силою художньої правди творів Стефаника. Вони стоять поряд з такими пізнішими його шедеврами, як «Кленові листки», «Діточа пригода», «Мати» та ін. Майстерно змальовано в цих творах трагічні людські долі. Героїчний склад художнього мислення Бетховена, невід'ємною ознакою якого є вражаюча масштабність почуттів, думок, картин, можна впізнати в окремих новелах Стефаника («Сини», «Марія»). У листі до редакції «Плужанина» від 1 серпня 1927р. Стефаник, заперечуючи трактування його як «поета загибаючого села», зазначав: «Я писав тому, щоби струни душі нашого селянина так кріпко настроїти і натягнути, щоби з того вийшла велика музика Бетховена. Це мені вдалося, а решта — це література».

У 1900р. вийшла друга збірка Стефаника — «Камінний хрест», яку також було сприйнято як визначну літературну подію. Для другої збірки Стефаника характерне посилення громадянського пафосу (завдяки таким творам, як «Камінний хрест», «Засідання», «Лист», «Підпис»). У другій збірці головне місце займає тема, що хвилювала письменника протягом усього творчого життя, — самотність старість, трагедія зайвих ротів у бідних селянських родин. Цій темі цілком присвячені твори із «Синьої книжечки» («Сама-саміська», «Ангел», «Осінь», «Школа»), новели зі збірок «Камінний хрест» («Святий вечір», «Діти»), «Дорога» («Сніп», «Вістуни», «Озимина»). Цікавить Стефаника вона й у другий період творчості, хоч уже в іншому плані («Сини», «Дід Гриць», «Роса», «Межа»).

1901р. вийшла в світ третя збірка новел Стефаника — «Дорога», яка становила новий крок у розвитку його провідних ідейно-художніх принципів. Це наявне у своєрідній поетичній біографії Стефаника «Дорога» та роком раніше написаній ліричній сповіді «Confiteor», що в переробленому вигляді була надрукована під назвою «Моє слово». У збірці переважають новели безсюжетні, лірично-емоційного плану («Давнина», «Вістуни», «Май», «Сон», «Озимина», «Злодій», «Палій», «Кленові листки», «Похорон»). Тема матері і дитини, жертвності материнської, батьківської любові з'являється в Стефаника у життєвому переплетінні з іншими темами ще в збірці «Синя книжечка». Наявна вона й у збірці «Камінний хрест». У «Літературно-науковому віснику» за 1900р. український читач відкрив для себе Стефаникову новелу «Кленові листки», яка стала окрасою збірки «Дорога».

1905р. вийшла в світ четверта збірка письменника — «Моє слово». В ній уперше була надрукована новела «Суд», яка завершує перший період творчості Стефаника.

У пору імперіалістичної війни і великих соціальних потрясінь, розпаду Австро-Угорської імперії і народження Радянської країни Стефаник знову береться за перо новеліста. Почався другий період його творчості, не такий інтенсивний, як перший, але з чималими здобутками. Хронологічним початком цього періоду можна вважати новелу «Діточа пригода» (написана восени 1916р., а опублікована на початку 1917р.). 1916р. Стефаник пише новелу «Марія», яку присвячує пам'яті Франка. За «Марією» письменник публікує шість новел, які разом із двома названими творами другого періоду («Діточа пригода» і «Марія») склали п'яту збірку — «Вона — земля», видану 1926р.

У 1927 — 1933 рр. Стефаник опублікував ще більше десяти новел.

В останні роки життя Стефаник пише також автобіографічні новели, белетризовані спогади. До них належать такі твори, як «Нитка», «Браття», «Серце», «Вовчиця», «Слава йсу», «Людмила», «Каменярі».

У роки перебування Західної України під владою Польщі Стефаник жив майже безвиїзне в с. Русів, де й писав останні твори у вільну від хліборобської праці хвилину.

3 Новела «Камінний хрест»

Словничок нових понять :

Діаспора (з грец. — розсіювання) — розсіювання по різних країнах народів, вигнаних за межі завойовниками.

Міграція — переселення народів у межах однієї країни в іншу.

Імміграція — в'їзд чужоземців до будь — якої країни на постійне проживання.

Еміграція — переселення із своєї Батьківщини в іншу країну, зумовлене соціально — економічними, політичними або релігійними причинами.

3.1 Масова еміграція українських селян

Суспільно-політичне життя галицьких українців наприкінці 19 ст. було ознаменоване ще однією цілковито новою подією, яка мала важливий вплив на національний рух. Ідеться про початок масової еміграції українських селян до Америки, здебільшого до Канади і США, менше — до Бразилії та Аргентини. Окрім того, селянство виїжджало на сезонні заробітки до Німеччини, Чехії, Румунії, Данії, Франції, Бельгії та у прикордонні російські губернії. Але для розвитку національного життя найбільше значила постійна еміграція. Її масштаби сильно зросли на початку 20 ст. Якщо в 1890—1900 рр. з Галичини емігрувало 78000 чоловік, то впродовж першого десятиріччя 20 ст. виїхало понад 224000 осіб. Еміграція полегшила становище селян, оскільки вона дещо пом'якшила проблему аграрного перенаселення.

Підраховано, що з 1890 по 1913 р. число емігрантів дорівнювало майже третині всього приросту населення за цей період.

Гнані голодом і безземеллям, галицькі селяни поселялися на чужих землях, де виникали цілі краї, заселені українцями. Спочатку еміграція викликала почуття страху серед галицько-українських політиків, оскільки її масовість створювала враження, що зникає головна опора національного руху — українське селянство. Але вона несподівано обернулася доброю стороною: американські емігранти і європейські сезонні робітники велику частину заощадженого заробітку переказували додому. Кінець 19 — початок 20 століття ознаменувався для Галичини посиленням еміграції внаслідок мізерної платні за 17-18-годинний день влітку, роботу «за сніп» та інші кабальні форми визиску й безправ'я.

Стефаник не раз чув скарги селян на те, що земля родить лишень три колоски: один цареві, один шинкарю, один панові й попу, а четвертого для мужика не було. «Усі вони... ноги збивали, досвітками вже по росі ходили, а четвертого колоска не доробилися». Щастя та достаток трударі сподівалися знайти за океаном.

Західноукраїнського селянина знала вся Європа. Селяни працювали на шахтах Франції, Бельгії. Уряди США, Канади, Бразилії заохочували масове переселення з-за кордону. На кінець XIX ст.. українська громада в США нараховувала 200 тис. чоловік, українська громада Канади — 24 тис..

Треба сказати, що Канада займає 2 місце на американському континенті за кількістю українців, що проживають там. Значними центрами проживання українців є міста Едмонтон (60 тис. чол.). Вінніпег (35 тис. чол.)

3.2 Історія написання новели

Коли Василь Стефаник навчався у Кракові, йому доводилося спостерігати, як мандрують у світи його земляки — емігранти. Враження було гнітюче, розпачливе:

« Еміграція! Я бачив і ще бачив тут, на двірці, тоту еміграцію. Гонить їх голод з дому за світові води... Море сліз, ціле пекло муки!..»

Темні селяни, які ніколи раніше не були за межами свого повіту, тяжко орієнтувалися у чужому краю, ставали жертвами обману, шахрайства, не вміли себе обстояти. Ситуація ускладнювалася тим, що емігрантами були переважно заможні господарі, які в селі мали повагу й авторитет, а тут, у безнадійному чеканні, їх принижували, вважали « бидлом», не мали за людей.

На Краківському вокзалі, проводжаючи земляків у далеку Америку, Стефаник бачив сині, спечені губи, підпухлі від плачу дитячі очі, чув захриплі від голосінь та зойків голоси матерів.

У листі до своєї дружини Ольги Гаморак від 21 квітня 1899 року він пише:

« У п'ятницю приїхало їх 800 душ ранісінько, не вилізали з возів, але випадали, не сідали до другого поїзду, але здобували його штурмом. Жінки бігали і верещали за згубленими дітьми, урядники одного — двох мужиків силоміць пхали до воза, хоть той молив їх, що жінка з дитиною

десь пропала, а публіка дивилась на то і перестрашено питалася, що то є і хто лишився на тій землі, що емігранти покинули.»

Такі картини Стефаник часто спостерігав, вони мучили його, не давали не тільки спати, а й жити. Новела « Камінний хрест» і стала тими « муками, сльозами та кривавим криком» народу, які письменник передав через монолітний образ Івана Дідуха.

Новела була написана в лютому 1899 року. Сам письменник дуже любив цей твір. Саме в цьому творі він найбільше порушує питання еміграції.

Прочитавши новелу « Камінний хрест», Ольга Кобилянська писала Стефанику:

« Страшно сильно пишете Ви. Так, якби –сьти витесували потужною рукою пам'ятник для свого народу... Гірка, пориваюча, закривавлена поезія Ваша, котру не можна забути...»

Наприкінці 60-х – на поч. 70-х років XIX століття почався масовий рух з українських земель, якому судилося відіграти таку значну роль у житті нашого народу та народів, що приймали еміграційний потік.

Саме 7 вересня 1891 року ступили перші українці на землю країни Кленового листу. Ними були Василь Єленьяк та Іван Пилипів, галицькі селяни з Несилова Івано – Франківської області, які переїхали в Канаду на пароплаві « Орегон».

Вони були перші. А за ними одна одну доганяли хвилі переселення. Прибувши до Вінніпегу, шукали за землею в Маніботі, працювали у фермерів.

На Різдво того ж 1891 року Пилипів був уже вдома. До нього підходили люди, як звичайно, розпитували: як і що?

- Тікайте звідси, тікайте, бо тут землі не маєте, а там земля. Ви тут попихачі, а там будете господарями, - говорив він.

Новела написана на основі реальних подій. Прототипом Івана Дідуха була реальна особа – русівський селянин Стефан Дідух, який дійсно виїхав до Канади і листувався з письменником. Через 36 років після написання новели Стефаник у листі до онука Стефана Дідуха писав: « Зараз по їх від'їзді я написав оповідання « Камінний хрест», де є дослівні думки Вашого небіжчика діда майже в дослівнім наведенню. Це, так сказати, мій довг, сплачений Вашому дідові в українській літературі, він, же, ваш дідусь, мав в моїй молодості великий вплив...» Письменник замінив ім'я Стефан на більш поширене Іван, а камінне поле замінив більш виразним образом безплідного горба.

3 Психологічна новела про трагедію людини

Новела «Камінний хрест» (1899) — видатне явище української новелістики. Перший розділ — це живописний портрет Івана Дідуха з авторськими екскурсами в його біографію. Щось незвичне в художній практиці Стефаника, хоч далеко і нове. Досить згадати, якими невичерпно багатими були творці народної поезії, чи такі майстри художнього портрета, як М. Коцюбинський, Марко Черемшина в зіставленні зовнішності героя зі світом природи, а саме таке зіставлення і становить типологічну ознаку живописного портрета, «Дід підвів мале, як грудочка сухої землі, лице, аби його діти били. Лице металося, гейби розсипалося, а сухі руки моцювали курмей. Увесь дід задрожав дознаки так, як старий підрубаний дуб, що має скотитися стрімголов у пропасть, аби там зігнати».

Портрет свого персонажа Стефаник подає у зіставленні з конем. «Відколи Івана Дідуха запам'ятали в селі газдою, відтоді він мав усе лиш одного коня і малий візок із дубовим дишлем. Коня запрягав у під-руку, сам себе в борозну; на коня мав ремінну шлею і нашільник, а на себе Іван накладал малу мотузяну шлею. Нашільника не потребував, бо лівою рукою спирав, може, ліпше, як нашільником.

То як тягнули снопи з поля або гній у поле, то однако і на коні, і на Івані жили виступали, однаково їм обом під гору посторонки моцувалися, як струнви, і однако з гори волочилися по землі. Догори ліз кінь як по леду, а Іван як коли би хто буком по чолі тріснув, така велика жила напухала йому на чолі. Згори кінь виглядав, як би Іван його повісив на нашільнику за якусь провину, а ліва рука Івана обвивалася сітею синіх жил, як ланцюгом із синьої сталі».

Таке зіставлення красномовно свідчить про виснажливу працю селянина, по-друге, набуває символічного значення: людина доведена до стану робочої худоби, ба навіть гіршого.

Після десятирічного перебування у війську Іван повернувся додому. Батьків не застав. Вони померли, залишивши у спадок хатчину і горб «щонайвищий і щонайгірший над усе сільське поле». На нього витратив Дідух молодечу силу, на ньому скалічився, постарів і став господарем. Не багатем, але свій шматок хліба був. А тепер, на старість літ, господарство, налагоджене такою каторжною працею і неймовірними зусиллями, Дідух добровільно залишає.

Наступні шість розділів містять у собі цілий комплекс складних почуттів героя, формуючи найголовніше — трагізм розставання з рідною землею. Кожний розділ готує й обґрунтовує перехід до наступного, створюючи картини безперервних змін душевного стану Дідуха.

Пройнятий страшною тугою, Дідух почував себе як камінь, викинутий хвилею на берег. Та й весь він неначе закам'янів. Дивиться отупіло поперед себе і нікого не бачить. Механічно частує гостей, підтримує загальну розмову, заспокоює дружину і зривається. «Озмить та вгатить ми сокиру отут у печінки, та, може, той жовч пукне, бо не витримаю! Люди, такий туск, такий туск, що не пам'ятаю, що си зо мною робить!» Причину тої туги Іван пояснює людям у третьому розділі: це любов до рідної землі й вимушена розлука з нею. Намагаючись розвіяти сумний настрій Івана, сусіди розраджують: «То вже, Іване, пропало, а ви собі туск до голови не припускайте. За цим краєм не варт собі туск до серця брати! Ця земля не годна кілько народу здержіти та й кількі біди вітримати. Мужик не годен, і вона не годна, обоє вже не годні. І саранчі нема, і пшениці нема. А податки накипають, що-с платив лева, то тепер п'єть, що-с їв солонину, то тепер барабулю. Ой, ззолили нас, так нас ймили в руки, що з тих рук ніхто нас не годен вірвати, хіба лиш тікати».

У цих словах розради страшна правда селянського життя й еміграції. Особливої надії на краще життя за океаном у селян немає. Недаром Дідух прощається з дружиною перед людьми, як на смерть, і ставить хрест, ніби заживо ховаючи себе. «Хотів-єм кілько памнетки по собі лишити»,— несміливо признається Дідух краянам. Йому стало легше: і від того, що виповів людям свою сердечну таємницю, і від обіцянки односельчан доглядати той хрест. Не зникне безслідно, не розвіється, як лист по полю, пам'ять про нього в людей. І це найважливіше.

Туга поступово огортає і старого Михайла. Разом із Іваном він співає пісню про загублені на кленовому мості літа молодії. «Ловилися за шию, цілувалися, били кулаками в груди і в стіл і такої собі своїм заржавілим голосом туги завдавали, що врешті не могли жадного слова вимовити, лиш: «Ой Іванку, брате!», «Ой Михайле, приятелю!».

Психологічне напруження досягає апогею в шостому розділі. Ним пройняті вже всі присутні. Побачивши подружжя Дідухів у «панському» одязі, «ціла хата заридала. Як би хмара плачу, що нависла над селом, прірвалася, як би горе людське дунайську загату розірвало — такий був плач». Не пам'ятаючи, що робить, Іван «ймив стару за шию і пустився з нею в танець. Люди задеревіли, а Іван термосив жінкою, як би не мав уже гадки пустити її живу з рук». Прийшов до тями, коли побачив хрест (сьомий розділ).

Усі епізоди новели — (прощання, сповідь, жалібний спів, божевільний танець) підпорядковані головному завданню — розкриттю теми народної неволі, людського горя й водночас сподівань трудівників на краще майбутнє.

Життєва доля Івана Дідуха — трагічна. Усі його зусилля змінити життя, покращити його закінчуються безрезультатно. Ніби нічого й не сталося. Подія відбулася, але нічого не змінила. Хіба що збільшилась туга за батьківською хатою, сусідами, селом. Спів Івана й старого Михайла, в якому слова йшли, «як жовте осіннє листя, що ним вітер гонить по замерлій землі, а воно раз на раз зупиняється на кожному ярочку і дрожить подертими берегами, як перед смертю» — підсилює тему народної драми, нездійснених поривів і стремлінь, марно втрачених сил молодості. І цей сумний спів старими мозолистими голосами стає алегоричним виразом народного горя і страждань.

Новела «Камінний хрест» багата на символічні деталі й образи. Це стосується насамперед камінного хреста, що символізує нестерпні муки й терпіння не тільки Івана Дідуха, а й всього народу, який хилиться під кам'яною вагою гніту, але не падає. І не впаде. Витримає, як витримав Дідух, самотужки висадивши хрест на горб.

Символічність новели (викинутий на берег камінь, могила — Канада, камінний хрест) ліризує її, наповнює внутрішньою силою, що дихає людяністю і любов'ю.

Отже, Іван Дідух став символічним втіленням драматичної долі галицького селянства кінця XIX — початку XX століть, узагальнював характерні явища буття народу, його пошуки щастя. Щоб змалювати таку епохальну тему, новеліст вдався до стильової манери експресіонізму, проектуючи картину світу через призму експресії, нанизування вражень про світ, яскравої образності, до пристрасного утвердження ідеалів гуманізму, свого занепокоєння долею людства. Невипадково новелу «Камінний хрест» відразу переклали польською мовою Владислав Оркан, а німецькою — Йосип Роздольський.

В. Стефанік не розглядає економічних відносин у селі, не розповідає про долю емігрантів. Він акцентує увагу на душі героїв, почуттях, душевних муках селянина, викликані розлукою з селом, тобто на внутрішньому світі героїв. Мова героїв уривчата, «нервова», фрази динамічно-експресивні, є багато образів-символів. Ці ознаки зближують твір з явищами європейської прози, які дослідники відносять до експресіонізму.

За жанровими ознаками - оповідання, але за аналогією до багатьох інших творів письменника його вважають новелою.

Історія написання: написано під враженнями від масової еміграції галицького селянства за кордон.

Ідейно-художній зміст

Письменник вказував на причини еміграції, зумовленої соціальною несправедливістю, неосвіченістю безправних селян.

Тема: прощання Івана Дідуха із сусідами у зв'язку з його виїздом до Америки. Письменник уважно досліджує суспільні процеси, які змусили хлібороба залишити рідну землю.

Композиція

Експозиція - перший розділ, що знайомить читача з долею Івана Дідуха (працював виснажливо на кам'янистому горбі, що дістався у спадщину; героя прозвали Іваном Переламаним через те, що праця зігнула його в дугу).

II - VII розділи - епізоди сповіді героя перед сусідами за своє життя. Усі монологи Івана (як засіб індивідуалізації персонажа) обертаються навколо образу горба, на якому встановив на пам'ять землякам камінний хрест з вибитими іменами. В експозиційному першому розділі відразу ж показано, як людське життя Івана пливе одним потоком з худоб'ячим. Бо ж обидва — і господар, і його єдиний кінь, - одягли шлеї, на обох набухли жили, коли вони возили гній на той « горб щонайвищий і щонайгірший над усе сільське поле».

Експозиція

Розповідь про повернення Івана Дідуха з 10 років служби у війську, про горб, що залишився йому у спадок. Тяжка праця на горбі.

Зав'язка

Прихід гостей до хати Івана. Прощання з односельцями. Зізнання Івана у тому, що самому тоскно на душі.

Екскурс в минуле

Розповідь Івана про те, як сини дійшли до думки про виїзд. "Два роки нічого в хаті не говорилося, лише Канада та й Канада...". Він дуже жалкує, що молодь не хоче триматися землі своїх пращурів.

Розвиток дії

Гості пригощаються, ведуть розмови. Іван з Михайлом співають, як у молоді літа.

Кульмінація

Син нагадує батькові, що пора виходити. Люди плачуть. Іван з дружиною пускаються в танок. Сини силоміць виносять обох з хати.

Розв'язка

Односельці проводжають сім'ю Дідухів. Іван іде танцюючи. Уся процесія зупиняється біля хреста, що Іван поставив на горбі. Чоловік каже жінці, щоб знала, що там викарбувані їхні імена.

Образ камінного хреста символ страдницької долі селянина, який усе життя гірко працював на землі і все одно змушений її залишати, бо вона не спроможна його прогодувати.

Питання та завдання до контролю знань студентів

1. Чи відобразилося у творчості В. Стефаника його шкільне дитинство? Свою відповідь підтвердіть конкретними прикладами.
2. У назві літературного твору зазвичай сконцентровано його тему («Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького) або ж ідею («Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного та Івана Білика). Поміркуйте, що хотів сказати читачеві В. Стефаник назвою новели «Камінний хрест».
3. Який епізод новели «Камінний хрест» кульмінаційний? Прокоментуйте його.
4. Яка експресіоністична ознака є найяскравішою в новелі «Камінний хрест»?
5. Випишіть діалектизми та визначіть їх загальноновживані відповідники з новели «Камінний хрест». Яку роль вони відіграють у творі?
9. Що символізує хрест у новелі?
10. Чи актуальна в сучасній Україні проблема, порушена в новелі «Камінний хрест»?

ВИСНОВКИ

Так само, як кинутий у воду камінь збурює увесь ставок, так Іван з конем, працюючи, залишає за собою розпачливе волення тисяч душ кліщами давило серце В. Стефаника, щоб потім вихлюпнути слізьми кривавий «Камінний хрест».

Отже, кожен у цьому житті несе свій хрест. Велетням духу роковано впродовж усього свого життя нести хрест вселюдської муки. Стефаників хрест аж почорнів з розлуки бо пустив він свою душу в душу народу. І людський біль цідився крізь його серце і ранив до крові, застерігаючи: "Не пиши так, бо вмиєш". Він писав тяжко і страшно, ніби витесував потужною рукою пам'ятник своєму народу. А з його роз'ятреної душі сочилася, темна, як кров, поезія болю, котру навіть хотів би забути, та не годен.

«Волів би-м дохтором стати й від смерті людей рятувати, ніж всі людські муки на папір згортати й серцем народним голосити, знаючи, що ліку й ради на це нема», - плакав Василь над домовиною свого батька.

Трагедія, що відбулася століття тому в хаті героя новели Василя Стефаника Івана Дідуха, у його зболеній душі, душах сотень тисяч галичан, спонукає нас замислитися над сенсом життя, долею України власною. Висновок робіть самі. Я лише хочу застерегти: якщо наважитесь на вирішальний крок, робіть його розважливо, бо тільки в ріднім краї навіть дим солодкий та коханий. І немає на світі іншої України, немає другого Дніпра.

Творчість Василя Стефаника піднесла українську літературу до світових вершин. Передусім, його твори сповнені національного колориту і написані, за словами Івана Франка, крізь призму чуття і серця. Автор порушив загальнолюдські проблеми буття людини, оригінально інтерпретував на українському ґрунті вічні образи і сюжети, пов'язані з міфічними, архаїчними та біблійними образами. Його новели, написані в річищі експресіонізму, мали і мають великий вплив на читача, викликають захоплення у людини ХХІ століття. Це свідчить не тільки про національне, а й світове значення творчості Василя Стефаника.

Домашнє завдання:

1. Опрацювати матеріал лекції ([1], с. 169-178).
2. Виконати тестове завдання, розміщене на платформі Moodle.

Володимир Винниченко. Загальний огляд життя та творчості, громадської та політичної діяльності.

Новела «Момент». Поєднання в ній реалістичного змалювання дійсності і філософського підтексту (плинність життя, щастя людини, мить – частинка вічності тощо).

Образ Панни - втілення ідеї вічної жіночності, краси. Імпресіонізм новели.

Мета знати основні моменти життя, творчості громадської і політичної діяльності
заняття письменника. Поглибити знання про «малу прозу» В.Винниченка, її особливості; допомогти студентам усвідомити ідейно-художні особливості твору, його філософський підтекст; розвивати навички аналізу прозових творів малих форм, визначення їх жанрових та стильових особливостей, висловлення власних думок щодо прочитаного; виховувати оптимістичне світобачення, любов до художньої літератури

Час – 2 академічні години

Час – 80 хвилин

План проведення лекції

1. Життєвий шлях Володимира Винниченка
 - 1.1. Навчання та початок політичної діяльності
 - 1.2. Винниченко-політик в боротьбі за вільну Україну
 - 1.3. За кордонами рідної України
2. Рання проза Володимира Винниченка (1902-1907)
3. Стильові тенденції в новелі В. Винниченка «Момент»
4. Літературознавчий аналіз новели «Момент»
5. Характеристика персонажів

Теорія літератури: підтекст

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.: іл.
2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
<https://shkola.in.ua/1696-ukrainska-literatura-10-klas-avramenko-2018.html>
<https://shkola.in.ua/1698-ukrainska-literatura-10-klas-borzenko-2018-stand.html>
Винниченко В.- біографія [електронний ресурс] /
<https://ukrclassic.com.ua/katalog/v/vinnichenko/152-volodimir-vinnichenko-biografiya>
Винниченко, В. Момент [електронний ресурс] / Володимир Винниченко -
<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2935>

Опорний конспект та відеоматеріали у відповідній темі на платформі Moodle

ВСТУП

Володимир Винниченко — письменник, політик, громадський діяч — визначна постать в історії суспільного й культурного життя. Тривалий час цей письменник і його творчість були під забороною в Україні, його ім'я замовчувалося або пов'язувалося з іменами «ворогів народу», «українських буржуазних націоналістів», і лише зараз він повертається в нашу національну свідомість і мовно-літературний процес. Автор, художня спадщина якого на багато років була захована в сумнозвісні спецфонди бібліотек і популярної хіба що в українській діаспорі. Унаслідок цього його твори не друкували в материковій Україні й не використовували як ілюстративний матеріал у радянських словниках.

У наш час спостерігається посилений інтерес до особистості Володимира Винниченка, «творчість якого ознаменувала новий напрям розвитку української літератури, слава якого гриміла на рідній землі майже три десятиліття, письменник, якого було грубо, безжально викинуто з пантеону національної культури, книги якого було вилучено з бібліотек, а на ім'я накладено ідеологічне табу»,— так характеризує Володимира Винниченка М. Г. Жулинський.

1 Життєвий шлях Володимира Винниченка

1.1 Навчання та початок політичної діяльності

Народився Володимир Кирилович Винниченко 16 липня за старим стилем 1880 р. у селянській родині в селі Веселий Кут Єлісаветградського повіту на Херсонщині (тепер – Григорівка Кіровоградська область); навчався у сільській початковій народній школі, згодом у Єлісаветградській чоловічій класичній гімназії, та не закінчив її, бо треба було добувати якісь кошти на прожиття. Наймитував у поміщиків; йому судилося зазнати того, що й іншим селянам-бідарям, заробітчанами, – жорстоку експлуатацію, приниження людської гідності, голод, духовну сліпоту й відчай, що вибухає сліпою помстою.

У Златополі В. Винниченко екстернатом складає іспити за середню школу і з 1900 року стає студентом юридичного факультету Київського університету. Уже 21-річним бачимо його серед активістів української соціал-демократії. Спочатку він входить до складу Революційної Української Партії (РУП), заснованої в Харкові 11 лютого 1900 р. У жовтні 1905 р. РУП

реорганізувалася в УСДРП (Українська соціал-демократична робітничка партія) – і Винниченко став одним з її лідерів.

Програма УСДРП передбачала ліквідацію самодержавства і встановлення демократичного ладу в Росії, ліквідацію залишків феодалізму в соціально-економічній сфері, право націй на самовизначення, запровадження свободи слова, друку, маніфестацій тощо. Своїми програмовими положеннями УСДРП була пов'язана як з РСДРП, так і з рештою українських партій. Але цікаво, що і з тими, і з тими вона перебувала у... стані постійного конфлікту. За словами історика, «якщо у першому випадку «агресором» виступали російські соціал-демократи, котрі припускали можливість існування будь-якої національної соціал-демократії, крім української; то в іншому – саме УСДРП виступила ініціатором роздмухування «класової боротьби» всередині українства».

Щодо Володимира Винниченка ця загальна ситуація доповнювалася деякими суттєвими відтінками, що про них точно сказав Євген Чикаленко, – він дуже добре знав вдачу свого «хрещеника»: хоч Винниченко і належав до соціалістичної партії, писав Є. Чикаленко, проте «я вважаю, що по вдачі своїй він швидше анархіст».

Чикаленко мав на увазі імпульсивну, амбіційну, затяту натуру Винниченка, у якому постійно жив той дух протиривства, який ще з гімназійних часів створював йому репутацію *enfant terrible* (жахливої дитини), а пізніше – вічного порушника правил». У політиці, літературі, просто в повсякденні. «Натура – як у тура», – зауважив в одному з листів Є. Чикаленко і мав, звичайно, рацію.

1.2 Винниченко - політик в боротьбі за вільну Україну

4 лютого 1902 р. Володимира Винниченка вперше заарештували. Після кількох місяців перебування в Лук'янівській тюрмі його випустили, але з університету виключили, в Києві жити заборонили, а невдовзі забрали на військову службу в 5-му саперному батальйоні («автопортрет» Винниченка тієї пори знаходимо в його «армійському» оповіданні «Боротьба»).

Відтоді письменник не припиняє політичної діяльності. Тому вирушає на Полтавщину, де продовжує революційну агітацію. Врешті решт його забирають у солдати. У війську юнак і далі веде пропагандистську роботу, налагоджує зв'язки з революційною молоддю поза казармами. Все це мало б закінчитися новим арештом, але Винниченко не став його чекати і 1-го лютого 1903 р. втік із війська, подавшись за кордон, у Галичину. Там він співпрацює у газетах РУПу, пише брошури й листівки, переправляючи їх разом з іншою нелегальною літературою на Наддніпрянщину. Нелегально переходить кілька разів кордон із забороненою революційною літературою, та потрапляє до рук жандармів. Пригадали йому тут і дезертирство з армії – та на півтора року ув'язнили в камеру-одиначку Київської Лук'янівської в'язниці та в «дисциплінарний батальйон». Тепер його ув'язнення розтягнеться аж до революційних подій 1905-го.

Коли революційне піднесення пішло на спад, Володимира Винниченка арештували втретє. Сталося це восени 1906 р. І знову – Лук'янівка, яка ставала для нього другою «домівкою». У «третьій політичній» Лук'янівській тюрмі разом з Винниченком чекали наслідків слідства А. Жук, В. Степанківський, С. Єфремов. «Нас обвинувачувано в «українській змові», осередком якої мала б бути редакція «Громадської думки», – згадував згодом В. Степанківський. – Там, на Лук'янівці, аби не гаяти час, Винниченко і я взялися студіювати англійську мову, Єфремов же студіював французьку... Десь під кінець квітня або радше на початку травня 1907 року приятелі Єфремова розстаралися й вибрали його на поруки. Опісля незабаром вийшов на волю й Винниченко – під заставу 500 карбованців, що заставив за нього Чикаленко. Виходячи,

Винниченко обіцяв мені, що вибере й мене, та й справді зробив це за якийсь, може, тиждень... Нам суд було призначено на 12 жовтня того ж таки 1907 року».

У день, коли мав відбутися суд, Винниченко і В. Степанківський перейшли австрійський кордон. Потяглися роки життя в еміграції... Завершувався цілий період у політичній і літературній біографії Володимира Винниченка...

Володимир Винниченко проживає в Австрії, Франції, Швейцарії, Італії. Для політичної роботи приїздить нелегально в Україну, а в 1914-1917 рр. Переховується від поліції як на батьківщині, так і в Москві, співробітничав в журналі «Украинская жизнь».

Перші його твори – поема «Повія» та оповідання «Народний діяч», написані 1901 р. Першим же твором, що з'явився друком на сторінках «Киевской старины» 1902-го, була повість «Сила і краса» (згодом прибирає назву «Краса і сила»). Пише багато, друкується часто, молодим прозаїком цікавляться відомі літератори, популярні журнали й видавництва. Пам'ятався його лист «О морали господствующих и о морали угнетённых» (1911), в якому революціонер і письменник писав: «Я искренне и горячо протестовал против социальных несправедливостей, во имя этого протеста шёл в тюрьму, готов был идти на смерть (!!!) за торжество своих политических и социальных убеждений».

Письменника глибоко вражає хворобливе, патологічне, егоцентричне в людині, незважаючи на те, до якого світу – буржуазного чи пролетарського – вона належить. Він із тривогою спостерігає наростання таких суспільних настроїв і переживань, які сприяють формуванню здеморалізованих, одержимих ідеєю насильства в здобутті влади, спраглих до помсти фанатиків у подібні гордіх «надлюдей», які готові в ім'я досягнення мети підкорити й партійних і безпартійних, добрих і злих, чесних і моральних (драма «Щаблі життя», романи «Чесність з тобою», «Рівновага», «По-свій», «Божки», «Хочу», «Записки Кирпатого Мефістофеля»).

Що лишається їм, цим «нічним метеликам», які в пориванні до революційних ідеалів обпекли чисті крильця, як не одягати а себе маску бездумності й моральної всюдозволеності?

Ідейний і моральний розклад буржуазного суспільства, яке «поглинає» душі недавніх ідеалістів, обурює письменника, бо на його очах деморалізується українське суспільство, відкриває своє справжнє обличчя легендарний революціонер-підпільник, великодержавний шовінізм торжествує перемогу над українським національним відродженням (роман «Хочу»). Тому так дратівливо зреагував В. Ленін у листі до Інесси Арманд на роман В. Винниченка «Заповіт батьків», бо не міг сприйняти безжалісного розвінчання моральної деградації соціалістів-революціонерів. Згодом, у період національних змагань 1917- 1920 рр., він з боєм переконується, у яку морально-психологічну прірву може «кидати» людину політика.

У період написання п'єси «Між двох сил», перебуваючи на Княжій Горі, і, здавалося б, щасливою долею «приречений» на творчість, він не заспокоюється, бо вже остаточно «захворів» на політику, і йому несла спокійно споглядати, як у Києві панує гетьман Скоропадський. На глибоке переконання В. Винниченка-соціаліста, тільки вони, перековані, чесні, морально чисті соціалісти, повинні творити нову Україну. Тому політичні компроміси Скоропадського його знову підключають до боротьби. 1 серпня 1918 року гетьманська охоранка заарештовує його. Правда, 4 серпня звільняють із-під варті...

Та він розумів і ту обставину, що народ був розчарований діяльністю Центральної Ради, що його уряд, по суті, нічого не дав селянам і робітникам, а більшовицькі ідеї мали підтримку серед спролетаризованих мас. Спостерігаючи зростаюче невдоволення народу окупацією України кайзерівською Німеччиною, В. Винниченко висуває ідею повстання проти уряду гетьмана Скоропадського та його спільників. Шансів на успіх було обмаль, але перемогу він вбачав в тому, «що ми, українські соціалісти і демократи, що ми, українці, з'єдналися зі своїм народом.

Хай нас розіб'ють фізично, але духовно, національно й соціально, ми поєднані тепер і в слушний час наш голос матиме довір'я в народі нашому».

Перемогу було здобуто, але не ту, на яку очікував В. Винниченко – голова нового уряду Української Народної Республіки – Директорії. Знову ж трагічне непорозуміння. Він виступає за інтереси робітників, а виконавська влада ті інтереси топче. Члени Директорії – патріоти, але тільки патріоти. Вони не революціонери». Усвідомлює, що історія щастя рідного народу не твориться, зате в історію страждань записано вже немало сторінок. В. Винниченко намагається вийти зі складу уряду.

Незабаром із мандатом ЦК УСДРП письменник вирушає за кордон, начебто для участі у міжнародній соціалістичній конференції, але зупиняється в Австрії. Втішається спокоєм, самотністю, намагається взятися до праці, але його думки повсякчасно на Україні. Літо й осінь 1919 р., зима й весна 1920-го – плідні творчі періоди в його біографії. Пише повість «На той бік», тритомну мемуарно-публіцистичну працю про українську революцію «Відродження нації», а головне – поринає в політичну еміграційну діяльність. Вітає встановлення диктатури пролетаріату в Угорщині, обмірковує можливість соціалістичної революції в Західній Європі, виважує, що робити: віддатися улюбленій творчій роботі, жити в спокої, у злагоді з собою, чи знову зайнятися політикою, наштотхуючись а образи й непорозуміння, на непевність і нещадне вимотування нервів і здоров'я? І знову політик перемагає художника.

Його захоплює ідея легального повернення в Україну з метою компромісної співпраці з радянською владою. Він глибоко щодо себе безжально аналізує минулі два роки сходження до державності й доходить висновку, що робив усе, що найбільше топтало його гідність.

1.3 За кордонами рідної України

Після цього Винниченко пориває з УНР. Після закордонної конференції УСДРП 14 вересня 1919 р. Він із кількома колегами виходить з УСДРП і створює у Відні Закордонну групу Української Комуністичної партії, організовує політичний, економічний і науковий тижневик «Нова доба», який починає виходити з березня 1920 року.

На сторінках «Нової доби» він публікує багато своїх статей, де аналізує минулі події, викладає свої погляди та позицію щодо розвитку політичної ситуації в Україні, гостро засуджує політику Директорії і продовжує переговори стосовно виїзду до Москви, наполягаючи на своїх умовах: «Самостійність державна; цілком незалежний, чисто національний український уряд; українська мова в усіх інституціях, урядах, школах; не тільки посереднє, але й безпосереднє, активне національне визволення; незалежне військо, військовий і економічний союз та взаємна найтісніша допомога. Без вирішення цих питань їхати не можу».

Звісно, ці умови, вибудовані, по суті, на принципах конфедерації, не могли бути прийняті, тим паче за відсутності В. Винниченка. Тому він вирішує все ж таки повернутися, щоб домагатися поставленої мети. Свідомо готується «йти а всі труднощі, небезпеки, на кров і вигнання», жертвує затишком, спокоєм, планами улюбленої творчої праці – аби лише була з того якась користь для рідного народу. На цей крок він наважується й тому, щоб своїм прикладом заохотити інших, переконати в необхідності будувати нову Україну.

Письменник 24 травня 1920 р. Разом із дружиною Розалією Яківною з чеським дипломатичним паспортом та з відомим чеським соціал-демократом Яроміром Нечасом і особистим секретарем Олександром Баданом виїздить до радянської Росії.

«Власне, тепер я все більше відчуваю самотність: від антибільшовицьких кіл я відійшов, до більшовицьких не ввійшов. Нема ні одної групи, з якою я почував би себе злитим, яка підтримувала б мене», - занотовує він 31 серпня 1925 року. Тепер він усе частіше задумується

над тим, щоб зосередитися на своїй улюбленій літературній діяльності. Тим більше, що його п'єси «Брехня», «Чорна Пантера і Білий Медвідь», «Закон», «Гріх» перекладаються на німецьку мову і з'являються в театрах Німеччини та інших європейських країн. Друкуються і перекладаються його роман «Чесність з собою», повість «Босьяк»...

На екранах Німеччини в 1922 році демонструється фільм «Чорна Пантера», сценарій якого ґрунтується на п'єсі В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь». Але коли за кордоном твори В. Винниченка друкуються спорадично, то на Радянській Україні видавництво «Рух» подає читачам зібрання його творів у двадцяти трьох томах. Кілька видань було його тритомного роману «Сонячна машина», який, до речі, вперше був надрукований в 1927 році в Харкові; з'явилася й підготовлена за кордоном збірка оповідань «Намисто».

Київський державний драматичний театр імені Івана Франка здійснює постановку написаної в еміграції п'єси «Над». В 1920-1921 роках його п'єси ставилися не лише в Києві і Харкові, але й в Одесі, Львові, Чернівцях, Коломиї, Москві, Петербурзі, театрах Саратова, Самари, Тифліса, Ростова-на-Дону, Баку. Леся Курбас у своєму «Молодому театрі» здійснив постановку п'єс «Базар», «Чорна Пантера і Білий Медвідь», за участю режисера-постановника Ганта Юри у тому ж театрі в 1919 році відбулась прем'єра п'єси «Гріх»...

Творчість Володимира Винниченка майже до середини 30-х років була серйозним і вдумливим об'єктом вивчення в школі, популяризації, літературознавчого дослідження, тобто фактом історії української літератури і явищем тогочасного літературного процесу. Правда, не всі його твори, які він написав за кордоном – в Берліні, Празі, Відні, Франції, – були відомі в нашій країні. А він творив активно – писав і соціально-психологічні драми та новели, соціально-утопічні романи, філософсько-соціологічні праці, кіносценарії, багато малював, намагався переконати міжнародну громадськість персональними зверненнями до політичних діячів і до Організації Об'єднаних Націй в необхідності згуртування всіх миролюбних сил у боротьбі проти війни, за збереження природи, до утвердження принципів організації суспільства і світу на соціалістичних засадах, закликав до «світового миру без бомб і барикад».

Володимир Винниченко публікує в 1949 році політичний маніфест «Заповіт борцям за визволення», бореться з голодом, із нестатками, мріє про завершення свого складного, драматичного, сповненого гірких розчарувань і нереалізованих планів життя на Україні. Та не судилося...

Так і помер він на чужині 6 березня 1951 року на власній садибі біля містечка Мужен департаменту Приморські Альпи у Франції. Там мав він клапоть землі, хату – свій «закуток», в якому з 1934 року разом із дружиною Розалією без необхідних матеріальних достатків проживав останні важкі роки. Чи не найважчими були роки фашистської окупації Франції. Письменник рішуче відмовився від будь-яких форм співпраці з фашистами, перебував під постійною загрозою арешту та депортації.

1. Рання проза Володимира Винниченка (1902-1907)

Передусім – коли у Володимира Винниченка з'явилися перші літературні зацікавлення? За яких обставин і коли саме він розпочав свої проби пера?

Щоб відповісти на ці запитання, слід нагадати кілька дат з біографії письменника.

З 1890 по 1899 р. Володимир навчався в Єлісаведградській класичній чоловічій гімназії. Проте атестат зрілості в цьому навчальному закладі йому не видали, - швидше за все через непорозуміння з адміністрацією гімназії. Документ про освіту він отримав лише в 1900 р., склавши екстерном іспити у Златопільській гімназії (містечко Златопіль тоді було на південній околиці Київської губернії; з 1914 р. входить до складу Новомиргорода, нині районного центру

на Кіровоградщині). Того ж року 20-літній Володимир Винниченко став студентом юридичного факультету Київського університету. Мине небагато часу – і він дебютує як літератор: журнал «Киевская старина» (1902 р., кн. VIII-IX) надрукував його оповідання «Сила і краса», навіяне златопільськими враженнями. Юрій Тищенко, один з перших географів Володимира Винниченка, стверджував, що воно й написано було в Златополі.

Були у Винниченка, проте, і раніші літературні спроби. З його юнацьких творів до нас дійшла тільки поема «Повія» (інша назва – «Софія») – твір зовсім слабкий, проте цікавий з погляду з'ясування творчих орієнтацій молодого єлісаветградця. На неї свого часу, в 1929 р., вже звертали увагу дослідники.

Розшукані автором цих рядків два листи юного Винниченка, що їх він адресував у Львові редакції журналу «Літературно-науковий вісник», допомагають з'ясувати деякі цікаві деталі літературної біографії молодого письменника.

Юнак із Єлісаветграда, який ще й письмом українським не оволодів як слід, мав зухвальство пропонувати редакції поважного львівського часопису свою поему: «Прошу редакцію «Літературно-наукового вісника», як буде яка-небудь спроможність, надрукувати мою «Софію». Я вже раз посилав вам, та Господь її знає, де вона ділася, бо ніякого ні від кого одвіту не маю. Гадаю, що на кордоні не пропустили її через те, що написав її гімназист, а гімназістам, відома річ, нічого ні писати, ні друкувати не можна. Коли ж вам вона непридатна, то благаю надрукувати в якому-небудь другому українському часописі; як і се ж не можна, то прошу одіслати її в Цюрих.

Мені ж, благаю, напишіть (влучає, якщо вона не може бути надрукована), чим вона непридатна. А як надрукуєте, то і об сім сповістіть».

Отже, Винниченко готується вступати до Київського університету. Атестат зрілості він отримав у Златополі 10 червня 1900 р., а студентом став у серпні 1900 р. Таким чином, лист до редакції «Літературно-наукового вісника» Винниченко надсилав, напевне, у проміжку між цими датами.

Цікаво, однак, чому автор «Софії» просить редакцію переслати його рукопис (у разі, якщо поему не надрукують) не назад, у Знам'янку, звідки він надсилав свого листа, а... в Цюрих? Річ у тім, що в Цюриху жила (навчалася?) якась А. Волик; була вона вочевидь людиною досвідченішою в літературних справах, ніж Винниченко. Схоже навіть – мала якийсь зв'язок з «Літературно-науковим вісником», оскільки свій лист до редакції, датований 4 лютого 1900 р., завершувала обіцянкою прислати невдовзі «стихи, за котрі я писала в прошлім письмі». Сам же її лист – це прохання повідомити, як редакція вирішила розпорядитися поемою «Софія».

До «Літературно-наукового вісника» Винниченко надсилав і якесь із своїх ранніх оповідань, теж із проханням «помістити у себе». Тільки вже не із Знам'янки: лист до редакції, датований 29 березня 1901 р., свідчить, що мешкав він тоді (вже студент університету!) в Києві за адресою: вул. Жилянська, 132, кв. 5.

Можна, отже, зробити кілька висновків щодо обставин, за яких починався Винниченко - письменник:

1. Перші літературні спроби В. Винниченка припадають на час ще до його навчання в Єлісаветградській гімназії (не пізніше 1899 р.). В ту пору було, зокрема, написано поему «Софія» («Повія»).

2. Упродовж 1899 – 1900 рр. Винниченко намагається зав'язати творчі контакти з редакцією львівського журналу «Літературно-науковий вісник». У цьому йому сприяє якась А. Волик, студентка з України, яка навчалася в Швейцарії (Цюрих).

3. Частину літа 1900 р., після отримання атестату зрілості в Златопільській гімназії, майбутній письменник провів у Знам'янці, наймаючи помешкання в «г-на Аппановича», де й готувався до вступу в університет і водночас писав.

4. Оповідання «Сила і краса» Винниченко написав не 1900 р. в Златополі (як стверджував Ю. Тищенко), а пізніше, вже в Києві. 1900 р. він міг запропонувати «Літературно-науковому віснику» поки що лише свою юнацьку поему.

Потрібно було ще цілих два роки, щоб його перо стало вправнішим. Дещо із своїх писань студент Винниченко пропонував редакції «Киевской старины». Володимир Науменко, тодішній редактор журналу, запам'ятав, що якесь із принесених Винниченком оповідань він відхилив, оскільки було воно «очень жиденькое». Написане було те оповідання російською мовою.

І все ж дебютував Володимир Винниченко саме на сторінках редакції «Киевской старины». Редакція часопису містилася на вулиці Маріїно-Благовіщенській (тепер – вул. Саксаганського); там же, в будинку під номером 91, мешкав відомий меценат і громадський діяч Євген Чикаленко, на «понеділках» і «суботах» якого бував Винниченко. Євген Чикаленко став його «хрещеним батьком»: оповідання «Сила і краса» було надруковане в «Киевской старине» саме за наполяганням Чикаленка («по моєму напосіданню», – як писав він згодом у «Спогадах»).

Два київські роки, які минули з часу вступу Володимира Винниченка на правничий факультет університету (серпень 1900 р.), і аж до появи в «Киевской старине» оповідання «Сила і краса» (осінь 1902 р.), були надзвичайно бурхливими в його житті. Вступивши до університету, Володимир Винниченко попав у вир подій, якими жив Київ. Студенство бунтувало проти політики уряду, брало участь у робітничих демонстраціях. 1901 р. 183 студенти Київського університету були виключені і віддані в солдати. Зіткнення молоді з владою, однак, не вщухли, тим паче, що студентський рух почав набувати рис організованості.

Загалом на зламі століть український національно-культурницький рух різко політизується. Молодь уже не задовольняється етнографізмом і суто просвітницькою роботою. Виникають українські політичні партії, які висувають демократичні гасла, заносять до програм ідею автономії України. Політичну моду визначає соціалістична ідея. В українських партіях вона поєднується з національно-політичними визвольними прагненнями. Ключовою постаттю в революційних процесах початку нового століття стає студент. Історик І. Лисяк-Рудинський з цього приводу дотепно зауважив: «На політичну сцену виходить тип революційного юнака з «Комуністичним маніфестом» в одній кишені й з «Кобзарем» у другій». Ці слова наче про Винниченка сказані.

Найдивовижніше, що в 1902-1907 рр., віддаючись революційній роботі, провівши понад три роки в Лук'янівці, він чимало встиг зробити як літератор (а в 1905 р., між іншим, домігся ще й права скласти державні іспити в Київському університеті, успішно витримавши їх). У 1902 р. Винниченко надрукував два оповідання, у 1903-му – шість, у 1904-му – два, 1905-му – два, 1906-му – шість, 1907-му – сім.

Деякі з них вийшли окремими книжечками («Боротьба», «Суд», «Салдатики!», «Роботи!» – 1903 р.). Тоді ж у Львові було видано і першу прозову збірку молодого письменника – «Повісти й оповідання». До її складу увійшло п'ять творів – «Боротьба», «Антрепренер Гаркун-Задунайський», «Біля машини», «Сила і краса» та «Суд».

А в 1906 р. київське видавництво «Вік» випустило ще одну збірку «вибраного» Винниченка під назвою «Краса і сила». Саме на цю книжку відгукнувся Іван Франко, присвятивши їй статтю «Новини нашої літератури», яка починалася радісно-здивованим вигуком: «І відкіля ти такий узвся?» – так і хочеться запитати д. Винниченка, читаючи його новели, яких в оцій книжці зібрано сім. Серед млявої, тонко-артистичної та малосилої або ординарно шаблонної та безталанної генерації сучасних українських письменників раптом виринуло щось таке дуже,

рішуче, мускулисте і повне темпераменту, щось таке, що не лізе в кишеню за словом, а сипле його потоками, що не сіє крізь сито, а валить валом, як саме життя, в суміш, українське, московське, калічене й чисте, як срібло, що не знає меж своїй обсервації і границь своїй пластичній творчості, і відкіля ти взявся у нас такий? – хочеться по кожному оповіданню запитати д. Винниченка».

Утім, це був не перший відгук Франка на творчість прозаїка-дебютанта. У своїх літературних оглядах він і раніше прихильно оцінював його оповідання, відзначаючи «незвичайно багатосторонній, дужий талант та знання життя» і порівнюючи молодого Винниченка з Панасом Мирним.

Десь наприкінці 1905 р. велику статтю про прозу Винниченка написала Леся Українка (щоправда, бурхливі події не дали змоги завершити і надрукувати її). Морально і матеріально підтримував свого «хрещеника» Євген Чикаленко...

Таким чином, дебют молодого письменника мав добрий резонанс. Гостру полеміку з Винниченком критика поведе трохи згодом, після появи його п'єси «Шаблі життя» (1907 р.), з якої, власне, починався «новий» Винниченко...

Для повноти картини подамо перелік творів Винниченка, опублікованих у 1902-1907 роках.

1902 р. – «Сила і краса», «Біля машини».

1903 р. – «Антрепреньор Гаркун-Задунайський», «Боротьба», «Народний діяч», «Суд», «Роботи!», «Салдатики!»

1904 р. – «Заручини», «Контрасти»

1905 р. – «Голота», «Мнімий господин»

1906 р. – «Дрібниця (Моє останнє слово)», «На пристані», «Раб краси», «Темна сила», «Хто ворог?», «Честь»

1907 р. – «Дим», «Студент», «Момент», «Рабині справжнього», «Уміркований» та «ширий», «Малорос-європеєць», «Голод», «Ланцюг».

Окрім оповідань, у цю ж пору з'явилися й перші драматичні твори В. Винниченка – «Дисгармонія» (1906 р.), «Великий Молох» та «Шаблі життя» (1907 р.). У 1907 році він був уже автором трьох великих прозових збірок (не беручи до уваги різних книжечок-«метеликів»): «Повісти й оповідання» (Львів, 1903), «Твори, кн. 1 Краса і сила та інші оповідання» (Київ, 1906), «Твори, кн. 2 Дрібні оповідання» (Київ, 1907).

Теорія літератури:

Підтекст - інший план повідомлення, який створюється не довільно, а тими ж засобами, що й основний план.

До таких засобів належать:

- лексичні засоби (метафора, метонімія, перифраз, порівняння тощо);
- ситуативні засоби (факти, події, раніше згадані);
- асоціативні засоби (поняттєві, емоційні зв'язки, які виникають між тим, про що йде мова, і досвідом автора або реципієнта).

Крім того, кожне слово має психологічний образ, властивий конкретному реципієнтові. Цей психологічний образ здатний викликати у свідомості реципієнта свій ланцюг асоціацій, на основі яких і створюється інший, прихований план повідомлення. Безперечно, не можна знати психологічних образів слів кожного читача, але можна прогнозувати підтексти з урахуванням okazіональних, нелітературних, розмовних, переносних значень слів.

Сприймання підтекстової інформації можливе лише на основі усвідомлення супровідних нашарувань на пряме значення компонентів висловлювання. Підтекст можливий у розмовному («Такий вже розумний, що далі й нікуди!»), публіцистичному мовленні (Протягом трьох з

половиною століть Україна постійно відчувала силу обіймів «старшого брата»), та найбільш властивий він художнім творам («Од молдованина й до фіна/ на всіх языках все мовчить,/ бо благоденствує» (Тарас Шевченко).

4 Стильові тенденції в новелі В. Винниченка «Момент»

Реалізм (неореалізм)	Імпресіонізм	Психологізм
Нелегальний перехід через кордон. Смертельна небезпека. Відданість ідеям революції	Тонка передача вражень, почуттів і переживань героя-оповідача. Психологізм. Увага до кольорів і звуків, яскравих деталей. Лаконізм. Деполітизація	Опис стану душі людини, пояснення причин його дій, учинків, станів

5 Літературознавчий аналіз новели «Момент»

Ось як із психологічної точки зору аналізує поведінку героїв професор Олександр Ковальчук:

«Щонайтісніше з природним проектом буття співпрацює тіло. Це багато в чому зумовлено його інтегрованістю в світ, здатністю сутнісно відчувати процеси життєдіяльності: за Ніцше, який актуалізував проблему тілесності в новітній культурі, «лише тіло спроможне чути буття».

Наша прапервісна субстанція в повсякденні виявляє себе з різною інтенсивністю. Тіло, «присоромлене» суспільством, відтіснене розумом на другий план, не завжди зважається «на ініціативу». Та бувають у житті такі випадки, коли природне начало, відкинувши умовності, претендує на роль провідної сили.

В оповіданні Винниченка тіло стає лідером через екстремальні обставини: за умов смертельного ризику під час нелегального переходу кордону тільки сильне, сміливе, ініціативне тіло може порятувати людину.

Тим самим з'являється можливість для реалізації того, про що тіло мріяло віддавна: сформувати потік буття, підпорядкувати собі розум і використати його можливості для досягнення най-заповітніших бажань. А вони відомі: матеріалізувати принцип задоволення, який безпосередньо співвідноситься з первісним розумінням щастя,— людина, нагадує Фрейд, прагне прибрати з життя біль, невдоволення і «пережити сильне відчуття задоволення», з яким («у вузькому розумінні слова») і співвідноситься слово «щастя».

Через увесь текст проходить сюжетна лінія переходу людської субстанції у тваринну: від граціозної лані (очі у панни спершу «як у зляканої лані») до звіра («вона здавалась якимсь дивним, прекрасним звіром, сильним, напруженим, диким»), а потім вже й до примітивної кузьки: «Це було торжество двох великих кузьок.»

Два найпростіші створіння немовби «фрозчиняються» у зрідненій природі («Ліс помирився з нами.»). І «Кузьки» входять в одвічний ритм фізичного буття, у його одвічне коло, яке є «схемою зворотного руху», «вічним поверненням», яке робить можливим «стійке буття».

Попередні життєві ролі зникають, тепер їх роздає інший великий режисер — природа:

«Рішуче, я знав її,— ми десь жили разом, Може, вона була колись веселою берізкою, а я вітром?»

Для досягнення щастя у цьому гомогенізованому світі героям лишається зробити останній крок. Але Муся не приймає щастя як реалізацію бажань. Різке, знижуюче слово, грубість не полишають сумнівів щодо цього.

Вульгарність віддавна пов'язується з «низом» людської істоти, з хтивістю (за І. Анненським, пошлість не знає духовних поривань, вона не має у собі Бога, у пошлості «лише одна думка — про себе, тому що вона дурнувата і вузька, і нічого, крім себе, не бачить і не розуміє»).

Це не стосується природного проекту буття. Природа сама по собі не знає вульгарності. Оцінка кузьок як «чистих циніків» — це погляд з іншого, соціалізованого світу, відголосок набутого соціального досвіду. Спотворює природний проект людина. Спалах почуттєвої любові у природі — момент, найвища точка буття. Людина перетворює свято кохання на побутовий елемент щоденного життя. Звідси рівень оцінки: «Щастя — момент. Далі вже буденщина, пошлість».

Щоб здобути свободу (а без свободи не можна пізнати головне — Сутнісне, бо саме свобода, за Хайдеггером, бере участь у «висвітленні Сутнісного», базового начала в житті,— згадаймо початок «Моменту»: «Пахло. змістом суцього...»), треба здолати страх смерті. У цій зоні (подолання смерті людиною), очевидно, і лежить щастя:

«...відчуття щастя приходить не із заспокоєння волі, а з могутнього зусилля волі, що наростає й наростає, із напруження усіх сил».

Саме таке розуміння щастя близьке Мусі. Стверджуючи, що свідомо на смерть може піти лише той, хто жагуче любить життя («Вмерла так, як вмирають ті, що люблять життя»), дівчина напругою всіх сил долає загрозу смерті і саме це нею сприймається як щастя: «Очі горіли їй, лице дрижало великим, безумним щастям побіди, побіди життя».

Інший літературознавець Тетяна Денисюк так аналізує цей твір: «У новелі «Момент» увага зосереджена на двох персонажах, які разом переживають екзистенційну межову ситуацію: реально опиняються на межі життя і смерті. Кожне слово, репліка діалогу чи внутрішній монолог сприяють глибшому розкриттю внутрішнього світу героїв і формуванню їх цілісного образу. Оповідь провадиться з позиції автора-оповідача, безпосереднього учасника події. Головна колізія твору більше психологічна, ніж подієва, оскільки межа життя і смерті проходить через душі героїв і залишає слід на подальшій долі кожного».

Внутрішній світ юнака-оповідача відзначається широтою і всеохопністю: його досвід включає минуле й сучасність, напружене індивідуальне переживання смерті та чутливість до навколишнього світу, до найменшого вияву життя. Про це свідчить характер оповіді, порівняння, які обирає для опису панни і свого почуття до неї. Чи такі деталі, як опис повітки або картина можливої смерті, яка наче взята з ліричних пісень: «Лежу в якому-небудь яру дикому, порожньому, надо мною небо, на виску маленька чорна ранка, а над ранкою кружком сидять такі ж самі блискучі, зеленкуваті мушки й ніби ворожать, заглядаючи у неї, туди, де оселилась смерть. І лице моє зеленкувате, тверде. А на скелі якійсь сидять чорні, великі таємні ворони і ждуть чогось.» Ця картина показує, що в свідомості героя навіть смерть не вириває його з цілісного, всеохопного і безупинного плину життя. Смерть не є кінцем усього — навіть мертвим герой є часткою великого життя.

В одному з діалогів показана суттєва відмінність у світовідчутті юнака і дівчини: «— Ні! Ми так схожі на старців,— засміялася вона. — Так не можна. Сядьте інакше. Не так... Сховайте ноги в пшеницю. — Це жито,— для чогось поправив я.— Все одно... Ну. Так...» У цьому виявляється ставлення до навколишнього світу, зневажливо-байдуже у Мусі й шанобливе в юнака. Муся зосереджена на власних переживаннях і тому чутливіша до можливої смерті як індивідуального кінця. Перед нами два зразки світовідчуття, які представляють два типи духовної культури. Вони відрізняються уявленнями про життя і смерть. Одна з них приймає і відчуває життя цілком, в усіх формах, які існують у природі. Для юнака, носія цієї культури, немає смерті. Точніше, вона є, але вона природна складова життя, вона «оселилася» в ньому і не

знищить його. У світовідчутті Мусі життя і смерть протиставлені, вони змагаються і однаково можлива перемога кожного з них. Життя не є всеохопним природним потоком. Воно поділене на високе, духовне і низьке, буденне. Перемога життя можлива в духовній сфері, задля піднесення якої іноді необхідна реальна смерть. «Наше. наше кохання повинно вмерти зараз, щоб, як хтось сказав, ніколи не вмирати». Муся любить життя, але вкладає в це слово трохи інший сенс, ніж юнак.

Переживши разом екзистенційну межову ситуацію, вони збагатили себе досвідом іншого. Муся відчула «вихор життя, який змита все сміття «не треба», «не можна». Юнак пізнав справжній страх смерті, а потім інший, незнаний до того досвід життя і щастя в образі, в пам'яті. Саме тому він зміг відпустити Мусю: «Наді мною синіло небо, і сонце палило мою непокриту похилу голову, а в душу вростав і вбирався в журні, прекрасні, чисті квіти минулого образ панни».

Сюжет цього твору побудований на казково-міфологічному мотиві перетинання межі, який несе в собі значення ініціації — здобуття нового досвіду і в такий спосіб переходу в новий стан, стан духовно багатшої людини».

5 Характеристика персонажів

ВИСНОВКИ

Творчість молодого В. Винниченка важко піднести до якоїсь течії в українській літературі початку століття. Він і сам відчував свою «маргінальність», часом навіть драматизуючи її (особливо починаючи з 1907 р., коли наштотувався на нерозуміння з боку критики). Завзятий опонент «батьків» з українофільського крила, він, разом з тим, тримався трохи осторонь модерністів-хатян; гаряче дискутував у листах зі своїм «патроном» Є. Чикаленком; співробітничав і з «Радою», і з «Літературно-науковим вісником», і з тією ж «Українською хатою». Шукав якогось свого, осібного шляху (у 1913 р. проголосить навіть гасло марксистської літератури!), а тим часом опирався на реалістичну традицію української прози, вбираючи, трансформуючи водночас і модерні тенденції європейської літератури. У царині психологічної і моральної проблематики, стилю, жанрових структур. Читачів-сучасників, зокрема – молодь, оповідання молодого Володимира Винниченка приваблювали як пафосом заперечення всього віджилого, старого, так і тією художницькою сміливістю, з якою письменник «анатомував» людську душу, звертаючись до невідомого досі життєвого матеріалу, до захованих шарів

людської психіки (в тому числі – й до масової психології, що мало для української прози «прелесть новизни»).

Творчість Винниченка із зацікавленням досліджувала й високо оцінювала Леся Українка, зазначаючи, що уже першими своїми творами він підніс літературу до рівня західноєвропейської й утвердив новий літературний напрям — неоромантизм, до виразників якого письменниця зараховувала й себе. Винниченко легко й швидко писав оповідання й драми, повісті й романи, публіцистичні статті й п'єси.

На початку 30-х років його твори видані в Україні у 28 томах. Можна лише уявити обсяг творчої спадщини Винниченка, коли врахувати, що письменник плідно працював в еміграції, десятки творів залишилися ненадрукованими, деякі — незавершеними. Його багатогранний талант і дивовижна працездатність викликають подив, захоплення й інтерес численних читачів та багатьох учених. «Стихійно дужий талант», «надзвичайно сильний реаліст», «глибокий психолог і незрівнянний майстер життєвих контрастів» — так називав його Сергій Єфремов, нітрохи не перебільшуючи.

Крім літературної спадщини В. Винниченка, є ще й малярська — майже сто картин. Акварельні та олійні пейзажі, портрети, натюрморти й графічні композиції його експонувалися свого часу у Франції й за її межами. Їхню професійну досконалість визнавали видатні художники Анрі Сіньяк та Пабло Пікассо.

Питання та завдання до контролю знань студентів

1. Коли й де народився Володимир Винниченко?
2. Де навчався майбутній письменник?
3. Як називалася створена Винниченком таємна студентська революційна організація?
4. Яке оповідання письменника стало першим друкованим твором?
5. За що заарештовували Винниченка?
6. Які посади обіймав Винниченко після Лютневої революції 1917 р.?
7. Чому письменникові довелося емігрувати?
8. Через що творчість В. Винниченка з 1933 року була піддана гонінням?
9. Коли й де помер один із найвидатніших письменників України?
10. Назвіть перший український науково-фантастичний утопічний роман.
11. Чіі слова були як відгук на збірку оповідань «Краса і сила» В. Винниченка: «... не лізе в кишеню за словом, а сипле його потоками, що не сіє крізь сито, а валить валом як саме життя»?
12. Який новий літературний напрям утвердив В. Винниченко?

Домашнє завдання:

1. Опрацювати матеріал лекції ([1], с. 169-178).
2. Прочитати новелу «Момент».
3. Виконати тестове завдання, розміщене на платформі Moodle.

Леся Українка. Життєвий і творчий шлях. Роль родини, культурного оточення і самоосвіти у формуванні світобачення письменниці. Збірка поезій «На крилах пісень», її висока оцінка І. Франком. Основні цикли поезій. Неоромантизм як основа естетичної позиції Лесі Українки. Символічність, романтичні образи, образотворчий прийом контрасту.

**«Contra spem spero!» як світоглядна декларація сильної вольової особистості.
Громадянська лірика. Філософська лірика. Особливості поетичного стилю Лесі Українки.**

Мета Знати основні віхи життєвого і творчого шляху письменниці.
заняття Уміти розкрити основні теми і мотиви віршів, схарактеризувати композиційні й ритмомелодичні особливості, образи-символи, алегоричні образи.

Виховувати любов до «слова у вірші» як могутнього засобу впливу на духовність, інтелект людини; виховувати волю, здатність протистояти труднощам.

Час – 6 академічних годин

Час – 240 хвилин

План проведення лекції

- 1 Життєвий і творчий шлях геніальної дочки українського народу;
- 2 Провідні мотиви лірики;
- 3 Огляд творчості:
 - 3.1 Загальна характеристика;
 - 3.2 Аналіз деяких творів.
- 4 Аналіз поезії «Contra spem spero!»

Теорія літератури:

Антитеза, неоромантизм, драматична поема, символізм

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.: іл.
2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
3. <https://shkola.in.ua/1696-ukrainska-literatura-10-klas-avramenko-2018.html>
4. <https://shkola.in.ua/1698-ukrainska-literatura-10-klas-borzenko-2018-stand.html>
5. Леся Українка – біографія [електронний ресурс] - <https://www.ukrlib.com.ua/bio/author.php?id=3>
6. Українка, Л. Мріє, не зрадь! [електронний ресурс] / Леся Українка - <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=510>
7. Українка, Л. Contra spem spero! [електронний ресурс] / Леся Українка - <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=478>

Опорний конспект та відеоматеріали у відповідній темі на платформі Moodle

ВСТУП

Ціле життя — щоденно — вона жила і творила для майбутньої справедливої і вільної України, освітлюючи своєю творчістю і біографією наше сьогодні, викликаючи у своїх земляків і за межами України подив, пошану і

*почуття щастя від того, що існують такі, як вона,
творці і люди.*

Флоріан Неуважний

Людських історій є всього чотири. Одна із них – кохання чоловіка і жінки.

Кохання – це завжди сподівання на краще, опозиція до небуття, вічний визначник людських вчинків. Саме від любові всі без винятку революції, включно з оксамитовими і помаранчевими, весь технічний і соціальний прогрес, саме звідти красиві обличчя середньовічних дам, пластичні жести античних скульптур...

Для письменників кохання – наче світло в кінці тунелю: без нього життя перетворюється на темряву, бруд та вічні пошуки себе. Тому творчість будь-якого поета чи прозаїка – це, передусім, історія його кохання, зрад, інтриг і пристрастей. Такі історії не схожі між собою, кожна має свою глибину та особливе значення, і в тому, мабуть, головна принада любові.

Леся Українка – геніальна поетеса, громадський діяч, але вона ще і жінка. Жінка зі своїми переживаннями стражданнями і радощами серця, яка прагнула земного – любові. Та її любов перетворилася на неземне страждання.

Теорія літератури

Антитеза (від грец. протиставлення) – особливо підкреслене протиставленні і протилежних життєвих явищ, понять, думок.

Неоромантизм — стильова течія модернізму, генетично і пов'язана з романтизмом. Характерними рисами неоромантизму є прагнення поєднати ідеал з дійсністю, привернути увагу до чуттєвої сфери людини, емоційно-інтуїтивного пізнання світу; усвідомлення індивідуальної й суспільної свободи; піднесення постаті визначного героя, який, зазвичай, є самотнім.

Драматична поема – це літературний вид, що виник при поєднанні всіх трьох способів художнього моделювання дійсності – драматичного, епічного і ліричного. Драматична поема оформляється віршем, у ній зосереджується увага на ідейному конфлікті між персонажами.

Символізм - одна із стильових течій модернізму. Виник у Франції в 70-х XIX ст., в українській літературі з'явився на початку XX ст. (Олександр Олесь, М.Вороний, Г.Чупринка, П.Карманський, В.Пачовський, С.Твердохліб та ін.). Поставши проти обмежених позитивістських тенденцій у мистецтві, дистанціювання довколишнього світу і людської душі, конфліктно-непереборного протистояння ідеалу та дійсності, С. базувався на сформульованому Ш.Бодлером законі «відповідностей», розімкнутих у безкінечний, постійно оновлюваний світ, де відбувається «активне самоперетворення внутрішнього на зовнішнє», їх синтез, спостерігається «самтожна відмінність внутрішнього і зовнішнього». Йдеться про сутність (єство), не пізнавану за допомогою раціоналістичних засобів, а лише доступну інтуїції, на ірраціональній основі, що розкривається через натяк, осяяння, тобто через музику і поезію.

1 Життєвий і творчий шлях геніальної дочки українського народу

Леся Українка (Лариса Петрівна Косач) народилася 25 лютого 1871 року в м. Новограді-Волинському у сім'ї, якій не були чужими високі духовні інтереси. Мати - письменниця, яка творила під псевдонімом Олена Бджілка (її поезію і оповідання для дітей рідною мовою добре знали на Україні), батько - високоосвічений поміщик, який дуже любив літературу і живопис. У будинку Косачів часто збиралися письменники, художники і музиканти, влаштовувалися вечори і домашні концерти. Дядько Лесі (так її називали у сім'ї і це домашнє ім'я стало літературним псевдонімом) - Михайло Драгоманов, який згодом дружньо опікав племінницю і всілякий

допомагав їй, - був відомим вченим, громадським діячем, тривалий час жив за кордоном у Франції і Болгарії. Він був знайомий з Іваном Сергійовичем Тургенєвим, Віктором Гюго, був в курсі всіх новітніх літературних і політичних подій і часто поповнював бібліотеку племінниці посилками з-за кордону. Любима всіма Леся спочатку росла здоровою і веселою. Вона не отримала систематичної освіти, оскільки не відвідувала гімназії. Її єдиним і досить суворим домашнім вчителем була мати, Ольга Петрівна. Вона розробила власну програму навчання, що відрізнялася широтою і ґрунтовністю, але суворості системи в ній не було і про цей недолік сама поетеса згодом дуже жалкувала. Батько намагався наполягати на тому, щоб запросити до Лесі викладачів з гімназії, але хіба можна було перемогти у суперечці владну і самолюбиву Ольгу Петрівну, яка звикла до того, що в Лесиному житті повинні бути головними тільки її рішення?! Обставини долі дочки сприяли цьому помилковому переконанню.

Леся - надзвичайно талановита, сприйнятлива, ранима, з глибоким, істинним, музичним обдарованням (почала грати і складати маленькі музичні п'єси з п'яти років!), написала перший вірш у восьмирічному віці, у 1881 році несподівано важко захворіла. Її мучив нестерпний біль у правій нозі. Спершу вирішили, що в неї гострий ревматизм, лікували ваннами, мазями, травами, але все було дарма. Біль перейшов у руки. Лікарі, нарешті, змогли визначити, що це - туберкульоз кістки. На музичній кар'єрі Лесі було поставлено хрест.

Після першої, складної, але надто невдалої, операції рука залишилася покаліченою! Тоді-то в очах крихкої дівчинки уперше з'явилася смуток. Вона і надалі, немов легке покривало, буде огортати всю її творчість. Відтепер багато місяців на рік дівчинка повинна була лежати в ліжку, не робити різких рухів, весь час відчувати нестерпний біль...

Батьки не здавалися. Вони возили дівчинку до моря, на грязьові ванни і купання, зверталися до кращих лікарів народної медицини, закордонних професорів в Німеччині, але все було марно. Хвороба якщо і відступала, то не надовго. Лесі тепер доводилося тільки згадувати її таємничі нічні прогулянки по садибному парку в Колодяжному (маєтку Косачів на Волині), коли вона слухала і їй здавалося, що чула сонне дихання листя і трав, бачила відьму - русалку Мавку, яка купається в ставку і влітає у волосся жовто-біле латаття, ловить руками місячні промені....

Про ці прогулянки дорослі тоді і не підозрювали! Пізніше, коли мати говорила Лесі, що на створення її прекрасної драми-феєрії "Лісова пісня" (1911 рік) вплинули тільки образи класичної літератури, поетеса сміливо заперечувала: "Я не поминаю лихом волинські ліси. Пригадавши їх, написала "драму-феєрію" на їх честь і вона принесла мені багато радощів!"

Вона завжди і у всьому намагалася відшукати радість, навіть в малому! У ній жив неприборканий дух. Самозабутньо, ночами, вивчала мови: болгарську, іспанську, латинську, древньогрецьку, італійську, польську, німецьку, не кажучи вже про англійську і французьку, географію, історію Сходу і східних культур, історію мистецтва і релігій, а для своїх молодших сестер в 19-тирічному віці (!) написала підручник: "Древня історія східних народів".

Михайло Павлик - український письменник і громадський діяч - згадував про одну із зустрічей з поетесою у Львові 1891 року: "Леся просто приголомшила мене своєю освітою і тонким розумом. Я думав, що вона живе тільки поезією, але це далеке не так. Для свого віку це - геніальна жінка. Ми говорили з нею дуже довго, і в кожному її слові я бачив розум і глибоке розуміння поезії, науки і життя!"

Лесі було усього лише двадцять років! А вже рік тому, 1893-го, у Львові вийшла тоненька книжечка її віршів названа: "На крилах пісні", що була тепло зустрінуто критикою і публікою. Книга швидко зробила її популярною.

Іван Франко писав із захопленням про "чудо життєствердження" - вірші молодої поетеси, які немов вирости з українських пісень і казок.

"Читаючи м'які і розслаблені або холодно-резонерські твори українців-чоловіків і порівнюючи їх з цими бадьорими, сильними і сміливими, і разом з тим, такими щирими словами Лесі Українки, мимоволі думаєш, що ця хвора, слаба дівчина - навряд чи не єдиний чоловік в усій Україні!" - з гірким гумором підсумовував І. Франко.

Вже в ранній ліриці Лесі Українки читачів захоплювало прекрасне володіння словом, жива образність мови, багатство рим і порівнянь, і, що важливо - прихована сила і глибока натхненність. За легким смутком порою ховалася така мудрість і прагнення життя, що небагато тих, хто знав про особисту драму поетеси, лише захоплено гойдали головами. Треба сказати, що багато з віршів тоненької збірки майже відразу стали народними піснями. Їх наспівували часто навіть не знаючи імені автора. У творчості Лесі Українки дуже помітна тема батьківщини, тема свободи України, її не можна обійти стороною.

Її дядько, прихильник ідеї національної незалежності України від Російської імперії, був вимушений емігрувати за кордон, тітка по батькові, Олена Антонівна Косач за участь у революційному русі не раз зазнавала арештів і заслань: Навіть коханий поетеси, Сергій Мержинський (вони познайомилися в Криму 1897 року), будучи смертельно хворим, брав участь у революційному русі РСДРП, розповсюджував прокламації і листівки: І хто знає, можливо, саме тому, любляча, але владна, Ольга Петрівна Косач так противилася зближенню, а потім і роману, своєї дочки з Сергієм Мержинським, що її дуже лякала ця небезпечна діяльність, вона добре знала, до чого може привести захопленість прагненням подвигу і жертви, як може вона розбити і поранити серце й душу!

Далеко за прикладами їй і ходити не треба було – пів родини Косачів-Драгоманових знаходилися в немилості, включаючи рідного брата Лесі, Михайла, якого за співчуття революційним і національним ідеям мало не вигнали з університету!

Домішувалися до цього всього, звичайно, ще й звичайні егоїстичні материнські ревності, боязнь втратити контроль і владу над крихкою безпорадною істотою, якою їй завжди здавалася дочка... Але лише здавалася...

Коли 1901 року Сергій Костянтинович Мержинський буде помирати від туберкульозу легенів, Ольга Петрівна беззаперечно підкориться вольовому рішення дочки бути біля коханого і відпустить її в Мінськ, до нього.

Мержинський так і помре на руках у Лесі-Ларочки, як він називав її, а вона, - щоб вийти з "апогею скорботи", - за одну ніч напише ліричну драму "Одержима", використавши древній біблійний сюжет. Пізніше вона скаже про цю свою роботу: "Признаюся, що я писала в таку ніч, після якої, певно, довго буду жити, якщо вже тоді жива залишилася. Якби мене хто-небудь спитав як я з всього цього жива вийшла, я б могла відповісти: *"J'en ai fait un drame"* (франц.) - Я створила з цього драму!"

Але не лише драму. Цикл її кращих ліричних віршів 1898-1900 рр. присвячений Сергію Мержинському. Він був опублікований тільки після смерті поетеси і до цього часу приголомшує глибиною й щирістю болю і висоти прекрасного любовного почуття!

Леся Українка за вдачею була дуже скромною людиною і свої ліричні вірші для публікацій добирала особливо ретельно. Багато що з написаного за її життя так і не побачило світ, а академічні видання 60-х років двадцятого сторіччя давно забуті. Лише в її прекрасних драмах і поемах ми бачимо найяскравіші відблиски - відгомони пристрасної, поетичної натури, здатної на глибоке, самовіддане почуття.

Тридцять шість років від роду, вона знову покохала. Людину, яка на її почуття відповіла не менш щирою і з глибокою прихильністю - Климента Квітку, вченого музикознавця-фольклориста, збирача народних переказів і пісень. Мати Лесі знов була категорично проти всіляких взаємин дочки "з якимось убогим", як вона презирливо називала Климента - людину з

м'яким характером, замкнену, соромливу, яка пережила в дитинстві глибоку особисту драму - він рос в нерідній сім'ї. Але Квітка так пристрасно прив'язався до тоненької, хворої жінки з великими сумними очима, яка розуміла його з півслова, що навідріз відмовився її залишити! І, незважаючи на весь гнів і похмурі прогнози майбутнього молодих, Ольга Петрівна була вимушена погодитися на шлюб дочки.

Вона, однак, продовжувала труїти її життя листами, в яких намагалася всіляко зганьбити Климента, називаючи його "безчесною людиною, яка одружувалася на грошах Косачів-Драгоманових". Тут їй вже важко було виправдати і зрозуміти. Материнські ревності, як і любов, - глибокий вир!

Молоді прийняли рішення: відмовилися від допомоги батьків. Всі гроші, необхідні на лікування важкохворої дружини Климент заробляв сам. Продавали все, що можна було продати: речі, нехитре добро, кухонне начиння. Дорожили тільки бібліотекою.

Леся лікувалася в Єгипті і Греції, в Німеччині й Австрії. Все було дарма. До процесу загострення кісткового туберкульозу додалася невиліковна хвороба нирок. Вона померла в м. Сурамі (Грузія) 1 серпня 1913. Відлетіла "на крилах пісні". Здійснилася її давня мрія: вона завжди хотіла торкнутися руками хмар...

2 Провідні мотиви лірики

Світоглядна індивідуальність і структурні особливості поезії Лесі Українки виразно викреслюються вже в першій збірці «На крилах пісень» (1893 рік). Мотиви переможного співу, породженого стражданнями, є однією з визначальних рис художньої індивідуальності письменниці. Чи не тому Іван Франко назвав авторку збірки «трохи чи не самотнім чоловіком на всю соборну Україну» і визнав прямою наступницею таланту Т.Шевченка: «Від часу Шевченкового «поховайте та вставайте, кайдани порвіть...» Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст сеї слабосильної, хворої дівчини».

3 Огляд творчості

3.1 Загальна характеристика

Твори Лесі Українки позначені намаганням поєднати «гармонію ідеалу з життєвою правдою», що стало однією з істотних особливостей її творчого методу, визначеного поетесою як «новоромантизм» («неоромантизм»).

1880 р. - маленька Леся написала свій перший вірш «Надія».

1893 р. світ побачила перша збірка поезій молодої поетеси «На крилах пісень», перейнята мотивами стоїчної боротьби з долею, закликами до самопожертви, до служіння рідному народові. У збірці авторка використовує риторичні фігури безпосереднього звертання до адресата України, народу, рідного краю. У поезіях мають місце узвичаєні образи тяжкого шляху й колючих тернів уздовж нього, негоди і «темної ніченьки», провідної зорі й омріяної «волі гожої».

1899 р. виходить збірка під назвою «Думи і мрії».

1902 р. - укладена нова поетична збірка «Відгуки».

У другій і третій збірках важливе місце відводиться романтичній образності. Свою сучасність Леся Українка оцінює як підле міжчасся, «часи глухонімії» (існування без подвижництва, героїки і боротьби, без тріумфальних вінків. Молоде покоління «вроджене в

темниці», звикле «носить кайдани ржаві та важкі»). У збірках мають місце співчутливі мотиви, оплакування народної неволі й заклики до невтомної праці сівача просвітителя.

Кидаючи заклик долі й богам, Леся Українка у своєму романтичному бунтарстві звертається до образу Прометея, який стане наскрізним у її поезії.

За прикладом І. Франка Леся Українка, упорядковуючи поетичні збірки, часто керувалася не хронологічним принципом розташування творів, а komponувала їх за мотивами чи жанрами в цикли. Об'єднання віршів під певним кутом зору змінювало їхню жанрову природу: ліричне розкриття теми ніби доповнювалося епічними, розповідними елементами.

Особисті почуття ліричної героїні зосереджуються навколо загальнолюдських проблем виходу зі стану рабства на шляхи, що ведуть у кращий світ.

Драматична поема «Оргія» (березень 1913 р.) - це лебедина пісня Лесі Українки; у ній показана трагічна доля митця-патріота, зумовлена колоніальним становищем його батьківщини, загарбаної римлянами. Страждання грецького музиканта й композитора Антея пов'язані із занепадом рідної культури, адже її носії заради матеріальних вигод переходять на службу до колонізаторів.

Лесі Українці належать такі цикли ліричної поезії:

1888 р. «Подорож до моря» (у цьому ранньому циклі вже став окреслюватись образ України, створений на основі особистих вражень Лесі від поїздки до Одеси);

1890 р. «Сім струн» (вірші циклу насажені романтичним пафосом подолання особистістю життєвих труднощів, її готовністю помірятися силою з лихом, впевненістю у перемозі сил добра);

«Сльози-перли» (цикл присвячено І. Франку). Це триптих, об'єднаний патріотичною ідеєю, невимовною тугою поетеси, викликаною багатовіковим стражданням роздертої чужинцями, пограбованої й поневоленої рідної землі;

1893 1894 рр. «Мелодії» (вірші циклу передають найсокровенніші переживання Лесі Українки. Вона намагалася не виносити на суд людський фізичний біль, проте бували й винятки).

«Романси» (жанр лірики, в якому Леся виявила себе новатором: маєть на увазі вживання не наспівної, а говірної інтонації. Глибина, суперечливість і неоднозначність почуттів молодих людей окреслені у віршах цього циклу);

1895 - 1896 рр. - «Невільничі пісні» (сутність мотиву цього циклу; свобода як «Вічний дух розкутого ума» найяскравіше розкривається в тюрмі, оскільки там вона безроздільно панує в людських серцях. Як засвідчує назва циклу, образ неволі органічно єднається з образом пісні);

1905 р. - «Пісні про волю» (лейтмотивом цього циклу є думка про несумісність тиранії і свободи).

Леся Українка працювала і в інших літературних жанрах - ліро-епічних, драматичних:

легенди («Сфінкс», «Саул», «Королівна»);

- поезія в прозі («Дим»);

- поеми («Самсон», «Роберт Брюс, король шотландський», «Давня казка»);

- драматичні поеми («Одержима», «Вавилонський полон», «На руїнах», «В катакомбах», «Бояриня»);

- драма-феєрія («Лісова пісня»);

- лірико-драматична поема «Одержима» (1901). Це одна з перших спроб Лесі Українки в цьому жанрі. Написана на основі євангельського мотиву - вчення Ісуса Христа про любов до ближнього, незважаючи на те, друг він чи ворог. Головні персонажі: Міріам і Месія.

Аналізуючи розмаїття мотивів лірики Лесі Українки, Іван Денисюк зауважив: «Вона писала про мечі і блискавиці, про боротьбу і кров, прагнула «дихать вогнем» як лимарка української

поезії. А в хвилини інтермецо між поезією патріотичного обов'язку озивалися співи лагідні й ніжні іншої, «мирної тональності».

3.2 Аналіз деяких творів

«Твої листи завжди пахнуть зів'ялими трояндами...»

Душевний шлях героїні від образу до існування товариша, якого в реальності забрала смерть, – це сходження до вершини вірності.

У поезії Лесі Українки є особливий драматичний нерв складності прижиттєвих стосунків з коханою людиною. Суперечність, якою були позначені стосунки, наклала свій відбиток на посмертне почуття. Так, прочитується брак розуміння її сердечного порину з боку коханого. *Се нічого, що ти не обіймав мене ніколи, се нічого, що між нами не було і спогаду про поцілунки...* Лірична героїня, відчувши драму, тривожно запитує: *Ти, може, маєш яку іншу мрію, де мене немає?*

Лист у прозі «Твої листи завжди пахнуть зів'ялими трояндами...» став епістолярним шедевром.

«Все, все покинуть, до тебе полинуть...»

Поетеса зобразила кохання на порозі смерті і за її безжальним порогом. У світі Лесиної поезії жінка не уявляє розлуки з другом і бореться за його життя навіть на смертному порозі, коли злая мара вже зайшла у простір життя по свою здобич. Поезія має слов'янський міфологічний мотив, де Мара – богиня смерті, викликається ліричною героїнею на двобій не заради свого життя, а заради життя коханої людини. Поетеса категорична у судженнях, зі смертю коханого вмирає все:

*Взять тебе в бою чи вмерти з тобою,
З нами хай щастя і горе вмирає.*

«То, може, станеться і друге диво...»

Розвиток присутності померлого коханого від образу до існування спостерігається в диптиху Лесі Українки «*Я бачила, як ти хилився додолю...*», «*То, може, станеться і друге диво...*» У першому творі боротьба з розлукою втілюється у збереженні образу:

*І потім довго я дивилася на тебе,
Тоді, як ми з тобою розучились,
Тоді, як тільки образ твій, мій друже,
Привиджувавсь мені в безсонні ночі.*

Легенда про святу Вероніку, на хустці якої з'явився образ Христа, породжує мрію про збереження на біленькому папері образу друга ліричної героїні. Другий вірш містить мрію про значно більше чудо – воскресіння. Образ, хай і бережений з любов'ю, не заперечує розлуки, – стверджує Леся Українка і мріє про посмертне життя друга.

У вірші драма відгукується складністю співіснування героїні та її товариша після його вимріяного чудесного воскресіння. Християнська легенда про Магдалину набуває художньої рецепції, у якій поряд з радістю від воскресіння друга, – печаль саможертвності жінки і відчуження під неї коханого.

«Одержима» (уривок Міріам)

«З «Одержимої» розпочалася справжня Леся Українка», – твердить Віра Агеєва (наша сучасниця, дослідниця творчості поетеси). Мержинський наприкінці життя став християнином і ця зміна суттєво вплинула світосприйняття Лесі Українки, але вона це сприйняла як новий мотив у творчості. Згодом саме євангельський мотив об'єднає три драматичні твори: «*Одержима*», «*На*

полі крові», «Йоганна, жінка Хусова». І лише у Міріам вона найяскравіше втілить «тріаду боротьби» – волю, вчинок, дією.

Міріам

*В моїх очах я чую зброї полиск,
в моїх речах я чую зброї брязкіт,
так я узброєна в свою ненависть,
як вартовий коло царської брами,
що радий вихопить на кожного свій меч,
хто тільки зле замислить на владаря.*

Оксиморон в уривку малює портрет борця-одинака, де центром виступають очі – запалені прагненням боротьби через голос з середини, готові прийняти нерівний бій, підсиленням запеклості і невідворотності сутички є «зброя», яка уже наготові, зблискує. Розгорнута метафора розкриває голос – «речі» – у значенні не лише слів-думок, а слів-реалій, що брязчать зброєю. І врешті, з метою точного відтворення внутрішнього стану Міріам Леся Українка метафорою «узброє» її в ненависть. Постає лицар, благородний захисник усіх скривджених. Унікальним явищем у розглянутому уривку «Одержимої» є гра часу: Міріам – I ст.н.е., образ лицаря-захисник – Середньовіччя, тоді як вартовий «що радий вихопить на кожного свій меч». Давній Рим і Середньовіччя – улюблені історичні періоди Лесі Українки.

«Уста говорять: «він навіки згинув!...»

Почуття любові, що стало запороговим після похорону Мержинського, є протестним. Лірична героїня, залишившись сама в цьому світі, руйнує кордон, що відокремив коханого, своєю волею створює спільний простір, де вони навіки разом.

Процитований вірш наближено до драми, як і переважну частину лірики поетки-драматурга. Голоси, що лунають у творі, належать близьким людям, яких розлучила смерть. Проте перший голос, слова самотньої жінки, звучить внутрішньо-діалогічно: сперечаються два «Я» однієї людини – ratio (*уста говорять*) і emotio (*серце каже*). У ліриці Лесі Українки це роздвоєння традиційне.

Діалог із другом також непростий, адже він стосується не тільки померлого, а її самої смерті, з якою сперечається лірична героїня Лесі Українки. Квіти, що тремтять у серці, кидають виклик розлуці, дівоче «Я» робить екзистенційний (*Основна категорія екзистенціалізму, яка означає внутрішнє буття людини, те непізнавання, ірраціональне в людському «Я», внаслідок чого людина є конкретно неповторною особистістю*) вибір – і стає протестантом. Лірична героїня зважується повірити власному серцеві, одчайдушно піти за ним, сказавши «ні!» смерті і «так!» коханому: квіти у серці:

Тремтять і промовляють враз зо мною:

«Тебе нема, але я все з тобою!

«Ні, ти не вмиш, ти щастя поховаєш...»

У поезії з мотивом кохання Леся Українка зображує суперечку розуму і серця. Поетеса символізує заповіді, інтерпретує їх як насагу для товаришки, що має виконати останню волю друга. Жалоба, поєднана з непокорю, мужністю, красою і гордістю, – емоційна особливість поезій.

*Квітки цвітуть, і золотом багряним,
немов огнем, долина пойнялась,
співає щастя над своїм коханим,
і ні одна сльоза не пролилась.
А ти лежиш, і тіло одиноке
смертельний сон і холод обійма,*

*і мрія та про щастя яснооке
іде в туман, мов загадка німа...*

Прийом контрасту сприйняття стає основним в інтимній ліриці Лесі Українки.

Л. Українка мріє своїм словом збудити народ до боротьби за волю, за правду, знає, що в цій боротьбі може загинути багато борців, серед них вона. Будучи вірною девізові «Тільки в боротьбі життя і щастя», Леся Українка за Т. Г. Шевченком, разом з І. Я. Франком і П. А. Грабовським проголосила: «Не поет, хто забуває про страшні народні рани...»

«І все-таки до тебе думка лине» (громадянсько-патріотична)

Вірш – це висновок, результат болючих роздумів авторки: хоч Батьківщина сама нещасна, сама занепащена, але для неї вона найдорожча, а свою любов до рідного краю можна виявити не сльозами, тільки ціною крові, ціною, навіть, життя. Отже, з вірша видно, що корінні зміни у суспільному житті, соціальне й національне визволення народу може настати тільки внаслідок революції, яка є найвищим проявом класової боротьби проти експлуататорів.

«Слово, чому ти не твердая криця?»

У першій строфі поезії письменниця звертається до слова, яке повинне підіймати народ на боротьбу, а отже, «здіймати вражі голови з плеч». А наступна строфа – це по суті аналіз «своєї письменницької громадянської позиції», поетеса ніколи не видобувала фальшивих нот із своєї ліри для боротьби з ворогом, гартувала слово кров'ю власного серця. Це добре передано за допомогою алітерації – звукових повторів:

*Тільки ж ти кров з мого серця проллєш,
Вражого ж серця клинком не проб'єш.*

Ця алітерація пронизує весь вірш і підкреслює силу поетичного слова.

Третя строфа – переконання в доцільності своєї письменницької праці, адже її слова приносять людям втіху. У наступній строфі – думка, що її «слово» може стати «кращим мечем на катів».

Дві останні строфи сповнені радісним переконанням: гартоване кров'ю серце, щире, вистраждане всім життям, художнє слово стає міцною зброєю лише тоді, коли його візьмуть дужі месники, задля яких вона і гартує цю свою зброю.

«Напис в руїні».

Вірш «Напис в руїні» (1904 р.) роздуми над тим, яка роль народних мас і видатних осіб в історії народів. Л. Українка вважала, що роль творця і рушія історії належить трудящим. Всяке суспільство розвивається тому, що трудящі створюють матеріальні цінності. Це показала Л. Українка і на прикладі рабовласницького суспільства, змалюваного у вірші «Напис на руїні».

Перша частина вірша малює образ деспота – «видатної особи». Спочатку самохарактеристика – гротеск, з якої виринає напівбожевільний, зіпсований владою, вражений манією величі цар. А потім подаються картини «славних» вчинків деспота – камінного, бездушного ідола: він бере дарунки від поневолених, карає повстанців, розважається на полюванні, «бенкетує по своїх гаремах», жене рабів на війну, посилає їх на страшну невідому роботу – і все заради власної слави. Поняття «народ» для нього не існує, є тільки «раби», ціною життя яких цар-деспот зводить собі пам'ятники. Закінчується ця частина гаслом володарів-гнобителів: «Хай гине цар».

Друга частина вірша – розгортання картини народної праці.

4 Аналіз поезії «Contra spem spero!»

Поезія з першої збірки Лесі Українки «На крилах пісень», яка вийшла у 1893 р. Назва у перекладі з латинської мови означає «Без надії сподіваюсь».

Поезія насичена пристрасним пафосом заперечення тужливих настроїв. Імпульсом до створення стало загострення хвороби Лесі Українки.

Провідною думкою поезії є вболівання за долю рідного народу, заперечення пасивного співчуття стражданням народу. Героїня вірша, поставивши питання про місце особистості в суспільному житті, відкидає думку про жалі й голосіння.

Хмари осінні, лихо, кора льодова, тьма сприймаються як символи не лише особистого лиха, а передусім всенародного, вселюдного, породженого суспільними умовами.

Уже в цьому вірші починається мотив, який, розвиваючись, пройде через усю творчість письменниці: людина стає сильною, коли збагне свій обов'язок, моральну відповідальність перед народом. Юна поетеса свій обов'язок вбачає в тому, щоб «сіять квітки на морозі», поливати їх гіркими сльозами доти, доки не розтане лід гніту і зла і не зійдуть квіти добра і щастя. Вона буде «на гору круту крем'яную» камінь важкий піднімати з веселою піснею на устах, буде шукати «зірку провідну, ясну владарку темних ночей» — і все це заради щастя вітчизни, людей.

Вірш побудований на антитезах, причому художні протиставлення звучать як крилаті, афористичні вислови. У першій строфі цього вірша накреслена тема — поетеса жене геть жалі, які ввірвалися в молоде життя:

Гетьте, думи, ви хмари осінні!

То ж тепера весна золота!

Чи то так у жалю, в голосінні

Проминуть молодії літа?

Наступні сім строф утверджують волю до боротьби. Прийом поетичної градації (наростання настрою) дає можливість у кожній строфі вдаватися до нового підтвердження непохитності прийнятого рішення: «хочу крізь сльози сміятись», «на вбогім сумнім перелозі буду сіять барвисті квітки», «я на гору круту крем'яную буду камінь важкий підіймать», «я не дам своєму серденьку спати».

Остання строфа узагальнює настрій, увиразнює ідею, які послідовно розвивалися протягом усього твору:

Так! я буду крізь сльози сміятись,

Серед лиха співати пісні,

Без надії таки сподіватись,

Буду жити! Геть думи сумні!

Оптимізм ліричної героїні підкреслюється за допомогою епітетів. Щоб надати їм більшої значущості, авторка ставить їх у постпозицію відповідно до означуваного слова: «хмари осінні», «весна золота», «думи сумні», «сльози гіркі», «кора льодовая, міцна» та ін. Упевненості в діях ліричного героя надає внутрішньо строфна анафора «буду сіять».

Вірш написаний анапестом, має перехресне римування й чоловічу риму.

ВИСНОВОК

Інтимна лірика Лесі Українки своєрідна, навіть віддалено ніким не повторена в мотивах і образах, ніколи не друкована за життя поетеси. Вона є виразом найболючішої, найпрекраснішої, найшляхетнішої часточки жіночої душі. Стосунки поетеси із Сергієм Мержинським — це історія взаємної приязні, товариської підтримки, вірної дружби, душевного єднання і кохання без відповіді, нездійснених мрій, вічної розлуки, гіркої самотності. Це було щось вище за щасливу земну любов. Під враженнями почуттів з'явилися вірш у прозі «Твої листи завжди пахнуть зов'язаними трояндами», поезії «Все-все покинуть, до тебе полинуть...», «Уста говорять: «Він навіки згинув!...»».

Питання та завдання до контролю знань студентів

Продовжіть речення:

- Назва першого Лесиного вірша -
- Рік виходу першої збірки Лесі Українки
- 1899 р. вийшла збірка... .
- Тематика циклу віршів «Подорож до моря»:
- Свої вірші Леся Українка komponувала за принципом... .
- 1902 р. виходить збірка... .
- Тематикою циклу віршів «Невольничі пісні» є
- Крім віршів, Леся Українка писала...

Дайте відповідь на питання:

- 1) Як Л. Українка ставиться до свого таланту?
- 2) Чому поетеса сподівається на силу своїх віршів більше, ніж на власну фізичну?
- 3) Кого розуміла Л. Українка під месниками, що приймуть від неї зброю?
- 4) У чому оптимізм творчості Лесі Українки?
- 5) Чому Леся Українка вважає жаль та сльози слабкою зброєю в боротьбі за свободу України?

Домашнє завдання

1. Опрацювати матеріал підручника ([1], с. 205-220).
2. Навчитися виразно читати, аналізувати поезії, висловлювати про них власну думку.
3. Вивчити напам'ять вірш «Contra spem spero!»

Леся Українка. Драма-феєрія «Лісова пісня». Фольклорно-міфологічна основа сюжету; символічність образу Мавки як уособлення духовності й краси; неможливість поєднання високої духовності та буденного прагматизму в образі Лукаша.

Природа і людина у драмі-феєрії «Лісова пісня», конфлікт між буденним життям і високими пориваннями душі, дійсністю і мрією; роль пейзажів у творі

Мета Дати поняття про драматичну поему; розкрити етапи зростання Лесі Українки в жанрі віршованої драматургії; дослідити фольклорно-міфологічну основу драми-феєрії «Лісова пісня»; розвивати зв'язне мовлення, логічне й образне мислення; виховувати відчуття краси, добра, дбайливого ставлення до природи.

Час – 4 академічні години

Час – 160 хвилин

План проведення лекції

1. Історія написання драми-феєрії.
2. Аналіз змісту твору.
3. Ідея єдності природи та людини у «Лісовій пісні».
4. Конфлікт між буденним життям і високими пориваннями душі.
5. Роль пейзажів у творі.

Теорія літератури:

Драма-феєрія, діалог, монолог, ява.

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.: іл.
2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
3. <https://shkola.in.ua/1696-ukrainska-literatura-10-klas-avramenko-2018.html>
4. <https://shkola.in.ua/1698-ukrainska-literatura-10-klas-borzenko-2018-stand.html>
5. Леся Українка – біографія [електронний ресурс] - <https://www.ukrlib.com.ua/bio/author.php?id=3>
6. Українка, Л. Лісова пісня [електронний ресурс] / Леся Українка - <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=508>

Опорний конспект та відеоматеріали у відповідній темі на платформі Moodle

ВСТУП

Глибоким протестом проти міщанської заспокоєності, самозадово-леності, зажерливості насичена «Лісова пісня», побудована на якнайтоніше відтворених поетесою народних волинських легендах, найсамобутніший твір Лесі Українки, фантастичний і реалістичний водночас, ніжний і гнівний, сумний і глузливий.

Читаючи цю драму, згадуєш і «Сон літньої ночі» Шекспіра, і «Снігуроньку» Островського, й Раутенделяйн Гауптмана,— проте Лесина Мавка незрівнянна й неповторна своєю національною особливістю, за своєю загальнолюдською значущістю.

М. Бажан

«Лісова пісня» – прекрасна казка про любов і зраду, про силу лісову і водяну. Вона приваблює людей глибоким філософським змістом, закликом до гармонії буття, до миру з власною душею через любов і красу.

Теорія літератури

1. **Ява** - частина акту (дії) у драматичному творі, що визначається незмінним колом (кількістю) дійових осіб. Нова Я. розпочинається з виходом зі сцени чи появою на ній нового персонажа (або групи). Поділ драматичного твору на Я. відіграє композиційну роль, тому вона у п'єсах (зокрема ХІХ ст.) чітко фіксувалася, позначалася порядковим номером та перерахуванням дійових осіб. Сучасна драматургія не дотримується цього принципу.

2. **Монолог** - переважно в драматичному творі або кінофільмі роздуми персонажа вголос, розмова з самим собою чи глядачами.

3. **Діалог** - розмова двох чи кількох дійових осіб.

4. **Драма-феєрія** - це п'єса з казково-фантастичним сюжетом і персонажами. Феєрія - театральна чи циркова вистава, побудована на фантастично-казковому сюжеті, в якій з метою вразити глядача використовуються різноманітні сценічні ефекти.

1 Історія написання драми-феєрії

Історія написання п'єси нерозривно пов'язана з так званим грузинським періодом життя поетеси (1908-1913). Під впливом розлуки з рідним краєм Леся Українка, не маючи змоги через хворобу відвідати дорогу її серцю Волинь, згадала свої ліси й «затужила за ними». Саме ця туга, за словами самої поетеси, і була справжнім імпульсом до творення «Лісової пісні». П'єсу написано в небачено короткі строки — за 12 днів липня 1911 року.

Із листа Лесі Українки до сестри: «Писала я її недовго, 10-12 днів, і не писати ніяк не могла, бо такий уже був непереможний настрій».

«Лісову пісню» вперше було надруковано в «Літературному віснику» за 1912 рік. Окремим виданням твір вийшов у 1914 році. За життя поетеси драма не була поставлена на сцені. Вперше її поставили 1918 року.

До написання «Лісової пісні» Леся Українка, можна сказати, готувалася все життя. Образи народних легенд, казок, повір'їв увійшли в її духовний світ ще з дитячих років. «А то ще я й здавна тую мавку «в умі держала», ще аж із того часу, як ти в Жабориці мені щось про мавок розказувала, як ми йшли якимсь лісом з маленькими, але дуже рясними деревами. Потім я в Колодяжному в місячну ніч бігала самотою в ліс (ви того ніхто не знали) і там ждала, щоб мені привиділась мавка... Видно, вже треба було мені її колись написати, а тепер чомусь прийшов «слухний час»... Зачарував мене сей образ на весь вік», — писала Леся Українка матері 2 січня 1912 року.

У згаданому листі поетеса зазначала: «А я таки сама «неравнодушна» до сеї речі, бо вона мені дала стільки дорогих хвилин екстазу, як мало яка інша». Велике враження справили на малу Лесю відвідини дядька Лева в селі Скулині, ночівля в урочищі Нечимному, що розкинулося над глибоким лісовим озером. «Ходячи по лісі та коло озера,— згадує сестра Лесі Ольга Косач,— надто ж сидячи біля вогнища, почули ми багато, багато оповідань про той ліс, про озеро, про всяку «силу» лісову, водяну, польову та про її звичаї і відносини між собою і людьми».

«Лісову пісню» породила не тільки туга Лесі за Волинню, а й глибоке почуття патріотизму та тогочасна суспільна атмосфера, яка в багатьох аспектах перекликається із сучасною.

А ось ще одна думка. «У Лесиній «Лісовій пісні» нема ні одного персонажу, ні одної мелодії, щоб були мені не знайомі,— пише у спогадах сестра поетеси Ольга Косач. — Для мене нема найменшого сумніву, що здогади різних літературознавців про те, під яким впливом Леся писала свою «Лісову пісню», марні, бо писала вона її, як каже в листі до матері, тому, що затужила за рідними волинськими лісами і за всіма тими істотами, що ними заселяли ті ліси, уява старих і молодих волиняків-поліщуків, Лесиних приятелів дитячих і юнацьких літ. Кожен рядок у «Лісовій пісні» має фольклорну основу, що, вся вона зіткана з казок, легенд, заклинань, ворожінь. **Отже, джерелами написання твору є:**

- суспільна атмосфера, в якій жила Леся Українка;
- почуття патріотизму;
- духовний світ поетеси;
- туга за рідними волинськими лісами;
- українська народна творчість: казки, легенди, заклинання, ворожіння.

2 Аналіз змісту твору

Тема та ідея

Тема — зображено духовне багатство, великі творчі можливості народу, показано перемогу добра і краси над злом.

Ідея – змагання за щасливе, вільне життя, за високу мрію, красу та вірність проти буденщини і тупості, міщанської обмеженості.

Основні питання:

- добро і зло;
- вірність і зрада;
- поетичне покликання і приватновласницькі інстинкти.

Сюжет і композиція

Пролог – заспів – вводить у казковий світ – пролог майбутніх конфліктів - **I дія** – «весняна» - дія зародження, розвитку і розквіту кохання: Мавка+Лукаш. - **II дія** – «пізнього літа» - зав'язка конфлікту і перипетії їхнього кохання: в'яне поезія в душі Лукаша і його любов до Мавка. Любовний трикутник Килина – Лукаш – Мавка тимчасово перемагають сили буденщини. - **III дія** – «пізньої осені» - найглибша боротьба пристрастей. Тут людина стає звіром і знову людиною, тут Мавку закликає у вербу Килина, але кохання перемагає смерть, а чистий вогонь палить усе дрібне, брудне, нікчемне. Це вогонь очищення, він очищає людину, звільнює її від пут буденщини, дрібновласницької облуди. розв'язка оптимістична: прекрасне не вмирає, воно переможе. Драма закінчується ремаркою – епілогом: спалах весняної краси, переможний спів кохання, усміх щастя серед зимового сніговію.

Жанр твору.

Жанр твору визначила сама письменниця. Як уже згадувалося, це драма-феєрія. А якщо це так, то саме ця жанрова різновидність драматичного роду дала право письменниці, «сила якої в буянні фантазії, нестримному леті уяви» так оцінив талант Лесі Олесь Гончар), ввести в оповідь людські та міфологічні характери. На думку В. Давидюка, в цьому плані письменниця виступила як новатор, бо до появи «Лісової пісні» не було в нашій літературі жодного твору, в якому б так широко були використані міфологічні пласти. Деякі міфологічні персонажі мають у Лариси Петрівни авторське походження: Зоря, Океан, «Той, що греблі рве», Метелиця Гірська тощо.

В чому ж головний конфлікт драми? Де той ключик, який дає можливість читачеві збагнути сутність цього конфлікту? Думаю, що я не помилюся, коли дам на це питання таку відповідь: головний конфлікт драми «Лісова пісня» — це конфлікт між покликанням людини, яке дає їй природа від народження, і сутністю її у відповідних соціально-політичних умовах, між величнопіднесеним і прикритим, між красою і буденщиною, між добром і злом. Цей конфлікт у п'єсі має філософсько-психологічну основу, вкладену Лесею Українкою в уста Мавки:

*Ні, любий, я тобі не дорікаю,
а тільки смутно, що не можеш
ти своїм життям до себе дорівнятись.*

Якщо глибоко осмислити останній рядок з наведеної цитати, то можна прийти до висновку, що для розкриття теми твору, мабуть, треба дати більш повну характеристику не Мавці, а Лукашеві, бо за своїм драматизмом він перевершує образ Мавки, бо саме через образ цього талановитого хлопця визначається суперечність між високою поетичною мрією і повсякденним практицизмом, що, по суті, і стає перешкодою на шляху до щастя. Незвідане досі почуття окрилює лісову царівну і одночасно приносить болісні роздуми. Та вже в кінці другої дії ми бачимо, як Мавчині переживання нарастають, посилюють її душевні страждання: її поетичний світ, світ духовності зіткнувся з меркантильним світом. Лукаш втрачає під впливом оточуючого середовища щедрість, щирість, ніжність почуттів, і Лісовик, для якого Мавка — донька, перетворює його у вовкулаку. Постать Лукаша вовкулаки — це образ, сповнений протиріччя людини з собою. Мавка більш зрозуміла нам. її велич в тому, що вона бореться за кохану людину, вона хоче звільнити Лукаша від згубної моралі, від злих устоїв суспільства. Лукашеві важче. На прикладі цього персонажу Леся говорить про дискомфорт душі, що знаходиться в

невідповідному їй тілі. І від такої постановки питання образ набуває ще більш трагічного звучання. За повір'ями, людина, перетворена на вовкулаку, стає ясновидющою: вона бачить і осмислює все, що діється навколо, і знає все наперед. У цих умовах маленькі життєві радощі втрачають для неї свій сенс. Сюжет драми осмислюється нами так, що Лукаш позбувається чарів. Але, ставши всевидючим, він усвідомлює, як багато втратив з того, що іншим людям доступне. Мавка гине в кінці твору, щоб ранньою весною знову відродитися, бо має «в серці те, що не вмирає». А Лукаш? Присипаний снігом, без свити і шапки, він не подає надії на своє відродження. Він лишається самотнім і байдужим. Мавка хоче повернути його до повноцінного людського життя, але замість Лукаша — людини вона бачить подобу людську. Душевний стан хлопця — вовкулаки найкраще характеризує той епізод з драми, коли він, зірвавшись на рівні ноги і закривши лице руками, тікає від Мавки — визволительки. Чи справді Лукаш тікає від свого кохання? А може, інакше треба осмислювати цю сцену? Мабуть, так. Лукаш тікає від самого себе, від прозріння. Він зрозумів, яким буде життя того, хто не зміг «до себе дорівнятися». Отже, якщо Мавка в кінці твору спалахує раптом давньою красою у зорянім вінку, то Лукаш живе, щоб швидше вмерти. Зміст життя Мавки — в гармонії з природою, до цього життя вона хоче повернути і Лукаша, проте хатній рабський дух перемагає. До героя в кінці твору приходить доля. За народними повір'ями, доля супроводжує людину все життя, але на очі показується їй тільки тоді, коли та перебуває на дорозі в небуття.

3 Зображення природи та людини у «Лісовій пісні»

Драма-феєрія "Лісова пісня" — це надзвичайний твір Лесі Українки — видатної української поетеси, письменниці, філософа, драматурга. У цьому творі простежується багатство думки, поетичність образів та гармонічна єдність реальності та фантазії. В "Лісовій пісні" Леся Українка ставить та намагається вирішити вічні питання: життя й смерті, кохання та ненависті, вірності і зради, пошуку правди, справедливості.

Однак у драмі-феєрії є дещо таке, що сьогодні звучить особливо гостро — це трагічна тема відносин людини з природою. Головні герої "Лісової пісні" — це представники людства та природи. Лукаш — простий селянин, представник людського світу. Мавка — дитина природи, лісова дівчина, яка закохується в Лукаша та йде до нього жити, залишаючи ліс, в якому пройшло все її життя, йде до нього, незважаючи на те що вся природа проти цього. Її дідусь Лісовик попереджає Мавку, що люди жорстокі, погано ставляться до природи, що вони ніколи не зможуть прийняти її за свою.

Але Мавка, попри всі відмови, пішла жити до Лукаша та зазнала там лише нещастя, труднощі, горе.

Велику роль у "Лісовій пісні" відіграє природа. Ліс "реагує" на всі переживання Мавки, на її душевний стан. Мавці добре, і ліс прокидається, на деревах розпускаються бруньки; Мавці тяжко від розлуки з Лукашем, і "...все покривається протяглим сумним вовчим виттям... Безлистя ліс ледве мріє проти попелястого неба чорною пустиною, а далі по узліссі снується розтріпаний морок".

Ліс, з одного боку, — всеперемагаючий природний початок, і ліс, — крихкий беззахисний світ, який немов кричить; "Захисти мене, не чіпай мене! Збережи мене!" У творі ліс — це джерело творчості, краси. Не даремно дядько Лев так старанно береже старого дуба-велетня, навіть відмовляється його продати купцям. За повагу до природи, доброту, щирість його любить Мавка, поважає Лісовик:

*То ж дядько Лев сидітиме в тій хижі,
а він нам приятель...*

Люблю старого. Таж якби не він,

давно б уже не стало сього дуба.

Лісові жителі по-різному ставляться до людей. Русалка їх просто ненавидить:

...Ой, ті люди

з-під стріх солом'яних!

Я їх не зношу.

Я їх топлю...

Лісовик же, хоч і не має такої неприязні, знає, що серед людей бувають і гарні, але все ж таки попереджає Мавку:

...Минай людські стежки, дитино,

бо там не ходить воля,— там жура

тягар свій носить. Обминай їх, доню:

раз тільки ступиш — і пропала воля!

Та Мавка його не слухає, вона зачарована грою Лукаша. Вона вірить, що всі люди такі ж гарні, добрі, відкриті, ласкаві, як Лукаш. Лукаш теж закохується у Мавку, але цьому кохання не судилося бути щасливим, бо Мавка — лісова дівчина, а Лукаш — людина.

Дядько Лев високо цінить природу, шанує її, як Мавка. Він навіть померти хоче у лісі під старим дубом:

... Як буду вмирати, то прийду, як звір, до лісу,—

отут під дубом хай і поховать...

У цьому творі Леся Українка говорить про те, що людина і природа — це єдине ціле, що людина повинна дбати про навколишній світ. Сьогодні, коли відроджується наша культура, духовність, наша мова, "Лісова пісня" потрібна читачеві. Вона безкрайня, як безмежна природа, поезія та краса.

4 Конфлікт між буденним життям і високими пориваннями душі

Як і в попередніх драматичних творах поетеси, в центрі «Лісової пісні», заснованій на фольклорі,— гострий конфлікт філософського плану: невідповідність високого покликання людини принизливим, невідповідність умовам її повсякденного життя.

Укладання цитатного аналізу за запропонованою таблицею:

Порівняння поведінки та рис характеру	Мавка	Лукаш	Інші персонажі
Поведінка в ситуації вибору			
Здатність боротися за власне щастя			
Вміння поступатися			
Ставлення до праці			
Мова та жести			
Повага до свободи інших у вільних та невільних людей			
Рівень прийняття суспільних норм і правил			

Образ Лукаша-вовкулаки символізує народні погляди на людину: хто зрікся духовного життя, загасив у собі порив до прекрасного, той перестав бути людиною. Пройшовши через очищення, страждаючи і розуміючи свою недосконалість, Лукаш стає мудрішим, бо пізнає смисл свого буття. Він гине, але краплина мудрості, придбана у життєвій боротьбі, залишиться людям.

Який образ – Мавки чи Лукаша – є трагічнішим? Трагічнішим є образ Лукаша. Бо велика біда – не мати злагоди з самим собою. Лукаш зрадив не лише Мавку, а й себе, власними руками зруйнував щастя, зневажив послану йому Долю. Йому навіть немає на кого нарікати, і Лукаш карається пекельною мукою. Трагічність образу посилює епізод з Долею. Наприкінці дії Лукаш з усмішкою на вустах помирає біля Мавки-верби. Поєднавшись з коханою у смерті, він стає щасливішим, ніж за життя, позначеного помилками і тяжкою зрадою.

5 Роль пейзажів у творі

На початку двадцятого століття в українській літературі з'являється ряд творів з фольклорними образами, провідним з яких був образ рідної природи: М. Коцюбинський "Тіні забутих предків", О. Кобилянська "У неділю рано зілля копала", О. Олесь "Над Дніпром", Г. Хоткевич "Камінна душа". Очолює цей список один з найвидатніших поетичних творів нашої літератури — драма-феєрія "Лісова пісня", що належала перу Лесі Українки.

"Лісова пісня" по праву вважається вершиною драматичної майстерності поетеси, і головна передумова цього, на мій погляд, полягає в тому, що вона звернулася до вічного, невичерпного джерела — фольклору рідного краю.

Початок поеми — високо-поетичний, психологічний етюд, де все позначене найніжнішими відтінками кольорів лісового куточка України, і чарує зір, і вабить пахощами лісових дерев, квітів, трав, і милує слух гомоном лісових струмочків рідної землі. У пролозі, як, принципово, і у всьому творі, виражена глибока любов до рідної Батьківщини і невимовна туга за рідними просторами.

З одного боку озера був смарагдово-зелений дерновий облудний берег, що йшов хвилями під ногами і, прориваючись, не давав приступитись до самої води, а з інших боків береги були зарослі очеретом та різними хащами". "Старезний, густий, предковичний ліс на Волині. Посеред лісу простора галява з плакучою березою і з великим прастарим дубом. Галява скраю переходить в куп'ята очерети, а в одному місці в яро-зелену драговину — то береги лісового озера, що утворилося з лісового струмка ", — це вже уривок з прологу "Лісової пісні".

Постає питання, чи полягає майстерність митця в тому, що він у своєму творі майже фотографічно відтворює навколишню дійсність? Звісно, ні. У "Лісовій пісні" природа відіграє велике художнє значення. З одного боку, пейзажі — це художнє тло, своєрідна театральна декорація. З іншого боку, життя людей та природна стихія живуть у гармонії, яка доволі часто порушується. Отже, природа болісно відкликається на людську нещирість.

У пролозі природа спокійна й велична: предковичний ліс на Волині, посеред лісу простора галява з плакучою березою і великим дубом, лісове озеро — "тиховоде, вкрите ряскою та лататтям, але з чистим плесом посередині". У першій дії — молода весна очаровує своєю ніжністю: "узлісся наче повите ніжним зеленим серпанком, де-не-де вже й верховіття дерев поволочене зеленою барвою. Озеро стоїть повноводе, в зелених берегах,— як у рутвянім вінку".

Друга дія відкривається мальовничим пейзажем пізнього літа: "на темнім матовім листі в гаю де-не-де видніє осіння позолота. Озеро змаліло, берегова габа поширшала, очерети сухо шелестять скупим листом". Третя дія розцвічена осінніми барвами. Ліс стоїть безлісий, стогнуть пугачі, регочуть сови. Раптом все покривається протяжним сумним вовчим виттям, після якого настає небезпечна тиша. Зміна природних сезонів, представлена у ремарках, відповідає загальному розвиткові дії. У першій дії ми знайомимося зі всіма героями драми. І природа і зовнішність людей змальована світлими барвами.

Душевна краса персонажів гармоніює з ніжною красою лісового куточка. Зустріч Мавки з Лукашем відбувається на лоні весняної природи. Серця молодих закоханих б'ються в унісон із

серцем природи, що забуяла від весняної радості. На голос Лукашевої веснянки "відкликається зозуля, потім соловейко, розцвітає яскравіше дика рожа, біліє цвіт калини, глode соромливо рожевіє, навіть чорна безлиста тернина появляє ніжні квіти".

Влітку все більш рельєфним постає основний конфлікт драми: невідповідність між високими душевними поривами та буденним життям. Починають в'янути трави, листя, а разом з ними в'яне поезія в душі Лукаша. З останніми квітами, що впали під серпом разом зі стиглим житом, вмерло й кохання Лукаша до Мавки. У третій дії лірична напруга сягає найвищої точки і йде до розв'язки.

Вступна ремарка поєднує опис осінньої, хмарної, вітряної, тривожної ночі, й портрет фізично виснаженої боротьбою, але нескореної духовно Мавки. У трагічній розв'язці драми звучить оптимістична нота: людина перетворюється на звіра і знову стає людиною, кохання перемагає смерть — і спалахує весняна краса серед зимового сніговію.

Герої драми створені творчою уявою поетеси. Мавка порівнює своє кохання із коханням голубків. У лісі дерева — це не звичні нам рослини, а її подруги, кожна зі своїм характером. Сестриця береза занадто смутна, бліда, похила та журлива. Вільха шорстка. Осика лякає, хоча й сама всього боїться — тремтить. Дуби поважні. Дика рожа, глід, терен задирливі. Ясен, клен, явір — гордовиті. Калина хизується своєю красою. Ніхто не розуміє Мавку так, як її коханий Лукаш. З ним вона забуває про самотність.

Лукаш, хоча й людина, але його серце відкрите для пізнання дива. Тільки поетична натура могла побачити лісову Мавку, познайомитися з нею та закохатися. Він поки що уміє бачити прекрасне там, де його ніхто не бачить. Але пізніше через власну безсилість він утрачає цю здатність цінувати красу та гармонію. Він зраджує не тільки і не стільки Мавку, скільки власне духовне життя. Епізод перетворення Лукаша на вовкулаку є символічним. Той, хто зрікся своєї душі, стає бездушною твариною.

Образ природи відіграє важливу художню функцію у драмі-феєрії "Лісова пісня". Природа — це джерело душевної наснаги, людина повинна орієнтуватися у своїх прагненнях та душевних пориваннях на цей ідеал краси й гармонії.

Питання та завдання до контролю знань студентів

- 1 Коли було написано «Лісова пісня»?
- 2 Що лягло в основу твору?
- 3 Які дві групи персонажів діють у творі?
- 4 За жанром, що це за твір?
- 5 Чому твір називається драмою – феєрією?
- 6 Яка головна проблема твору?
- 7 Розкрити символіку епізоду перетворення Лісовиком Лукаша на вовкулаку та повернення йому Мавкою людської подоби.
- 8 Як і чому змінилися взаємини між мешканцями лісової хатини? Як ці зміни передані через мову Лукашевої матері й Килини?
- 9 Які зміни й чому відбулися у взаєминах між Лукашем і Мавкою?
- 10 Чи зрадила Мавка «саму себе», живучи серед людей? (
- 11 Чому «Лісову пісню» прийнято вважати вершиною творчості Лесі Українки?
- 12 У чому новаторство авторки?
- 13 Який світ відтворено в пролозі?
- 14 Простежте зміну настроїв у першому й останньому монологів Мавки першої дії. Чим вони різняться?

15 Як у другій дії в діалогах матері з Лукашем, матері з Мавкою, а потім — з Килиною розкриваються уявлення кожного з них про роботу?

ВИСНОВКИ

Глибиною думок, красою поетичних образів драма-феєрія «Лісова пісня» Лесі Українки постала нарівні з такими творами світової класики, як «Сон літньої ночі» В. Шекспіра і «Пер Гюнт» Г. Ібсена.

«Я — європейка»,— з гордістю заявляла Леся Українка. І вона дійсно європейка у кращому розумінні цього слова — високоосвічена, поліглот, перекладач, поетеса, яка талантом охоплювала широке коло актуальних для свого часу і вічних проблем. Її поезія інтелектуальна, філософськи насажена, глибоко патріотична і разом із тим зворушливо ніжна, тонка, красива.

Домашнє завдання

1. Опрацювати теоретичний матеріал ([1], с. 221-228);
2. Прочитати драму-феєрію «Лісова пісня» (подивитися однойменний художній фільм);
3. Виконати тестове завдання, розміщене на платформі Moodle.

Микола Вороний. Загальний огляд життя і творчості поета. Ідейний зміст і художні особливості поезій (мотив необхідності для поета бути «цілим чоловіком», єдність краси природи і мистецтва, узагальнено-ідеалізований жіночий образ як сюжетний центр вірша.

Мета Знати основні віхи життєвого і творчого шляху М. Вороного.

заняття Уміти розпізнати символічний твір серед інших, характеризувати тематику і проблематику віршів М. Вороного, визначати їхні жанрові і ритмомелодичні особливості. Уміти вказати на художні ознаки символізму у творі. Розкрити неоромантичне звеличення краси природи у вірші «Блакитна Панна». Передати власні почуття від вірша. Аналізувати поезику символізму у вірші «Інфанта».

Час – 2 академічні години

Час – 80 хвилин

План проведення лекції

1. Життєвий шлях М. Вороного.
2. Творчий доробок митця.
3. Узагальнено-ідеалізований жіночий образ як сюжетний центр вірша.

Теорія літератури:

Символізм

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256 с.: іл.
2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.

3. <https://shkola.in.ua/1696-ukrainska-literatura-10-klas-avramenko-2018.html>
 4. <https://shkola.in.ua/1698-ukrainska-literatura-10-klas-borzenko-2018-stand.html>
 5. Вороний Микола – біографія [електронний ресурс] - <https://www.ukrlib.com.ua/bio/author.php?id=40>
- Опорний конспект та відеоматеріали у відповідній темі на платформі Moodle

ВСТУП

*І кожну її хвилину
Готов oddать я без жалю!
Мій друже, я красу люблю —
Як рідну Україну.*

«Всю діяльність письменника пронизувала одна благородна ідея: включити українську культуру в орбіту світового культурного процесу. Його ім'я, несправедливо призабуте, а за часів культу особи і застою згадуване неодмінно з вульгарно-соціологічними ярликами..., — нарешті остаточно повертається українській літературі», — писав літературознавець Г. Верес. Це про Миколу Вороного, із життям і творчістю якого ми будемо сьогодні знайомитися.

Теорія літератури:

Символізм (фр. *symbolisme*, з грец. *символон* — знак, ознака, прикмета, символ) — літературно-мистецький напрям кінця XIX — початку XX ст., основоположники якого, базуючись на ідеалістичній філософії Шопенгауера, «теорії несвідомого» Едуарда Гартмана і поглядах Фрідріха Ніцше, проголосили основою мистецької творчості символ — таємну ідею, приховану у глибині всіх навколишніх, а також і потойбічних явищ, що її можливо розкрити, збагнути й відобразити тільки за допомогою мистецтва, зокрема музики й поезії. Зумовлена цією установою поетика символізму вирізнялася глибоким культом «слова, як такого» («світ слова»), великою увагою до музичності, формальних пошуків, ускладнених образів й асоціацій, нахилом до таємничості, а то й містичності, що виявлявся особливо у використанні натяків і недомовок, в уживанні великих літер у деяких словах для підкреслення їх особливого значення тощо.

1 Життєвий шлях М. Вороного

Псевдоніми — Арлекін, Віщий Олег, Номо, Sirius, Кіндратович, Микольчик. Криптоніми — М.В., К-ич М., М-У-ко та інші.

Микола Кіндратович Вороний народився 7 грудня 1871р. у сім'ї ремісника на Катеринославщині (тепер Дніпропетровська область). Коли хлопцеві було півроку, родина переїхала до Харкова. Спочатку він навчався в Харківському, а потім у Ростовському реальному училищі, звідки був виключений за зв'язки з народниками, читання і поширення забороненої літератури. Три роки перебував під наглядом поліції із заборобою вступати до вищих навчальних закладів Росії. Перші вірші Вороний почав писати, ще навчаючись у Харківському реальному училищі. У 1893 р. він надрукував перший вірш «Не журись, дівчино».

У 1895 р. виїхав за кордон і навчався спочатку у Віденському, а потім Львівському університетах на філософському факультеті. У Львові зблизився з І. Франком, який справив великий вплив на формування світогляду, літературно-естетичних поглядів молодого поета.

М. Вороний працював бібліотекарем і коректором Наукового товариства ім. Т. Шевченка, режисером українського театру товариства «Руська бесіда», в редакції журналу «Життє і слово», де вів рубрику «Вісті з Росії». Допомагав І. Франкові у виданні газети «Громадський голос» і «Радикал», деякий час був неофіційним редактором журналу «Зоря». З 1897р. був актором

театральних труп М. Кропивницького, П. Саксаганського, О. Васильєва та інших. У 1901р. Вороний залишив сцену, служив в установах Єкатеринодара, Харкова, Одеси, Чернігова. У «Літературно-науковому віснику» опублікував відкритий лист програмного характеру, де закликав письменників до участі в альманасі, «який змістом і формою міг би хоч трохи наблизитись до нових течій і напрямів сучасних літератур».

У 1910 р. Вороний оселився в Києві, працював у театрі М. Садовського, викладав у театральній школі. Протягом 1911 — 1917 рр. видав збірки поезій «Ліричні поезії» (1911), «В сьайві мрій» (1913), «Євшан-зілля» (1917).

Після загибелі УНР (Української Народної Республіки) М. Вороний не сприйняв радянської дійсності та емігрував за кордон у 1920 р. Жив у Варшаві, де здружився з польськими письменниками Ю. Тувімом і Л. Стаффом.

У 1921 р. у Варшаві видав збірку «За Україну!», невдовзі переїхав до Львова. Викладав в українській драматичній школі при Музичному інституті імені М. Лисенка, деякий час був директором цієї школи. У 1926 р. Вороний повернувся в Україну, займався педагогічною і театрознавчою діяльністю.

У 1934 р. письменник був репресований, йому не дозволялось жити в Києві. 7 червня 1938р. — розстріляний (хоча в деяких джерелах можна знайти інші дати і причини смерті М. Вороного, наприклад, «Помер М. Вороний у 1942 році в окупованій гітлерівськими загарбниками Воронезькій області» або «Помер М. К. Вороний 1940 року, місце і причина смерті невідомі». Вивчення архівів КДБ (комітет державної безпеки) дозволило документально точно визначити, що Вороний проходив по груповій справі з традиційним для того часу формулюванням «за участь у контрреволюційній військово-повстанській організації» і 29 квітня 1938 року .особлива трійка при НКВС (народний комітет внутрішніх справ) Одеської області розглянула «справу тринадцятьох» і всім винесла вирок — «розстріляти».

2 Творчий доробок митця

Микола Вороний — постать в українській культурі неординарна. Щоб переконатись у цьому, досить згадати, що він був поетом, перекладачем, критиком, істориком літератури, публіцистом, актором, режисером, редактором, дослідником національного театру, світової та вітчизняної драматургії, громадським діячем. Своєю творчістю він обстоював думку про необхідність модернізації української літератури, орієнтації її на Європу. У виданому ним альманасі «З-над хмар і долин» (Одеса, 1903) поряд з модерними поезіями були представлені твори поетів, які виступали проти декадансу, «чистого мистецтва» та інших течій у літературі і мистецтві,— І. Франка, П. Ірабовського, Лесі Українки, М. Старицького, В. Самійленка та інших. Від збірки до збірки поезія Вороного глибшає змістом, порушує загальносвітові теми, філософські питання («Мандрівні елегії»), еволюціонує від романтизму до неоромантизму та символізму. Він одним з перших вводить у лірику тему міста, переймає ряд традиційних мотивів європейської поезії, де протиставляється поетична одухотвореність і буденність, утверджує нестримне прагнення людини до краси, світла, осягнення космосу («Ікар», «Сонячні хвилини»), розкриває трагізм духовної самотності (цикл «Осокорі»). Але тяжіння до модернізму не перешкоджало Вороному писати твори, пройняті щирою любов'ю до народу, шаною до його кращих синів («Краю мій рідний», «Горами, горами», «Привид», вірші, присвячені Т. Шевченкові, І. Франкові, М. Лисенкові). Поет був переконаний, що любити свою землю, свій народ — не означає обов'язково вихвалити, тому в нього є твори, в яких висміюється національна обмеженість, псевдопатріотизм, його антигуманістична, аморальна сутність («Мерці», «Молодий патріот», «Старим патріотам»). Використавши літописну оповідь про могутній вплив запаху

трави з рідного краю, поет пише поему «*Євшан зілля*». Епіграф визначає провідну думку твору: краще в своїй землі кістками лягти, ніж на чужині бути в пошані. І хоча до літописної оповіді вже звертались А. Майков твором «Ємшан» та І. Франко твором «Євшан», Вороний також використовує цей матеріал, щоб розглянути проблему історичної пам'яті народу.

З давніх-давен у різних народів панувала думка, що без минулого не може бути майбутнього, історія — це той життєвий корінь, на якому тримається нація, народ. «Яке коріння, таке й насіння»,— твердить народна мудрість. Геніальний Т. Шевченко в посланні «І мертвим, і живим...» з болем у серці звертався до своїх сучасників із закликом звернути погляди в минуле, вивчити справжню історію, спитати себе: «Ким? За що закуті?..» Це болюче питання ставить перед собою і українцями і Микола Вороний. Взявши за основу літописну легенду про сина половецького хана, якого взяв у полон з ясирем князь Володимир, автор переосмислив її в науку своїм сучасникам, «котрі вже край свій рідний зацурали, занедбали». Відірваний від привільних половецьких степів, юнак зникає до чужих розкошів, звичаїв. Переродилося, зачерствіло його серце, вмерло в ньому рідне слово, стерлися з пам'яті мамині пісні колискові й мудрі батьківські повчання. Посланець від батька співає йому пісню вільного краю, але ніщо не вражає юнацького серця:

*Там, де пуста замість серця,
Порятунку вже не буде!*

Здавалося, ніякі ліки не зарадять, не допоможуть. Та ось старий посланець намагається востаннє «пробудити» юнака: він виймає з-за пазухи жменьку сухої трави зі степу — євшан-зілля. Пахощі гіркої полину вдарили в груди, вогнем пронизали серце невільника. І промайнув перед очима «рідний степ — широкий, вільний», постав у пам'яті нещасний батько. Зануртувала кров, прокинулось найдорожче, найсвятіше почуття — любов до рідного краю. Зрозуміло, що тепер ніякі перешкоди не зупинять юнака на шляху до волі, до «рідного степу», до «краю веселого». Його кличе голос крові, голос матері-землі. Повертається він до свого роду не приспаним рабом, а вільним гордим орлом. Радіє поет, радіємо й ми, бо син прилинув до змучених чеканням батьків, щоб стати їм надійним оборонцем. Але попри такий оптимістичний та радісний фінал, ми відчуваємо, що авторові цієї поеми зовсім не радісно:

*Де ж того євшану взяти.
Того зілля привороту,
Що на певний шлях направить,—
Шлях у край свій повороту?!*

Як пробудити в українців дух непокори, дух свободи? Яким зіллям-приворотом прихилити їх до рідного лона? Такими болісними питаннями закінчує поему Микола Вороний.

Страдницький образ підневільної, рідної поетові землі гарячим струменем проходить через усю його творчість. Не може примиритися зболена душа поета з тим, що «... люди — невільники німі, на їх устах печать». Не коритися долі, а боротися

*За Україну,
За її долю,
За честь і волю,
За народ! —*

таке творче кредо Вороного-патріота.

Вірш «*За Україну!*» настільки щиро передавав почуття поета, що композитор Ярославенко поклав її на музику. І ця маршова пісня виконувалась і виконується на урочистостях української громадськості.

Якщо визначати основні мотиви творчості М. Вороного, то на перше місце, безперечно, слід поставити твори про безмежну любов до України, про її мужніх, відважних борців, які

готові відстоювати свободу в будь-який спосіб. Але ні в якому разі не можна судити про творчість поета так однобоко. Адже людина, яка не любить іншої людини, ніколи не зможе полюбити країну. Тому обов'язково слід звернути увагу й на інтимну лірику М. Вороного. Інтерес до внутрішнього світу людини, прагнення художньо дослідити складність і суперечливість її переживань і настроїв зближують поезії Вороного з кращими здобутками європейської лірики. Так, цикл інтимної лірики «*За брамою раю*», що охопив поезії 1903—1910 рр., навіяний тривалими переживаннями автора через драматичну розлуку з дружиною через рік після одруження.

Поет виховував сина Марка, сподівався на повернення щастя, хоч і усвідомлював, що його вже не буде. Це засвідчує «Присвята» до циклу, де стверджується, що переживання «серця самотного, серця скорботного» — «спів без надій».

Вірші дають змогу простежити розвиток почуття. Були спочатку щасливі хвилини зустрічей, тоді все в природі сяяло й усміхалося, у серці «любє почування» квітло «пишним цвітом», душа співала «гімн щасливого кохання» («На скелі», «Хвиля»). Та ось зрада «розірвала в шматки найніжніші квітки, найсвятіший огонь погасила» («Зрада»). Розуміючи, що в стосунках з колишньою коханою «все пішло намарне», все вже зруйновано й колишнього не повернути, герой не може її забути, бо «біль буяв, як чад похмілья». Час минає, але душевні страждання продовжують пекти — такий мотив розгортається у вірші «Ні, не забув...». Та вже в наступній поезії — «Нехай і так» — автор від імені ліричного героя намагається нас переконати, що навіть нещаслива любов своїм болем очищає людину:

Бо на вогні, що палить мої груди. Згорить і єя любов. Кайдани упадуть. Зітреться а слід колишньої полуди, І ясний, тихий світ мою осяє путь.

Останній вірш циклу «*Finale*» завершує «ліричну драму» і поета, і його героя. Минуло шість років страждань («шість літ щодня надіятись і ждати»). Тяжкий душевний біль був переможений любов'ю.

Проте є ще один мотив у творчості М. Вороного, який він також не міг оминати: як справжнього поета його не могло не цікавити питання про роль поета і поезії в житті людини. У вірші-присвяті «*Іванові Франкові*» Вороний намагається розібратись, чи має поезія бути зброєю в руках митця, чи мистецтво має відтворювати тільки прекрасне. Він доходить висновку, що митець не має права не реагувати на суспільне життя, не боротись за щасливе майбутнє, але водночас душа прагне пізнання «надземного», охоплення неосяжного, тому й цю потребу митець має задовольнити:

Моя девіза — йти за віком

І бути цілим чоловіком!

Вороний добре знав європейську літературу, прагнув органічного поєднання кращих традицій європейської лірики з новаторськими пошуками. Висока культура вірша[^] намагання сягнути художніх поетичних вершин, збагатити українську лірику новими мотивами й образами ставлять Вороного в першу шеренгу митців-новаторів новітнього часу — поруч з Лесею Українкою, О. Олесем, М. Рильським, П. Тичиною, Є. Плужником, Є. Маланюком. Запрошуючи молодих письменників узяти участь в альманахові, що він задумав, «який би змістом і виглядом бодай почасти міг наблизитись до новіших течій і напрямків в сучасних літературах європейських», висловлював побажання одержати твори «хоч з маленькою ціхою оригінальності, з незалежною свободною ідеєю, з сучасним змістом... де б було хоч трошки філософії, де б хоч клаптик яснів того далекого блакитного неба, що від віків манить нас своєю недосяжною красою, своєю незглибною таємністю». При цьому тут же підкреслювалось, що на «естетичний бік творів має бути звернена найбільша увага», що оголошується війна народницькому шаблону, поезії-катеринці, що «переспівує старі збиті співи...». Новаторства поет прагнув не тільки в змісті, але й

у формі. В око впадає мелодійність його поезій, ритмічність, уміння використовувати як старі класичні строфи (октави, сонети), так і експериментувати з двовіршами, терцетами, п'яти- і шестирядковими строфами. Такою своєю діяльністю Микола Вороний сприяв оновленню української літератури, орієнтації її на найкращі європейські традиції. Він став своєрідним явищем в українській культурі кінця XIX — початку XX ст. Його поетична і публіцистична творчість посіла значне й досить помітне місце на розлогих теренах українського письменства.

Основні твори:

Тематика	Твори
Роль поета і поезії	«Іванові Франкові» «На Тарасовій горі» «Пам'яті Миколи Лисенка» «До моря»
Кохання	«На скелі» «Нічого, нічого...» «Ні, не забув»
Любов до України	«За Україну» «Край мій рідний» «Євшан-зілля»
Уславлення мужніх борців за свободу	«Молодий патріот» «Старим патріотам»
Оптимізм, віра у свій народ, у його світле майбутнє	«Дівчині» «Гей, хто має міць!» «Коли ти любиш рідний край»
Природа	«Блакитна панна»

3 Узагальнено-ідеалізований жіночий образ як сюжетний центр вірша

Аналіз вірша «Блакитна Панна»

Жанр: пейзажна лірика

Тема: оспівування весни

Художні тропи:

епітети: весна запашна, прозорих шатах, вродою святою, неземною чистотою, променистою росою;

метафори: сміючись на пелюстках, на квітках;

порівняння: а вона, як мрія сна чарівна;

анафора: має крилами Весна запашна;

Поряд зі звичними, традиційними у фольклорі та в літературі засобами виразності (весна запашна, чарівна, у прозорих шатах, у серпанках) автор використовує біблійну урочисту лексику («Осанна!»),

Метафори («в душі моїй, в саяві мрій в'ються хмелем арабески»),

мистецькі терміни (арабески, фрески, гротески).

Це надає творові неповторне інтелектуально-мистецьке естетичне забарвлення.

Аналіз вірша «Інфанта»

У центрі твору — узагальнено-ідеалізований жіночий образ. Мотив захоплення красою жінки — наскрізний.

У цій поезії Вороний сміливо експериментує зі словом. **Неологізми** тут — ефективний засіб творення образності: «проміннострунними», «вогнелунними», «мрійнотканому». Справді, автор, поєднуючи колір і звук (промінь і струна; вогонь і луна), творить палітру свіжих, а головне — несподіваних відчуттів. І знову маємо справу із звуком, а ще — з кольором... їх теж

треба розшифрувати, збагнути — це символи, які кожен читач пропускає через власну призму сприйняття:

*Акордами проміннострунними
День хвилював і тихо гас.
Над килимами вогнелунними
Венера кинула алмаз.*

Останні два рядки вірша звучать неждано, навіть прозаїчно: легкість, інтим, краса, акварель, рельєф, звук — і вже зовсім не очікувано...

*А наді мною Революція
В червоній заграві пливла.*

Дивовижний контраст. Так — із позицій сьогодення, а сто років тому, в епоху неймовірних бурхливих перетворень, руйнації стереотипів, очікувань кращого, це був природний пасаж, данина моді (власне, такою була естетика доби соціальних перетворень).

Вірш "Інфанта" виразно виявляє вплив на Вороного тенденцій французького та російського символізму. Уже перший рядок наголошує на формі сну - переконує читача в авторському намірі уникнути конкретики значення, вималювати абстрактно-умовний характер, створити узагальнено ідеалізований **образ вічної краси**.

Велична голуба барва - символ безмежності простору - домінує в кольоровій гамі вірша і увіраزنює силует інфанти, здатної своєю появою викликати в серці ліричного героя чуття побожної хвали.

Сповнена цікавих неологізмів (проміннострунними, мрійнотканному, вогнелунними, яснозоряно), наповнена новими лексичними значеннями (дзвінкою чорною сільветою), порівняннями (вуалею стелився), метафоричними епітетами (попелястий жаль), які разом витворюють блискучий взірєць модерністської поезії.

Під текстом Вороного залишив напис: «Накидано 1907р. Викінчено 1922р.» Ця авторська заувага пояснює особливість останнього катрена, в структурі якого відчувається певний дисонанс: два перші рядки - образ героя, сповнений бодлерівської символіки, два наступних - образ Революції, що впливає над ліричним героєм у червоній заграві.

Римування: чотирядкова строфа з перехресним римуванням,

Рими: чергування дактилічної і чоловічої рими,

Розмір: 4- стопний ямб з пірихисем,

Жанр: інтимна лірика.

ВИСНОВКИ

Поезія М. Вороного — зразок високої естетики, заклик до формування «цілого чоловіка» (цілісної особистості), який відповідатиме критеріям Краси і Правди, буде аристократом духу. І. Франко називав цей стиль символізмом, стверджуючи: «Символізмом в поезії може бути все, не йдеться про алегорію, про підганяння дійсності до якихось заздалегідь прийнятих ідей. Йдеться лише про те, щоб поет, зображуючи певне явище, умів порушувати при цьому в нашій душі цілі акорди почуттів і уявлень, які б поривали нашу фантазію у якийсь далекий, безмежний простір, відкривали перед нами далекі горизонти думки і мрії, щоб. кожний вірш був неначе тісним віконцем в безкінечність».

Багато знавців доходять думки, що символізм — це не тільки поетична школа, якій притаманна певна сума виражальних засобів, а світобачення. Традиційно символізм у світовій поезії асоціюється з іменами Рембо, Малларме, Верхарна, Рільке, Блока, Белого, а в українській

літературі — з іменами М. Вороного, О. Олеся, Г. Чупринки, П. Карманського, В. Пачовського. На відміну від європейського і російського символізму, в українському можна знайти менше містицизму, більше відгуків на життя, небайдужість до ідей національного визволення.

Крім рис символізму, в поезії М. Вороного відчутні риси неоромантизму і реалізму.

Питання та завдання до контролю знань студентів

1. Розкажіть про основні віхи життєвого і творчого шляху М. Вороного
2. Знайдіть у поезії «Інфанта» авторські новотвори, неологізми. Яка їхня роль?
3. Назвіть образи поезії «Інфанта», що, на ваш погляд, є символічними. Які асоціації вони викликають?

Домашнє завдання

1. Опрацювати матеріал підручника ([1], с. 205-220).
2. Навчитися виразно читати, аналізувати поезії, висловлювати про них власну думку.
3. Вивчити напам'ять вірш «Блакитна панна», спробувати самостійно проаналізувати його.

Поезія О. Олеся: Неоромантичні, символістські тенденції у творчості: музичність, звукова виразність поезій, майстерність у відтворенні настрою і почуття («Чари ночі»), експресивність патріотичних почуттів («О слово рідне, орле скутий!...»).

Мета Знати основні події життєвого і творчого шляху письменника.

заяття Уміти визначати провідні мотиви поезій, пояснювати ритмомелодичні особливості, художні засоби (контраст, антитеза, символіка тощо), визначати поетичні жанри, проаналізувати образи. Висловлювати власні судження з приводу художніх особливостей поезії митця.

Час – 2 академічні години

Час – 80 хвилин

План проведення лекції

- 1 Життя і творчий шлях;
- 2 Провідні мотиви поезій.
- 3 Аналіз поезій «О слово рідне! Орле скутий!...» та «Чари ночі»

Теорія літератури: контраст, антитеза, символіка

Література

1. Авраменко, О. Українська література (рівень стандарту) [Текст]: підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / Олександр Авраменко, Василь Пахаренко. — К. : Грамота, 2018. — 256с.: іл.
2. Борзенко, О.І. Українська література (профільний рівень) [Текст]: хрестоматія. 10 клас. Рівень стандарту, академічний рівень/ упор. О.І. Борзенко – Х.: «Ранок»; 2018. – 624с.
3. Олесь, О. [електронний ресурс] / <https://ukrclassic.com.ua/katalog/o/oles-oleksandr/2286-oleksandr-oles-biografiya-skorocheno>

Опорний конспект та відеоматеріали у відповідній темі на платформі Moodle

ВСТУП

*Хтось ударив без жалю
по серці моїм,—
І забилося серце в вогні золотім...
І посипались іскри ясні,
І в дзвінкі обернулись пісні,...
І посипались іскри ясні,
І в дзвінкі обернулись пісні,—*

У 20-х роках ХХ ст. вірші Олександра Олеся знали старі й малі. Книги «Вибрані твори» перевидавалися тричі. І раптом — повне забуття, вилучення імені з історії української літератури, книг — з бібліотек. Чому, чим завинив поет? Тільки тим, що не розділив зі своїм народом голодомору, жахів сталінського беззаконня та фашистської окупації — виїхав за кордон. І сам себе покарав, усе життя поневіряючись на чужині, страждаючи з журби за рідним краєм: Душа на чужині, як чайка сумна,— Літає і квилить в сльозах без гнізда: Навік його змила бурхлива вода.

М. Грушевський вважав, що про О. Олеся слід говорити як про «найбільшого з нині живущих поетів на Україні». Митцеві не довелося довго завойовувати поетичної слави — вона прийшла до нього другого дня після виходу у світ першої книги його поезій. «Свіжість поетичних образів, плавність і легкість вірша, сміливість деяких прийомів зацікавила і зачарувала»,— писав про творчість Олеся відомий літературознавець і поет Микола Зеров.

Спробуймо й ми прилучитися до духовних скарбів, що їх своїм талантом створив О. Олесь.

Теорія літератури:

Антитеза - стилістична фігура в художній літературі та в ораторському мистецтві, що полягає у драматичному запереченні певної тези чи у вмотивованому контрастуванні смислових значень бінарних образів. В основі антитези часто лежать антоніми. Наприклад: «*Згинь старе із мріями — йди нове з героями*» (П. Тичина). Антитеза вживається в ліриці, художній публіцистиці, поширена як ораторський прийом.

Контраст - (франц. *contraste* — протилежність) — різко окреслена протилежність у чомусь: рисах характеру, властивостях предметів чи явищ. В основі має антитетичний принцип світосприйняття.

Символіка – сукупність символів, які використовуються певною групою осіб, організацією, громадським чи політичним утворенням, державою тощо.

1 Життя і творчий шлях

*Вони зійшлися, небораки,
В ім'я найвищої мети,
Щоб всім єдиним фронтом йти,
І перегризлись, як собаки,
Пересварились, як коти,
І розповзлись знов, як раки.*

Чи не правда, ці рядки звучать зовсім по-сучасному, хоч написані майже сто років тому. Їх автор — О. Олесь. Як бачимо, його поезія може бути не лише ніжною, а й гостро сатиричною, ущіпливою, не тільки метафорично-символістичною, а й одверто прямою.

Олександр Олесь — це псевдонім Олександра Івановича Кандиби. Таке милозвучне ім'я дала йому на березі Чорного моря в далекому 1906 році його наречена Віра Свадковська.

1910 року Сергій Єфремов так оцінював творчість митця: «Обурення проти насильства, гніву за скривджених повно в поезіях Олесь 1905-1907 рр., і в них він дає такі гарні зразки громадянської, справді високої поезії, до якої після Шевченка ніхто ще так високо не підіймався на Україні. Олесь ще раз наочно показав, що громадянські мотиви анітрохи не зв'язують крил і не заважають справжньому поетові, не приборкують його творчого натхнення».

Часто поет сумував за рідним краєм, і тоді у мріях і в снах з'являлися йому буйнотраві степи Сумщини, місто Крига, де він народився 1878 року, село Верхосулці, де після смерті батька жив у діда разом з матір'ю і двома сестричками. Дитинство йому уявлялося «одним золотим днем». В автобіографії Олесь писав: «все, що я бачив там, у степу, в саду, на річці [Сула], здається мені суцільною казкою природи».

Він учився без великого бажання. Спочатку в дергачівській хліборобській школі, потім — у Харківському ветеринарному технікумі. Вивчав самотужки іноземні мови, писав вірші, готував рукописні збірки. Дуже любив театр, сам організовував драматичні гуртки, брав участь у виставах. Величезне враження справило на нього свято відкриття пам'ятника І. Котляревському, де він познайомився з Лесею Українкою, Михайлом Старицьким, Михайлом Коцюбинським. Усе, що він побачив і почув, глибоко схвилювало його вразливу натуру. Заборона українського слова, знуцання з національних символів, традицій, культури обурювало його й утверджувало в необхідності боротьби за права українського народу і рідної культури.

Після закінчення навчання О. Олесь шукає якоїсь творчої роботи — газетярської, видавничої, але не знаходить її й змушений працювати за фахом ветеринарним лікарем на Київських бойнях, де людина з поетичною вдачею і ніжною, вразливою душею, природно, довго витримати не могла.

Знаменним у житті поета був 1912-й рік. Він побував за кордоном — в Австрії та Італії,— на Гуцульщині познайомився з І. Франком та О. Кобилянською.

Поезія О. Олесь дедалі набуває більшої популярності. Приваблені її милозвучністю, композитори пишуть музику на вірші Олесь. Взагалі, після Т. Шевченка О. Олесь — другий поет за кількістю творів, покладених на музику.

У лютому 1919 року О. Олесь, виїхавши з дипломатичним паспортом до Угорщини, залишається за кордоном назавжди.

Неодноразово він поривався в Україну, жив надією на повернення, але його стримували сумніви. Олесь знав про страшний голодомор 30-х років, знав про репресії щодо письменників, української інтелігенції взагалі, але найбільше його вразила трагедія родини Крушельницьких. Крах політичних надій старого Антона Крушельницького та його синів Івана й Тараса поет відтворив у драмі «Земля обітована».

Останні роки й дні життя Олесь були повні страждань від фашистської окупації Праги, важкої хвороби й звістки про загибель у концтаборі сина — теж відомого поета Олега Ольжича. О. Олесь не стало в 1944 році.

О. Олесь у своїй поетичній, драматургічній творчості був новатором, модерністом. Його творчості притаманні й риси неоромантизму, й символізму, й реалізму. Але більш докладно про це ви дізнаєтесь на наступних уроках. Олесь багато писав для дітей, дбав про їхній духовний розвиток, це теж особлива сторінка його творчості.

2 Провідні мотиви поезій

Перша поетична збірка О. Олесь «**З журбою радість обнялась...**» вийшла у Петербурзі 1907 року. Те видання відразу помітила Леся Українка і належним чином оцінила талант поета.

Климентій Квітка, чоловік поетеси, згадує про це так: «По виході першого тому віршів Олеся вона сказала, що він випередив її як ліричний поет, і при тім не зажурилася і сказала тільки, що їй вже писати ліричні вірші не варто».

Поет вніс в українську літературу нові образи й ритми. Відсутність повчального тону в його поезіях сприймалася сучасниками як розрив із попередньою народницькою традицією. Поряд з романтичними мотивами поет уживав символічну систему образів, прагнучи за допомогою символів та алегорій досягнути приховану сутність життя («Айстри», «Лебідь» та ін.). Провідне місце в першій збірці Олеся посідали також твори, пов'язані з революцією 1905 року, що стали яскравим зразком громадянської поезії («Ой не квітни, весно,— мій народ в кайданах», «Капітану Шмідту», «З військом за волю боролися ми...» та ін.).

О. Олесь вважається одним із зачинателів українського модернізму. Модерністська основа світовідчуття поета виявилася в трагічному протиставленні мрій і реальності, минулого й вічного.

Усього Олесь написав одинадцять поетичних збірок, більше двадцяти драм, а також численні опоетизовані народні казки, поеми, фейлетони, мистецькі переклади з інших мов, що є великою творчою натхненною працею.

Життєвий і творчий шлях О. Олеся був складний, нерівний, навіть трагічний. Та серцем своїм, пориваннями він прагнув бути з рідним народом.

У кращих своїх творах Олександр Олесь виступив як дуже обдарований поет-лірик з виразним індивідуальним стилем. Є в поета прекрасні вірші про революцію 1905 року, чудові пейзажні поезії, своєрідна і щира любовна лірика. Є драматичні етюди, талановиті сатиричні твори та майстерно написані казки і вірші для дітей.

Самобутність поетичного таланту Олеся відчула передова українська інтелігенція вже з появою його перших творів.

Іван Франко в рецензії на збірку «З журбою радість обнялась» писав: «Весною дише від сих віршів. Виступає молода сила, в якій уже тепер можна повітати майстра віршової форми і легких граціозних пісень. Майже кожний віршик так і проситься під ноти, має в собі мелодію».

Своє ставлення до життя і боротьби народу, своє громадське обличчя поет розкриває насамперед в своїй громадянській ліриці, в тих поезіях, що виражали думки, настрої і прагнення передових людей того часу, всього народу.

На відміну від тих поетів, що шукали «чистої краси», відвертались од життя і боротьби народу, Олесь у своїй першій збірці приділяє багато уваги громадянським мотивам. Цими мотивами в більшій чи меншій мірі пройнята і його інтимна та пейзажна лірика.

На багатьох кращих його поезіях відчувається подих Шевченківської музи, відчувається дух революційної романтики Максима Горького, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, які утверджували в своїх творах високі ідеали боротьби за щастя людини, кидали виклик міщанському болоту, де задихалася й гинула велика мрія про справжнє людське щастя.

Уже в багатьох ранніх поезіях Олеся, датованих 1903-1905 роками, звучить протест проти сірої буденщини, проти світу міщанства. В алегоричних образах Орла, Лебедя, Сокола, Іскри, що линуть до світла, у високості, поет утверджує пориви до мрії, до справжнього життя. Він з боєм говорить про тих, що гинуть на дорозі до щастя, але щиро захоплюється незламністю їх духу.

В поезіях «Іскра», «Лебединій зграї», «В болоті жаби рай знайшли», «На високій скелі ранньою добою» та ін. Олесь співає пісню «безумству хоробрих», проводить ту ідею, яку ствердила Леся Українка в одному із своїх оповідань, де змальовано метелика, що згорів, полетівши до світла, і кажана, що дрімав, заживо гнив у темоті, страхаючись вогню.

З наближенням революції символічні образи в поезії Олеся стають все більш зрозумілими і доступними, набирають чіткішого громадянського змісту.

У вірші **«Ой не сійтесь, сніги»** поет звертається до явищ природи. Але кожен читач без труднощів розуміє, що тут йдеться в першу чергу про весну в житті народу.

Революцію 1905-1907 років привітав поет з захопленням, як весну у житті пригноблених народів царської Росії.

Ця радість, віра в перемогу над темними силами царизму звучить у багатьох віршах, сповнених оптимізму, бадьорості, заклику до боротьби.

Ліричний герой цих віршів, пройнятий настроєм повсталого народу, щиро радіє, бачачи, як вчорашні раби стають людьми, борцями за свої потоптані права.

Поет сповнений віри, що в цій боротьбі порве кайдани неволі і його рідний український народ. Цією вірою в духовні, в революційні сили українського народу сповнені зокрема поезії: **«Сніг в гаю...»**, **«Ой не квітни, весно...»**, **«Я більше не плачу»**. Ці вірші своєю будовою нагадують народні пісні. Перші два рядки в строфі оспівують явища природи, а останні два малюють картину з реального життя людей. Цим художнім паралелізмом поет домагається емоційності твору, викликає в читача глибоке почуття любові до рідного народу.

В період революції 1905-1907 років з-під пера Олександра Олеся вийшла низка віршів-закликів, які виражали настрій, прагнення повсталого народу. Сила цих віршів в їх простоті, переконливості і великій, поетичній наснаженості. Вони хвилюють, бо сповнені палкого почуття, гніву до гнобителів, віри в перемогу над ними. Не дивно, що такі вірші ставали революційними піснями народу. Серед них в першу чергу слід назвати: **«Міцно і солодко, кров'ю упившись...»** та **«Ми не кинемо зброї своєї»**. В них автор майстерно поєднує заклик до боротьби, що повторюється як рефрен у кожній строфі, з конкретними картинками народного горя, якими умовлюється цей заклик.

Остання строфа цього вірша стверджує, що настав час всенародної відкритої боротьби з ворогом:

Як гімн революційної боротьби, звучить вірш **«Ми не кинемо зброї своєї»**. Написаний він розміром **«Марсельези»**, та й по духу близький до цієї знаменитої революційної пісні.

З багатьох поезій Олеся періоду першої російської революції віє журбою, смутком. Та це не розпач, не безнадія, не стогони, що розслаблювали читача. Більшість таких творів сповнені пекучого болю по жертвах революції.

Кого не схвилює ніжним ліризмом поезія **«Айстри»**, яку Микола Лисенко поклав на музику? Розцвіли чудові айстри опівночі в надії на світлий рожевий ранок, на теплі весняні дні. Майбутнє здавалось їм ясною казкою. Та не судилось здійснитись їхнім маренням. Замість сонця, тепла їх зустріли холодні осінні дощі та вітри.

Оспівуючи трагічну долю айстр, поет думає про тих, хто мріяв про ранок нового життя, хто поривався до світла правди і волі, але передчасно загинув, не дочекавшись здійснення своїх мрій.

Як реквієм героям, що полягли за народну справу, звучить поезія **«Жалібна пісня»**. Перша її частина передає почуття всенародної скорботи по тих, що «як леви, боролись за народ, за правду народного діла». Друга частина поезії переростає в клятву помсти за священну кров кращих синів народу.

Не втрачає Олесь віри в торжество революційних ідеалів і в той час, коли царизм мобілізував усі сили на придушення революції. Він пише поезії великої викривальної художньої сили, в яких таврує криваві злочини царизму.

Через символічні образи вампірів, шакалів, вовків, сов і т. п. поет переконливо розкриває хижацьку суть реакції і закликає не втрачати віри в перемогу над цими темними силами:

Викликає захоплення вірш **«Три менти»**. В ньому вражає майстерність побудови й художніх засобів, їх відповідність задуму поета. В трьох строфах вірша зображено наростання боротьби народу проти царизму. Перша строфа вказує на час страшної реакції, коли її чорні сили

сіяли страх і покору. Звуковий склад першої строфи (алітерації звуків) досконало передає гнітючий настрій в країні.

В другій строфі йде мова про наростання таємної, підпільної боротьби. Порівняно з першою, в цій строфі змінені лише окремі слова, на які падає основний наголос. Вампіри упились народною кров'ю, і треба готуватись до розправи з ними.

Третя строфа — це заклик до всенародного повстання проти царизму. Прийшов час всім стати грудьми проти хижого ворога. В цій строфі гримлять не тільки окремі рядки, слова, але й звуки, передаючи силу й непоборність народного духу.

З великою викривальною силою затаврував поет криваві чорносотенні погроми царизму у вірші **«Над трупами»**. Перед нами картина надзвичайного трагізму. Вбита невимовним горем мати-єврейка стоїть над тілами закатованих чоловіка і сина-немовляти. Стоїть і звертається з питаннями то до мертвих, то до вбивць. У цих питаннях неймовірний жах і подив: за що вбито мужа-лікаря, що робив людям тільки добро; за що вбито її маленького сина, який вимовляв лише одне слово «мама»?!

Цей вірш, що містить у собі акт обвинувачення царизмові разом з тим говорить про людяність та інтернаціоналізм його автора, про те, що Олеся до глибини душі вражали кривди не тільки рідного народу, а й інших поневолених народів.

Інколи поет впадає в розпач, в протиріччя, заперечує те, що проголошував учора... Вірші з таким настроєм, з таким моралізуванням народжувались у хвилини важкої втоми поета. Основною ж причиною таких коливань у думках і настроях було те, що поетові бракувало чіткого уявлення про конкретні шляхи соціальної визвольної боротьби. І все ж таки визначальними в його поезії 1905-1907 років є настрої боротьби і волі, щирий поклик до бою за соціальну і національну свободу народів царської Росії, віра в світлий день нового життя.

Олександр Олесь створив чимало талановитих поезій, в яких звучить гнів проти тих, хто топтав національні права українського народу, проти панства і прислужницької інтелігенції, що ради наживи, кар'єри і вигоди відрікались од свого народу, його мови, культури.

Одним із кращих патріотичних віршів Олеся є вірш **«О слово рідне! орле скутий!»** (1907 р.). В ньому він з глибокою ніжністю передав свою любов до рідного слова, в якому відбилися вікова історія України, краса і ніжність природи, духовне багатство рідного народу.

Перегукуючись з Лесею Українкою, поет прагне, щоб рідне слово стало його мечем і сонцем у боротьбі за визволення рідного краю.

В ряді своїх поезій Олесь підносить тему стосунків інтелігенції з народом. В них чути відгуки славнозвісного «Посланія» Т. Г. Шевченка. Поет "картає відступників од рідного народу.

Слово поета набирає інколи іронічного й саркастичного звучання, як в поезії **«О, правда! Мій народ смішний безкрає...»**, де Олесь із гнівом говорить.

Гнівно затаврував поет гнобительську національну політику російського царизму в таких віршах, як: «Хто ви? Хто ви? з нагаями...», «Щоденно ворони летять...», «Везли їх, зраних в борні з солдатами...» та ін.

Бадьорі й радісні тони звучали в поезії Олеся у дні Лютневої революції 1917 року, яку він зустрічав як наближення волі народу.

Поет серцем відчував ту силу, яка відкривала новий семафор в історії людства. Тією силою був народ-трудівник.

Краса рідного краю живила талант Олеся, викликала в нього творче натхнення та найніжніші інтимні почуття. Широкі слобожанські степи, квітучі поля і гаї, Чорне море в години спокою і хвилювання, похмурі Кримські гори та зелені Карпати, природа України в різні пори року — це далеко не повний перелік розмаїтості образного наповнення в пейзажній ліриці Олеся.

Поезія Олеся захоплює нас прозорістю пейзажного малюнка, в якому все сповнено чарівності, краси природи, повнокровного життя.

Гармонією зорових та слухових вражень поет майстерно відтворює той радісний момент в природі, що настає після грози, коли все дише свіжістю, сонячним теплом, щастям. Та все-таки останній рядок, ота чудова сумовита метафора — «А сльози ще тремтять на них» — оповиває цей радісний настрій якимось смутком, що йде від самого поета, в душі якого радість обнімається з журбою. Оце злиття радості й смутку є характерною особливістю пейзажної лірики Олеся.

В Олеся нема чистого любування пейзажем, що було притаманне поетам-декадентам. Пейзаж у нього майже завжди злитий з життям людини, яка в природі черпає душевну свіжість, насагу і енергію для боротьби («На гори високі, на срібло снігів!»). Пейзажні малюнки часто контрастують у нього із світом міщанства («Ходім відсіль, де радощів немає»).

Окремі пейзажні образи в ліриці Олеся сповнені глибиною народної поетики, що знаходить свій вираз і в змісті, і у пісенній формі вірша. Кого не схвилює поезія «Не беріть із зеленого луку верби», яку композитор Я. Степовий поклав на музику! Її алегорія приступна кожному, хто любить свій край, свою батьківщину.

Поет полюбляє форму задушевної розмови ліричного героя з природою («О, сарнонько, прихोдь...», «Ой, чого ти, тополенько...», «Пташко! Будь рада теплу і весні» та ін.), що надає його поезіям щирості, безпосередності, єднає їх з народними піснями.

Не випадково деякі поезії Олеся стали народними піснями, бо вони і змістом, і формою виражають доброзичливе, сповнене ніжності і турботи ставлення народу до природи. Такими є, наприклад, «Веснянка» з драматичної поеми «Над Дніпром», «Роси, роси, дощику, ярину» та ін.

Олександр Олесь дуже любив море. Він оспівав його суворість і ніжність в циклі поезій «З кримських образів», що увійшов у збірку «З журбою радість обнялась». Море вабить поета як символ нескореності, воно викликає в нього думки про рідний край, про боротьбу за волю народу. Біля моря намагається він знайти спокій, втішити душевні болі.

На окремих поезіях цього циклу відчутно вплив «Кримських відгуків» Лесі Українки, написаних в 1897—1898 роках.

Є в Олеся цикл ліричних віршів «Щороку», написаний у 1910 році. Це данина любові поета до рідної природи. Наче захоплююча казка про царівну-зиму звучить заспів: «Снігу, ой снігу якого!». Весь заспів — це низка гармонійно поєднаних розгорнутих порівнянь, що розкривають красу зими. В дусі кращих зразків народної творчості звучить, наприклад, таке порівняння:

Зовсім іншого настрою сповнений вірш «В небі жайворонки в'ються», що по праву вважається шедевром пейзажної лірики. Це чудова картинка ранньої весни. Радісний весняний настрій, музику весни, оновлення природи поет передає піснею жайворонків. Добір звуків і слів у вірші повністю відтворюють цей настрій. Нагромадження голосних та дзвінких приголосних звуків, розмір чотиристопного ямба передають металево-струнне звучання жайворонкового співу.

Образ осені особливо вдало передано у вірші «Вишиває осінь на канві зеленій!». Є в циклі «Щороку», як і взагалі в пейзажній ліриці Олеся різних періодів, чимало поезій, пройнятих настроєм суму і втоми, проте більшість поезій про природу, вміщених у перші його збірки, сповнені бадьорого настрою, будять думку і почуття, кличуть до життя і боротьби за людське щастя.

Є в Олеся багато прекрасних віршів про ніжну, чисту і вірну людську любов. Такі вірші духовно збагачують читача, розкривають йому красу й глибину інтимного світу людини.

Хоч сумом оповиті ці рядки, але в них — щирість і ніжність. Не випадково так перегукуються вони з віршами Володимира Сосюри, на якого мала певний вплив поезія Олеся.

Поетична творчість Олеся в еміграції — це стогін змученої за батьківщиною душі поета. На це вказують і назви його окремих збірок «Чужиною», «Кому повім печаль мою».

Опинившись в оточенні людців, ворожих Радянській Україні, серед буржуазно-націоналістичних запродавців, поет часто звертається, як до цілющого джерела, до вражень дитинства. Вони в'язали його з рідним краєм на чужині, вони живили його душу, його талант в хвилини розпачу і безнадії.

В багатьох печальних віршах відчувається велика любов поета до рідної землі, гірке каяття за розлуку з нею, глибина трагедії його життя:

В еміграції поет пише і сатиричні твори: збірку «Перезва» (1921 р.) та драматичну поему «Вилітали орли» (1936 р.), в яких висміює верховодів націоналістичної еміграції, що, мов пацюки, гризлися між собою за міністерські портфелі, за теплі місця й прибутки. Тип такого діяча — зрадника і пристосованця — вдало охарактеризував Олесь в одному із сатиричних віршів цього періоду.

Прагнучи хоч якось віддалитися від важкого для нього оточення, Олесь у цей період часто звертається до далекого історичного минулого, поетично переспівує народні перекази, легенди, казки. Особливо багато пише він казок для дітей. У цій книжці вміщено дві кращі з них.

У віршованій п'єсі-казці «**Злидні**» розповідається про життя бідного і багатого братів, про те, як ненажерливість, гонитва за багатством вбивають у людині все людське. Казка «Микита Кожум'яка» — поетичний переспів відомої легенди про силака, який убив страшного змія, що чинив багато горя й страждань руській землі. В легенді підкреслено, що не князі і бояри, а люди з народу, сам народ був тією силою, що рятувала рідну землю від усяких небезпек.

Казки Олеся приваблюють читача не тільки своїми захоплюючими сюжетами, але й високою художністю та поетичністю.

Кращі поетичні твори Олександра Олеся чарують читача щирістю та романтичною схвильованістю почуттів, простотою і ясністю вислову, легкістю й музичністю вірша. Ці риси його лірики впливають з багатства і глибин пісенної народної творчості, на яку спирався поетичний талант Олеся.

Про музичність і наспівність лірики Олеся красномовно свідчить той факт, що його поезії клали на музику понад тридцять композиторів.

Символічні образи у віршах Олеся 1905-1907 років доступні, зрозумілі, сповнені революційної романтики, що єднає їх з поезією М. Горького і Лесі Українки.

Слід вказати і на жанрове багатство лірики поета. Є в його творчості громадянська поезія, масова пісня, романсова лірика. Є пейзажні вірші, поезії туги і жалю, є вірші-роздуми та вірші з філософським забарвленням.

Своїми кращими рисами лірика Олеся мала значний вплив на дожовтневу українську поезію. Вірші Олеся ще до Жовтневої революції перекладались на російську, білоруську, грузинську і чеську мови.

«Нема ніякого сумніву, що поезія Олександра Олеся позначилася сильними своїми сторонами на розвитку української літератури, отже й радянської української літератури. Зі смутком визнаючи його вільні й невольні провини, хибні його кроки, в яких сам він гірко каявся, шкодуючи, що така дужа творча індивідуальність не дістала повного свого розвитку, ми повинні проте сказати, що поет Олександр Олесь посідає певне місце в історії нашої культури і що все краще з його спадщини повинно стати набутком нашого радянського читача», — таку оцінку О. Олесю дав десять років тому великий український радянський поет, вчений і громадський діяч Максим Рильський.

Громадська лірика — це особиста позиція поета в суспільстві, його переконання, ідеали, ставлення до рідної мови, національної культури, історії, іншими словами — сила, привабливість, правдивість і цінність його поетичного слова для сучасних і наступних поколінь.

3 Аналіз поезій «О слово рідне! Орле скутий!...» та «Чари ночі»

«Чари ночі»

Літературний рід: інтимна лірика.

Напрямок: модернізм.

Течія: символізм.

Провідний мотив, мотиви: захоплення красою життя і красою кохання.

Тема: скороминущість людського життя, тимчасовість життя людини на землі; момент кохання.

Ідея: утвердження кохання як найважливішого в житті людини, як сенсу життя; заклик насолоджуватися життям перед обличчям тлінності; гімн природі й красі.

Художньо-стильові особливості: щоб вирішити ідейно-художній задум, поет вибрав кільцеву композицію твору, яка є важливим складником авторської концентрації почуттів, відтворення динаміки розгортання ліричного сюжету. Лірична оповідь у поезії складається з трьох суб'єктів: власне автора, ліричного героя і "ти", тобто адресата, умовного співрозмовника.

Ця поезія — заклик не забувати, що життя — мить, яка так швидко спливає, тому треба насолодитися кожним прожитим днем, кожною хвилиною.

Ключовими у вірші є слова "Лови летючу мить життя!", "Гори! Життя — єдина мить, / Для смерті ж — вічність ціла", що символізують молодість, кохання, весну. Вірш побудовано на наскрізному паралелізмі "людина — природа". Автор використовує традиційні для любовної лірики образи, символи: солов'ї, зорі, ніч, квіти. Передаючи красу кохання, поет уживає метафори («палкі обійми ночі», «бенкет весна справляє», «летять до хмар тумани», «свято радісне квіток»). Солов'ї, зорі, квіти — традиційні для любовної лірики і фольклору образи. Цим твір близький до народного.

Художні засоби виразності: асонанс, алітерація; епітет, порівняння, метафора, персоніфікація, метонімія, символ; антитеза, риторичне питання.

Образи та символічні образи: людей: ліричний герой — закоханий; Фауст — людина, яка хоче повернути минуле; примарна кохана; міфологічних істот: боги; природи: солов'ї, весна, шумляче море, земля, лист, квітка, струмок, зорі у воді, хмари, туман, верби п'яні; предметів і явищ: поцілунок, мить життя, струни золоті, бенкет весни, дзвін чарок, бажання, холодні груди.

Символічні образи: солов'ї (символ весни, кохання); іскра (символ душевної енергії, завзяття); бенкет весни (символ буяння природи й життя); Фауст (символ неповоротності минулого, минулості, марності намагань).

Поезія сповнена вітаїстичних (життєствердних) мотивів. Автор ушляблює кохання, повнокровність людського буття. Життя прекрасне, але швидкоплинне, тому потрібно цінувати кожну його хвилину.

«О слово рідне! Орле скутий!...»

Вид лірики: патріотична (громадянська) й філософська. Патріотичні почуття переплелися з історико-філософським осмисленням.

Жанр: вірш-медитація. Медитація — поезія-роздум про якісь важливі проблеми. Автор роздумував над значенням слова в долі нації

Ідея твору — осмислення ролі рідного слова в житті народу, заклик до збереження української мови.

Стиль: модернізм, символізм.

Ліричним «я» у вірші Олександра Олеся є патріот, який розуміє цінність рідної мови, її роль у суспільстві. Крізь призму його бачення читач сприймає інші образи.

У поезії «О слово рідне! Орле скутий!..» є три узагальнені образи: батьки, діти й чужинці.

Для **батьків**, тобто минулих поколінь, рідне слово було «співочим громом». Цей образ вказує на те, що вони знали силу слова, цінували його й використовували у своїй боротьбі.

Він став «безпам'ятно забутим» **дітьми** — сучасним поетові поколінням. **Чужинці** ж «кинули на сміх» українське слово. Ці образи втілюють становище рідної мови в суспільстві, наругу над найдорожчим, що може бути в народі.

Образи-символи

- **Орел**, що в українській традиції символізує волелюбність. А отже, вигук «Орле скутий!» втілює поневолений народ та енергію української мови, яку вороги намагаються всіляко обмежити.
- **Меч** пов'язаний з «мечем духовним» апостола Павла, тобто духовною зброєю. Це вимір українського слова як засобу боротьби за національне майбутнє.
- **Сонце** й «**музика гір блакитнооких**» символізують творчу й естетичну властивості української мови.
- **Судні дощі** нагадують Суд Божий — остаточну перемогу добра над злом, покарання винних. У судному дощі автор вбачає очищення й запоруку відновлення нації. Провідну роль у відродженні українства має відіграти саме українська мова.

Особливості композиції

Поезія «О слово рідне! Орле скутий!..» Олександра Олеся складається з трьох строф по чотири рядки. Вірш має форму **монологу**. Ліричний герой звертається до рідного слова.

Наскрізний композиційний засіб у творі — **протиставлення**:

- **Перша строфа** відповідає тезі про складне становище української мови.
- **Друга** є антитезою до першої й показує красу та багатство рідної мови.

В останній строфі автор зображує слово як духовну зброю й основу нації.

Художні засоби вірша «О слово рідне! Орле скутий!..» Олександра Олеся

- **анафора:** дві строфи починаються окличним «*О слово рідне!*»;
- **символізм:** орел, меч, сонце й «музика гір блакитнооких», судні дні (детальніше про них вище);
- **метафори:** «*Дніпра левій рев*», «*музика гір блакитнооких*», «*сонцем стань*», «*розлетися дощами судними*»;
- **протиставлення (контраст):** «*Співочий грім батьків моїх, // Дітьми безпам'ятно забутий*»;
- **епітети:** «*слово рідне*», «*орел скутий*», «*співочий грім*», «*зорі блакитноокі*», «*шовковий спів*», «*левій рев*», «*степи широкі*», «*дощі судні*»;
- **риторичні звертання-оклики, окличні речення:** «*О слово рідне! Орле скутий! Чужинцям кинуте на сміх!*», «*О слово рідне! Шум дерев!*», «*О слово! Будь мечем моїм! Ні, сонцем стань!*».

Питання та завдання до контролю знань студентів

- 1) Виділіть у вигляді тез основні віхи життя і риси творчості О. Олеся.
- 2) Висловіть власні думки та враження про поета і його творчість. Про що йдеться в поезії «Чари ночі»?

- 3) Яким настроєм перейнятий вірш?
- 4) Назвіть контрасти, поняття, що протиставляються в поезії.
- 5) Які ще художні прийоми, засоби використано в поезії?
- 6) Про що свідчить «економність» у використанні художніх засобів? (Про майстерність автора.)
- 7) Чому автор називає мову «орлом скутим»? (Бо вона могутня, горда, але її перешкоджають у розвитку.)
- 8) Чому «слово рідне» кинуте чужинцям «на сміх» і хто в цьому винен? (Деякі українці самі забувають мову батьків, нехтують нею, навіть зневажають.)
- 9) Із чим поет порівнює мову і чому? (Мова уособлює красу, силу батьківщини й народу, звеличується нею.)
- 10) До чого закликає слово поета і чому? (Бути зброєю, сонцем у боротьбі за краще майбутнє рідного краю.)
- 11) Які художні засоби у вірші найбільш виразні? (Риторичні звертання, окличні речення; епітети й метафори «співочий грім», «Дніпра. левій рев», інверсія та ін.)
- 12) Поясніть вираз «розлетися Дощами судними над ним». (Це метафора, що натякає на покарання за знехтування мови, на очищення, відновлення любові народу до своїх духовних цінностей.)

ВИСНОВКИ

«Ми могли б закинути Олесеві творчу інертність, безініціативність, небажання працювати над індивідуалізацією образного матеріалу, яким він користується для своїх поезій, але ми зігнорували б головне: піднести рідне слово як поетичне слово було сміливим кроком з боку Олеся, і цей зроблений ним крок забезпечив йому творчий успіх і визнання.

Значення Олеся в українській літературі можна порівняти зі значенням Котляревського. Що зробив Котляревський? Іван Котляревський запровадив до літератури семінарську поезію в усій її характерній жанровій і мовній відмінності. Олесь запровадив альбомну, романсову, революційну, студентську, взагалі інтелігентську, ту поезію й таку, що доти в українському письменстві лишалась поза межами громадського визнання.

Народництво з властивим йому доктринерським ригоризмом усувало з літератури специфічно інтелігентські жанри, хоч в побуті їм належало почесне місце. Наприклад, романс. З народницької літератури його виключено. Олесь вводить його. Романсова стихія панує в його творчості. Досі право на літературу належало тільки народові, модернізм 1900-х років намагається право на літературу передати інтелігенції. Інтелігенція претендує репрезентувати народ. Тим-то в літературі початку ХХ віку типово інтелігентські жанри висуюються на перший план.

У цьому реформаторське значення поезії Олеся», - уривок зі статті В. Петрова.

Домашнє завдання

1. Опрацювати теоретичний матеріал ([1], с. 231-241).
2. Вивчити напам'ять вірш «Чари ночі» або «О слово рідне! Орле скутий!...».
3. Виконати тестове завдання, розміщене на платформі Moodle.